

**KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ**

*KAFKAS UNIVERSITY
ECONOMICS and ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY*

**KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

KAÜİİBFD

*KAFKAS UNIVERSITY
JOURNAL of ECONOMICS and ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY*

KAUJEASF

ISSN: 1309-4289

E – ISSN: 2149-9136

HAKEMLİ DERGİ

Cilt Volume 8 / Sayı Number 15 / Ay Month Haziran June / Yıl Years 2017

Cilt Volume 8 / Sayı Number 15 / Ay Month Haziran June / Yıl Years 2017
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAÜİİBFD

KAFKAS UNIVERSITY
JOURNAL of ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY
KAUJEASF
ISSN: 1309-4289 / E – ISSN: 2149-9136

Dergi İmtiyaz Sahibi
Journal Executive Owner

Doç. Dr. Erkan TOKUCU
Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Adına
*On Behalf of Kafkas University Faculty of
Economics and Administrative Sciences*

Editör
Editor

Doç. Dr. Sebahattin YILDIZ

Editör Yardımcıları
Subeditors

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARAGEÇİ
Arş. Gör. Cavit Emre AYTEKİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Editorial Board Secretary

Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL

Yayın Kurulu
Editorial Board

Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ
Prof. Dr. Hüseyin Ali KUTLU
Doç. Dr. Erkan TOKUCU
Doç. Dr. Alpaslan YÜCE
Doç. Dr. Levent GELİBOLU
Yrd. Doç. Dr. Alper TAZEGÜL
Yrd. Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK
Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL

Üretim Editörü
Production Editor

Arş. Gör. Ömer ATALAY

İngilizce Dil Uzmanı
English Language Linguist

Yrd. Doç. Dr. Turan Özgür GÜNGÖR

KAÜİİBFD HAKEMLİ BİR DERGİDİR.
KAUJEASF IS A PEER-REVIEWED JOURNAL.
Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.
The responsibilities of the articles belong to the author/authors.

DANIŞMA KURULU

Advisory Board

Prof.Dr. Ahmet İNCEKARA	İstanbul Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Aysel ERCİŞ	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. Canan ÇETİN	Marmara Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Cem SAATÇIOĞLU	İstanbul Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Cevat GERNİ	Gebze Teknik Üniversitesi / Kocaeli
Prof.Dr. Ercan BAYAZITLI	Ankara Üniversitesi / Ankara
Prof.Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ	Ardahan Üniversitesi / Ardahan
Prof.Dr. Hülya TALU	İstanbul Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Kerem KARABULUT	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. Reşat KARCIOĞLU	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. Selim BAŞAR	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. Suat OKTAR	Marmara Üniversitesi / İstanbul
Prof.Dr. Şerif ŞİMŞEK	Selçuk Üniversitesi / Konya
Prof.Dr. Uğur GÜLLÜLÜ	Atatürk Üniversitesi / Erzurum
Prof.Dr. Uğur YOZGAT	İstanbul Kültür Üniversitesi / İstanbul

İletişim / Correspondence

Doç. Dr. Sebahattin YILDIZ
Arş. Gör. Cavit Emre AYTEKİN
Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Merkez Yerleşke 36100 KARS

+90 (474) 225 11 50

+90 (474) 225 12 57

kafkasiibfdergi@gmail.com

<http://kafkas.edu.tr/iibfdergi>

Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Sağlık,
Kültür ve Spor Daire Başkanlığı - KARS

Telefon / Telephone

Belgegeçer / Faks

e- posta / e-mail

İnternet Sayfası / Web Page

Baskı / Print

Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (KAÜİİBFD) Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin ulusal resmi hakemli bilimsel dergisidir. Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere altı ayda bir ve yılda iki kez yayımlanır. Derginin yayın dili **Türkçe** ve **İngilizce**dir.

Derginin temel amacı; İktisadi ve İdari Bilimler (İİBF) alanlarında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, Yeni bir bilimsel yöntem geliştiren veya Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

Derginin kapsamı İİBF alanı ile ilgili konuları kapsamaktadır. Dergide, İktisat, İşletme, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Ekonometri, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Maliye ve Uluslararası İlişkiler alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki çalışmalar yayımlanır.

"Dergimize erişim sağlayabileceğiniz "internet kaynakları, veri tabanları veya indeksler" şunlardır:

Erişim Yolları	Resim	İnternet Adresi
Dergipark		http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kauibf/
EconLit,		https://www.aeaweb.org/econlit/journal_list.php
ProQuest,		search.proquest.com/publication/2036230/citation/B5632CDF2E594DBBPQ/1?accountid=130306
EBSCOHost		https://www.ebscohost.com/titleLists/buh-journals.htm
Akademik Dizin.		http://www.akademikdizin.com/index.php?source=222&q=kafkas
UlrichsWeb,		https://ulrichsweb.serialsolutions.com/search/278227064
Google Scholar,		https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&q=%22Kafkas+%C3%9Cniversitesi+%C4%B0ktisadi+ve+%C4%B0dari+Bilimler+Fak%C3%BCltesi+Dergisi%22&btnG=&lr=

Arastirmax,		http://www.arastirmax.com/en/search/publications?fulltext=kafkas&f[0]=field_yayimlanan_dergi%3A25823
TO-KAT		http://www.toplukatalog.gov.tr/index.php?f=1&the_page=1&cwid=2&keyword=1309-4289&tokat_search_field=5&order=0&command=Tara#alt
AsosIndex,		http://asosindex.com/page/kafkas-universitesi-iktisadi-ve-idari-bilimler-fakultesi-dergisi

TEŞEKKÜR *

Dergimizin bu sayısındaki makalelerin değerlendirilmesinde hakem olarak değerli katkıları sunan aşağıda isimleri yer alan öğretim üyelerine teşekkürlerimizi ve en derin saygılarımızı sunarız.

Yayın Kurulu

ACKNOWLEDGEMENT

*We convey our deepest gratitude and thanks to below mentioned scholars who graciously offered their invaluable assistance in reviewing for articles of this number.
Editorial Board*

Prof. Dr. Alev TORUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih YÜCEL	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın USTA	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Cavit YEŞİLYURT	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan SARIDOĞAN	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan TOKUCU	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Hakkı AKTAŞ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÇEKEN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ali ALAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Muhteşem BARAN	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Tülay TURGUT	Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR	Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Filiz Aslan ÇETİN	Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Halim Emre ZEREN	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Levent ÖZŞAHİN	Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ASLAN	Kafkas Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Savaş ÇAĞLAYAN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Süleyman TEKİR Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ülker ÇAM Cumhuriyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yüksel KOÇAK Kafkas Üniversitesi

** İsimler unvan ve alfabetik sıralıdır.*

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Yıl: 2017, Cilt: 8, Sayı: 15, Ay: Haziran
Year: 2017, Volume: 8, Number: 15, Month: June

ARAŞTIRMA MAKALELERİ (RESEARCH ARTICLES)

İŞLETME (BUSINESS ADMINISTRATION)

Mert ÖZGÜNER, Mehmet Fatih TURAN, Nazif ÇALIŞ DOI: 10.9775/kauibfd.2017.001
ADİYAMAN İLİ AÇISINDAN FUARCILIK EKOSİSTEMİ
KONUSUNDA BİR UYGULAMA1-18
AN APPLICATION ON EXHIBITION ECOSYSTEM IN TERMS
OF ADIYAMAN PROVINCE

Güler ARAS, Emel ESEN, Arzu ÖZSÖZGÜN ÇALIŞKAN DOI: 10.9775/kauibfd.2017.002
HOW UNIVERSITY REPUTATION PRACTICES AND
REPUTATION PERCEPTIONS ARE RELATED?.....19-34
KURUMSAL İTİBAR UYGULAMALARI İLE
KURUMSAL İTİBAR ALGILAMALARI NASIL İLİŞKİLİDİR?

Özgür ATILGAN DOI: 10.9775/kauibfd.2017.003
İŞ TATMİNİ İLE İŞ GÖREN PERFORMANSI İLİŞKİSİ:
ÖĞRETİM ÜYELERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA35-55
THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND
WORK PERFORMANCE: A RESEARCH ON THE ACADEMICIANS

İKTİSAT (ECONOMICS)

Sezgin IRMAK, Uğur ERCAN DOI: 10.9775/kauibfd.2017.004
VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMLERİ İLE BİTKİSEL SIVI YAĞ
TÜKETİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ57-79
DETERMINING THE AFFECTING FACTORS OF EDIBLE OIL
CONSUMPTION USING DATA MINING METHODS

Fatma KOLCU, Nebiye YAMAK DOI: 10.9775/kauibfd.2017.005
TÜRKİYE'DE KISA VE UZUN DÖNEM SEKTÖREL DİNAMİKLER.....81-99
SHORT AND LONG-RUN SECTORAL DYNAMICS IN TURKEY

Serap BARIŞ, Nagehan KARANFİL DOI: 10.9775/kauibfd.2017.006
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ
ARTIRIR MI? TÜRKİYE EKONOMİSİNDE AMPİRİK BİR KANIT.....101-128
DO FOREIGN DIRECT INVESTMENTS INCREASE INCOME INEQUALITY?
EMPRICAL EVIDENCE FROM THE TURKEY ECONOMY

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION)

İlyas TOPÇU DOI: 10.9775/kauibfd.2017.007
DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ KARS'A YAPILAN
KAMU HARCAMALARI129-149
THE PUBLIC EXPENDITURES IN KARS IN DEMOCRAT PARTY PERIOD

DERLEME MAKALELER (REVIEW ARTICLES)

İKTİSAT (ECONOMICS)

Deniz ÖZYAKIŞIR DOI: 10.9775/kauibfd.2017.008

GÖÇ VE TURİZM İLİŞKİSİ: KARS İÇİN TEORİK BİR ANALİZ.....151-170
THE RELATIONSHIP BETWEEN MIGRATION AND TOURISM:
A THEORETICAL ANALYSIS FOR KARS

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (POLITICAL SCIENCE AND
PUBLIC ADMINISTRATION)**

Tahir BAYSAL DOI: 10.9775/kauibfd.2017.009

**NEO-LİBERALİZM TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE
KAMU YÖNETİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ: TÜRKİYE PRATİĞİ.....171-195**
TRANSFORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN NEO-LIBERALISM DISCUSSIONS FRAME: TURKEY PRACTICE

Veysel ERAT DOI: 10.9775/kauibfd.2017.010

**KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLET SARMALINDA
DEVLETLERİN GÖÇMEN POLİTİKASI.....197-209**
IMMIGRANT POLICY OF GOVERNMENTS IN SPIRAL
OF GLOBALIZATION AND NATION-STATE

ADİYAMAN İLİ AÇISINDAN FUARCILIK EKOSİSTEMİ KONUSUNDA BİR UYGULAMA

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt, 8,
Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 26.07.2016

Yayına Kabul Tarihi: 21.01.2017

Mert ÖZGÜNER

Öğretim Görevlisi
Adıyaman Üniversitesi
Besni Meslek Yüksekokulu
mertozguner@gmail.com

Mehmet Fatih TURAN

Adıyaman Ticaret ve
Sanayi Odası
mehmetfatihtrn@gmail.com

Nazif ÇALIŞ

Doçent Doktor
Adıyaman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
nazifcalis@gmail.com

ÖZ Fuar organizasyonları, yapıldıkları illere ekonomik anlamda büyük faydalar sağlamaktadır. Yapılan bu çalışmada Adıyaman ilinde 19-22 Kasım 2015 tarihlerinde düzenlenen ilk resmi fuar organizasyonunda yüz yüze görüşülen 47 katılımcı firma ve 80 fuar ziyaretçisine uygulanan anketlerin sonuçları analiz edilmiş ve fuarın Adıyaman ili açısından önemi ortaya konmuştur. Uygulanan anketlerin analizi neticesinde hem katılımcı firmalar açısından hem de fuar ziyaretçileri açısından fuar ekosisteminin düzenli bir organizasyon haline gelmesi ve Adıyaman ekonomisini canlandırması ve sosyal açıdan Adıyaman ili için önemli kazanımlar ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuar, yerel ekonomi, Adıyaman

JEL kodları: M00, R10, R11

Alanı: İşletme

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2017.001

Atıfta bulunmak için: Özgüner, M., Turan, M. T., & Çalış, N. (2017). Adıyaman ili açısından fuarcılık ekosistemi konusunda bir uygulama, *KAÜİİBFD* 8(15), s. 1-18.

AN APPLICATION ON EXHIBITION ECOSYSTEM IN TERMS OF ADIYAMAN PROVINCE

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 26.07.2016

Accepted Date: 21.01.2017

Mert ÖZGÜNER
Lecturer
Adiyaman University
Besni Vocational School
mertozguner@gmail.com

Mehmet Fatih TURAN
Adiyaman Chamber of
Commerce and Industry
mehmetfatihtrn@gmail.com

Nazif ÇALIŞ
Associate Professor
Adiyaman University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
nazifcalis@gmail.com

ABSTRACT Fair organizations make significant economic contributions where they are organized. The fair which is coordinated in Adiyaman between 10-22 November 2015, creates a huge effect in this city as the first formal fair organization . Containing a practice, example of questionnaire as evaluated by respective companies and expo visitors points of view. Conducting a poll face to face between 47 participant companies and 80 visitors, making fair economy functional seem as an acquisition for Adiyaman.

Keywords: Fair, local economy, Adiyaman

JEL codes: M00, R10, R11

Scope: Business administration

Type: Research

Cite this Paper: Özgüner, M., Turan, M. T., & Çalış, N. (2017). An application on exhibition ecosystem in terms of Adiyaman province, *KAUJEASF* 8(15), p. 1-18.

1.GİRİŞ

Küreselleşen yapı ile birlikte dünya hızla tek bir pazar halini almaya başlamıştır. Bununla birlikte, gelişen bilgi ve telekomünikasyon teknolojileri pazarda yer alan tüketicilerin tüketim alışkanlıklarını hızla değiştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Mal ve hizmetlerin uluslararası geçişleri kolaylaşmış, tüketiciler birçok farklı satın alma alternatiflerine kavuşmuştur. Yaşanan bu gelişmeler işletmeler arası rekabetin oldukça şiddetli bir hale gelmesine ve gerek ulusal gerekse uluslararası işletmelerin birbirlerine yaklaşmalarına neden olmuştur. Böyle bir ortamda ayakta kalabilmeyi amaçlayan işletmeler mal ve hizmetlerini olabildiğince hızlı ve etkili bir şekilde insanlara ulaştırma zorunluluğu içine girmişlerdir. İşletmelerin hedef pazarlara ulaşabilmeleri noktasında tüketiciler ile iletişime girerek istek ve arzularını tam zamanında ve eksiksiz bir şekilde karşılamaları gerekmektedir. İşte bu noktada satıcı ve alıcıyı bir araya getiren ve etkin tutundurma faaliyetlerinin bir arada bulunduğu fuarların önemi ortaya çıkmaktadır.

Fuarlar hem katılımcılar için hem de ziyaretçiler için iş fırsatları yakalamak, sektörel gelişmeleri takip etmek, yeni teknoloji ve ürünlerden haberdar olmak gibi ticaretin tüm gereklerini gerçekleştirebilecekleri iş ortamlarıdır (Coşkunkurt, 2007, s. 1). Bu noktada fuarlar işletmelerin stratejik planlarına ışık tutan, bilgi toplamalarına ve araştırma yapmalarına olanak sunan yapılarıdır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de fuarcılığın sağladığı önemli katkılar sonucunda fuarcılığa verile önem her geçen gün artmaktadır.

Bu çalışmada Adıyaman ilinde 19-22 Kasım 2015 tarihinde düzenlenen ilk resmi fuar organizasyonu olan “Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı”na katılan işletmelerin ve ziyaretçilerin algılarının ve memnuniyetlerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan anket yoluyla veriler toplanmış ve SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda fuar ekosisteminin düzenli bir organizasyon haline getirilmesi beklentisinin yüksek olduğu ve bu organizasyonların Adıyaman açısından oldukça önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

2. FUARCILIK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1. Fuarcılık Kavramı ve Önemi

Fuarlar yeni ürün veya hizmetlerin, teknolojik gelişmelerin, bilgi ve yeniliklerin tanıtımı, yeni pazarların bulunabilmesi, teknik işbirliği, ticari ilişkilerin oluşturulabilmesi ve geliştirilebilmesi için belirli bir takvime bağlı olarak, düzenli aralıklarla, genellikle de aynı yerlerde gerçekleştirilen bir tanıtım etkinliğidir (Çekiç, 2009, s. 6). Diğer bir tanıma göre fuarlar; işletmelerin ürün veya hizmetlerini ziyaretçilere sundukları, alıcılar ile satıcıların bir araya geldikleri ve yüz yüze ilişkilerin kurulduğu etkinliklerdir (Seringhaus & Rosson, 1994, s. 2).

TOBB (2007, ss. 1-2)' göre fuarlar, "stant kurulması yoluyla, ticarete konu olan mal ve hizmetlerin, bunlar ile ilgili teknolojik gelişme, bilgi ve yeniliklerin tanıtımı ve aktarımını amaçlayan, ziyaretçi ve katılımcı arasında bilgi alışverişi, işbirliği, pazar (pazar) büyütme ve geleceğe yönelik ticari ilişkilerin kurulması geliştirilmesi için niteliklere uygun ortamlarda düzenlenen, konusunu oluşturduğu sektörün ve toplumun menfaatlerini gözeten, düzenleyicisi, adı, türü, yeri, konusu, tarihi ve süresi önceden belirlenen etkinlikleri" ifade etmektedir.

İşletmelerin artan rekabet ortamında güçlü kalabilmeleri ve bunu sürdürebilmeleri, diğer işletmelerle oluşturacağı etkileşimle mümkün olacaktır. Bu kapsamda işletmelerin gerek ulusal gerekse uluslararası fuarlarda katılımcı olarak bulunmaları bu etkileşimin oluşmasında oldukça önemli olacaktır. Özellikle uluslararası fuarlar tüm dünyadan işletmeleri, satış temsilcilerini, iş adamlarını bir araya getirerek sunumların yapıldığı ve iş ilişkilerinin oluşturulduğu ortamların oluşmasını sağlamaktadır (Bathlet & Schuldt, 2008, s. 1).

İşletmelerin kendi sektörlerinde olduğu kadar diğer sektörlerde de düzenlenen fuarlara katılımları oldukça önemlidir. Çünkü sahip olunan ticari yeteneklerin sergilenebileceği platformlar fuarlardır. Bu platformlarda yüz yüze ilişkilerle oluşturulacak iş bağlantıları sayesinde işletmeler önemli üstünlükler sağlayıp rekabet güçlerini artıracaklardır (İlter & Çetinkaya, 2014, s. 228).

Temelde fuarlar "Genel Fuar" ve "İhtisas Fuarları" olmak üzere iki guruba ayrılmaktadır (Koldaş, 2006, s. 25). **Genel fuarlar**; belirli bir sektörü esas almadan, çeşitli mal ve hizmetlerin birlikte sunulduğu, tanıtımın ve perakende satışının yapıldığı fuarlardır. **İhtisas fuarları** ise belirli mal veya hizmet grubunun, belirli sektörlerle ait katılımcıların yer aldığı, teknolojik ve uygulamalı bilgi alışverişinin artırılmasını amaçlayan, ticari işbirliklerinin oluşmasını teşvik eden fuarlardır. 20.yüzyılın ortalarına kadar genel fuarlara eğilim fazlayken, ortasından itibaren ihtisas fuarlarına doğru bir eğilim oluşmuştur. Belirli malların ve hizmetlerin satışında ve alımında ihtisaslaşmış kimselerin ticari ilişkileri daha kolaylıkla sağlama ihtiyacı, ihtisas fuarlarının gelişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda incelendiğinde ihtisas fuarlarının daha çok gelişmiş ülkelerde, genel fuarların ise az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaştığı söylenebilir (Yücel & Ata, 2006, s. 509).

Pyramids Fuarçılık CEO'su Murat TEZEL'e göre, yeni teknolojilerin getirdiği yeniliklerden tam anlamıyla yararlanabilmek firmalarla müşterileri aynı çatı altında bir araya getirebilmekle sağlanacaktır. Bu noktada fuarcılık sektörü önemlidir ve hedef pazarlara açılan ticaret kapısıdır. Yurtiçinden ve yurt dışından doğru yatırımcıları ve alıcıları bir platformda buluşturarak doğru iş

bağlantılarının sağlanması, ürün ve hizmetlerin tanıtılması gerçekleştirilmektedir. Fuarçılık sektörü kent ekonomileri içinde hayati önem taşımaktadır. Fuarların öncesinde ve sonrasında etkinlik sayesinde tüm kent tanınmakta ve kalkınmaktadır (Tezel, 2015). Fuarlar kitle iletişim aracı olarak, sosyo-kültürel etkileri açısından ülke ekonomisine kadar uzanan geniş bir etki alanına sahiptir. Düzenlendiği yöre halkının sosyal ve kültürel gelişimlerine önemli katkılarda bulunmaktadırlar. Katılımcı ve ziyaretçilerin konaklama, yeme-içme gibi temel gereksinimlerini fuarların düzenlendiği bölgelerde karşılama zorunluluğu o bölgelerde faaliyet gösteren birçok işletmenin gelirlerinin artmasına yardımcı olmaktadır. İnsanların ilgi alanlarındaki farklılık, insanların kişisel özellikleri, yaş, cinsiyet, inanç ve değerleri, yetişme tarzları, aile yapıları gibi değişkenler kültürel zenginliklerin oluşmasında başlıca etkenler olmaktadır (Torun, Çelik, & Bobat, 2012, s. 12).

Fuarlar aynı sektörden birçok firmayı bir araya getirdiğinden; firmaların dağıtım kanallarını geliştirmelerine, distribütör ve bayilere daha kolay ve düşük maliyetlerle ulaşabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte rakiplerin ürünleri, teknolojileri, dağıtım, satış, tutundurma, tanıtım gibi faaliyetlerinin yakından takip edilmesine olanak sağlayan fuarlar rakiplerle ilgili stratejiler geliştirilmesinde işletmelerin elini güçlendirecektir (Celeb, 2008, s. 91).

Fuarlar dünya devletlerinin ve firmalarının ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan birbirlerini tanıyıp aralarındaki ilişkileri ve dayanışmayı en üst seviyede gerçekleştirmeleri noktasında büyük yararlar sağlamaktadır. Fuarlara katılım ve organizasyonu tanıma, ihracat yapamayan işletmeleri cesaretlendirerek ihracat faaliyetlerinin artmasını ve bu yolla ülke ekonomisinin gelişmesini sağlamaktadır (Timur & Sarıyer, 2004, s. 10).

2.2 Fuarların İşlevi

Yücel ve Ata (2006, s. 509)' ya göre temel işlevi arz ve talebin belirli bir zamanda belirli bir yerde bir araya getirilmesi yoluyla işletmelerin mal ve hizmetlerini pazarlayabilmelerini sağlamak olan fuarların diğer birçok işlevi mevcuttur;

- *Fuarların domino etkisi yaratarak sektörler arası ve kentler arası işbirliklerinin sağlanmasına katkı sağlar.*
- *Fuarlar düzenledikleri bölgenin iktisadi hayatına katkı sağlar.*
- *Fuar organizasyonları, işletmelerin ve bireylerin küresel piyasadaki istihdam konusunda değişen eğilim ve talepleri öğrenmelerine yardımcı olur.*
- *Fuarlar, ürünlerin fiyatları ve özellikleri hakkında en yoğun, en hızlı ve doğrudan bilgi sahibi olabilme imkânı sağlar.*
- *Ürün ve işletme imajını güçlendirme ve rakipler hakkında bilgi toplama imkânı verir.*

- *Sosyal, kültürel ve politik işbirliklerinin gelişmesinde özellikle de turizmin canlanması,*
- *Düzenlendiklerin bölgelerin şehircilik gelişimine katkı sağlaması,*
- *Düzenlenme sürecinde kamu ve özel kurumlar arasında işbirliğinin gelişmesi,*
- *Kent kimliğinin ve markasının elde edilmesi fuar organizasyonları sayesinde gerçekleşecektir.*

2.3. Fuarların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Sadece üretimdeki ve kişi başına düşen gelirdeki artışla ölçülemeyecek olan kalkınma kavramı, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda oluşacak değişikliği ve iyileşmeyi de kapsayacaktır. Bu nedenle kalkınma sadece ekonomik değişkenlerle değil sosyal, kültürel, politik ve psikolojik etkenlerle de yakından ilgilidir (Sevinç, 2011, s. 39).

Yücel ve Ata (2006, ss. 507-508)'ya göre bölgesel kalkınmanın temel dinamiklerin bazıları şöyle ifade edilebilir;

- Sektörel etkinliklerin karşılıklı bağımlılığının vurgulanması ve kapsamlı olması,
- Bölge için stratejik vizyonlar geliştirilmesi,
- Ulusal ölçekleri ve yerel talepleri yansıtması,
- Bölge ile ilgili planların oluşturulmasında ve uygulanmasında yerel katılımın sağlanması,
- Bilgi ve üretime yönelik kaynak yaratılması,
- Yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi,
- Sektörler arası bağların kurulması,
- Sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesinin artırılması,
- Kültürel çeşitlilik ve fırsat eşitliğinin, ekonomik ve siyasal katılımcılığın sağlanması.

Bu noktada fuar organizasyonları bölgesel kalkınma dinamiklerinin harekete geçirilmesinde oldukça etkili olacaktır. Fuarlar düzenledikleri kentlerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik yapılarına dinamizm getirecektir. Fuarlarla birlikte yeni iş alanlarının açılması ve potansiyellerin ortaya çıkarılmasıyla atıl üretim faktörleri ekonomiye kazandırılacaktır. Bu sayede bölgesel kalkınmanın yukarıda ifade ettiğimiz dinamikleri daha işlevsel bir yapıya kavuşacaktır.

Sarıçay (2010, ss. 84-86)'a göre fuarcılık faaliyetleri ülkemiz ekonomisinin canlılığının en önemli göstergeleri arasında sayılmaktadır. Özellikle kriz ortamlarında fuarlar ekonomiyi canlandırmakta, mal ve hizmetler için yer ve zaman faydası sağlamakta, tam ve yarı zamanlı istihdam sağlamaktadır. Fuarcılık sektörünün yurt içi pazar büyüklüğü 250 milyon

doların üzerindedir. Fakat sektörün sağladığı iş imkânları pazarın yaklaşık 10 katı büyüklüğündedir. Dünyanın en büyük fuar endüstrisine sahip olan Almanya’da fuar organizatörlerinin yıllık cirosu 2 milyar euro, ülke ekonomisine katkısının ise 40 milyar euro olduğu belirtilmektedir. Ülkemizde ise organizatörlerin toplam cirosu 200 milyon dolar civarında olduğu düşünülmektedir.

2.4. Türkiye’de Fuarçılık

Ülkemizde fuarçılık alanında ilk ciddi adımlar 1960’lı yıllardan itibaren atılmaya başlanmıştır. 1964-1973 yılları arasında Samsun, Bursa, Balıkesir, Kayseri, Trabzon, Erzurum, Kocaeli ve Gaziantep illerinde fuarlar kurulmuştur. Türkiye özellikle 1990 yılından itibaren fuarçılık alanında hızlı bir ivme yakalamış ve bu yıllar itibarıyla gerek fuar sayılarında gerekse fuar organizasyonu yapan firma sayılarında artışlar görülmüştür. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin 2015 yılına ait fuar istatistikleri aşağıdaki tablolarda yer almaktadır. 2015 yılında ulusal ve yabancı olmak üzere çok sayıda katılımcının ve ziyaretçinin ülkemizin birçok ilinde fuar organizasyonlarına katılımlarının sağlandığı görülmektedir. Fuarlar, hem ekonominin hem de kültürel gelişmenin bir aracıdır. İyi düzenlenmiş fuarlar illerin, bölgelerin ve ülkenin teknolojik ve ekonomik düzeyini artıracaktır (Celeb, 2008, s. 38).

Tablo 1: 2015 Yılı Türkiye Fuar İstatistikleri

2015 Yılı Fuar İstatistikleri	Düzenlenen Fuar Sayısı	Toplam Fuar Katılımcısı Sayısı	Doğrudan Yabancı Katılımcı Sayısı	Dolaylı Yabancı Katılımcı Sayısı	Toplam Ziyaretçi Sayısı	Yabancı Ziyaretçi Sayısı
Tüm Fuarlar	419	62.786	9.551	11.001	16.831.764	503.415
FUAR TÜRLERİNE GÖRE						
İhtisas Fuarları	410	61.286	9.058	10.883	14.945.902	501.589
Genel Fuarlar	9	1500	493	116	1.885.862	1.826
Toplam	419	62.786	9.551	11.001	16.831.764	503.415
FUAR NİTELİĞİNE GÖRE						
Ulusal Fuarlar	291	25.966	3.483	2.394	9.690.226	115.961
Uluslararası Fuarlar	128/	36.820	6.068	8.607	7.141.538	387.454
Toplam	419	62.786	9.551	11.001	16.831.764	503.415

Kaynak: TOBB, 2007

Ülkemizde 2015 yılında düzenlenen fuar organizasyonlarının en yoğun ve en az yapıldığı iller Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: İllere Göre Fuar Organizasyonları

İLLER	Fuar Sayısı	Toplam Katılımcı Sayısı	Toplam Ziyaretçi Sayısı
İstanbul	203	38.362	5.592.888
Ankara	35	3.503	587.670
İzmir	29	5.871	2.257.324
Bursa	22	2.737	1.665.101
Antalya	19	2.166	561.622
Mardin	1	120	36.000
Burdur	1	123	47.253
Çorum	1	77	90.000
Adıyaman	1	30	4.500

Kaynak: TOBB, 2007

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’de fuar organizasyonlarında İstanbul, Ankara, İzmir gibi gerek nüfus olarak gerek ekonomik gelişmişlik olarak Türkiye’nin önde gelen illerinin başı çektiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Adıyaman ilinde 19-22 Kasım 2015 tarihlerinde düzenlenen ilk resmi fuar organizasyonunda ülke genelinden 30 katılımcının yer aldığı ve 4.500 kişinin organizasyonu ziyaret ettiği görülmektedir. İlk kez gerçekleştirilen bu organizasyon sayesinde Adıyaman ilinin kültürel ve ekonomik zenginlikleri geniş bir ağa aktarılması sağlanmış oldu.

İşletmelere yaptığı katkının yanı sıra fuarların kent ve ülke ekonomilerine yaptıkları katkılar görülmeye başlandıkça özellikle sanayileşmekte olan kentler fuar organizasyonları düzenleme konusunda büyük bir yarışın içine girmişlerdir. Bunun sonucu olarak da fuar organizasyonlarının gelecekte de ülke gündemimizin ilk sıralarda yer alması muhtemeldir.

Ekonomik ve sosyal olarak hızlı bir gelişme gösteren Türkiye, fuarcılık konusunda çevre ülkelere örnek teşkil etmektedir. Dünya Fuarcılık Endüstrisi Birliği (UFİ) sıralamasında Türkiye 84 ülke arasından 8.sırada gösterilmiştir. Ve her geçen gün yıldızı parlayan bir ülke konumuna yükselmektedir (Sarıçay, 2010, s. 86).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Adıyaman ilinde 19-22 Kasım 2015 tarihlerinde düzenlenen ve ilk resmi fuar organizasyonu olan “Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı’na katılan firmaların ve

ziyaretçilerin fuar organizasyonuna yönelik algılarının ölçülmesi ve Adıyaman ilinde fuar ekosistemine yönelik bulguların saptanmasıdır.

3.2. Araştırmanın Modeli, Evren ve Örneklemi

Araştırmada betimleyici araştırma modeli kullanılmıştır. Aslanoğlu'na göre betimleyici araştırmalar bize o olgunun niçin öyle olduğunu, o ilişkinin niçin öyle kurulduğunu açıklamazlar, bunun yerine olgularda neyin olduğunu, nelerin nelerle birlikte olduğunu bildirirler. Betimleyici araştırmaların sonuçları yüzde tabloları, grafikler ile gösterilir ve değişkenler arasında korelasyonun varlığını veya yokluğu saptanır (Arslan, 2016). Araştırmanın 19-22 Kasım 2015 tarihlerinde düzenlenen "Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı"na katılan firmaların ve ziyaretçiler oluşturmaktadır. Bu kapsamda 47 katılımcı firma ve 80 fuar ziyaretçisi çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında ihtiyaç duyulan verilerin toplanması amacıyla iki farklı anket tasarlanmıştır. Birinci kısımda 14 adet sorudan oluşan anket formu uygulanarak katılımcı görüşleri ölçülmüştür. İkinci kısımda ise 10 sorudan oluşan anket formu yardımıyla ziyaretçilerin fuar organizasyonuna yönelik görüşleri ölçülmüştür. Veriler yüz yüze anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Analiz edilerek, elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Fuar Organizasyonuna Yönelik Görüşleri İle İlgili Bulgular

Tablo 3: Katılımcılara Ait Bilgiler

İfadeler		Frekans	Yüzde
Daha önce bu ve benzeri fuar/fuarlarda ziyaretçi olarak yer aldınız mı?	Evet	44	88.0
	Hayır	6	12.0
Daha önce bu ve benzeri fuar/fuarlarda katılımcı olarak yer aldınız mı?	Evet	23	46.0
	Hayır	27	54.0

Adıyaman'da düzenlenen fuar organizasyonunda yer alan katılımcıların %88'i daha önce bu ve benzeri fuarlara ziyaretçi olarak katılmış firmalardır. Bu firmaların %46'sı ise daha önce bu ve benzeri fuar organizasyonlarında katılımcı olarak yerini almıştır. Buna karşın, Tablo 3'de görüldüğü üzere firmaların %54'lük büyük bir kısmı ise ilk kez böyle bir fuar organizasyonunda katılımcı firma sıfatıyla yer almaktadır.

Tablo 4: Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarına Katılma Amaçlarına Yönelik Bulgular

İfadeler		Frekans	Yüzde
Müşteri bulmak	Evet	8	16
	Hayır	42	84
Yeni kontaklar kurmak	Evet	20	40
	Hayır	30	60
Satış yapmak, sipariş almak	Evet	7	14
	Hayır	43	86
Mevcut ilişkileri güçlendirmek	Evet	22	44
	Hayır	28	56
Yeni ürün ve hizmetleri tanıtmak	Evet	22	44
	Hayır	28	56
Marka tutundurması, halkla ilişkiler	Evet	16	32
	Hayır	34	68

Tablo 4 incelendiğinde “Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı”na katılan firmaların %16’sı müşteri bulmak amacıyla bu fuara katıldığını belirtmekteyken, %40’lık bir katılımcı gurubu bu fuara katılırken yeni kontratlar kurmayı amaçladığını belirtmiştir. Katılımcıların %86’lık kısmı fuara satış yapmak veya sipariş almak amacıyla gelmediğini belirtmiş, buna karşın %14’lük küçük bir grup fuara bu amaçla geldiği yönünde görüş bildirmiştir. Bu fuara mevcut iş ilişkilerini güçlendirmek amacıyla katılanların oranı %44’dür. Buradan anlaşılacağı üzere katılımcılar fuarlarla oluşturdukları ticaret ağın içerisinde kalabilmek adına fuarlara katılım göstermektedirler. Literatür incelendiğinde de fuara katılan firmaların en önemli iletişim amaçlarından birinin mevcut iş ilişkilerini korumak ve geliştirmek olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Yem, 1994). Ürettikleri yeni ürün ve hizmetleri tanıtmak amacıyla Adıyaman’da düzenlenen bu fuara katılanların oranı %44’dür. Ayrıca sahip oldukları markanın tutundurulması ve halkla ilişkiler amacıyla fuara katılanların oranı ise %32’dir. Literatür incelendiğinde katılımcıların fuarlara katılırken öncelikli amaçlarının mevcut müşterilerle karşılaşmak, sektörle ilgili bilgi toplamak, yeni ticari ilişkiler geliştirmek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yeni ürünleri tanıtılmasının, sipariş almanın, satış yapmanın ise katılımcılar için sonraki amaçlar arasında yer aldığı

olduğu görülmektedir (Celeb, 2008, ss. 53-54).

Tablo 5: Fuara Katılan Ziyaretçi Sayısının Katılımcıların Beklentilerini Karşılmasına Yönelik Bulgular

İfadeler	Frekans	Yüzde
Beklentimin Üstünde	22	44.0
Beklediğim Gibi	20	40.0
Beklentimin Altında	8	16.0

Fuara katılan ziyaretçi sayılarının beklentilerini üzerinde olduğunu düşünen katılımcıların oranı %44 iken bu sayının beklediği gibi olduğunu düşünen katılımcı firmaların oranı ise %40'dır. Küçük bir katılımcı gurubu ise fuarı ziyarete gelenlerin sayısının beklentilerini karşılamadığı yönünde görüş bildirmiştir. Adıyaman'da gerçekleştirilen ilk fuar organizasyonu olmasına rağmen yüksek bir ziyaretçi katılımının sağlanması fuar organizasyonun başarılı bir şekilde organize edildiğinin, gerekli tanıtım faaliyetlerinin yapıldığının göstergesidir.

Tablo 6: Fuara Katılan Ziyaretçilerin Fuara İlgisinin Katılımcı Firmaların Beklentilerini Karşılmasına Yönelik Bulgular

İfadeler	Frekans	Yüzde
Beklentimin Üstünde	17	34.0
Beklediğim Gibi	26	52.0
Beklentimin Altında	7	14.0

Tablo 6 incelendiğinde Adıyaman'da gerçekleştirilen fuar organizasyonunda yer alan katılımcı firmalar, fuar ziyaretçilerinin organizasyona olan ilgi ve alakalarından gayet memnun oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Katılımcıların küçük bir kısmı (%14) ziyaretçilerin fuara karşı ilgisiz oldukları yönünde görüş bildirmiştir. Bu sonuçlar fuarı ziyaret edenlerin sektörle iç içe olan, sektörel gelişimi takip eden bilinçli ziyaretçilerin bu organizasyonda yer aldığını göstermektedir. Bu da sektör açısından fuarın amacına ulaşması açısından önemli bir noktadır.

Tablo 7: Katılımcıların Fuarda Gerçekleşen Ticari İlişkilerle İlgili Memnuniyet Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bulgular

İfadeler	Frekans	Yüzde
Çok İyi	10	20.0
İyi	33	66.0
Orta	7	14.0

Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı'na katılan katılımcılar fuarda gerçekleşen ticari ilişkilerden memnun oldukları görülmektedir. Fuarda gerçekleşen ticari ilişkiler katılımcıların (%66) çok büyük kısmını memnun etmiştir. Buna karşın sadece %14 oranında bir katılımcı gurubu bu ilişkilerin çok tatmin edici olmadığı görüşünü savunmuştur. Elde edilen sonuçlara benzer şekilde, yapılan çalışmalarda katılımcıların fuarlara katılma amaçlarından birinin de ticari ilişkiler oluşturmak olduğu görülmektedir. Cankurt (2007, ss. 58-59)'a göre Association Of The German Trade Fair Industry 49 Alman fuarında 4219 kişi üzerinde yaptığı araştırmada katılımcıların %26'sının ticari ilişkilerini geliştirmeyi amaçladığı sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 8: Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı İle İlgili Genel Görüşleri

İfadeler		Frekans	Yüzde
Düzenlenen bu fuarın tekrarlanmasını ister misiniz?	Evet	49	98,0
	Hayır	1	2,0
Gelecekte Adıyaman'da düzenlenecek benzer yapıda fuarlara katılmayı düşünür müsünüz?	Evet	50	100,0
	Hayır	0	0
Gelecekte Adıyaman ili dışında düzenlenecek benzer yapıda fuarlara katılmayı düşünür müsünüz?	Evet	43	86,0
	Hayır	7	14,0
Fuarı düzenleyen organizasyon şirketinin sunduğu hizmetler beklentilerinizi ne ölçüde karşıladı?	Çok İyi	24	48,0
	İyi	20	40,0
	Düşük	6	12,0
Fuar alanını genel olarak nasıl buldunuz? (Temizlik, Yeterlilik, Dizayn, Düzen vb.)	Çok İyi	9	18,0
	İyi	31	62,0
	Orta	8	16,0
	Kötü	2	4,0

Katılımcıların "Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı" ile ilgili genel görüşleri Tablo 8'de belirtilmiştir. Katılımcıların Adıyaman'da düzenlenen bu fuar organizasyonunun ilerleyen yıllarda da tekrarlanması noktasında %98 gibi oldukça büyük bir oranda istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların tamamı "Gelecekte Adıyaman'da düzenlenecek benzer yapıda fuarlara katılmayı düşünür müsünüz?" şeklindeki soruya olumlu görüş bildirmiştir. Buradan, Adıyaman ilinin fuar organizasyonu yoluyla başarılı bir tanıtım gerçekleştirdiği, fuarın ticari açıdan olduğu kadar turizm açısından da başarılı olduğu ve Adıyaman'ın ilerleyen yıllarda bir fuarlar şehri olacak potansiyele sahip olduğu sonucu çıkarılabilir. Adıyaman'da gerçekleştirilen bu fuar organizasyonuna katılan

firmaların diğer şehirlerde organize edilecek fuarlara da katılma noktasında yoğun bir taleplerinin olduğu görülmektedir (%86). Katılımcıların “Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı”nı düzenleyen organizasyon şirketinin sunmuş olduğu hizmetlere karşı algıladıkları memnuniyet düzeyi incelendiğinde katılımcıların %48’i hizmetlerin çok iyi, %40’ı iyi şeklinde görüş bildirirken, %12’lik kısım ise organizasyon şirketinin sunmuş olduğu hizmetlerin oldukça yetersiz olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen büyük bir katılımcı gurubunun fuar boyunca sunulan hizmetlerden oldukça memnun olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Katılımcıların %62 gibi büyük bir kısmı fuar organizasyonunun yapıldığı alanın temizlik, yeterlilik, dizayn ve düzen gibi noktalarda oldukça iyi olduğu görüşünde bulunmuşlardır. Çok küçük bir katılımcı grup (%4) ise fuar alanının az önce belirtilen noktalarda oldukça yetersiz olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 9: Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı’nın Beklentileri Karşılama Durumuna Yönelik Bulgular

İfadeler	Frekans	Yüzde
Beklentimin Üstünde	26	52
Beklediğim Gibi	20	40
Beklentimin Altında	4	8

Tablo 9 incelendiğinde “Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı”nın katılımcıların genel olarak beklentilerini fazlasıyla karşıladığı görülmektedir (%52). Katılımcıların sadece %8’lik kısmı fuarın beklentilerini karşılamadığı şeklinde görüş bildirmiştir. Bu sonuç Adıyaman’da gerçekleştirilen bu fuarın öncesiyle, sonrasıyla başarılı bir şekilde organize edildiğini göstermektedir. Başarılı bir şekilde organize edilen bu fuar, Adıyaman fuar ekosistemi içerisinde olumlu etkiler yapacak ve bu ve bunun gibi birçok fuar organizasyonunun düzenlenmesi noktasında Adıyaman için bir referans teşkil edecektir.

4.2. Ziyaretçilerin Fuar Organizasyonuna Yönelik Görüşleri ile İlgili Bulgular

Tablo 10: Ziyaretçiler Demografik Özellikleri

İfadeler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	71, 88,8
	Kadın	9, 11,3
Eğitim Durumu	İlköğretim	11, 13,8
	Lise	20, 25,0
	Üniversite	45, 56,3

Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı'na ziyaretçi olarak katılanların %88,8'i erkek, %11,3'ü ise kadın konuklardan oluşmaktadır. Ayrıca, fuara ziyaretçi olarak katılanların %56,3'ü üniversite mezunu iken, %25'i lise ve %13,8'i ilköğretim mezunu kişilerden oluşmuştur.

Tablo 11: Ziyaretçilerin Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı'na Geliş Amaçları ile İlgili Bulgular

İfadeler		Frekans	Yüzde
Sergilenen ürünleri topluca görmek	Evet	47	58,8
	Hayır	33	41,2
Ürün gönderen firmaları tanımak	Evet	26	32,5
	Hayır	54	67,5
Sektörde yeni iş fırsatları aramak	Evet	24	30
	Hayır	56	70
Ürünleri tanımak	Evet	28	35
	Hayır	52	65

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ziyaretçilerin %58,8'inin fuara "sergilenen ürünleri topluca görmek" amacıyla katıldıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Yine ziyaretçilerin %32,5'lik kısmı fuara "ürün gönderen firmaları tanımak" amacıyla geldiği yönünde görüş bildirirken, %30'luk ziyaretçi grubu Adıyaman'daki bu fuara sektörde yeni iş fırsatları bulmak amacıyla katıldığını ifade etmiştir. Ziyaretçilerin %35'i ise fuarda sunulan yeni ürünleri tanımak amacıyla fuarı ziyaret ettiğini belirtmiştir. Literatür incelendiğinde benzer şekilde sonuçlara ulaşılmıştır. Cankurt (2007, s. 59)'a göre fuar organizasyonlarına katılan ziyaretçilerin %81'i yeni teknoloji ve ürünleri görmeyi, %66'sı yeni iş ortakları bulmayı, %61'i diğer kullanıcılarla tanışmayı, %60'ı ise büyük firmaların neler yaptığını görmeyi amaçlamaktadırlar.

Tablo 12: Ziyaretçilerin Fuar ve Fuar ve Tanıtımına İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular

İfadeler	Frekans	Yüzde
Çok İyi	31	38,8
İyi	41	51,2
Kötü	8	10

Ziyaretçilerin "Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı'nın tanıtımı noktasındaki görüşleri incelendiğinde %90 civarındaki ziyaretçi grubunun yürütülen tanıtım faaliyetlerinde oldukça memnun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sadece %10'luk bir ziyaretçi grubu yeterli tanıtımın yapılmadığı görüşünde bulunmuştur. Bu da gösteriyor ki

Adıyaman’da düzenlenen ilk fuar organizasyonu öncesinde ve süresince etkin iletişim kaynakları kullanılarak insanlara tanıtılmıştır. Bu tanıtım çabalarının da ziyaretçilerin fuardan duydukları memnuniyet düzeyini artıracığı sonucu bir gerçektir.

Tablo 13: Ziyaretçilerin Ticari Bağlantılar Kurma Eğilimlerine ve Fuar Organizasyonun Tekrarlanması Niyetlerine Ait Bulgular

İfadeler	Frekans	Yüzde	
Ticari bağlantı kurmayı düşünüyor musunuz?	Evet	41	51,2
	Hayır	39	48,8
Düzenlenen fuarın tekrarlanmasını istiyor musunuz?	Evet	80	100
	Hayır	0	0

Tablo 13’de görüldüğü üzere Adıyaman’da organize edilen fuara katılan ziyaretçilerin %51,2’si fuar organizasyonunda yer alan katılımcı firmalarla iş ilişkileri geliştirme yönünde bir eğilim göstermişlerdir. Ayrıca ziyaretçilerin tamamı “Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı”nın tekrar düzenlenmesi noktasında büyük bir ilgi göstermişlerdir. Bu sonuç da Adıyaman fuar ekosistemi adına umut veren bir noktadır.

Tablo 14: Ziyaretçilerin Fuar Alanına Ait Görüşleri

İfadeler	Frekans	Yüzde
Çok İyi	30	37,5
İyi	43	53,75
Orta	6	7,5
Kötü	1	1,25

Ziyaretçilerin “Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı”nın organize edildiği fuar alanının temizlik, büyüklük, dizayn ve düzen bakımından kendilerini memnun ettiği görüşünde birleştikleri görülmektedir. Buna göre fuar alanıyla ilgili olarak görüş bildiren ziyaretçilerin %91,25’i çok iyi ve iyi şeklinde görüş bildirerek fuar alanının genel olarak beklentilerini karşıladığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte %8,75 gibi küçük bir ziyaretçi grubu ise temizlik, büyüklük, dizayn ve düzen açısından fuar alanının kendilerini memnun etmediğini belirtmişlerdir.

Tablo 15: Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı’nın Ziyaretçilerin Genel Olarak Beklentilerini Karşıla Düzeyine Ait Bulgular

İfadeler	Frekans	Yüzde
Beklentimin Üstünde	32	40.0
Beklediğim Gibi	43	53.8
Beklentimin Altında	5	6.2

Tablo 15'te görüldüğü gibi ziyaretçilerin düzenlenen fuar organizasyonundan duydukları memnuniyet oldukça yüksektir. Fuarın, yaklaşık %93 oranında ziyaretçinin beklentilerini karşıladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Sadece %6,2'lik bir ziyaretçi gurubu fuar organizasyonunun beklentilerinin altında kaldığını ifade etmiştir. Gerek katılımcı firmaların gerekse ziyaretçilerin beğenisini kazanan, takdirini toplayan Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı önümüzdeki yıllarda da bu başarısını artırarak sürdüreceği gibi görünüyor.

5. SONUÇ

Adıyaman'da ilk kez düzenlenen "İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı" şehirde önemli bir hareketliliğin oluşmasını sağlamıştır. Bu fuar, katılımcı firmalara ürettikleri yeni ürünleri tanıtmaya imkânı sunarken, diğer yandan da Adıyaman'ın sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına bir canlılık getirmiştir. Gerek katılımcı firmaların gerekse ziyaretçilerin Adıyaman'da böyle bir fuar organizasyonlarının tekrarlanması noktasında ortak bir görüş bildirmişlerdir. Buradan da anlaşılabilir üzere, katılımcılar ve ziyaretçiler daha önce böyle bir fuar organizasyonunun eksikliğini yaşamışlardır. Ayrıca, fuarda yer alan firma ve ziyaretçilerin daha önce buna benzer fuar organizasyonlarında yer almış olmaları Adıyaman'da fuarcılığın sürdürülebilir bir yapıya ulaşabileceğine işarettir.

Katılımcı firmalardan edinilen bilgilere göre fuara katılan ziyaretçi sayılarının ve ziyaretçilerin gerek ürünlere gerekse firmalara karşı ilgilerinin tatmin edici düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum; Adıyaman ilinin fuar organizasyonlarına ilgili olduğunu, bu duruma yabancı kalmadığını bir kanıttır. Bu açıdan ilerleyen yıllarda ziyaretçi sayılarının artırılmasına dönük tanıtım çabalarının sergilenmesiyle Adıyaman ili, katılımcı firmaların cazibe merkezi haline getirilebilir.

Elde edilen bulgular Adıyaman'da düzenlenen fuar organizasyonu sonrasında katılımcı firmaların %86 gibi büyük bir kısmının diğer firmalarla ticari ilişkiler kurma yönünde eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, "Adıyaman İnşaat, Yapı Malzemeleri, Mobilya ve Dekorasyon Fuarı'nın amacına ulaştığının bir göstergesidir.

Yine elde edilen veriler, fuara katılan firmaların ve ziyaretçilerin Adıyaman'da bu ve benzeri fuar organizasyonlarının tekrar ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi yönünde bir görüş bildirdiklerini göstermektedir. Bu durum; Adıyaman ilinde fuar ekosisteminin sağlıklı bir şekilde sürdürülebileceğine bir işarettir. Bunun yanında, katılımcı firmalar ve ziyaretçilerin fuar organizasyonunun düzenlendiği fuar alanının temizlik, düzen, büyüklük gibi hususlarda yeterli olduğunu, bu fuarı organize eden şirketin

başarılı olduğunu ifade etmektedirler. İleriki yıllarda düzenlenecek fuar organizasyonlarının aynı fuar alanı ve şirket üzerinden düzenlenmesi yine başarılı sonuçlar doğuracaktır.

Ayrıca ziyaretçiler, fuar ile ilgili tanıtım çabalarından oldukça memnun kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum da, Adıyaman ilinin yerel yöneticilerinin, bürokratlarının ve düzenleme komitesinin bu organizasyona oldukça fazla önem verdiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Adıyaman’da düzenlenen fuar organizasyonunun ziyaret edenlerin çok büyük bir kısmının erkek olduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında fuar organizasyonunun düzenlendiği sektörün etkisinin olması düşünülebilir. Fakat, sonraki organizasyonlarda kadın ziyaretçilerin fuar alanlarına çekilmesi için gerekli düzenlemelerin veya etkinliklerin organizasyona dâhil edilmesi önerilebilir.

Elde edilen veriler Adıyaman’da düzenlenen fuar organizasyonun genel olarak katılımcıların ve ziyaretçilerin beklentilerini karşıladığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İlk kez düzenlenen bu fuar organizasyonun başarıyla tamamlanması ileride düzenlenecek fuar etkinlikleri için gerek organizasyon heyetine gerekse Adıyaman’ın önde gelenlerine ve halkına ekstra bir motivasyon kaynağı ve özgüven sağlayacaktır. Bu da önümüzdeki yıllarda da Adıyaman ilinde başarılı fuar organizasyonlarının yapılacağına bir göstergesidir.

6. KAYNAKÇA

- Bathelt, H., & Schuldt, N. (2008). Between luminaires and meat grinders: International trade fairs as temporary clusters. *Regional Studies*, 42(6), 853-868.
- Celeb, D. (2008). *Pazarlama içinde fuarcılığın yeri, işletmelerin fuarcılık faaliyetlerine bakışı ile ilgili bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Coşkunkurt, E. (2007). *Fuar organizasyon ve yönetimindeki iletişim stratejileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çekiç, M. (2009). *Pazarlama faaliyetleri içinde fuarlar-endüstri kuruluşlarının fuarlara yönelik tutumları ve madencilik sektöründe uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- TOBB (2007). <http://www.tobb.org.tr/FuarlarMudurlugu/Sayfalar/Istatistikler.php> adresinden, 19 Nisan 2016 tarihinde erişildi.
- İlter, B., & Çetinkaya, M. (2014). KOBİ’lerin ticari fuar teşviklerinden ve dış ticaret fırsatlarından yararlanma düzeyi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 24, 226-249.
- Koldaş, A. (2006). *Ticari fuarların satış geliştirme etkisi ve bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sarıçay, Ş. (2010). *Küçük ve orta boy işletmelere yönelik fuar teşvikleri ve fuarların Türkiye ekonomisine katkısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül

Üniversitesi, İzmir.

- Seringhaus, F.H.R., & Rosson, P.J. (1994). International trade fairs and foreign market involvement: review and research directions. *International Business Review*, 3, 311-329.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel kalkınma sorunsalı: Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35-54.
- Timur, N., & Sarıyer, N. (2004). Kayseri’deki otomobil bayilerinde müşteri tatmin aracı olarak şikâyet toplama yöntemlerine ilişkin bir uygulama. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 9-32.
- Torun, E., Çelik, A., & Bobat, A. (2012). Pazarlamada fuarların rolü ve önemi. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, (15)2, 11-21.
- Arslan, İ., (2016). Fuarların ekonomik etkileri. 21 Nisan 2016 tarihinde www.gazi.edu.tr/~iarslan/arastek.do adresinden erişildi.
- Tezel, T. (2015). Antalya city expo fuarının önemi. 19 Nisan 2016 tarihinde www.dergiayrinti.com/index.php/ayr/article/download/543/971 adresinden erişildi.
- Yem Yapı ve Endüstri Merkezi (1994). *Bir ihtisas fuarına nasıl katılırsınız?* İstanbul: Yem Yayınları.
- Yücel, F., & Ata, A. (2006). Bölgesel kalkınma stratejileri açısından fuarcılık: birinci ve ikinci Çukurova sanayi ve ticaret fuarlarının değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 505-522.

HOW ARE UNIVERSITY REPUTATION PRACTICES AND REPUTATION PERCEPTIONS RELATED?

This research has been supported by Yildiz Technical University Scientific Research Projects Coordination Department. Project Number: 2013-02-02-KAP02. The project department has a role about gathering data and obtaining related equipments to make this study.

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 27.12.2016

Accepted Date: 09.02.2017

Güler ARAS
Prof. Dr.
Yildiz Technical
University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
aras@yildiz.edu.tr

Emel ESEN
Assoc. Prof. Dr.
Yildiz Technical
University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
emeloz@yildiz.edu.tr

**Arzu ÖZSÖZGÜN
ÇALIŞKAN**
Assoc. Prof. Dr.
Yildiz Technical
University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
ozsozgun@yildiz.edu.tr

ABSTRACT The main aim of this study is to explore the relationship between university practices and reputation perceptions in a public university sample. A quantitative study was conducted by using Structural Equation Modeling. The research sample consists of 1021 graduate and undergraduate students. According to the results of the study, the main hypothesis stating that corporate practices are positively related with corporate reputation perceptions is supported. Managerial implications for universities may also be derived from survey results. Universities should be competitive if they want to be selected by students, draw support, and keep qualified academicians. The main contribution of this study is to provide significant comprehension about the importance of developing competent strategies to enhance university reputation.

Keywords: Reputation, reputation measurement, university

Scope: Business administration

JEL codes: M1, M10

Type: Research

DOI:10.9775/kauibfd.2017.002

Cite this Paper: Aras, G., Esen, E. & Özsözgün Çalışkan, A. (2017). How university reputation practices and reputation perceptions are related? *KAUJEASF* 8(15), 19-34.

KURUMSAL İTİBAR UYGULAMALARI İLE KURUMSAL İTİBAR ALGILAMALARI NASIL İLİŞKİLİDİR?

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt, 8,
Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 27.12.2016 Yayına Kabul Tarihi: 09.02.2017

Güler ARAS
Prof. Dr.
Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
aras@yildiz.edu.tr

Emel ESEN
Doç. Dr.
Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
emeloz@yildiz.edu.tr

**Arzu ÖZSÖZGÜN
ÇALIŞKAN**
Doç. Dr.
Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
ozsozgun@yildiz.edu.tr

ÖZ Bu çalışmanın temel amacı, üniversite uygulamaları ile itibar algısı arasında bir ilişki olup olmadığını bir kamu üniversitesi örneğine dayanarak irdelemektir. Bu amaç doğrultusunda yapısal eşitlik modeli kullanılarak kantitatif bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini 1021 lisans ve yüksek lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma sonuçları, kurumsal uygulamalar ile kurum itibarı algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu hipotezini desteklemektedir. Araştırma bulgularına dayanılarak üniversiteler için yönetsel uygulamalarla ilgili sonuçlar çıkarılabilir. Üniversiteler, öğrenciler tarafından tercih edilmek, destek almak ve donanımlı akademisyenlere sahip olmak istiyorlarsa rekabetçi olmalıdırlar. Bu çalışmanın başlıca katkısı, üniversite itibarının artırılması için etkin stratejilerin geliştirilmesinin önemli olduğuna işaret etmesidir.

Anahtar kelimeler: İtibar, itibar ölçümü, üniversite

JEL kodları: M1, M10

Alanı: İşletme

Türü: Araştırma

Afta bulunmak için: Aras, G., Esen, E. & Özsözgün Çalışkan, A. (2017). Kurumsal itibar uygulamaları ile kurumsal itibar algılamaları nasıl ilişkilidir?, *KAÜİİBFD* 8(15), 19-34.

1. INTRODUCTION

The concept of corporate reputation has attracted strong interest from both academicians and the business world during the last years. Corporate reputation involves stakeholders' judgments about the issues which are particular to corporations (Epstein, 2008, p.180) and research results indicate that positive corporate reputation may produce strategic value for organizations (Roberts & Dowling, 2002, p.1077). However, there is no consensus on the definition and measurement of reputation. One of the reasons behind the disagreement may be the multidisciplinary nature of the corporate reputation concept (Gotsi & Wilson, 2001, pp. 25-26). The literature points out that identity and image are used as synonyms with reputation, although they have different characteristics (Barnett, Jermier & Lafferty, 2006, p. 28; Chun, 2005, p. 93; Gotsi & Wilson, 2001, pp.24-25; Wartick, 2002, p. 373). Since it is not related with the objective of the study, we will not discuss the details of the difference between the concepts, but instead, we may assert that identity is the answer of "who/what do we believe we are?" or "how the internal stakeholders perceive the organization?" questions, while image is the response to the question of "what/who do we want others to think we are?" (Walker, 2010, p. 366; Whetten, 1997, p. 27). Corporate reputation is a product of stakeholders' comprehensive assessment of an organization over time and good corporate reputation encourages trust in organizations (Esen, 2012, p. 47). On the other hand, "*corporate reputation is a sort of emotional capital that reflects various stakeholders' perceptions about the organization's past and future actions and intangible asset*" (Esen, 2011, p. 9). In other words, corporate reputation is the overall and final attribution of various stakeholders over time (Fombrun, 1996, p. 37) and students, recruiters, faculty, alumni, and the parent university are the stakeholders of a university. Thus, the university reputation is the result of how stakeholders view the school (Safón, 2012, p. 178).

Reputation is as valuable for countries, societies, and institutions as it is for universities that prepare individuals for life by bringing different perspectives to help them grow up and also respond to the needs of the society in every field by producing scientific investigation of high quality. Universities cannot exist without stakeholders and it is important to keep students, academic and administrative staff, graduates, national and international institutions in cooperation with universities to evaluate a university's corporate reputation status, because they are the most important stakeholders of the university.

Existing reputation literature indicates that a lot of research initiatives and practices have been realized in the area of corporate reputation measurement. While most of the measurements were done in the field of general characteristics of corporations, some of them were conducted according

to their particular features. On the other hand, from the standpoint of educational institutions, it is observed that there are limited research on the measurement and management of reputation. This study examines university stakeholders' perceptions about corporate reputation by focusing on students' perspectives on university practices and puts forward the hypothesis: "*Corporate practices are positively related with reputation perceptions*".

2. REPUTATION

According to The Turkish Language Association's dictionary, reputation infers respectability and prestige. With regard to word meaning, reputation is an intangible asset that cannot be measured easily and expressed in a numerical way (Alsop, 2004, p. 1). Reputation is presented in the American Heritage dictionary as an overall public opinion (Günlü, 2007, p. 392). The opinion reflects a general assessment by the public about the extent to which a person or a corporation is admired or appreciated with regard to past behaviors or characteristics (Uzunoğlu & Öksüz, 2008, p. 112). In this process, in addition to past and present consideration, individuals may attempt to draw future inferences. Individuals or corporations are admired or appreciated with reference to their past and future actions and statements. The source of the admiration and appreciation is the consistency between promises and actions (Argüden, 2003, p. 10; Casalo, Flavián, & Guinalú, 2007, p. 4). In other words, keeping promises is the way of generating reputation. Under these circumstances, reputation helps to fill the gap between the reality and perception (Karaköse, 2007, p. 16). The fewer the gaps between them, the more reputation is gained.

To provide a general definition, corporate reputation refers to stakeholders' emotional and influential beliefs concerning the qualities of the company as good, bad, strong or weak. Reputation is developed over time through social interaction and public communication and takes a long time to build but equally withstands damage (Brewer & Zhao, 2010, p. 36). Understood from this perspective, corporate reputation is the sum of past and present actions and outputs of the organization that describe the capacity to create valuable consequences for different stakeholders (Castro, Lopez, & Saez, 2006, p. 362; Dortok, 2006, p. 323). As mentioned in the definition, corporate reputation is an intangible concept which is difficult to identify and express numerically (Hannington, 2004, p. 46; Page & Fearn, 2005, p. 306). As a consequence, while identifying corporate reputation, it is also necessary to focus on aspects of measurement.

2.1. Reputation Measurement

The measurement of reputation is quite important, however, difficult to convey. The measurement of an organization's reputation is closely related to

the definition of reputation. The important definitional attributes necessary to be involved in reputation measurement are (Kraatz & Love, 2006, p. 363; Walker, 2010, pp. 372-374):

1. Reputation measurement should examine perceived reputation.
2. Corporate reputation should be result-oriented and represent total perceptions.
3. Corporate reputation, as required by the competitive nature of contemporary organizational life, inherently should enable the possibility of comparison with other firms.
4. Measurement of corporate reputation should present both negative and positive results.
5. Measurement of corporate reputation should be longitudinal due to its enduring characteristic.
6. Corporate reputation should comprehensively and globally evaluate the organization.

There are several frameworks which are used for measuring corporate reputation, such as *The Reputation Quotient*, *Barron's Magazines List of Most Respected Companies*, *Corporate Character Scale*, *Fortune World's Most Admired Companies*, and *Newsweek's Green Ranking*. In Turkey, one corporate reputation research to be mentioned is Turkey's Most Admired Companies and it is being conducted by Capital Magazine since 2008. Turkey's Reputation Index conducted by GFK RepMan (Reputation Management) is another corporate reputation research carried out in Turkey.

2.2. University Reputation

As with many organizations, reputation is quite important for universities because these institutions are becoming increasingly competitive in terms of attracting students, grants, and sponsored research. Despite the fact that universities have traditionally not exhibited market orientation, reputation is still significant for them (Ressler & Abratt, 2009, p. 39). Although reputation has generally been associated with corporations, corporate reputation literature can be adapted to universities. As it is mentioned before, corporate reputation can be defined in several ways which reflect assessments of many stakeholders about an organization's capacity to meet their expectations (Fombrun & Van Riel, 2003, p. 147). Examples are, "a collective system of subjective beliefs among members of a social group" (Bromley, 1993, 2000, 2002), "collective beliefs that exist in the organizational field about a firm's identity and prominence" (Rao, 1994; Rindova & Kotha, 2001), "media visibility and favorability gained by a firm (Deephouse, 2000) or "collective representations shared in the minds of multiple publics about an organization over time" (Grunig & Hung, 2002; Yang & Grunig, 2005). Using common elements in these definitions, a

university's reputation can be defined as "*collective representations that the university's multiple constituents—various internal and external constituents, including the media—hold of the university over time*" (Alessandri, Yang, & Kinsey, 2006, p. 261; Yang, Alessandri & Kinsey, 2008, p. 147).

It is clear that qualified students and faculty, and load fund prefer reputed universities. In parallel with the globalization, in the last decade, universities started to be ranked globally and the ranking system gained an important role in terms of how a university is perceived externally. Besides, the system is also expected to influence the viewpoints of potential stakeholders in relation to the university's reputation (O'Loughlin, Macphail & Msetfi, 2015, pp. 806-807). Although rankings are controversial, stakeholders and policymakers need an indicator for their decision making. Thus, in the literature, it is observed that several studies have been conducted to examine and measure university reputation. Arpan, Raney, and Zivnuska (2003) put forward the questions of "What criteria are used to determine university image?" and "How do the various dimensions of image, or image criteria, contribute to the overall image of a university?" in their research (Arpan et al., 2003, p. 101). The study revealed that factors such as "academic attributes, athletic attributes, and news coverage" determined current university students' image ratings (Arpan et al., 2003, p. 110).

Another research, on the other hand, indicated that academic reputation, service, employment prospects, and teaching were the most important factors in the decision making process of prospective students (Brewer & Zhao, 2010, p. 37). Landrum, Turrisi & Harless (1999) asked general public about their opinion of a regional university and found that academics, familiarity, athletics, value, employment, and outreach are the main factors of university reputation and parents considered university reputation as an important criterion for university choice (Ressler, 2015, p. 139). A 1998 study found that Canadian students considered an institution's academic reputation and also graduates' success in finding a good job in their university decisions. Sikosek and Kodriocarjon (2011) reported that faculty's reputation, academic environment, academic excellence, employment opportunities, staff competence and expertise, and teaching staff and student relationships are taken into account by students in assessing academic reputation (O'Loughlin et al., 2015, p. 808).

The issue of reputation is also important for universities and academics in Turkey. Oktar and Çarıkçı (2012) examined the reputation level and the dimensions of reputation in Süleyman Demirel University by using the Reputation Quotient of Charles J. Emotional appeal, education and service quality, vision and leadership, workplace environment, and social responsibility are used as the dimensions of reputation. According to the results of the

research, stakeholders had a positive perception of the university and emotional attraction was the dimension that was perceived at the highest level of prestige by all stakeholders. However, the quality of education and service was the dimension that was perceived at the lowest level of prestige by three stakeholders. In a study by Özalp, Tonus, and Geylan (2012), it was aimed to determine how different stakeholder groups perceived Anadolu University's reputation. In this research, it was seen that students, employees, and alumni of Anadolu University perceived the university as an institution with high reputation due to its financial strength.

3. METHOD

The main aim of this paper is to examine the indicators of perceptions about university reputation in a state university and to determine the influence of university practices on reputation perceptions. A quantitative survey with structural equation modeling was conducted in a sample of students as stakeholders of a public university in Istanbul.

3.1. Participants

The research sample consists of 1021 graduate and undergraduate students from a public university in Istanbul. In general, reputation has been closely associated with the credibility of an organization (Herbig & Milewicz, 1993, p. 7) and is known to affect the buyers' expectations with respect to the quality of its offerings (Shapiro, 1982). This same definition can also be used effectively with regard to university reputation by considering prospective or actual students as key constituents (Merchant, Rose, Moody & Mathews, 2015, p. 28). Thus, the sample of the study has been decided to be composed of students. The majority of the students are between the ages of 20-23 (n=772), the number of male students is 303 and female students is 718. The sample involves 656 juniors and seniors. Whereas 243 students have job experience in a company, 778 of them do not.

3.2. Instruments

The data was gathered by semi-structured interviews and questionnaires. The questionnaire consists of three parts; existence of corporate reputation practices, perceptions about corporate reputation practices, and demographic characteristics of participants.

Corporate practices instrument

Public organizations have different qualities; since stakeholders of universities can be differentiated, it is appropriate to reflect the needs of particular stakeholders. Therefore, we developed a measurement tool to reveal corporate practices that can influence corporate reputation perceptions of students by conducting an interview. In the semi-structured interview, the

following questions were asked regarding the university's reputation: "How do you evaluate your university's reputation level?, What kind of practices exist in your university that you believe they are representative of corporate reputation?, Would you list these reputation practices?". These related answers were gathered and selected items were listed. The corporate practices instrument for students involves 29 items with a five-point rating scale, ranging from never observed (1) to very frequently observed (5).

Corporate reputation perceptions scale

Participants also rated the corporate reputation practices according to their perceptions. The reputation perception scale consists of 15 items with a five-point rating scale, ranging from never agree (1) to completely agree (5). These perceptions reflect how students perceive their university's reputation practices, therefore 15 general items were selected.

3.3. Data Analysis

The data was analyzed by using AMOS 16.0 via structural equation modeling technique. The measurement model that contains two latent variables (corporate practices and reputation perceptions) and six observed variables is examined. Firstly, exploratory factor analysis (EFA) was done for each variable and then confirmatory factor analysis (CFA) was implemented in order to verify that the structure fits in with data. Also, Pearson correlation analysis was conducted to examine the relations between research variables.

3.4. Findings

The measurement model is examined by a confirmatory factor analysis prior to structural equation modeling. Before the confirmatory factor analysis was conducted, exploratory factor analysis was done through SPSS 16.0. At the first step of the factor analysis, Bartlett's Test was used in order to test the compatibility of the factor model and the relationships among the variables. KMO was used to measure the sampling adequacy (Ghauri, Gronhaug & Kristianslund, 1995, p. 125; Nakip, 2006, pp. 428-429). According to the results of the factor analysis, KMO test value was found above ,50 and Bartlett's test value was significant. Principle component factor analysis was applied to all variables by varimax rotation. Corporate practices instrument involves 29 items; at the end of the analysis, 22 items remained and 4 factors appeared. These factors were labeled as "academicians and administrators", "image and promotion", "academic and social activities of the university", "education friendly facilities". The four factors explained 61,000 % of the variance. Cronbach alpha values were ,897; ,873; ,767; and ,784 (Table 1) for the factors respectively.

Corporate reputation perceptions scale involves 15 items; at the end of

the analysis, 12 items remained and 2 factors appeared. These factors were labeled as “strong corporate university” and “sensitive approach to external constituents”. The two factors explained 66,939 % of the variance. Cronbach alpha values were ,919 and ,862 (Table 2) for the factors respectively.

Table 1: Factor Analysis and Reliability Results of Corporate Practices

		Factor Loading	% Variance Explained	Alpha
Items	Factor 1 (Academicians and Administrators)			
	Friendly and helpful academicians	,785	43,541	,897
	Lecturers who listen to students' ideas and problems	,785		
	Managerial approach that is open to criticism	,708		
	Managerial approach that values students	,708		
	Friendly and helpful lecturers and administrative	,700		
	Young, dynamic, and competent academicians	,649		
	Success of academicians	,511		
	New education technology	,492		
Items	Factor 2 (Image and Promotion)			
	Well-known university image	,743	7,708	,873
	The important position of the university in respect to others	,718		
	The image of the university in business sector	,678		
	Positive news in the media	,585		
	The rooted, historical heritage of the university	,576		
	Well-known academicians	,573		
	The efforts of the university for promotion and image	,569		
	The qualified student profile	,569		
Items	Factor 3 (Academic and Social Activities of the University)			
	Various student exchange programs	,794	5,135	,767
	Panels and conferences	,760		
	Collaboration with foreign universities	,592		
	Active student clubs	,581		
Items	Factor 4 (Education Friendly Facilities)			
	Clean and tidy educational environment	,778	4,617	,784
	Learning friendly classrooms	,718		

KMO = .947; Bartlett's test of Sphericity = 11848,906; df = 231; p = .000

Table 2: Factor Analysis and Reliability Results of Corporate Reputation Perceptions

	Factor Loading	% Variance Explained	Alpha
Strong Corporate University	Factor 1		
Making proud about being a student of the university	,806	58,839	,919
Providing appropriate facilities for students	,776		
Educating responsible and capable students	,743		
Being a well-known and respected university	,737		
Having qualified academicians	,728		
Preparing the students to business life	,706		
Having powerful leadership and management approach	,650		
Ranking as a corporate university	,631		
Sensitive Approach to External Constituents	Factor 2		
Displaying a sensitive approach to social issues	,797	8,100	,862
Supporting social responsibility projects and being sensitive to environmental issues	,795		
Giving importance to advertising and promotional activities	,758		
Communicating transparently and sharing information with the external environment	,733		

KMO = .943; Bartlett's test of Sphericity = 7949,336; df = 66; p = .000

According to confirmatory factor analysis (CFA), corporate practices scale (four-factor model) ($\chi^2= 75.01$ and CFI= 0,98) and corporate reputation perceptions scale (two-factor model) ($\chi^2= 460.70$ and CFI= 0,86) were observed to display good fit with the data.

Before conducting the path model test, correlation analysis was performed to examine the relationships between the research variables. The results of the correlation analysis revealed significant relationships between corporate practices and reputation perceptions ($r=,889$, $p<0,01$). As it is shown in Table 3, the highest correlation is seen between the Image and Promotion subdimension of corporate practices (x2) and the total scale of corporate practices ($r=,903$).

According to the results of the descriptive statistics, means and standard deviations were found as 3,2 and ,69 for corporate practices and 3,05 and ,819 for reputation perceptions.

Table 3: Correlation Analysis for Variables

	Mean	Sd	1	2	3	4	5	6	7
1. Corporate practices	3,20	,69	1						
2. Reputation perceptions	3,05	,819	,889**	1					
3. Academicians and Administrators	2,88	,862	,894**	,812**	1				
4. Image and Promotion	3,33	,763	,903**	,826**	,705**	1			
5. Academic and Social Activities of the University	3,75	,750	,771**	,613**	,560**	,653**	1		
6. Education Friendly Facilities	3,28	1,06	,677**	,581**	,564**	,567**	,457**	1	
7. Strong Corporate University	3,23	,842	,873**	,961**	,792**	,831**	,597**	,589**	1
8. Sensitive Approach to External Constituents	2,85	,890	,761**	,885**	,687**	,686**	,535**	,465**	,745*

The fit statistics indicates that the research model provides a reasonably good fit with the data: $\chi^2 = 93,562/sd$, $df = 8$, $p = .00$, $RMSEA = .102$ (recommended value: $>.05$), $RMR = .016$ (recommended value: $<.08$), $CFI = .980$ (recommended value: $>.90$), $GFI = .972$ (recommended value: $>.80$), $AGFI = .925$ (recommended value: $>.80$), $NFI = .978$ (recommended value: $>.90$).

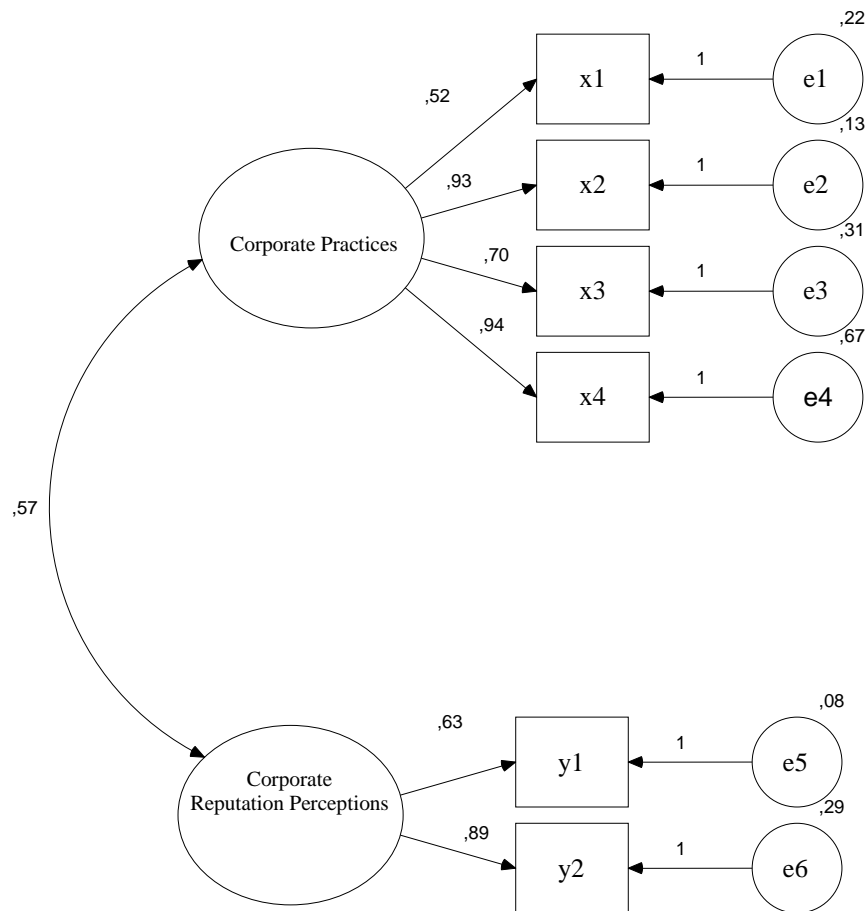

Figure 1: Path Models for the Relationship between Variables

It is found that corporate practices are positively related with corporate reputation perceptions ($\beta = .57, p < .01$). Corporate practices explain 79.1 % of the variance in corporate reputation perceptions. Therefore, “*Corporate practices are positively related with reputation perceptions*” hypothesis is supported. It is observed that x4 (Education Friendly Facilities) ($\beta = .94, p < .01$) and x2 (Image and Promotion) ($\beta = .93, p < .01$) have the greatest level of impact on corporate practices. They are followed by x3 (Academic and Social Activities of the University) ($\beta = .70, p < .01$), and the lowest effect on corporate practices is produced by x1 (Academicians and Administrators) ($\beta = .52, p < .01$). On the other hand, y2 (Sensitive Approach to External Constituents) has the greatest level of impact on corporate reputation perceptions ($\beta = .89, p < .01$),

followed by y1 (Strong Corporate University) which has been found to produce moderate effect on corporate reputation perceptions ($\beta = .63, p < .01$).

4. DISCUSSION

Corporate reputation that reflects expectations and attributes about past, present, and future actions should be assessed as a sustainable, competitive advantage resulting in performance, productivity, efficiency, and customer demands. It is also valuable for public organizations as well individuals and private organizations. Universities should be as reputable as others in order to create sociological and psychological outputs, to implement scientific projects, and to educate qualified grads for work life.

The purpose of this study is to explore students' perspectives so as to examine the relationship between university practices and reputation perceptions. Two scales have been developed for measuring the concepts in question. According to the results of the exploratory factor analysis, "academicians and administrators", "image and promotion", "academic and social activities of the university", and "education friendly facilities" factors are determined for corporate practices instrument. For the reputation perception device, "strong corporate university" and "sensitive approach to external constituents" factors appeared. According to the results of the correlation analysis, all subdimensions of corporate practices are significantly related with reputation perceptions. These results show that attitude of academicians and administrators, the image of the university and how the institution is promoted, the variety of academic and social activities, and the friendly nature of educational facilities all matter in terms of how the university is perceived. The presence of favorable practices contributes to the perception of a strong corporate university and a sensitive approach displayed towards external constituents.

Survey results also reveal managerial implications for universities. Universities should be competitive if they want to be selected by students, obtain support, and maintain qualified academicians. Since the graduates of a university represent their institution in the work environment, such representation can be seen as a criterion for evaluating the university reputation. Therefore, the quality of education and academic and social activities are important in terms of enhancing university reputation perceptions.

This survey was conducted with students since their perceptions are important as they are the primary stakeholders of universities. For further studies, other stakeholders may be incorporated for obtaining more comprehensive results. Focusing on academicians', administrative staff's, and grads' perspectives would bring in additional insights about stakeholder

perceptions. Besides, it may be suggested to conduct reputation measurements periodically in order to make comparisons between years to show the trends of increase or decrease in corporate reputation. Also, corporate reputation practices and perceptions have similar items from the perspectives of participants, therefore in further studies, practices should reflect more tangible activities. On the other hand, perceptions should reflect intangible ones. These limitations can be eliminated by developing research instruments to differentiate between them.

5. REFERENCES

- Alessandri, S. W., Yang, S. U., & Kinsey, D. F. (2006), An integrative approach to university visual identity and reputation, *Corporate Reputation Review*, 9(4), 258-270.
- Alsop, R. (2004), *The 18 immutable laws of corporate reputation: creating, protecting and repairing your most valuable assets*, Wall Street Journal Books, Free Press, New York.
- Aras, G. Karaman Akgül, A., Özsözgün Çalışkan, A., & Esen, E. (2014), İşletmelerin ve kar amacı olmayan örgütlerin itibar ölçümünde farklılıklar, Samast, O. & Baybars Hawks, B. (Ed.), *Kurumsal itibar: Kavramlar ve uygulamalar* içinde (ss. 106-117). Ankara: İtibar Yönetimi Enstitüsü.
- Argüden, Y. (2003), *İtibar yönetimi*, Ankara: ARGE Danışmanlık Yayınları.
- Arpan, L. M., Raney, A. A., & Zivnuska, S. (2003), A cognitive approach to understanding university image, *Corporate Communications: An International Journal*, 8(2), 97-113.
- Barnett, M. L., Jermier, J. M., & Lafferty, B. A. (2006), Corporate reputation: The definitional landscape, *Corporate Reputation Review*, 9(1), 26-38.
- Brewer, A. & Zhao, J. (2010), The impact of a pathway college on reputation and brand awareness for its affiliated university in Sydney, *International Journal of Educational Management*, 24(1), 34-47.
- Casalo, L. V., Flavián, C., & Guinalú, M. (2007), The influence of satisfaction, perceived reputation and trust on a consumer's commitment to a website, *Journal of Marketing Communications*, 13(1), 1-17.
- Castro, G., Lopez, J. N., & Saez, P. L. (2006), Business and social reputation: exploring the concept and main dimensions of corporate reputation, *Journal of Business Ethics*, 63(4), 361-370.
- Chun, R. (2005), Corporate reputation: Meaning and measurement, *International Journal of Management Review*, 7(2), 91-109.
- Dortok, A. (2006), A managerial look at the interaction between internal communication and corporate reputation, *Corporate Reputation Review*, 8(4), 322-338.
- Epstein, M. J. (2008), *Making sustainability work*, Berrett-Koehler Publisher, USA.
- Esen, E. (2011), *The role of trust on the relationship between organizational engagement and corporate reputation*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Esen, E. (2012), The role of trust on the relationship between organizational engagement and corporate reputation, *Journal of Management and*

- Economics*, 19(1), 47-58.
- Fombrun, C. J., (1996), *Reputation*. Boston: Harvard Business School Press.
- Fombrun, C. J. (2012), The building blocks of corporate reputation: Definitions, antecedents, consequences, Barnett, Michael L. & Pollock, T. G. (Ed.), in *The Oxford handbook of corporate reputation* (pp. 94-113). Oxford University Press, UK: Oxford.
- Fombrun, C. J., & Van Riel, C. B. M. (2003). *Fame & Fortune: How the World's Top Companies Develop Winning Reputations*. Pearson Education.
- Ghauri, P., Gronhaug, K. & Kristianslund, I. (1995). *Research methods in business studies: A practical guide*. Hemel Hempstead, Prentice Hall.
- Gotsi, M. & Wilson, A. M. (2001), Corporate reputation: Seeking a definition, *Corporate Communications: An International Journal*, 6(1), 24-30.
- Günlü, E. (2007), İtibar yönetiminde kültürün önemi, Ramazan, E. & Çukur, C. Ş. (Ed.), *Küresel bağlamda yönetsel-örgütsel davranış içinde Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, No:31, 1. Basım, Ankara.
- Hannington, T. (2004), *How to measure and manage your corporate reputation*, Gower Publishing, USA.
- Herbig, P. & Milewicz, J. (1993), The relationship of reputation and credibility to brand success, *Journal of Consumer Marketing*, 10(3), 18-24.
- Karaköse, T. (2007), *Kurumların DNA'sı itibar ve yönetimi*, Nobel Yayın, İstanbul.
- Kraatz, M. S. & Love, E. G. (2006), Studying the dynamics of reputation: a framework for research on the reputational consequences of corporate actions, Ketchen, David J. & Bergh, Donald D. (Ed.), in *Research methodology in strategy and management* (pp. 343-383), Volume 3.
- Landrum, R. E., Turrisi, R., & Harless, C. (1999), University image: The Benefits of assessment and modeling, *Journal of Marketing for Higher Education*, 9(1), 53-68.
- Merchant, A., Rose, G. M., Moody, G., & Mathews, L. (2015), Effect of university heritage and reputation on attitudes of prospective student, *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 20(1), 25-37.
- Nakip, M. (2006), *Pazarlama araştırmaları: Teknikler ve (SPSS destekli) uygulamalar*, İstanbul: Seçkin Kitabevi.
- Oktar, Ö. F. & Çarıkcı, İ. H. (2012), Farklı paydaşlar açısından itibar algılamaları: Süleyman demirel üniversitesi'nde bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 127-149.
- O'Loughlin, D., Macphail, A., & Msetfi, R. (2015), The rhetoric and reality of research reputation: 'Fur coat and no knickers', *Studies in Higher Education*, 40(5), 806-820.
- Özalp, İ., Tonus, H. Z. & Geylan, A. (2010), Paydaşları açısından akademik organizasyonlarda itibar, *Organizasyon ve Yönetim Dergisi*, 2(1), 99-106.
- Page, G. & Fearn, H. (2005), Corporate reputation: What do consumers really care about?, *Journal of Advertising Research*, 45(3), 305-313.
- Ressler, J. & Abratt, R. (2009), Assessing the impact of university reputation on stakeholder intentions, *Journal of General Management*, 35(1), 35-45.
- Ressler, J. M. (2015), An analysis of customer-based university reputation and

- reputational consequences, in *Proceedings of the 2008 Academy of Marketing Science (AMS) Annual Conference* (138-142), Springer International Publishing.
- Roberts, P. W. & Dowling, G. R. (2002), Corporate reputation and sustained superior financial performance, *Strategic Management Journal*, 23(12), 1077-1093.
- Safón, V. (2012), Can the reputation of an established business school change?, *Management in Education*, 26(4), 169-180.
- Shapiro, C. (1982). Consumer information, product quality, and seller reputation. *The Bell Journal of Economics*, 13(1), 20-35.
- Uzunoğlu, E. & Öksüz, B. (2008), Kurumsal itibar risk yönetimi: Halkla ilişkilerin rolü, *Selçuk İletişim Dergisi*, 5(3), 111-123.
- Walker, K. (2010), A systematic review of the corporate reputation literature: definition, measurement and theory, *Corporate Reputation Review*, 12(4), 357-387.
- Wartick, S. L. (2002), Measuring corporate reputation: definition and data, *Business and Society*, 41(4), 371-392.
- Whetten, D. A. (1997), Part II: Where do reputations come from?: theory development and the study of corporate reputation, *Corporate Reputation Review*, 1(1), 26-34.
- Yang, S. U., Alessandri, S. W., & Kinsey, D. F. (2008), An integrative analysis of reputation and relational quality: a study of university-student relationships, *Journal of Marketing for Higher Education*, 18(2), 145-170.

İŞ TATMINİ İLE İŞGÖREN PERFORMANSI İLİŞKİSİ: ÖĞRETİM ÜYELERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt, 8,
Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 22.03.2017 Yayına Kabul Tarihi: 10.05.2017

Özgür ATILGAN

Ar. Gör. Dr.

İstanbul Kültür Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi

o.atilgan@iku.edu.tr

ÖZ İş tatmini her sektörde iş görenlerin iyi performans göstermesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Literatürde, iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak, literatürde öğretim üyelerinin iş tatmin düzeyleri ile iş gören performansları arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı İstanbul’ dakik vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim üyelerinin iş tatmini ile iş gören performansları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Öğretim üyelerinin iş tatmin düzeyi ölçülürken Minnesota İş Tatmin Ölçeği, iş gören performanslarının ölçülmesinde ise İş Gören Performans Ölçeği’ den yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, çalışma şartlarından, ödüllendirilmeden ve iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin arttıkça, işe devamsızlık ve disiplinsizlikte azalma görüldüğü için iş tatmininin kısmi olarak düşük iş gören performansını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Akademisyenler, iş tatmini, düşük iş gören performansı

JEL kodları: M54, M52, M51

Alanı: İşletme

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2017.003

Atıfta bulunmak için: Atılğan, Ö. (2017). İş tatmini ile işgören performansı ilişkisi: Öğretim üyeleri üzerinde bir araştırma, *KAÜİİBFD* 8(15), 35-55.

THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND WORK PERFORMANCE: A RESEARCH ON THE ACADEMICIANS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 22.03.2017

Accepted Date: 10.05.2017

Özgür ATILGAN
Res. Assist. Dr.
İstanbul Kültür
Üniversity
Faculty of
Economics and
Administrative
Sciences
o.atilgan@iku.edu.tr

ABSTRACT In every sector, job satisfaction is an indispensable element for superior work performance. There are various studies in literature which investigate the relationship between job satisfaction and work performance. In this study, the relationship between job satisfaction and low work performance is investigated for academicians who work in private universities in Istanbul. Minnesota job satisfaction scale is used to measure the job satisfaction of academicians while the Low Job Performance Scale is used to measure the performance of academicians. The results show that an increase in satisfaction with working conditions reward and communication with colleagues leads to a decrease in absenteeism and indiscipline and thus job satisfaction partially and negatively affects low job performance.

Keywords: *Academicians, job satisfaction, low work performance*

JEL codes: *M54, M52, M51*

Scope: *Business administration*

Type: *Research*

Cite this Paper: Atilgan, Ö. (2017). The relationship between job satisfaction and work performance: A research on the academicians, *KAUJEASF* 8(15), 35-55.

1.GİRİŞ

İş tatmini sosyal bilimlerde araştırma konuları içinde her zaman ilgi çeken bir konu olmuş ve kavram literatürde ortaya çıktığından beri farklı perspektifler açısından incelenmiştir. Farklı perspektifler tarafından incelense de, iş tatmini nihayetinde “ *iş görenlerin işle ilgili deneyim ve duygularını, bu duygu ve deneyimlere sahip kişi ile onun işi ve iş çevresi arasındaki ilişkiyi göstermektedir*”.

Son yirmi yıl içerisinde, iş tatmini ve iş tatminini oluşturan bileşenler ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Birçok araştırmacı ve akademisyen çeşitli örgütsel değişken arasında iş tatmininin önemini özellikle vurgulamaktadır. Günümüzde, işinden tatmin olmayan iş görenlerin düşük performans göstermesi ve işlerini bırakması sıklıkla görülmektedir. Bu sebepten dolayı, iş tatmini ve onun etki ettiği iş gören performansı faktörü varlığını sürdürmeye çalışan ve başarıyı hedefleyen her işletme için hayati önem taşımaktadır. Bununla birlikte, literatürde iş tatmini ile iş gören performansı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda iki değişken arasında zayıf ve tutarsız ilişkiler tespit edilmiştir. Bu araştırmanın amacı, İstanbul’ da vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim üyelerinin iş tatmin düzeyleri ile düşük iş gören performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Literatürde daha önce iş tatmini ile iş gören performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmasına rağmen bu konu akademisyenler üzerinde çalışılmamıştır. Çalışmadaki örneklemin vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenler olarak seçilmesinin nedeni ise, vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin üzerlerindeki idari yükün fazla olması nedeniyle iş tatminlerinin bu durumdan etkilenebileceği ve bu durumun iş performanslarına yansıtılabileceğinin düşünülmesidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İş Tatmini Kavramı

Her iş görenin çalışma hayatı boyunca işine, çalıştığı organizasyona ve iş çevresine dair deneyimleri ve duyguları oluşmakta ve bu deneyim ve duygular iş tatmininin oluşmasında etkili olabilmektedir (Kök, 2006, s. 294). Bu bağlamda iş tatmini genel anlamda insanların işleriyle ilgili olumlu duygular hissetmesidir. İşlerinde tatmin olan insanlar aynı zamanda işlerinde mutlu olan insanlardır (Qureshi, Hayat, Ali & Sarwat, 2011, s. 642-657). İş tatmini, işin kendisinden memnun olma, ücret gibi maddi kazanımlardan memnun olma, denetimden memnun olma ve iş ile ilgili gelişme olanaklarından memnun olma gibi farklı kategorilerde incelenmektedir. İş görenlerde iş tatminsizliği ise kendisini işe yerine geç kalma, işe devam etmede zorluk, sık aralıklarla iş değiştirme ve performans düşüklüğü olarak göstermektedir (Eğimli, 2009, s. 35).

İş tatmininin oluşmasında esas olarak iş yerinin çalışanlarına sunduğu örgütsel imkânlar belirleyici olmaktadır. Bu imkânlar genellikle iş ile ilgili zorunluluklar ve iş ortamı ile ilişkilidir (Lam, 1995, s. 75). Bununla birlikte, iş görenlere onları memnun eden örgütsel imkânların sağlanması iş tatmini oluşumunun her zaman garanti etmemektedir. İş görenlerin organizasyona ilişkin şartlardan nasıl etkileneceği ve bunlara karşı nasıl davranış sergileyeceği sahip oldukları kişisel özelliklerine de bağlı olabilmektedir (Judge, Heller & Mount, 2002, s. 531). Kişinin yaşı, cinsiyeti, aldığı eğitim gibi unsurlar kişilerin işe ve iş koşullarına ilişkin değerlendirmelerine yön vermekte ve tutum oluşturmasında rol oynayabilmektedir (Ilies & Judge, 2002, s. 1120). Bu çalışmada ise, iş tatmini iş görenlerin örgütten duydukları tatmin bağlamında ele alınacaktır.

İş tatminini sağlayan en önemli örgütsel faktörlerden biri ödüllendirilmedir. Ödüllendirilmedeki en önemli faktörlerden biri ise ücrettir. Çalışanlar çoğu zaman iş yerinde uygulanan ücret sisteminin beklentilerine uygun olmasını beklemektedir (Nawab & Bhatti, 2011, s. 28). Ücret, işin gerektirdiği sorumluluk düzeyine, iş görenin yeteneğine ve iş görenin sosyo-ekonomik seviyesine uygun ise iş görenin iş ile ilgili tutumu pozitif olabilmektedir. Bunun dışında, iş tatmininin sağlanmasında elde edilen ücretin diğer iş görenlerin elde ettiği ücrete göre dengeli olması, yüksek olmasından daha önemli sayılabilmektedir. Araştırmalar, iş tatmininin gelir seviyesi ile pozitif bir ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Judge, Piccolo, Podsakoff, Shaw & Rich, 2010, s. 158). Bulgulara göre, bireyin maddi olarak tatmin olmaması, iş performansını düşürebilmekte, işten ayrılma ve işe devamsızlık gibi düşünceleri besleyebilmekte ve çalışanların işin bütününden duyduğu tatminsizlik seviyesini yükseltebilmektedir. (Saal & Knight, 1988, s. 388). Adil şekilde ödüllendirilen çalışanların ise iş tatmininin daha yüksek olabileceği öngörülmektedir (Danish & Usman, 2010, s. 160). Gerçekçi bir başarı değerlendirme sonucu başarılı olan iş görenlerin maddi olarak ödüllendirilmesi, ödülü hak eden iş görenlerde iş tatminini artırırken, gerçekçi bir başarı değerlendirme sisteminin yapılamaması, başarılı olduğunu düşünen iş görenlerin iş tatminini negatif etkileyebilmektedir. İş tatmini işin niteliği ile işten elde edilen maddi ve manevi çıkarların örtüşmesi neticesinde artmaktadır (Erkmen & Çağlar, 1994, s. 145).

İş tatmininin oluşumuna katkıda bulunan bir diğer örgütsel faktör ise çalışma şartlarıdır. Bu bağlamda çalışma şartlarının özellikleri çalışanın işini isteyerek yapmasında ve işinde motive olmasında önemli rol oynamaktadır (Böckerman & Ilmakunnas, 2008, s. 525). Çalışma koşullarının kötü olması çalışanların iş tatmin düzeyini düşürebilmektedir. Çalışma şartlarının çalışanlara bireysel çalışma olanağı tanımadığı, sürekli aynı işin yoğun bir şekilde

yapıldığı, arada değişik işlerin yapılmadığı ve işten atılma korkusunun yaşandığı çalışma ortamlarında kişilerin iş tatmini azalış göstermektedir (Kaynak, 1990, s. 140).

Yönetimden memnuniyet, üst yönetimin iş görenlere karşı tutumu ve oluşturulan prosedürlerin uygulanma şekli iş tatminini oluşumuna katkıda bulunan bir diğer örgütsel faktördür. Yönetimin karar verme sürecinde çalışanların katılımını sağladığı iş yerlerinde, çalışanların kendine saygı duyması ve tanınma ihtiyaçları karşılanabilmekte ve bunun sonucunda da çalışanların iş tatmininin artacağı ön görülmektedir (Kim, 2002, s. 232). İşletmelerde çalışanların karar alma sürecine katılması, iş tatmininin arttırılması yanı sıra şirket içinde alınan son kararların iyileştirilmesine de katkı sağlayabilmektedir (Wright ve Kim, 2004: 18-40). Bunun dışında yöneticinin çalışanlara karşı tutumu, çalışanlara arada değişik işler yapabilme imkânı sunması, çalışanların vicdanına uygun karar vermesini sağlayabilmesi ve çalışanları yaptıkları iş karşılığında takdir edebilmesi de iş tatminini arttıran önemli etkenler arasındadır (İmamoğlu, Keskin & Erat, 2004, s. 169).

İş ortamında iş arkadaşları ile iletişim iş tatminini etkileyen bir diğer önemli örgütsel faktördür. İş görenin iş yerinde başarılı bir gruba dâhil olması, dünya görüşü kendisine yakın çalışma arkadaşlarıyla birlikte çalışması, çalışma arkadaşlarına istedikleri şeyleri söyleme şanslarının olması ve çalışma arkadaşlarıyla anlaşmasının iş tatminini arttırabileceği görüşü ileri sürülmektedir (Davis & Bordieri, 1988, s. 594).

İş tatmininin oluşmasını sağlayan bir diğer önemli örgütsel faktör özerkliliktir. Özerklik iş görenlerin işyerinde yaptıklarıyla ilgili sorumluluk bilincini arttıran ve işle ilgili sorumluluklarını etkileyen bir örgütsel faktördür (De Cuyper & De Witte, 2006, s. 445). İş görenin işi ile ilgili kararlara müdahil olabilmesi ve işi ile ilgili inisiyatif kullanabilmesi iş yerinde özerkliğe sahip olduğunu göstermektedir. İş yerinde özerkliğe sahip olan çalışanların iş tatminlerinin arttığı gözlemlenmiştir (Kaşlı, 2007, s. 170).

2.2. Düşük İş Gören Performansı Kavramı

Performans, hedeflenmiş ve planlanmış bir etkinliğin sonundaki çıktılarının niceliksel ya da niteliksel olarak belirlenmesidir (Akal, 2002, s.1). Performansın değerlendirilmesi ise, şirket için insan kaynakların yönetimi açısından çok önemli bir ihtiyaçtır. Bunun nedeni ise kurumun çalışanlarının güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesi ve gelecekteki stratejisini performans değerlendirme sonucuna göre gerçekleştirmesidir. (Trahant & Koonce, 1997, s. 301).

Düşük iş gören performansı ise, mesleki bilgi ve beceriden yoksun olma, işe devamsızlık ve disiplinsizlik ve takım çalışmasına uyum sağlayamama

olarak kendini göstermektedir. Mesleki bilgi ve beceriden yoksun olma en önemli düşük iş gören performansı unsurlarından biridir (Hunter, 1986, s. 350). Mesleği icra etmenin gerektirdiği mesleki bilgi ve beceriden yoksun olan iş görenlerin, işte kendini yetersiz hissetmesi, işte hata yapması, iş ile ilgili isabetsiz kararlar vermesi ve yapılan işin niteliğinin düşmesi sonucu performansları da düşmektedir (Çabuk, 2007, s. 100).

Düşük iş gören performansının bir diğer unsuru ise işe devamsızlık ve disiplinsizliktir. Devamsızlık, çalışanın çalışma planına göre çalışması gereken zaman diliminde maruzat belirtmeden işe gelmemesi ve bu davranışı süreklilik haline getirmesidir (Sheridan, 1985, s.91). İş disiplini ise, örgütlerde düzeni ve en küçük ayrıntının denetimini sağlayan ve diğer iyileştirme çalışmalarının temelini oluşturan sistem olarak tanımlanmaktadır. İş disiplini iş güvenliğinin artırılmasına, iyileştirilmiş iş akışının sağlanmasına, iyi hizmet kalitesine, savurganlığın azaltılmasına ve verimliliğin artırılmasına yardımcı olmaktadır (Ricucci & Wheeler, 1987, s. 61). Devamsızlık yapan ve iş disiplini olmayan iş görenlerde, işe devam etmede isteksizlik, işten çıkma düşünceleri veya izin ve rapor alarak işten ayrı kalma arzusu sonucu performans düşüklüğü gözlemlenebilmektedir (Özgör, 2008, s. 108).

Bir diğer düşük iş gören performansı göstergesi ise, takım çalışmasına uyum sağlayamama olarak gösterilmektedir. Takım çalışmasının performansın artırılmasında büyük önem taşımaktadır. Her şeyden önce, takım çalışmasıyla, örgütün problemlerinin tam ve doğru şekilde belirlenmesi ve problemlerin doğru yaklaşımlarla çözülmesi sağlanmaktadır (Rodwell, Kienzle & Shadur, 1998, s. 279). Ayrıca örgütlerde bilgi paylaşımının, iletişimin ve iş ortamına uyumun da sağlanmasında takım çalışmasının rolü vardır. Takım çalışmasının eksik olduğu işletmelerde iş görenlerin birlikte çalıştığı arkadaşlarıyla işbirliği kuramama ya da iş ortamına uyum sağlayamama gibi nedenlerden dolayı performans düşüklüğü yaşadığı gözlemlenmiştir (Tunçer, 2013, s. 103).

2.3. Literatürde İş Tatmini ile İş Gören Performansını İnceleyen Çalışmalar

Literatür’ de daha önce yapılan çalışmalar ise iş tatminiyle iş performansı arasında zayıf ve tutarsız bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Iaffaldano ve Muchinsky (1985, s. 255) çalışmasında iş tatminiyle iş performansı arasındaki korelasyonun 0.17 olduğu tespit edilmiştir. Bu sebepten dolayı, bu araştırmacılar iş tatmini ve performans arasındaki ilişkinin bir yönetim modası olduğunu ve çoğu zaman aldatıcı olduğunu öne sürmüştür. Bu çalışmada ortaya çıkan iş tatmini ve iş performansı arasındaki ilişkinin önemsiz olduğu sonucunun akademisyenlere, işletmelerdeki insan kaynakları uygulamacılarına ve yöneticilere etkisi büyük olmuştur.

Organ (1988, s. 555) çalışması ise Iaffaldano ve Muchinsky' nin vardığı sonuçla aynı değildir. Organ' a göre iş tatminiyle iş performansı arasında güçlü bir korelasyonun bulunmamasının nedeni iş performansı anlamının dar bir çerçevede ele alınmış olmasıdır. Yine Organ' a göre iş tatmininin anlamı örgütsel vatandaşlık davranışı gibi önemli davranış türleri içine alınarak incelendiğinde iş tatminiyle iş performansı arasındaki korelasyon güçlenmektedir.

Shore ve Martin (1989, s. 633)'in A.B.D'de 71 hastane personeli ile yaptığı bir diğer çalışmada ise 0,05 anlamlılık düzeyinde iş tatmini ile iş gören performansı arasında pozitif yönlü ancak zayıf bir ilişki (0,26) olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada iş gören performansı hastane personel amirlerinin puanlaması ile ölçülmüş ve iş tatmini ise örgütsel faktörlerden duyulan tatminin 5' li Likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Crossman ve Abou-Zaki (2003, s. 372) tarafından 2003 yılında Lübnan' da 33 ticari bankada çalışan 202 personel ile yapılan çalışmada iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada iş tatmini boyutları olarak çalışma şartları, ücret, ödüllendirilme, yöneticiden memnuniyet ve iş arkadaşlarıyla iletişim kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre iş tatmini ile iş gören performansı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya koyulmuştur.

Ceylan ve Ulutürk (2006, s.49) yaptıkları çalışmada iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada iş tatmini Minneseota İş Tatmin Ölçeği ile ölçülmüş olup, iş gören performansı ise Choo tarafından geliştirilen bir ölçek ile ölçülmüştür. Çeşitli sektörlerden 151 kişi ile yapılan çalışmanın sonucuna göre, 0,01 anlamlılık düzeyinde iş tatmini ile iş gören performansı arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki (0,335) tespit edilmiştir.

Koç, Yazıcıoğlu ve Hatipoğlu (2009, s. 18)'nun Milli Eğitim Bakanlığı' na bağlı okullarda çalışan 432 öğretmen üzerinde yaptıkları çalışmada iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, 0,01 anlamlılık düzeyinde iş tatmini ile iş gören performansı arasında pozitif yönde orta seviyede (0,465) bir ilişki tespit edilmiştir.

Ahmad, Ahmad, ve Shah (2010, s. 262) Pakistan'da 15 reklam ajansından 310 personel ve yönetici ile yaptıkları çalışmada iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre iş tatmini ile iş gören performansı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir

Chen vd., (2012, s. 840) Çin' de 206 otel personeliyle yaptığı çalışmada iş tatmini ve iş gören performansı ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, 0,05 anlamlılık düzeyinde iş tatmini ile iş gören performansı arasında zayıf (0,02) ve pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Aydemir ve Erdoğan (2013, s. 133) İstanbul İkitelli’de bir ayakkabı imalatçısında çalışan 50’si mavi yakalı toplam 56 personel ile yaptıkları çalışmada iş tatmini ve performans ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, iş tatmini ile iş gören performansı arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü zayıf (0,322) bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın sonuçları ödüllendirmenin iş tatmini boyutları içerisinde iş gören performansını en fazla etkileyen boyut olduğuna işaret etmektedir. Ödüllendirmeden dolayı iş tatminleri düşük olan iş görenlerin görevlerini zamanında tamamlamadıkları ortaya çıkmıştır.

Gillet, Colombat, Michinov, Pronost ve Fouquerou, (2013, s. 2569), Fransa’daki çeşitli hastanelerin onkoloji ve hematoloji departmanlarında çalışan 323 hemşire ile yaptıkları çalışmada prosedürel adalet, yöneticinin özerklik desteği, iş tatmini, örgütle özdeşleşme ve iş gören performansı ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, 0,01 anlamlılık düzeyinde iş tatmini ile iş gören performansı arasında zayıf (0,33) ve pozitif yönde kısmi bir ilişki tespit edilmiştir. Tespit edilen kısmi ilişki İş tatmini boyutlarından çalışma şartları ve özerklik boyutları ile iş gören performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olmasıdır. Özerklik ve çalışma şartlarından yeterince tatmin olmayan hemşirelerin verimliliği düşmekte ve yaptıkları işin kalitesi azalmaktadır.

Tekingündüz, Top ve Seçkin (2014, s. 60) Elazığ’ daki bir devlet hastanesinde görev yapan 196 personel ile yaptıkları çalışmada iş tatmini, performans, iş stresi ve işten ayrılma niyeti ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, iş tatmini ile iş gören performansı arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü zayıf bir ilişki (0,213) tespit edilmiştir.

Platis, Reklitis ve Zimeras (2015, s. 484) Yunanistan’da bir devlet hastanesinde görev yapan 246 hemşire ile yaptıkları çalışmada iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, iş tatmini ile iş gören performansı arasında orta düzeyde pozitif yönlü kısmi bir ilişki tespit edilmiştir. Tespit edilen orta düzeydeki kısmi ilişkinin nedeni ise iş tatmini boyutlarından yöneticiden memnuniyet ile iş gören performansı boyutlarından yapılan işin kalitesi boyutunun pozitif bir ilişkili olmasıdır.

Chao, Jou, Liao ve Kuo (2015, s. 1831) Tayvan’daki bir devlet hastanesinde 344 personel ile yaptıkları çalışmada da iş tatmini, iş stresi, iş gören performansı ve işten ayrılma niyeti ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre iş tatmini ile iş gören performansı arasında güçlü ve pozitif yönlü kısmi bir ilişki tespit edilmiştir. Güçlü ve pozitif yönlü kısmi ilişkinin nedeni ise iş tatmininin ödüllendirilme ve çalışma şartları boyutlarının performans boyutlarından mesleki bilgi ve beceri yeterliliğini ve takım çalışmasına uyum sağlamayı artırmasının tespit edilmesidir. Öte yandan iş tatmininin ile

devamsızlık ve disiplinsizlik arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

3. İŞ TATMINİ İLE PERFORMANS İLİŞKİSİNİ İNCELEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

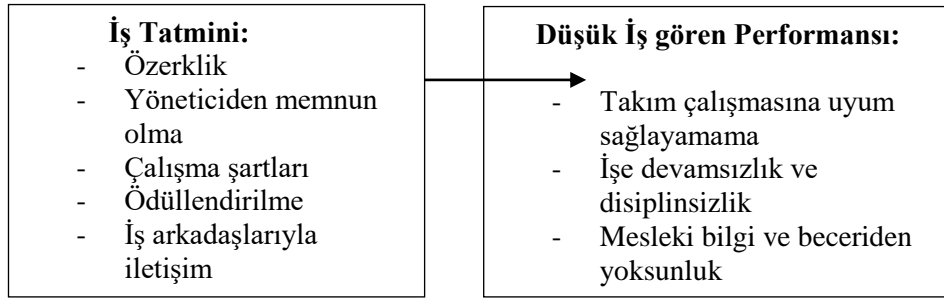
Bu bölümde araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın modeli, değişkenleri ve hipotezleri, metodolojisi ve bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı İstanbul’ da vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim üyelerinin iş tatmini ve tatminsizliğine sebebiyet veren faktörleri tespit etmek ve bu faktörlerin öğretim üyelerinin performanslarını etkileyip etkilemediğini tespit etmektir. Literatürde, daha önce öğretim üyelerinin iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisini inceleyen çalışma bulunmadığı için bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

3.2. Araştırmanın Modeli, Değişkenleri ve Hipotezleri

Araştırmanın modeline aşağıda Şekil 1’ de yer verilmiştir. Araştırmada iş tatmini bağımsız değişken, düşük iş gören performansı ise bağımlı değişken, olarak kabul edilmiştir.

Şekil 1: İş Tatmini ile Düşük İş Gören Performans İlişkisi

Kurulan model doğrultusunda aşağıdaki temel hipotez oluşturulmuştur.

H₁: İş tatmini (alt boyutları dâhil) ile iş gören performansı (alt boyutları dâhil) arasında negatif bir ilişki vardır.

3.3. Araştırmanın Metodolojisi ve Bulguları

Araştırmanın kolayda örneklemini İstanbul’ daki vakıf üniversitelerinde çalışan 105 öğretim üyesi oluşturmaktadır. Araştırma yazılı anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan anket formları ilgili kişilere gidilip bizzat yapılmış ve daha sonra deneklerden toplanmıştır. Öte yandan çalışmada veriler iki farklı soru formu ile elde edilmiştir.

Araştırmada bağımsız değişken olan iş tatmininin ölçülmesi için “Minnesota İş Tatmin Ölçeği” , bağımlı değişken olan düşük iş gören

performansının ölçülmesinde ise Baytar tarafından kullanılan düşük iş gören performansı ölçeği kullanılmıştır. Ankete katılanların şahsi bilgilerine ulaşmak için ise araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır (Baytar, 2010, s. 105). Düşük İş gören performans ölçeğinde performansı ölçen 9 ifadenin tamamı negatif anlam içerdiği için 1 “çok fazla”, durumla ilgili en negatif algıyı ifade ederken, 5 “çok az” durumla ilgili en pozitif algıyı ifade etmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlarda, değerlendirme 5’ e yaklaştıkça, iş gören performansında azalışın olmadığını, 1’ e yaklaştıkça ise iş gücü performansının azaldığını ifade edilmektedir.

Çalışmada nicel analiz teknikleri kullanılmıştır. İlk olarak hem İş Tatmini Ölçeğinin hem de Düşük İş Gören Performansı Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerliliğinin test edilmesi için faktör yapısının keşfedilmesi amacıyla 105 adet veri ile keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Faktör yapısı keşfedildikten sonra ise, araştırmanın hipotezlerinin test edilmesi amacıyla Pearson Korelasyon Analizi ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi uygulanmıştır. Tüm analiz yöntemleri SPSS 22.00 istatistik paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

İstanbul’ daki vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim üyelerinin iş tatmin düzeyleri ve performansları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan üç vakıf üniversitesinde yapılan bu araştırmaya, öğretim görevlileri, araştırma görevlileri, yardımcı doçent, doçent ve profesörlerden oluşan 105 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılan araştırma görevlilerinin oranı %35, öğretim görevlilerinin oranı %30, yardımcı doçentlerin oranı % 15 doçentlerin oranı % 12 ve profesörlerin oranı %8 dir. Yaş durumları açısından 51 yaşın üzerindeki grup anketi cevaplayanların %25’ ini oluştururken 21-41 yaş grubu ise çalışmaya katılanların % 75’ ini oluşturmaktadır. Aşağıda Tablo 1’ de öğretim üyelerinin iş tatmin düzeyleri aritmetik ortalamaları ve standart sapması ile iş tatmini boyutlarına ait aritmetik ortalamalar ve standart sapma sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğretim Üyelerinin İş Tatmini Düzeyi Ortalamaları

	Aritmetik Ortalama	Std. Sapma
İş Tatmin Düzeyi	3,81	0,471
Özerklik	4,08	0,389
Yöneticiden Memnun Olma	3,84	0,367
Çalışma Koşullarından Memnun Olma	3,02	0,345
Ödüllendirilme	2,81	0,498
İş Arkadaşlarıyla İletişim	3,14	0,466

Tablo 1’ den anlaşıldığı gibi öğretim üyelerinin iş tatmin düzeyi

ortalamalarının genel olarak yüksek olduğu (3,81) görülmektedir. Bununla birlikte, öğretim üyelerinin iş tatmini boyutu ile ilgili olarak en düşük aritmetik ortalamaya ödüllendirilme boyutu sahiptir. En yüksek aritmetik ortalama (4,08) ise özerklik boyutuna aittir. Tablo 2’ de ise öğretim üyelerinin düşük iş gören performansına ait aritmetik ortalamaları ve standart sapması ile iş gören performansına ait boyutlardan takım çalışmasına uyum sağlayamama, işe devamsızlık ve disiplinsizlik ve mesleki bilgi ve beceriden yoksunluk boyutlarına ait aritmetik ortalamaları ve standart sapması gösterilmiştir.

Tablo 2: Öğretim Üyelerinin Düşük İş Gören Performans Ortalamalar

	Aritmetik Ortalama	Std. Sapma
Düşük İş Gören Performansı Düzeyi	3,82	0,334
Takım Çalışmasına Uyum Sağlayamama	3,95	0,301
İşe Devamsızlık ve Disiplinsizlik	2,75	0,467
Mesleki Bilgi ve Beceriden Yoksun Olma	4,05	0,345

Tablo 2’ den anlaşıldığı gibi öğretim üyelerinin iş gören performansı ortalamalarının genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Performans ölçeğindeki tüm ifadeler olumsuz anlam içerdiğinden ve 1’ e yaklaşan ortalamalar düşük iş gören performansını gösterdiği için, düşük iş gören performansı ile ilgili olarak en düşük aritmetik (2,02) ortalamaya sahip boyut olan işe devamsızlık ve disiplinsizlik akademisyenlerin düşük performans göstermesindeki en belirleyici unsur olarak göze çarpmaktadır.

Keşfedici faktör analizi öncesi hem iş tatmini ölçeği hem de düşük iş gören performansı ölçeği için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Cronbach’ s Alpha güvenilirlik analizine göre Minnesota İş Tatmini Ölçeği için sonuç $\alpha = 0,95$, Performans Ölçeği için ise $\alpha = 0,75$ bulunmuştur. Sonuç olarak her iki ölçeğin de güvenilir olduğu görülmektedir. Sonrasında ise veri setinin faktör analizi uygulamaya müsait olup olmadığını test etmek amacıyla yine her iki ölçek için KMO ve Bartlett testi uygulanmıştır. Araştırmada faktör analizi için veri setine ilişkin değerler Minnesota İş Tatmin Ölçeği için KMO = 0,802 ve Bartlett testi $x^2 = 799,330$ $p < 0,0001$ olarak ve Düşük İş Gören Performansı için KMO = 0,817 ve Bartlett testi $x^2 = 889,445$ $p < 0,0001$ olarak hesaplanmıştır. Tablo 3’ de Minnesota İş Tatmini Ölçeği için Keşfedici Faktör Analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3: Minnesota İş Tatmini Ölçeği için Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

	Bileşenler				
	1	2	3	4	5
ÖZ 1 “ Tek başıma çalışma imkanı vermesi”	0,759				
ÖZ 2 “ Kendi yeteneklerimle bir şeyler yapma şansı”	0,829				
ÖZ 3 “Kendi kararlarımı uygulama serbestliği “	0,727				
ÖZ 4 “Kendi kararlarımı uygulama şansını vermesinden “	0,763				
YM 1 “Yöneticimin astlarını idare tarzından”		0,905			
YM 2 “Yöneticimin karar vermedeki yeteneğinden”		0,880			
YM 3 “İşle ilgili alınan kararların uygulanmaya konmasından”		0,731			
ÇŞ 1 “ Beni her zaman meşgul etmesinden”			0,794		
ÇŞ 2 “Ara sıra değişik şeyler yapabilmeme imkan vermesinden”			0,837		
ÇŞ 3 “Toplumda saygın bir kişi olma şansını bana vermesinden”			0,733		
ÇŞ 4 “Vicdanıma uygun şeyler yapabilme olanağının olmasından			0,656		
ÇŞ 5 “Bana sabit bir iş olanağı sağlamasından”			0,693		
ÇŞ 6 “Başkaları için bir şeyler yapabilme olanağım olmasından”			0,660		
ÇŞ 7 “ Çalışma şartlarından”			0,819		
ÖD 1 “Yaptığım iş karşılığında aldığım ücretten”				0,871	
ÖD 2 “İş de terfi olanağımın olmasından”				0,721	
ÖD 3 “Yaptığım iş karşılığında takdir edilmemden”				0,716	
ÖD 4 “Yaptığım işten duyduğum başarı hissinden”				0.612	
İL 1 “ Kişilere ne yapacaklarını söyleme şansım olmasından”					0,712
İL 2 “ Çalışma arkadaşlarımla birbirleriyle anlaşmalarından”					0,880
Açıklanan Varyans Oranı	% 71, 003				

ÖZ: Özerklik
 YM: Yönetici Memnuniyeti
 ÇŞ: Çalışma Şartları
 ÖD: Ödüllendirilme
 İL: İş arkadaşlarıyla iletişim

Faktör analizi sonucunda, Tablo 3' de görüldüğü gibi iş tatmini ölçeğindeki değişkenler, özerklik, yöneticiden memnun olma, çalışma şartlarından memnun olma, ödüllendirilme ve iş arkadaşlarıyla iletişim olmak üzere beş faktörde toplanmıştır. Bu beş faktörün açıklayıcılık oranı ise %71,003 tür. 0,5' in altındaki faktör yükleri göz ardı edilmiştir. Tablo 4' de ise düşük iş gören performansı ölçeği için keşfedici faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4: Performans Ölçeği için Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

	Bileşenler		
	1	2	3
İD 1 “İşe gitmede isteksizlik”	0,759		
İD 2 “İşten ayrılma düşünceleri”	0,779		
İD 3 “İzin ve rapor alarak işten uzaklaşma isteği”	0,625		
MB 1 “İşte hata yapma”		0,645	
MB 2 “İşte kendini yetersiz hissetme”		-0,672	
MB 3 “Yapılan işin niteliğinin düşmesi”		0,831	
MB 4 “İsabetsiz kararlar verme”		0,642	
TÇ 1 “ İş çevresine karşı uyum sağlayamama”			0,712
TÇ 2 “ Birlikte çalışılan kişilerle işbirliği kuramama”			0,698
Açıklanan Varyans Oranı	% 69, 007		

İD: İşe devamsızlık ve disiplinsizlik
 MB: Mesleki bilgi ve beceride eksiklik
 TÇ: Takım çalışmasına uyum sağlayamama

Tablo 4' de görüldüğü gibi düşük iş gören performansı ölçeğindeki değişkenler işe devamsızlık ve disiplinsizlik, mesleki bilgi ve beceriden yoksun olma ve takım çalışmasına uyum sağlayamama olarak üç faktörde toplanmıştır. Bu üç faktörün açıklayıcılık oranı ise %69,007 dir. Aynı şekilde, 0,5' in altındaki faktör yükleri göz ardı edilmiştir.

Çalışmada faktör analizi yapıldıktan Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda performans ölçeğinden elde edilen üç faktör, Minnesota iş tatmin ölçeğindeki beş faktörle korelasyona tabi tutulmuştur. Tablo 5' da Pearson korelasyon skorlarına yer verilmiştir.

Tablo 5: Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

	İD	MB	TÇ	ÖZ	YM	ÇŞ	ÖD	İL
İD	1							
MB	0,054	1						
TÇ	0,102	0,107	1					
ÖZ	-0,021	-0,018	-0,013	1				
YM	-0,033	-0,023	-0,034	0,071	1			
ÇŞ	-0,388**	-0,029	-0,021	0,067	0,082	1		
ÖD	-0,518**	-0,016	-0,029	0,032	0,063	0,109	1	
İL	-0,384**	-0,022	-0,051	0,057	0,023	0,088	0,076	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5' den anlaşıldığı gibi devamsızlık ve disiplinsizlik ile, çalışma şartlarından tatmin olma arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde zayıf (-0,388) ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer şekilde işe devamsızlık ve disiplinsizlik ile ödüllendirilmeden tatmin olma arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde orta derecede (-0,518) ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yine benzer şekilde işe devamsızlık ve disiplinsizlik ile iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin olma arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde zayıf derecede (-0,384) ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda, çalışma şartlarından tatmin olma, ödüllendirilmeden tatmin olma ve iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin olma artınca işe devamsızlık ve disiplinsizlik azalmaktadır. İşe devamsızlık ve disiplin ile özerklik ve yöneticiden memnun olma arasında ise 0,05 ve 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Takım çalışmasına uyum sağlayamama ile özerklik, yöneticiden memnun olma, çalışma şartları, ödüllendirilme ve iş arkadaşlarıyla iletişim arasında ise 0,01 ve 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Mesleki bilgi ve beceriden yoksun olma ile özerklik, yöneticiden memnun olma, çalışma şartları, ödüllendirilme ve iş arkadaşlarıyla iletişim arasında ise 0,01 ve 0,05 anlamlılık düzeylerinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Elde edilen bulgular sonucunda İş tatmini alt boyutlarından ödüllendirilme, çalışma şartları ve iş arkadaşları ile iletişim ile iş gören performansı alt boyutlarından yalnızca işe devamsızlık ve disiplinsizlik arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edildiğinden H_1 temel hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Çalışmada çalışma şartları, ödüllendirilme ve iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin olma ile işe devamsızlık ve disiplinsizlik arasındaki ilişkide

bağımsız değişkenler olan çalışma şartları, ödüllendirilme ve iş arkadaşlarıyla iletişimden tatminde meydana gelen 1 birimlik artışın bağımlı değişken olan işe devamsızlık ve disiplinsizlikteki etkisini analiz etmek için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Çoklu doğrusal regresyon *enter* regresyon yöntemi ile gerçekleştirilmiş olup devamsızlık ve disiplinsizlik ilişkisi model özeti aşağıda Tablo 6’ da gösterildiği gibidir.

Tablo 6: Çoklu Regresyon Model Özeti

<i>Bağımlı Değişken: İşe devamsızlık ve disiplinsizlik</i>			
Bağımsız Değişken:	<i>B(stand.)</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ödüllendirilme	-0,652	- 4,957	0,000
Çalışma Şartları	-0,424	3,853	0,001
İş arkadaşlarıyla iletişim	-0,409	3,021	0,003
R=0,750	Düzeltilmiş R ² =0,539	F =14,893	p=0,000

Tablo 6’ da görüldüğü gibi İşe devamsızlık ve disiplinsizlikteki varyansın 0,563’ ü ödüllendirilmeden, çalışma şartlarından ve iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin olma ile açıklanmaktadır. Modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını anlamak için ise F değerine bakıldığında 14,893 olan F değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinde modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca parametrelere ait t istatistik değerlerinin 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Böylece, katsayılar göz önüne alındığında aşağıdaki denklem yazılabilmektedir.

$$Y = 4,187 - 0,652 X_1 - 0,409 X_2 - 0,434 X_3$$

Buna göre iş yerinde ödüllendirilmeden tatmin olma bir birim artarsa, işe devamsızlık ve disiplinsizlikte 0,652 birimlik bir düşüş meydana gelmektedir. Öte yandan çalışma şartlarından tatmin olmada meydana gelen bir birimlik bir artış, işe devamsızlık ve disiplinsizlikte 0,424’ birimlik bir azalmaya neden olmaktadır. Son olarak da iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin bir birim artınca işe devamsızlık ve disiplinsizlikte 0,409 birimlik bir azalma meydana gelmektedir.

4. SONUÇ

İş tatmini iş görenlerin yaptıkları işten mutluluk duymalarını ifade etmektedir. İş gören performansı ise çalışanların yaptıkları işi sonunda çıktılarını önceden belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşmadığının ölçülmesi anlamına gelmektedir. Rekabetin her geçen gün arttığı küresel piyasada artık, şirketlerin yüksek performans göstermesi çalışanlarının yüksek performans göstermesine bağlıdır. İş görenlerin işlerini daha iyi yapabilmeleri ve çalıştıkları örgüte daha fazla katkıda bulunabilmeleri için de yaptıkları işten memnuniyet duymaları gerekmektedir. İşinden tatmin olmayan iş görenin yüksek performans

göstermesi beklenemeyeceği gibi, yeteri kadar tatmin olmayan çalışanlardan oluşan bir şirketin de iyi bir performans göstermesini beklemek doğru olmayacaktır. Bu bağlamda kişisel faktörler ve örgütsel faktörler iş tatmininin belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. İşlerinden tatmin olmayan bireylerde fiziksel ve ruhsal birçok rahatsızlık görülebilmektedir. İş tatmini düşen çalışanların verimi azalmakta ve buna bağlı olarak performansları da düşmektedir.

Literatürde daha önce iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisini inceleyen birçok çalışma bulunmasına rağmen, akademisyenlerin iş tatmini ile iş gören performansı ilişkisini araştıran çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın akademisyenler üzerinde yapılacak olması ile mevcut literatüre katkıda bulunabileceği öngörülmektedir. Çalışmada İstanbul’ da vakıf üniversitelerinde görev yapan öğretim üyelerinin iş tatminleri ile performansları arasındaki ilişki örgütsel faktörler bağlamında incelenmiştir. Uygulanan faktör analizi sonucunda, iş tatmini ölçeğindeki değişkenler, özerklik, yöneticiden memnun olma, çalışma koşullarından memnun olma, ödüllendirilme ve iş arkadaşlarıyla iletişim olmak üzere beş faktörde, performans ölçeğindeki değişkenler işe devamsızlık ve disiplinsizlik, takım çalışmasına uyum sağlayamama ve mesleki bilgi ve beceriden yoksun olma olarak üç faktörde toplanmıştır. Faktör analizi sonrasında, performans ölçeğindeki üç ana değişken, Minnesota iş tatmin ölçeğindeki beş ana faktörle Pearson korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre çalışma şartlarından, ödüllendirilmeden ve iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin olma ile düşük iş gören performansının boyutu olan işe devamsızlık ve disiplinsizlik arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla, çalışma şartları, ödüllendirilme ve iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin olan çalışanların işe devamsızlık ve disiplinsizliklerinde azalış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. İş tatmini boyutlarından özerklik ve yöneticiden memnun olmanın ise düşük iş gören performansı ile anlamlı bir ilişkisi tespit edilmemiştir. Bu bağlamda, iş tatmini düşük iş gören performansını negatif yönde kısmi şekilde etkilemektedir.

İş tatmini ile düşük iş gören performansı arasında düşük-orta düzeyde kısmi bir ilişki tespit edildiğinden, çalışmanın sonucu literatürde özellikle 2010 yılından sonra bu konuda yapılan çalışmaların sonuçları (Aydemir ve Erdoğan, Gillet ve diğ., Platis ve diğ., ve Chao ve diğ.) ile büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir. Elde edilen sonuçlar İstanbul’ daki vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerin genel olarak iş tatminini düşüren en önemli faktörlerin sırasıyla ödüllendirilme, çalışma şartları ve iş arkadaşlarıyla iletişimden oluşan tatminsizlik olduğu ortaya koymaktadır. Özellikle, öğretim üyelerinin iş tatmini düzeyinin ödüllendirilme boyutuna ait ortalaması diğer

boyutlar arasında en düşük skora sahiptir. Ödüllendirme aynı zamanda iş gören performansı boyutlarından işe devamsızlık ve disiplinsizlik boyutu ile en yüksek korelasyona sahip boyuttur. Benzer çalışmalara baktığımızda Aydemir ve Erdoğan'ın 2013 yılında mavi yakalı işçiler ile yaptığı çalışmada da iş görenlerin en düşük iş tatmini boyutu ödüllendirme olmuş; ancak söz konusu çalışmada iş gören performansı farklı bir ölçekle ölçüldüğü için ödüllendirmeden dolayı iş tatminleri düşük olan iş görenlerin görevlerini zamanında tamamlamadıkları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, örneklem büyüklükleri, grupları ve kullanılan performans ölçekleri farklı olsa da hem bu çalışma hem de Aydemir ve Erdoğan'ın çalışmasının sonuçları ödüllendirmenin iş tatmini boyutları içerisinde iş gören performansını en fazla etkileyen boyut olduğuna işaret etmektedir. Aydemir ve Erdoğan'ın çalışmasında da iş tatmini ile iş gören performansı arasında pozitif yönlü kısmi bir ilişki tespit edilmiştir. Gillet ve diğerlerinin 2013 yılında Fransa' da hemşirelerle yaptığı çalışmanın sonucunda da iş tatmininin çalışma şartları ve özerklik boyutları ile iş gören performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Özerklik ve çalışma şartlarından yeterince tatmin olmayan hemşirelerin verimliliği düşmekte ve yaptıkları işin kalitesi azalmaktadır. Dolayısıyla Gillet ve diğerlerinin çalışması ile bu çalışmanın sonucu çalışma şartlarının iş gören performansını etkilemesi bakımından benzeşmektedir. Bu çalışmada ise Gillet ve diğerlerinin çalışmasından farklı olarak özerkliğin iş gören performansına anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu farklılığın, farklı örneklem grupları ile çalışılmasından ve ayrıca iş gören performansının farklı ölçeklerle ölçülmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Platis ve diğerlerinin çalışmasında ise, iş tatmini boyutlarından yöneticiden memnuniyetin iş gören performansı boyutlarından yapılan işin kalitesi boyutu ile pozitif bir ilişki olduğu sonucu tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmaya göre, iş tatmini kısmi olarak iş gören performansını kısmi olarak pozitif yönde etkilemektedir. Bu bakımdan bu çalışma ile Platis ve diğerlerinin çalışması benzerlik göstermekle birlikte bu çalışmada iş tatmini boyutlarından yöneticiden memnuniyet ile iş gören performansı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu farklılığın yine farklı örneklem grupları ve farklı performans ölçeklerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Chao ve diğerlerinin 2013 yılında hastane çalışanları ile yaptığı çalışmada da, iş tatmininin ödüllendirilme ve çalışma şartları boyutlarının iş gören performansını pozitif yönde etkilemesi bakımından bu çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Chao ve diğerlerinin çalışmasında, iş tatmininin ödüllendirilme ve çalışma şartları boyutlarının performans boyutlarından mesleki bilgi ve beceri yeterliliğini ve takım çalışmasına uyum sağlamayı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Chao ve diğerlerinin çalışmasında bu çalışmadan farklı olarak iş tatmininin devamsızlık ve disiplinsizliği azaltmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılığın ise yine,

farklı örneklem grupları ve farklı performans ölçeklerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonucuna göre, ödüllendirilmeden, çalışma şartlarından ve iş arkadaşlarıyla iletişimden tatmin olmayan akademisyenlerde performans düşüklüğünün kendini işe devamsızlık yapma ve disiplinsizlik gibi davranış biçimleri ile gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer çalışmalarda ise, iş tatmininden eksikliğin kendini işi zamanında tamamlayamama, kalitesiz iş yapma ve verimsiz çalışma gibi davranış biçimleri ile gösterdiği, iş tatmini artan iş görenlerin ise mesleki bilgi ve becerilerini geliştirdiği ve takım çalışmasına uyum sağlamada zorluk çekmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuçta, İstanbul’ daki vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerin iş tatminini artırılması için başta maddi olarak ödüllendirilmeleri, sonrasında çalışma şartlarının düzeltilmesi ve son olarak iş arkadaşlarıyla daha iyi iletişim kurabilecekleri ortamlar sağlanmalıdır. İstanbul’ daki vakıf üniversitelerinde akademisyenlerin gelir düzeyinin artırılması, üzerlerindeki idari yükün azaltılarak akademik iklim oluşturulması ve akademisyenlere ortak projeler, akademik çalışmalar yapabilecekleri bir ortam sağlanarak aralarındaki iletişim kuvvetlendirilmesi gibi uygulamaların akademisyenlerin iş tatminini arttırabileceği ve sonuç olarak da işe devamsızlık ve disiplinsizlik yapmalarını azaltarak düşük performans göstermelerini engelleyebileceği düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Ahmad, H., Ahmad, K. & Shah, I. A. (2010). Relationship between job satisfaction, job performance attitude towards work and organizational commitment, *European Journal of Social Sciences*, 18 (2), 257-267.
- Akal, Z. (2002). *İşletmelerde performans ölçüm ve denetimi: Çok yönlü performans göstergeleri*. Ankara: Milli produktivite merkezi yayınları.
- Aydemir, P. & Erdoğan, E. (2013). İş görenlerin ücret tatmini, iş tatmini ve performans algısı. *Kamu-İş*, 13 (2), 127-153.
- Baytar, Ö., (2010). *İş Yaşamında Stresin İş Gören Performansı Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Böckermann, P. & Ilmakunnas, P. (2008). Interaction of working conditions, job satisfaction, and sickness absences: Evidence from a representative sample of employees. *Social Science and Medicine*. 67(4), 520-528.
- Çabuk, Z.E. (2007). *İşletmelerde uygulanan kariyer planlamasının iş gören performansına etkisi üzerine bir araştırma*. Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ceylan, A. & Ulutürk, Y.H. (2006). Rol belirsizliği, rol çatışması, iş tatmini ve performans arasındaki ilişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 48-58.
- Chao, M.C., Jou, R.C., Liao, C.C. & Kuo, C.W. (2015). Workplace stress, job satisfaction, job performance, and turnover intention of health care workers in rural Taiwan. *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 27(2), 1827-1836.
- Chen, Z., Sun, H., Lam, W., Hu, Q., Huo, Y., & An Zhong, J. (2012). Chinese hotel

- employees in the smiling masks: roles of job satisfaction, burnout, and supervisory support in relationships between emotional labor and performance. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(4), 826-845.
- Crossmann, A. & Abou-Zaki, B. (2003). Job satisfaction and employee performance of Lebanese banking staff. *Journal of Managerial Psychology*, 18(4), 368-376.
- Danish, R.Q. & Usman, A. (2010). Impact of reward and recognition on job satisfaction and motivation: An empirical study from Pakistan. *International Journal of Business and Management*, 5(2), 159-167.
- Davis, G.L. & Bordieri, J.E. (1988). Perceived autonomy and job satisfaction in occupational therapists. *The American Journal of Occupational Therapy*, 42(9), 591-585.
- De Cuyper, N. & De Witte, H. (2006). Autonomy and workload among temporary workers: Their effects on job satisfaction, organizational commitment, life satisfaction, and self-rated performance. *International Journal of Stress Management*, 13(4), 441-459.
- Eğimli, A.T. (2009). Çalışanlarda iş doyumunu: Kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 35-51.
- Erkmen, T. & Şencan H. (1994). *Örgüt kültürünün iş doyumunu üzerindeki etkisinin otomotiv sanayide faaliyet gösteren farklı büyüklükteki iki işletmede araştırılması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Gillet, N., Colombat, P., Michinov, E., Pronost, A. & Fouquerou, E. (2013). Procedural justice, supervisor autonomy support, work satisfaction, organizational identification and job performance: the mediating role of need satisfaction and perceived organizational support. *Journal of Advanced Nursing*, 69(11), 2560-2571.
- Hair, J.F., Anderson, R.E., Tatham, R.L. & Black, W.C. (1998). *Multivariate data analysis*, 5th. Ed., New York: Prentice Hall.
- Hunter, J.E. (1986). Cognitive ability, cognitive aptitudes, job knowledge and job performance. *Journal of Vocational Behavior*, 29(3), 340-362.
- Iaffaldano, M.R. & Muchinsky, P.M. (1985). Job satisfaction and job performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 97(2), 251-273.
- Ilies, R. & Judge, T.A. (2002). Understanding the dynamic relationships among personality, mood and job satisfaction: A field experience sampling study. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 89(2), 1119-1139.
- İmamoğlu, S.Z., Keskin, H. & Erat, S. (2014). Ücret, kariyer ve yaratıcılık ile iş tatmini arasındaki ilişkiler: Tekstil sektöründe bir uygulama. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1), 169-176.
- Judge, A.T., Heller, D. & Mount, M.K. (2002). Five- factor model of personality and job satisfaction: A meta- analysis. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 530-541.
- Judge, A.T., Piccolo, R.F., Podsakoff, N.P., Shaw, J.C. & Rich, B.L. (2010). The relationship between pay and job satisfaction: A meta-analysis of the literature. *Journal of Vocational Behavior*, 77(2), 157-167.

- Kaşlı, M. (2007). İş özellikleri modelinin otel işletmelerinde uygulanabilirliğine yönelik bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(2), 159-174.
- Kaynak, T. (1990). *Organizasyonel davranış ve yönlendirilmesi*. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Kim, S. (2002). Participative management and job satisfaction: Lessons for management leadership. *Public Administration Review*, 62(2), 231-241.
- Koç, H., Yazıcıoğlu, İ. & Hatipoğlu, H. (2009). Öğretmenlerin iş doyum algıları ile performansları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 13-22.
- Kök, S.B. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 291-310.
- Lam, S.S.K. (1995). Quality management and job satisfaction: An empirical study. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 12(4), 72-78.
- Nawab, S. & Bhatti, K.K. (2011). Influence of employee compensation on organizational commitment and job satisfaction: A case study of educational sector of Pakistan. *International Journal of Business and Social Science*, 2(8), 25-32.
- Organ, D.W. (1988). A restatement of the satisfaction-performance hypothesis. *Journal of Management*, 14(4), 547-557.
- Özgör, B. (2008). *Toplam kalite yönetiminin işgören performansı üzerine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Platis, C.H., Reklitis, P. & Zimeras, S. (2015). Relation between job satisfaction and job performance in healthcare services. *Social and Behavioral Sciences*, 175, 480-487.
- Qureshi, J.A., Hayat K., Ali, M. & Sarwat, N. (2011). Impact of job satisfaction on organizational commitment on employee performance, evidence from Pakistan. *Journal of Contemporary Research in Business*, 3(4), 642-657.
- Rodwell, J.J., Kienzle, R. & Shadur, M.A. (1998). The relationship among work-related perceptions, employee attitudes, and employee performance: The integral role of communications. *Human Resource Management*, 37(3), 277-293.
- Riccucci, N.M & Wheeler, G.R. (1987). Positive employee performance: An innovative approach to employee discipline. *Review of Public Personnel Administration*, 8(1), 49-63.
- Saal, F.A. & Knight, P.A. (1988). *Industrial and organisational psychology*, science and practice New York: Brooks/Cole Publishers.
- Shore, L.M. & Martin, H.J. (1989). Job satisfaction and organizational commitment in relation to work performance and turnover intentions. *Human Relations*, 42(7), 625-638.
- Sheridan, J.E. (1985). A catastrophe model of employee withdrawal leading to low job performance, high absenteeism and job turnover during the first year of employment. *Academy of Management Journal*, 28(2), 88-109.
- Tekingündüz, S., Top, M. & Seçkin, M. (2015). İş tatmini, performans, iş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Hastane örneği. *Verimlilik Dergisi*, 4, 39-64.

- Trahant, B.B. & Koonce, R. (1997). 12 principles of organizational transforming, *Management Review*, 86(8), 299-301.
- Tunçer, P. (2013). Örgütlerde performans değerlendirme ve motivasyon. *Sayıştay Dergisi*, 88, 87-108.
- Wright, B.E. & Kim, S. (2004). Participation's influence on job satisfaction. *Review of Public Personnel Administration*, 24(1), 18-40.

VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMLERİ İLE BİTKİSEL SIVI YAĞ TÜKETİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt, 8,
Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 03.11.2016 Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2017

Sezgin IRMAK
Doç. Dr.
Akdeniz Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
sezgin@akdeniz.edu.tr

Uğur ERCAN
Öğr. Gör. Dr.
Akdeniz Üniversitesi
Enformatik Bölüm
Başkanlığı
ugurercan@akdeniz.edu.tr

ÖZ Çalışmanın amacı, bitkisel sıvı yağ tüketim profilinin veri madenciliği yöntemleri kullanılarak belirlenmesidir. Veri ön işleme aşamasında farklı veri madenciliği yöntemlerinden yararlanılmış, modelleme aşamasında ise karar ağaçları kullanılmıştır. Çalışmanın verileri TÜİK tarafından derlenen Hanehalkı Bütçe Anketi araştırmasına aittir. Modelleme sonucunda elde edilen karar ağacında, bitkisel sıvı yağ tüketimine ilişkin en önemli ayırt edici değişkenin hanehalkı büyüklüğü olduğu görülmüştür. Bitkisel sıvı yağ tüketen hanelere ilişkin tüketimi etkileyen faktörlerin; gelir, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı reisinin yaşı ve cinsiyeti, hanede elli yaş üzeri birey olup olmaması, hanede sıfır-beş yaş arası birey olup olmaması, otomobil olup olmaması, kır/kent durumu, hanede en çok kullanılan birinci yakıt türü, mülkiyet durumu, müstakil konut sahipliği ve bankaya ulaşım kolaylığı olduğu görülmüştür. Sonuç olarak hanede yaşayan kişi sayısı, gelir ve gelir bağlantılı sosyo-ekonomik faktörler ile kırdaki, kentte veya şehir merkezine yakın oturma gibi faktörlerin bitkisel sıvı yağ tüketimi konusunda belirleyici olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Veri madenciliği, bitkisel sıvı yağ tüketimi, hanehalkı bütçe anketi

JEL Kodları: C82, D12, J11

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2017.004

Atıfta bulunmak için: Irmak, S. & Ercan, U. (2017). Veri madenciliği yöntemleri ile bitkisel sıvı yağ tüketimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, *KAÜİİBFD* 8(15), 57-79.

DETERMINING OF THE AFFECTING FACTORS EDIBLE OIL CONSUMPTION USING DATA MINING METHODS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 03.11.2016

Accepted Date: 14.04.2017

Sezgin IRMAK,
Ph.D.
Associate Professor
Akdeniz University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
sezgin@akdeniz.edu.tr

Uğur ERCAN, Ph.D.
Lecturer
Akdeniz University
Department of Informatics
ugurercan@akdeniz.edu.tr

ABSTRACT The aim of the study is to determine the edible oil consumption profiles by using data mining methods. Different data mining methods were employed at data preprocessing phase, and decision trees were employed at modeling phase. The data were obtained from Turkish Statistical Institute's Household Budget Survey. The resulting decision tree showed that the most distinctive attribute on edible oil consumption was household size. The other distinctive factors were income, household head's age and gender, the existence of a fifty years old or older person, existence of a five years old or younger person, automobile ownership, residing in rural or urban area, heating type, detached house ownership and easiness of accessing to the banking facilities. Consequently the number of people in the household, income and income related other socio-economic factors, residing in rural area, urban area or in the city center were significant factors on edible oil consumption.

Keywords: Data mining, edible oil consumption, household budget survey

Jel codes: C82, D12, J11

Scope: Economics

Type: Research

Cite this Paper: Irmak, S. & Ercan, U. (2017). Determining of the affecting factors edible oil consumption using data mining methods, *KAUJEASF* 8(15), 57-79.

1. GİRİŞ

Farklı alanlarda birçok defa tanımı yapılmış olan tüketim kavramı, insan ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak üzere mal ve hizmetlerin kullanılması şeklinde tanımlanabilir (TÜİK, 2011b, s. XXI). Hanehalkı tüketimine yönelik yapılan çalışmalar tüketici tercihlerinin belirlenmesinde ve gelecekteki talebin ne olacağının öngörülmesi bakımından son derece önemlidir. Ayrıca, hanehalkı tüketiminin sosyodemografik özelliklere göre gösterdiği değişimi ortaya koymak, gelir-talep esnekliklerini belirlemek, sosyal politikaların etkinliği için önemli araçlardır (Fisunoğlu & Şengül, 2011, s. 251). Hanehalkı tüketimi üzerine yapılan çalışmaların çoğu iktisadi ve ekonometrik modeller ile istatistiksel yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Fakat veriler içerisinde geleneksel yöntemlerle görülemeyen önemli, anlamlı ilişkiler ve örüntüler içermektedir. Verilerin içerisindeki bu bilgileri açığa çıkarmak için veri madenciliği yöntemleri kullanılabilir.

Veri madenciliği, veritabanlarında veya veri ambarlarında bulunan veriler arasında var olan, bilinmeyen, istatistik gibi klasik yöntemlerle görülemeyen ve sıradan olmayan ilişkileri, örüntüleri, yapıları veya eğilimleri ortaya çıkarmak amacıyla istatistik, matematik, makine öğrenimi ve bilgisayar uygulamaları alanlarının birleşimi tekniklerin kullanılarak analiz edilmesi, sonuçların anlamlı bir şekilde özetlenmesi ve görselleştirilmesi sürecidir (Irmak, 2009).

Yağlar, karbonhidratlar ve proteinlerle birlikte temel gıda maddeleri içerisinde önemli bir yere sahiptir (Sayılı, Akca, & Vuray, 2005, s. 716). Yağlar en çok enerji veren besin ögesidir. Yetişkin bir insan vücudunun ortalama % 18'i yağdır ve vücut yağı, insanın başlıca enerji deposudur. Enerji yeterli alınmadığında vücut bu depoyu kullanır (Besler vd., 2015, s. 17).

Özellikle doymuş yağ oranlarının düşük olması, hücre yapısı için gerekli olan serbest yağ asitlerini içermesi ve insan vücudunda yağda eriyen vitaminleri çözmesi gibi özellikleriyle bitkisel yağlar, insan sağlığına katkıları ve yüksek besin değerine sahip olmaları bakımından ayrı bir öneme sahiptir (Gündüz & Esengün, 2010, s. 67). Amerikan Kalp Birliği Beslenme Komitesine göre günlük alınan enerjinin %25-%35'i yağlardan alınmalıdır. Bu enerji için balık, fındık ve bitkisel yağlar gibi ürünlerin kullanılabilmesi belirtilmiştir (HeartOrg, 2015). Bitkisel yağlar, yağlı tohumla sahip bitkilerden ve onun çekirdeklerinden elde edilir. Dünya genelinde tarımı yapılan yağlı tohumların soya fasulyesi, kanola, pamuk tohumu, yer fıstığı, ayçiçeği ve palm çekirdeği olduğu görülürken Türkiye'de ise ayçiçeği, çığit, soya, yerfıstığı, haşhaş, susam, kolza ve aspir bitkileri sayılabilir (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2015, s. 3-4; Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2014, s. 3).

2. TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA BİTKİSEL YAĞ ÜRETİM VE TÜKETİMİ

Avrupalı tüketicilerin günlük kişi başına bitkisel yağ tüketimleri ortalama 56 gram olarak belirtilmiştir. Türkiye'de ise yağ tüketimi gelişmiş ülkelerdeki tüketim değerlerinin gerisinde olsa da, yüksek değerlere sahiptir (Polat, 2010). 2000 yılında gıda olarak kişi başına tüketim yaklaşık 12,9 kg'dır. Bunun 10,4 kg'ı sıvı yağ iken geriye kalan 2,5 kg ise katı yağdır (Sayılı vd, 2005, s. 716). Zeytinyağı hariç bitkisel yağ tüketimi Türkiye'de 2003 yılı verilerine göre ham yağ eşdeğeri olarak 17,2 kg iken AB-15'de bu değer 30,3 kg, ABD'de 29,3 kg, Kanada'da 27 kg civarında olmuştur. Türkiye'de tüketilen bitkisel sıvı yağ 750.000 ton olarak tahmin edilmektedir (Polat, 2010).

1997-2004 yılları arasındaki 8 yıllık bitkisel yağ tüketim verileri incelendiğinde bu yüzdelerin %37 ayçiçek yağı, %17 palm yağı (genelde margarin sanayinde), %16 pamuk yağı, %13 soya yağı, %7 mısır yağı, %5,5 zeytinyağı olduğu görülmektedir. Türkiye'de kişi başına yıllık toplam bitkisel yağ tüketimi 17,5 kg iken bu oran dünyada 14,8 kg'dır ve dünya ortalamasının üzerindedir. AB ülkelerinde kişi başı bitkisel yağ tüketimi 19,2 kg ve ABD'de ise bu oran 27,8 kg olarak gerçekleşmiştir (Taşkaya, Tunalıoğlu & Odabaşı, 2005, s. 13).

Tablo 1 Türkiye bitkisel ham yağ üretim verilerini göstermektedir. 2004-2006 yılları arasında üretim artarken, 2007 ve 2008 yıllarında bitkisel ham yağ üretimi dalgalı bir seyir izlerken, 2009 yılından itibaren üretim giderek artmıştır.

Tablo 1: Türkiye Bitkisel Ham Yağ Üretimi (Bin Ton)

Yıllar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Üretim	438	470	568	513	570	506	619	655	680	810	770

Not: 2013 yılı itibariyle Aspir, Keten ve Ketencik yağı verileri dahil edilmiştir.

Kaynak: BYSD, 2016; BYSD, 2017

Tablo 2 Türkiye bitkisel sıvı yağ ihracat verilerini göstermektedir. Tablo 2 incelendiğinde 2004 yılından 2009 yılına kadar bitkisel sıvı yağ ihracatı dalgalı bir seyir izlerken, 2010 yılından itibaren ihracat giderek artmıştır.

Tablo 2: Türkiye Bitkisel Likit Yağ İhracatı (Bin Ton)

Yıllar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	67	98	272	118	265	267	182	448	600	618	724

Kaynak: BYSD, 2016; BYSD, 2017

Tablo 3, 2010-2014 yılları arasındaki Dünya bitkisel ham yağ üretim verilerini göstermektedir. Buradan en çok üretilen yağ çeşidinin palm yağı ve soya yağı olduğu görülmektedir. Yıllara göre pamuk yağı üretiminin sabit olduğu, ayçiçeği yağının dalgalı bir üretim miktarının olduğu görülmüştür. Pamuk, kolza ve soya yağı üretimi yıllar içerisinde giderek artma eğiliminde olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Dünya Bitkisel Ham Yağ Üretimi (Milyon Ton)

Yağ Çeşitleri	2010	2011	2012	2013	2014
Soya Yağı	41	43	43	45	49
Pamuk Yağı	5	5	5	5	5
Ayçiçek Yağı	12	15	14	16	15
Kolza Yağı	24	24	25	27	28
Palm Yağı	49	52	56	59	52
Diğer Yağlar*	18	18	19	20	28
Toplam	149	157	161	171	176

* Hindistan Cevizi yağı, Zeytin Yağı, Palm çekirdeği Yağı, Fıstık Yağı

Kaynak: BYSD, 2016; BYSD, 2017

Tablo 4'e göre Türkiye'de en çok tüketilen bitkisel yağın sırasıyla ayçiçeği yağı, kanola yağı ve mısır yağı olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Türkiye Bitkisel Sıvı Yağ Tüketimi (Bin Ton)

	Ayçiçeği Yağı	Soya Yağı	Palm Yağı	Mısır Yağı	Kanola Yağı	Fındık Yağı	Pamuk Yağı
2010/11	765	30	5	50	85	35	20
2011/12	780	5	5	45	70	25	50
2012/13	850	10	5	45	60	20	20
2013/14	900	10	5	40	50	10	20

Kaynak: Tekçe, 2014

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Davis, Moussie, Dinning, & Christakis (1983) yapmış oldukları çalışmalarında farklı ırklardaki düşük gelirli hane halklarının seçilen sosyoekonomik özelliklerinin toplam ve grup gıda harcama kalıplarına etkilerini incelemişlerdir. 1979-1980 yılları arasında 300 haneden derlen verilerin kullanıldığı çalışmada Çift Logaritmik Fonksiyonel Form, sosyoekonomik faktörlerin ev gıda harcamalarındaki yanıtlarını açıklamak için kullanılmıştır.

Gelir, hanehalkı büyüklüğü ve gıda damga programının hanenin gıda harcamalarına büyük ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Hanehalkı reisinin beslenme bilgisi gıda satın alma faaliyetlerinin etkinliğini artırırken, beslenme eğitimi hanenin gıda harcama verimliliğini artırmış dolayısıyla gıda harcamalarını azalttığı görülmüştür.

Gould, Cox, & Perali (1991) yapmış oldukları çalışmalarında 1962-1987 yılları arasında derlenen üçer aylık zaman serisi verileri ile yöntem olarak AIDS modelini kullanılarak katı ve sıvı yağ talebini tahmin etmişlerdir. ABD’de katı ve sıvı yağların tüketimlerini belirleyen değişkenlerin: görelî fiyatlar, beğeniler, tercihler ve sosyoekonomik değişkenler olduğunu belirtmişlerdir.

Hupkens, Knibbe, & Drop (1997) yapmış oldukları çalışmalarında sosyal sınıf farklılıkların yağ ve lif alımları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma Maastricht, Liege ve Aachen şehirlerinde, okula giden çocuğı olan çekirdek ailelerin hanımları üzerinde yapılmıştır. Analizde, Kasım 1993 ile Şubat 1994 (23 Aralık 1993-9 Ocak 1994 arası hariç) arasında derlenen 849 gözlem kullanılmıştır. Verilerin analizinde Varyans Analizi ve Ki Kare analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada sosyal sınıfı belirlemede kriter olarak eğitim düzeyi kullanılmıştır. Her sosyal sınıf ve şehir için detaylı şekilde et/et ürünleri, süt/süt ürünleri, peynir, yenilebilir sıvı ve katı yağların günlük tüketimleri belirtilirken, sosyal sınıflar ve şehirler dikkate alınarak detaylı karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre sosyal sınıf farklılıklarının yağ alımını etkilediğı görülmüştür.

Mattison, Wirfält, Gullberg, & Berglund (2001) yapmış oldukları çalışmalarında üç farklı enerji düzenleme yaklaşımının, bireylerin yağ alım derecesini nasıl etkilediğini ve her bir enerji düzenleme yaklaşımıyla ilgili olarak yağ alımı ile sosyoekonomik durum, demografik durum ve yaşam tarzı özellikleri arasındaki ilişki tahlilini karşılaştırmışlardır. Çalışmanın verileri, Malmö Diyet ve Kanser Çalışması’nın alt örneklem verilerinden alınmıştır. Toplam 10.295 gözlemden oluşan veri 1995 ve 1996 yıllarında derlenmiştir. Verilerin analizinde Lojistik Regresyon ve Çok Değişkenli Analiz kullanılmıştır. Yüksek yağ alımı ile sosyoekonomik statü ve eğitim arasındaki ilişkinin karmaşık olduğu görülmüştür. Yalnız yaşayan bireyler ile diğeri tüm hane yapıları karşılaştırıldığında cinsiyetten bağımsız olarak yüksek yağ alımı olduğu görülürken, her iki cinsiyet içinde, alkol kullanımı ile yüksek yağ alımı arasında ilişki olduğu görülmüştür.

Yen, Kan, & Su (2002) çalışmalarında 1987-1988 yıllarına ait ABD Ulusal Gıda Tüketimi Araştırması verilerini kullanmıştır. Sosyoekonomik, demografik ve hanehalkı karakteristiklerini içeren 3.943 gözlem analizde

kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre gelir değişkeni tereyağı, yemeklik yağ ve salata sosu tüketimini belirlemede pozitif rol oynarken, margarin tüketimini belirlemede negatif bir rol oynamaktadır. Eğitim değişkeni margarin tüketimini belirlemede negatif bir rol oynarken, tereyağı tüketimini belirlemede etkisizdir. Eğitim karakteristiği salata sosu tüketiminde pozitif etkili iken, hamur işlerinde kullanılan bitkisel yağların tüketiminde negatif etkilidir. Sıvı ve katı yağ tüketiminde bölgesel varyasyon etkilidir. Ayrıca kentleşme, etnik köken ve ev sahipliği bir ya da daha fazla malın tüketiminde önemli rol oynamaktadır.

Friel, Kelleher, Nolan, & Harrington (2003) çalışmalarının verileri 1998 yılında İrlanda Cumhuriyetinde kırsal ve kentsel alanda 6.539 yetişkine uygulanmış Yaşam, Tutum ve Beslenme Anketinden derlenmiştir. Bireylere ait sosyoekonomik ve demografik değişkenleri içeren verinin analizinde Ancova, Kolmogorov-Smirnov ve Çok Değişkenli Regresyon analizleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre kadınlar ve erkeklerde yaşın artmasıyla birlikte yağdan alınan enerjinin azaldığı görülmüştür. Sosyal statü azalırken, yağ ve proteinden elde edilen enerjinin toplam enerjiye olan katısının arttığı görülmüştür. Protein, toplam yağ, tekli doymamış yağ ve doymuş yağdan elde edilen enerji alımı ile kadınların eğitim düzeylerinin arasında negatif ilişki olduğu görülmüştür. Eğitimsiz veya düşük eğitilmiş erkeklerin günlük çoklu doymamış yağ asitleri alımının önemli derecede düşük olduğu görülmüştür. Kentte yaşayan erkeklerin kırsal alanda yaşayan erkeklere kıyasla yağdan aldıkları enerjinin düşük olduğu görülürken, enerji ve gıda alımında yaş, cinsiyet, sosyal statü, kır-kent durumu, medeni durum, eğitim durumu ve hanehalkı büyüklüğü gibi sosyoekonomik ve demografik karakteristiklerin etkili olduğu görülmüştür.

Hulshof, Brussaard, Kruizinga, Telman, & Löwik (2003) yapmış oldukları çalışmalarında farklı sosyoekonomik statüdeki yetişkinlerin diyetlerini ve zaman içerisindeki eğilimlerini incelemişlerdir. Çalışmada Hollanda Ulusal Gıda Tüketimi Araştırmasınının 19 yaş ve üzeri 6.008 erkek, 6.957 kadından derlenen verileri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre düşük sosyoekonomik statüye sahip olan erkekler daha yüksek sosyoekonomik statüye sahip olan erkeklere göre sürülebilir yağlar ve pişirme yağlarını daha çok tükettikleri görülürken, düşük sosyoekonomik statüye sahip olan kadınların yüksek sosyoekonomik statüye sahip kadınlara göre katı ve sıvı yağları daha çok tükettikleri görülmüştür. Yüksek sosyoekonomik statüye sahip erkek ve kadınların yağ alımlarının düşük miktarda olduğu görülürken, 1987/88 ile 1997/98 yılları arasında yağlardan sağlanan enerjinin düştüğü görülmüştür.

Sayılı vd. (2005) yapmış oldukları çalışmalarında Tokat ilinde 206 gözlemden oluşan bir veri seti kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre en

çok tercih edilen yağlar sırasıyla, tereyağı, zeytinyağı, mısır yağı, ayçiçek yağı, margarin, fındık yağı, karışık bitkisel yağ ve soya yağıdır. Hanenin gelir düzeyi arttıkça tereyağı ve zeytinyağı tüketiminin artmakta olduğunu, fakat diğer yağların tüketiminin azalmakta olduğunu göstermişlerdir. Yüksek gelire sahip hanelerin daha doğal ve sağlıklı yağları tüketmeyi tercih eden haneler olduğu belirtilmiştir.

Ricciuto, Tarasuk, & Yatchew (2006) yapmış oldukları çalışmalarında Kanada hanehalkı arasında sosyodemografik faktörler ile gıda seçimi arasındaki ilişkileri incelemek istemişlerdir. Çalışmanın verileri, Kanada İstatistik Dairesi tarafından 1996 yılında yapılan Hanehalkı Gıda Harcamaları Anketi'nden elde edilmiştir. Çalışmada toplam 9.969 haneden derlenen veriler kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler ve Çoklu Regresyon Analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre istatistiksel olarak en anlamlı değişkenlerin hanehalkı büyüklüğü ve kişi başına gelir olduğu görülmüştür. Aynı sayıda bireyin yaşadığı haneler dikkate alındığında, genç yetişkinlerin yaşlı yetişkinlere göre daha fazla yağ satın alımı yaptıkları görülmüştür. Yüksek gelirin, tüm gıda gruplarının satın alımı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Yaş, gelir ve eğitim seviyesinin, hanehalkı büyüklüğü ve kompozisyonunun gıda seçiminin ve satın alımlarının önemli belirleyicileri olduğu görülmüştür. Yaşlı bireylerin, genç bireylere göre sağlık endişesiyle yağ, tuz ve şeker tüketimini sınırlandırdıkları ve tüketmekten kaçındıkları görülmüştür.

Akbay (2007) yapmış olduğu çalışmasında Türkiye'deki hanelerin yemeklik yağ ve yağ tüketim modellerini incelemiştir. Çalışmanın verileri TÜİK tarafından 2003 yılında derlenen hanehalkı bütçe anketine aittir. Toplam 18.278 haneye ait veriler kullanarak oluşturulan AIDS modeli ile beş ana yağ türü için talep parametreleri ve esneklikleri analiz edilmiştir. Açıklayıcı değişkenler olarak; hanehalkı geliri, hanehalkı reisinin eğitim, yaş ve medeni durumu, eşinin çalışıp çalışmama durumu ve bölge karakteristikleri kullanılmıştır. Hanelerin %86,3'ünün sıvı ve katı yağ tükettiğini, %13,7'sinin ise hiç yağ tüketmediğini belirtmiştir. Gelir arttıkça ayçiçeği ve margarin tüketimi azalırken, zeytinyağı ve tereyağı tüketiminin arttığı görülmüştür. Hanehalkı büyüklüğü istatistiksel olarak anlamlı görülürken, zeytinyağı ve mısır yağı ile negatif, margarin ve ayçiçeği yağı ile pozitif ilişkilidir. Eğitimin ise mısır yağı ve zeytinyağı için pozitif, margarin ve ayçiçek yağı için negatif olarak etki gösterdiği belirtilmiştir.

Colón-Ramos vd. (2007) yapmış oldukları çalışmalarında Kosta Rika'da 1994-2004 yılları içerisinde yemek pişirmede kullanılan yağın seçiminde sosyoekonomik belirleyicileri incelemişlerdir. 2.247 kayıt ile yapılan bu çalışmada, yemek pişirmede kullanılan yağ tipi, sosyoekonomik ve demografik veriler toplanmış ve kullanılmıştır. Verilerin analizinde T-testi, Ki-

Kare ve Lojistik Regresyon analizleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre soya yağı hem kırsal hem de kentsel alanda yaygın olarak kullanılan bir yağ çeşidi olarak görülmüştür. Doymamış yağlar içinde, toplumun %20'sinin mısır ve ayçiçeği yağını, %2,4'ünün zeytinyağını, %1'inin ise diğer yağları tükettiği görülmüştür. Palm yağı kullanıcılarının daha düşük sosyoekonomik statüye, eğitime ve gelire sahip oldukları görülmüştür. Soya yağı tüketenlerin orta ile düşük sosyoekonomik statüye sahip oldukları, eğitim seviyesinin, gelir düzeyinin ve hanedeki ev eşyası sayısının palm yağı kullanıcılarına göre yüksek, diğer doymamış yağ tüketicilerine göre düşük olduğu görülmüştür. Yüksek sosyoekonomik statü, sağlık bilinci soya yağı ve diğer doymamış yağ seçiminde etkili olan belirleyiciler olarak görülmüştür.

Pan, Mohanty, & Welch (2008) yapmış oldukları çalışmalarında, Hindistan'da hanehalkı yemeklik yağ harcamalarını incelemişlerdir. Veriler, "National Institute of Extension Management" tarafından, tabakalı örnekleme tekniği ile Hindistan'ın kırsal ve kentsel kesiminden 2000-2001 yıllarında toplanan 1.192 gözlemden oluşmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre gıda alışkanlığı, konum, hanehalkı reisinin eğitimi ve diğer demografik değişkenlerin yemeklik yağların seçimi üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmüştür. Kentsel kişi başına düşen yemeklik yağ harcamalarının kırsal yemeklik yağ harcamalarına göre %31 daha yüksek olduğu görülmüştür. Kırsal kesimde kişi başına yenilebilir fıstık yağı tüketimi kentsel kesime göre %28 daha yüksek olduğu halde kentsel kesimde kişi başına düşen sıvı yağ, kolza yağı ve palm yağı tüketimi, kırsal kesimdeki kişi başına tüketimine göre daha yüksek bulunmuştur. Gelir, sıvı tereyağı tüketiminde pozitif bir rol oynarken, kolza ve palm yağı tüketiminde negatif bir rol oynamaktadır. Tereyağı tüketimi ile eğitim arasında önemli ve pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.

Wang, Dang, & Yan (2010) yapmış oldukları çalışmalarında küçük çocuğa sahip Tibetli annelerin diyet kalıpları, besin alımları ve sosyodemografik gruplar arasındaki farklılıkları araştırmışlardır. Çalışmanın verileri Lhasa, Tibet kırsal kesiminde yaşayan, 24 aydan küçük çocuğu olan 386 kadın ile yapılan görüşmeler sonucunda derlenmiştir. Sosyodemografik değişkenlere göre besin tüketimlerini karşılaştırmak için Shapiro-Wilk, Wilcoxon ve Kruskal-Wallis gibi parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre yağ alımının yaş ve eğitim ile ilişkili olduğu, yaş arttıkça yağ alım miktarının azaldığı, eğitim yılı arttıkça yağ alım miktarının arttığı görülmüştür. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve fiziksel aktivite gibi faktörlerin yeme alışkanlıklarını etkilediği ve iyi eğitilmiş annelerin, eğitim düzeyi düşük olanlara göre daha dengeli diyet yemek ve gıda alımı yaptıkları görülmüştür.

Sekhampu (2012) yapmış olduğu çalışmasında Güney Afrika'da düşük gelirli bir yerleşim yerinde seçilen hanelerin sosyoekonomik özelliklerinin gıda

harcama kalıpları üzerine etkisini analiz etmiştir. Çalışmanın anketi 2012 yılında rastgele seçilen 585 kişiye yüz yüze görüşme yoluyla uygulanmıştır. Çalışmada yöntem olarak Çoklu Regresyon kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre hanenin geliri, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı reisinin yaşı, istihdam durumu, medeni durumu ve eğitim düzeyinin toplam aylık gıda harcamasını etkilediği görülmüştür. Hanenin geliri ve hanehalkı büyüklüğü arttıkça gıda için yapılan harcamalar da artmaktadır.

Ali, Aslam, & Rasool (2013) yapmış oldukları çalışmalarında Pakistan'da yemeklik yağ tüketimini etkileyen başlıca faktörleri belirlemişlerdir. Veriler 2012 yılında önceden belirlenmiş 150 haneden toplanmıştır. Çalışmada Regresyon ve Faktör Analizi yöntemleri kullanılmıştır. Sıvı yağ talebinin büyük ölçüde gelire bağlı olduğu görülmüştür. Yağ giderlerinin payı, toplam gıda harcamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Aile büyüklüğü hanehalkının yağ tüketimini etkileyen bir faktör olarak belirlenmiştir.

Kostakis (2014) yapmış olduğu çalışmasında Yunanistan'da finansal kriz sırasında 800 hanenin sosyo-demografik ve davranış belirleyicilerinin hanehalkı harcamalarına etkisini analiz etmiştir. Seçilen 800 örnek, tabakalı rastgele örnekleme yoluyla seçilmiştir ve veriler Ekim 2011-Şubat 2012 yılları arasında derlenmiştir. Çalışmada Çok Değişkenli Regresyon ve Logit Model kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre kişi başı aylık gıda harcamasının 173,88 Euro olduğu ve gıda harcamasının toplam harcamanın %16,82'sine karşılık geldiği görülmüştür.

Demografik, sosyoekonomik karakteristikler ve tüketici tutumları ile gıda harcamaları arasında güçlü ilişkiler bulunmuştur ve gıda harcamalarının ana belirleyicileri olarak görülmüştür. Gelir, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, yerleşim yeri ve istihdam durumu gibi değişkenlerin gıda harcamaları üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek eğitilmiş bireylerin daha sağlıklı ürünleri tercih ettikleri, evli bireylerin daha fazla tükettikleri görülmüştür. Emekli bireylerin sağlıklı ürünler tüketme konusunda diğer yaş gruplarındaki bireylere göre daha dikkatli oldukları gözlenmiştir. Kadınların erkeklere göre beslenme konusuna daha fazla önem verdikleri ve gıdaya daha fazla para harcadıkları görülmüştür.

4. TÜRKİYE'DE HANEHALKI BİTKİSEL SIVI YAĞ TÜKETİMİNİN İNCELENMESİ

4.1. Yöntem

Çalışmada veri madenciliği yöntemleri izlenerek modelleme yapılmıştır. Burada veri ön işleme aşamaları, kümeleme ve karar ağaçları yöntemleri kullanılmıştır. Veri madenciliği yapan analistin en büyük

sorunlarından biri çalışmış olduğu veri seti, veri tabanı ya da veri ambarındaki verilerin eksik, yanlış, hatalı olması veya modelleme için uygun formda olmamasıdır. Veri tabanlarında bilgi keşfi sürecinin en önemli aşamalarından birisi “Veri Önleme ve Temizleme” aşamasıdır. Çalışmada kullanılan veri setinden eksik, yanlış ve hatalı bilgiler temizlenmiş, fiyat verileri ile gelir verileri 2012 Aralık ayına göre enflasyondan arındırılmış, bazı yeni değişkenler oluşturularak veri setinin ön işleme ve temizleme aşamaları tamamlanmıştır.

Veri madenciliği sadece bir yöntem ve teknikler topluluğu olarak değil, probleme özgü tasarlanmış, ilgili yöntem, teknik ve uygulamaları da içine alan, sonuçları itibariyle probleme özgü olmak üzere ilişkileri, kuralları, örüntüleri, eğilimleri, vb. modelleyen ve gösteren bir süreç olarak düşünülmelidir (Irmak, 2009). Farklı amaçlar ve hedefler için kullanılan veri madenciliğinde kümeleme analizi, birliktelik kuralları, yapay sinir ağları, destek vektör makineleri ve karar ağaçları gibi birçok yöntem modelleme aşamasında kullanılabilir.

Bu çalışmada hanehalkının yenilebilir sıvı yağ (bitkisel sıvı yağ) tüketim düzeylerini detaylı olarak inceleyebilmek için karar ağaçlarından yararlanılmıştır. Karar ağaçları etkili, parametrik olmayan ve yoğun hesaplama gerektiren bir yöntemdir (Sutton, 2005, s. 303). Karar ağaçları ve karar kuralları birçok gerçek yaşam uygulamasında sınıflandırma problemlerine güçlü çözümler üreten veri madenciliği yöntemleridir (Kantardzic, 2003, s. 139-140). Karar ağaçlarında temel fikir, verinin, tekrarlayan bir şekilde alt kümelere bölünmesidir ve böylece her alt küme hedef değişkenin (kestirilebilir öznitelik) az veya çok homojen durumlarını içerir.

Ağaçtaki her düğümde, tüm girdi değişkenlerinin kestirilebilir öznitelik üzerindeki etkileri değerlendirilir. Bu özyinelemeli süreç tamamlandığında karar ağacı yapılandırılmış olur (Tang & MacLennan, 2005, s. 145-146). Karar ağacı yapılandırması boyunca en ayırt edici özniteliklerin üst seviyelerde seçilmesi istenilen bir durumdur. Böylece bir karar ağacı, sınıfları mümkün olduğunca erken ayırabilir ve ağaç yapılandırmasının etkinliğini artırabilir (Bajcsy, Han, Liu, & Yang, 2005, s. 25).

Başlıcaları makine öğrenimi ve uygulamalı istatistik alanları olmak üzere literatürde tanımlanmış çok sayıda karar ağacı algoritması vardır. Bu algoritmalar bir girdi-çıkı örneklem setinden karar ağaçları yapılandıran denetimli öğrenme metotlarıdır. (Kantardzic, 2011, s. 171). Karar ağacı algoritmaları, verilen bir veri setinden otomatik olarak bir karar ağacı oluşturan algoritmalarlardır. Genellikle hedef, genelleme hatasını minimize ederek en uygun karar ağacını elde etmektir. Düğüm sayısını en aza indirmek veya ortalama derinliği en aza indirmek gibi diğer hedef fonksiyonları da tanımlanabilir (Rokach & Maimon, 2005, s. 151).

Karar ağacı algoritmaları, ağacın oluşturulması ve budama olarak adlandırılan iki aşamadan oluşmaktadır (Sumathi & Sivanandam, 2006, s. 157). Karar ağaçlarını yapılandırmak için geliştirilen bazı algoritmalarından en yaygın olarak kullanılanları ID3 (Quinlan, 1986) ve bu algoritmanın geliştirilmiş versiyonu olan C4.5 (Quinlan, 1993) algoritmalarıdır. Bunların yanında Breiman vd. (1984) tarafından geliştirilen CART (C&RT – Classification and Regression Trees) algoritması ve Kass (1980) tarafından geliştirilen CHAID (Chi-Squared Automatic Interaction Detector) algoritması da yine yaygın olarak kullanılan algoritmalar (Jenhani, Ben Amor, & Elouedi, 2008, s. 786-787). Loh ve Shih (1997) tarafından geliştirilen QUEST (Quick, Unbiased, Efficient Statistical Tree) karar ağaçlarını yapılandırılması için kullanılan bir diğer algoritmadır (Rokach & Maimon, 2014, s. 77-80).

4. 2. Veri

Bu çalışmada her yıl Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yıllık olarak derlenen “Hanehalkı Bütçe Anketi” verileri kullanılmıştır. 2009-2012 yılları (48 ay) arasını kapsayan ve toplam 40.033 haneden derlenen veri analize dâhil edilmiştir. TÜİK tarafından derlenen veri setinde yer alan “Diğer Yenilebilir Sıvı Yağ” tüketim değişkeni mısır yağı, ayçiçeği yağı, pamuk yağı, soya yağı, yer fıstığı yağı, ceviz yağı, vb. verilerini içerirken morina veya trança balığı karaciğer yağını içermemektedir.

Çalışmada kullanılan hanehalkı karakteristikleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Çalışmanın Analizinde Kullanılan Hanehalkı Karakteristikleri

Karakteristiğin Açıklaması	Karakteristiğin Aldığı Değerler
Hanehalkı reisinin yaşı	HHRyas=1 ise 0-5 yaş
	HHRyas=2 ise 6-14 yaş
	HHRyas=3 ise 15-19 yaş
	HHRyas=4 ise 20-24 yaş
	HHRyas=5 ise 25-29 yaş
	HHRyas=6 ise 30-34 yaş
	HHRyas=7 ise 35-39 yaş
	HHRyas=8 ise 40-44 yaş
	HHRyas=9 ise 45-49 yaş
	HHRyas=10 ise 50-54 yaş
	HHRyas=11 ise 55-59 yaş
	HHRyas=12 ise 60-64 yaş
	HHRyas=13 ise 65+yaş

Hanehalkı reisinin eğitim durumu	HHREgit =1 ise Okuryazar değil HHREgit =2 ise Okuryazar olup bir okulu bitirmedi HHREgit =3 ise İlkokul HHREgit =4 ise İlköğretim HHREgit =5 ise Lise HHREgit =6 ise 2-3 yıllık yüksekokul HHREgit =7 ise 4 yıllık yüksekokul, fakülte HHREgit =8 ise Yüksek lisans, doktora (lisansüstü)
Hanehalkı reisinin sigorta durumu	HHRSig=1 ise Evet-Zorunlu Sigortalı (Emekli Sandığı, Bağ-Kur, SSK) HHRSig=2 ise Evet-Diğer (Banka, vakıf vb.) HHRSig=3 ise Evet-İsteğe Bağlı Sigortalı HHRSig=4 ise Evet-Yeşil Kart HHRSig=5 ise Hayır
Konutta mülkiyet durumu	Mulkiyet=1 ise Ev sahibi Mulkiyet=2 ise Kiracı Mulkiyet=3 ise Lojman Mulkiyet=4 ise Diğer
Otomobil sahipliği	Otomobil=0 ise Yok Otomobil=1 ise Var
Hanehalkı büyüklüğü	HHB, 0-99
Kır kent durumu	Kırkntkd=1 ise Kır Kırkntkd=2 ise Kent
Hanehalkı yıllık harcanabilir geliri	Düşük Orta Alt Orta Üst Yüksek
Oturduğu yer itibari ile bankaya ulaşma zorluğu	ZorBanka=1 ise Çok zor ZorBanka=2 ise Zor ZorBanka=3 ise Kolay ZorBanka=4 ise Çok kolay
Müstakil konut sahipliği	MusKonut=0 ise Yok MusKonut=1 ise Var
Konutta en çok kullanılan birinci yakıt türü	Yakıt_1=1 ise Odun Yakıt_1=2 ise Kömür Yakıt_1=3 ise Doğalgaz Yakıt_1=4 ise Elektrik Yakıt_1=5 ise Tezek

	Yakıt_1=6 ise Diğer
Hanede Elli yaş üzeri birey olup olmaması	Elliyasuzeribirey=0 ise Yok Elliyasuzeribirey=1 ise Var
Hanede Sıfır Beş yaş arası birey olup olmaması	SifirBesyas=0 ise Yok SifirBesyas=1 ise Var
Hanehalkının yenilebilir sıvı yağ tüketip tüketmemesi	YenilebilirC=0 ise Tüketmiyor YenilebilirC=1 ise Tüketiyor

Kaynak: TÜİK, 2009; TÜİK, 2010; TÜİK, 2011a; TÜİK, 2012

Veri setinde bulunan haneye ait "Yıllık Kullanılabilir Gelir" verisi, iki aşamalı kümeleme analizi ile 4 grupta toplanmıştır. Kümeleme sonucuna göre, 1. küme yüksek, 2.küme orta üst, 3. küme orta alt ve 4.küme düşük gelir grubunu göstermektedir. Kümeleme sonucu meydana gelir gruplarının detaylarına bakıldığında yüksek gelire sahip 417 hane bulunmaktadır, tüm hanelerin %1'ini oluşturmakta ve ortalama yıllık harcanabilir gelir 214.634,12 TL (17.886,17 TL/Ay) olarak bulunmuştur.

Orta üst gelire sahip 3973 hane bulunmaktadır, tüm hanelerin %9,9'unu oluşturmakta ve ortalama yıllık harcanabilir gelir 69.647,31 TL (5.803,94 TL/Ay) olarak bulunmuştur. Orta alt gelire sahip 15.836 hane bulunmaktadır, tüm hanelerin %39,6'sını oluşturmakta ve ortalama yıllık harcanabilir gelir 33.044,24 TL (2.753,68 TL/Ay) olarak bulunmuştur. Düşük gelire sahip 19.807 hane bulunmaktadır, tüm hanelerin %49,5'ini oluşturmakta ve ortalama yıllık harcanabilir gelir 14.316,49 TL (1.193,04 TL/Ay) olarak bulunmuştur. Bu değerlerin Türkiye profiline uygun olduğu düşünülmektedir.

5. ANALİZ VE BULGULAR

Tablo 6, bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerdeki tüketime ait, bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerde OECD Eşdeğer Fert Büyüklüğüne göre (kişi başı) tüketime ait ve Türkiye hanehalkı genel bitkisel sıvı yağ tüketimine ait temel istatistikleri göstermektedir.

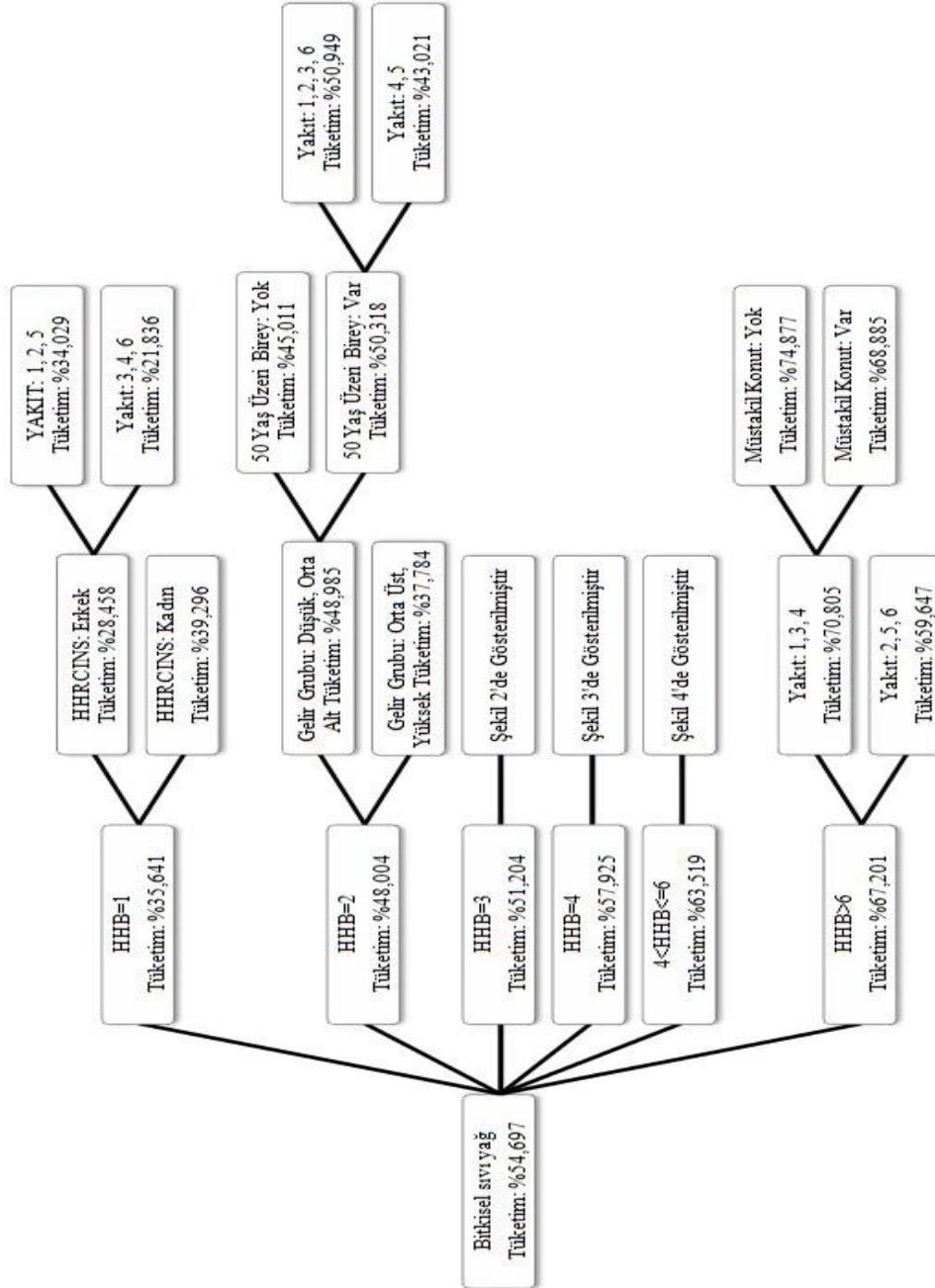
Tablo 6: Bitkisel Sıvı Yağ Tüketimine Ait Temel İstatistikler

		OECD Eşdeğer Fert Büyükliğüne Göre Tüketim Harcaması	Bitkisel Sıvı Yağ Tüketen Hanelerde Tüketim Harcaması	Türkiye Geneli Tüketim Harcaması
Toplam Hane Sayısı		21.897	21.897	40.033
Ortalama		11,506	25,117	13,738
Minimum		0,147	0,339	0,000
Maksimum		205,099	568,940	568,940
Standart Sapma		8,677	19,593	19,139
Medyan		9,396	20,078	7,527

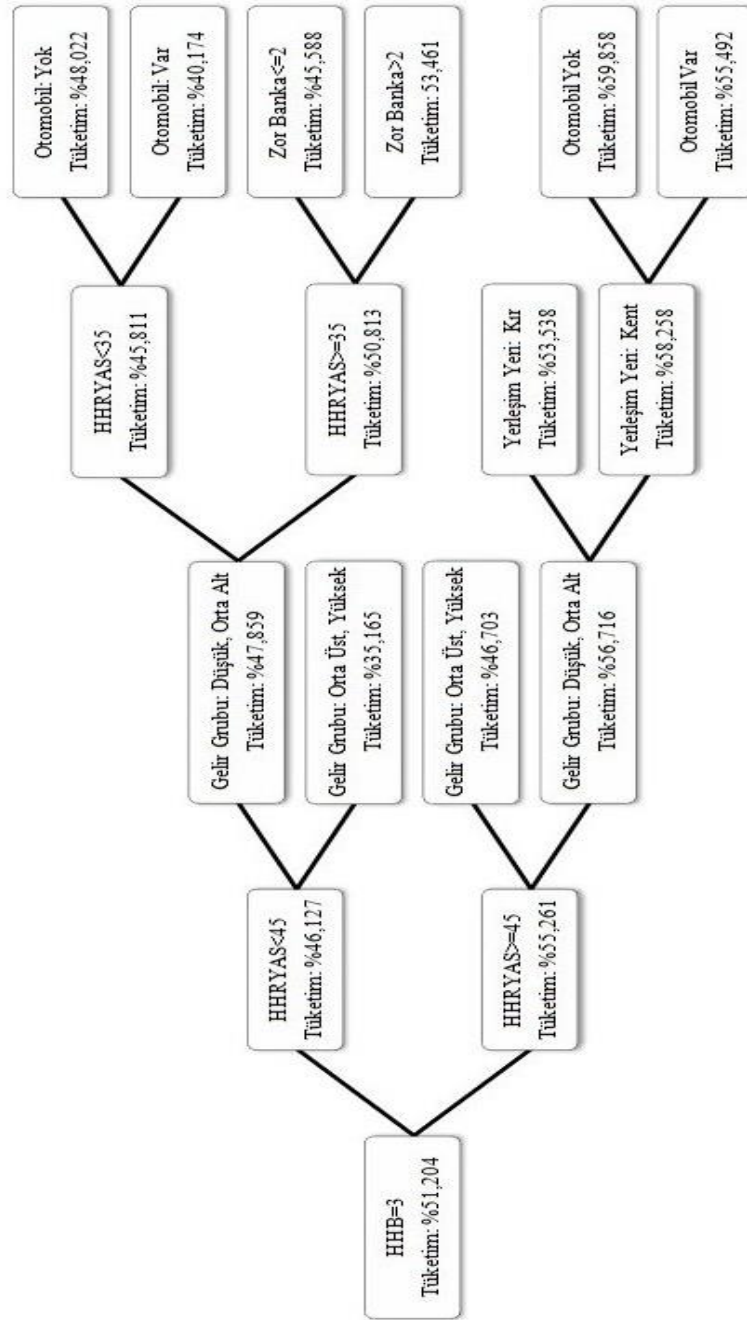
Tanımlayıcı istatistiklerin sonucuna göre, bitkisel sıvı yağ tüketen hanehalkı sayısı 21.897'dir. Ortalama bitkisel sıvı yağ tüketim harcaması değeri aylık 25,117 TL, en az tüketim değeri 0,339 TL, en çok tüketim değeri 568,940 TL, standart sapma 19,593 TL olarak görülmüştür.

Bitkisel sıvı yağ tüketen hanelere ilişkin kurulan modelin sonuçlarına göre tüketimi etkileyen faktörlerin; gelir, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı reisinin yaşı ve cinsiyeti, hanede elli yaş üzeri birey olup olmaması, hanede sıfır-beş yaş arası birey olup olmaması, otomobil olup olmaması, kır/kent yerleşimi durumu, hanede en çok kullanılan birinci yakıt türü, mülkiyet durumu, müstakil konut sahipliği ve hanehalkının bulunduğu yer itibariyle bankaya ulaşım durumu (merkezi konumda yerleşim) olduğu görülmüştür.

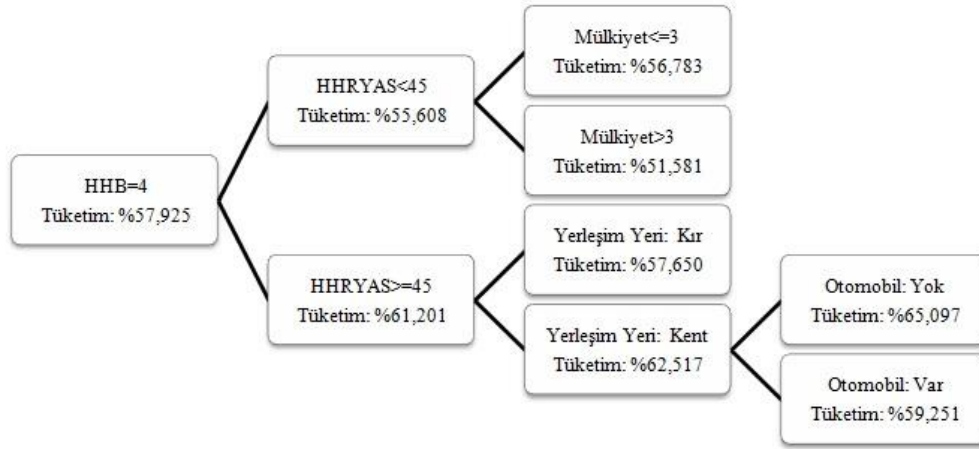
Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4'de CHAID algoritmasının ürettiği karar ağacı gösterilmektedir. Meydana gelen karar ağacı çok büyük olduğundan bir adet şekil ile gösterme imkânı olmadığı için ağaç yapısı 4 alt şekilde verilmiştir. Ağacın kök düğümü ve üç alt dalı Şekil 1'de yer alırken. Diğer alt dallar Şekil 2 Şekil 3 ve Şekil 4'de gösterilmiştir. Böylece ağaç yapısının daha kolay bir şekilde anlaşılması hedeflenmiştir.

Şekil 1: Hanehalkı Bitkisel Sıvı Yağ Tüketim Karar Ağacı - 1

Şekil 2: Hanehalkı Bitkisel Sıvıyağ Tüketim Karar Ağacı - 2

Şekil 3: Hanehalkı Bitkisel Sıvıyağ Tüketim Karar Ağacı – 3

Şekil 4: Hanehalkı Bitkisel Sıvıyağ Tüketim Karar Ağacı - 4

Modelleme sonucunda meydana gelen Karar Ağacı yorumlandığında aşağıdaki çıkarımlara ulaşılmıştır. Karar ağacının açık görünümünde ağacı ilk bölen değişkenin Hanehalkı Büyüklüğü olduğu görülürken, kök düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %54,697 olarak görülmektedir. Bu sonuç bitkisel sıvı yağ tüketiminde hanehalkı büyüklüğünün en önemli belirleyici olduğunu göstermektedir ve hanehalkı büyüklüğü arttıkça bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı da artmaktadır.

Hanehalkı büyüklüğünün 1 olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranının %35,641, 2 olduğu düğümde %48,004, 3 olduğu düğümde

%51,204, 4 olduğu düğümde %57,925, 5 veya 6 olduğu düğümde %63,519, 6'nın üzerinde olduğu düğümde ise bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranının %67,201 olduğu görülmüştür. Hanehalkı büyüklüğünün 6'nın üzerinde olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı, hanehalkı büyüklüğünün 1 olduğu düğüme göre daha fazladır ve yaklaşık 2 katıdır.

Bitkisel sıvı yağ tüketiminin, hanehalkı büyüklüğünün 1'e eşit olduğu düğüm altındaki karar ağacı yapısı Şekil 1'de gösterilmiştir. Bu düğümden sonraki ağaç yapısı yorumlandığında aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Hanehalkı büyüklüğünün 1 olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketimi konusunda hanehalkı reisinin cinsiyetinin ayırt edici bir özellik olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğünün 1 olduğu, hanehalkı reisinin cinsiyetinin erkek olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %28,458 olarak görülürken cinsiyetin kadın olduğu düğümde bu oran %39,296 olarak görülmektedir.

Bitkisel sıvı yağ tüketiminin, hanehalkı büyüklüğünün 2'ye eşit olduğu düğüm altındaki karar ağacı yapısı Şekil 1'de gösterilmiştir. Bu düğümden sonraki ağaç yapısı yorumlandığında aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Hanehalkı büyüklüğünün 2 olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketimi konusunda gelir karakteristiğinin ayırt edici bir özellik olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğünün 2 olduğu, gelir grubunun düşük veya orta alt olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %48,985 olarak görülürken gelir grubunun orta üst veya yüksek olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %37,784 olarak görülmüştür. Hanehalkı büyüklüğünün 2 olduğu hanelerde hanenin geliri arttıkça bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı azalmaktadır. Düşük veya orta alt gelire sahip hanelerin bulunduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı orta üst veya yüksek gelire sahip hanelerin bulunduğu düğüme göre nispeten daha ucuz olan bu yağ grubunu çokça tüketmektedir.

Bitkisel sıvı yağ tüketiminin, hanehalkı büyüklüğünün 6'nın üzerinde olduğu düğüm altındaki karar ağacı yapısı Şekil 1'de gösterilmiştir. Bu düğümden sonraki ağaç yapısı yorumlandığında aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Hanehalkı büyüklüğünün 6'nın üzerinde olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketimi konusunda yakıt karakteristiğinin ayırt edici bir özellik olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğünün 6'nın üzerinde olduğu, hanede en çok kullanılan yakıt türünün odun, doğalgaz veya elektrik olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %70,805 olarak görülürken yakıt türünün kömür veya tezek veya diğer (Fuel-oil, Motorin-mazot, Gazyağı, LPG (Tüpgaz) ve Diğer) olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %59,647 olarak görülmüştür.

Bitkisel sıvı yağ tüketiminin, hanehalkı büyüklüğünün 3'e eşit olduğu düğüm altındaki karar ağacı yapısı Şekil 2'de gösterilmiştir. Bu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketimi konusunda hanehalkı reisinin yaşı karakteristiğinin ayırt edici bir özellik olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğünün 3 olduğu, hanehalkı reisinin yaşının 45'in altında olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %46,127 olarak görülürken hanehalkı reisinin yaşının 45 ve 45'in üzerinde olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %55,261 olarak görülmüştür.

Bitkisel sıvı yağ tüketiminin, hanehalkı büyüklüğünün 4'e eşit olduğu düğüm altındaki karar ağacı yapısı Şekil 3'de gösterilmiştir. Hanehalkı büyüklüğünün 4 olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketimi konusunda hanehalkı reisinin yaşı karakteristiğinin ayırt edici bir özellik olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğünün 4 olduğu, hanehalkı reisinin yaşının 45'in altında olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %55,608 olarak görülürken hanehalkı reisinin yaşının 45 ve 45'in üzerinde olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %61,201 olarak görülmüştür.

Hane halkı büyüklüğünün 5 veya 6 olduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketimi konusunda gelir karakteristiğinin ayırt edici bir özellik olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğünün 5 veya 6 olduğu düğüm ve ilgili olduğu diğer tüm alt düğümlere Şekil 4'den ulaşılabilir. Hanehalkı büyüklüğünün 5 veya 6 olduğu, düşük veya yüksek gelire sahip hanelerin bulunduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %60,470 olarak görülürken orta alt veya orta üst gelire sahip hanelerin bulunduğu düğümde bitkisel sıvı yağ tüketen hanelerin oranı %66,191 olarak görülmüştür.

6. SONUÇ

Bitkisel sıvı yağ tüketen hanelere ilişkin kurulan modelin sonuçlarına göre sıvı yağ tüketimi etkileyen önemli faktörlerin; hanehalkı büyüklüğü, gelir, hanehalkı reisinin yaşı ve cinsiyeti, hanede elli yaş üzeri birey olup olmaması, hanede sıfır-beş yaş arası birey olup olmaması, otomobil olup olmaması, kır/kent durumu, hanede en çok kullanılan birinci yakıt türü, mülkiyet durumu, müstakil konut sahipliği ve hanehalkının bulunduğu yer itibarıyla bankaya ulaşım durumu, diğer bir ifadeyle şehir merkezinde yerleşiklik durumu olduğu görülmüştür.

Bu sonuçlara göre Türkiye'de hanelerin gelir düzeyleri iyileştikçe tükettikleri yağların arasına zeytinyağı gibi diğer yağların da girdiği böylece üst gelir grubuna gidildikçe bitkisel sıvı yağ tüketen aile oranında bir düşüş görüldüğü söylenebilir. Hanehalkı büyüklüğü ise bitkisel sıvı yağ tüketiminde en belirleyici faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında gelirle ilişkili olan diğer sosyo-ekonomik faktörler ile yaşı da bitkisel sıvı yağ tüketimi konusunda

etkileyen faktörler olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın bulguları ve sonuçları gerek akademik gerek sektörel açıdan değerlendirilerek bitkisel sıvı yağ tüketimi üzerinde değişikliğine neden olan faktörler ve bu faktörlere göre şekillenen toplum gruplarına yönelik daha ileri çalışmalar da yapılabilir.

7. KAYNAKÇA

- Akbay, C. (2007). Urban households' cooking oil and fat consumption patterns in Turkey: Quality vs. quantity. *Quality & Quantity*, 41(6), 851-867.
- Ali, Z., Aslam, M., & Rasool, S. (2013). Factors affecting consumption of edible oil in Pakistan. *International Journal of Business and Management*, 15(1), 87-92.
- Bajcsy, P., Han, J., Liu, L., & Yang, J. (2005). Survey of biodata analysis from a data mining perspective. Wang, J. T. L., Zaki, M. J., Toivonen, H. T. T., & Shasha, D. (Ed.) *Data mining in bioinformatics* in (ss. 9-39). London, UK: Springer-Verlag London Limited.
- Besler, H. T., Rakıcıoğlu, N., Ayaz, A., Demirel, Z. B., Özel, H. G., Samur, G. E., ..., Yürük, A. (2015). Hacettepe üniversitesi sağlık bilimleri fakültesi beslenme ve diyetetik bölümü *Türkiye'ye özgü besin ve beslenme rehberi*. Ankara: Merdiven Reklam.
- Breiman, L., Friedman, J. H., Olshen, R. A., & Stone C. J. (1984). *Classification and regression trees*, Monterey, CA: Wadsworth & Brooks.
- BYSD (2016). Bitkisel yağ sanayicileri derneği istatistikler. 13 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.bysd.org.tr/Istatistikler.aspx> adresinden erişildi.
- BYSD (2017). Bitkisel yağ sanayicileri derneği istatistikler 13 Nisan 2017 tarihinde <http://www.bysd.org.tr/Istatistikler.aspx> adresinden erişildi.
- Colón-Ramos, U., Kabagambe, E. K., Baylin, A., Ascherio, A., Campos, H. & Peterson, K. E. (2007), Socio-economic status and health awareness are associated with choice of cooking oil in Costa Rica. *Public Health Nutrition*, 10(11), 1214-1222.
- Davis, C. G., Moussie, M., Dinning, J. S., & Christakis, G. J. (1983). Socioeconomic determinants of food expenditure patterns among racially different low-income households: an empirical analysis. *Western Journal of Agricultural Economics*, 8(2), 183-196.
- Fisunoğlu, H. M., & Şengül, S. (2011). Adana kentsel alanda hanehalkı tüketimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 251-266.
- Friel, S., Kelleher, C. C., Nolan, G., & Harrington, J. (2003), Social diversity of Irish adults nutritional intake. *European Journal of Clinical Nutrition*, 57(7), 865-875.
- Gould, B. W., Cox, T. L., & Perali, F. (1991). Demand for food fats and oils: the role of demographic variables and government donations. *American Journal of Agricultural Economics*, 73(1), 212-221.
- Gündüz, O., & Esengün, K. (2010). Ailelerin bitkisel yağ tüketimleri üzerine bir araştırma: Samsun ili örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 67-72.
- HeartOrg (2015). Know your fats. 3 Ekim 2015 tarihinde <http://www.heart.org/HEARTORG/Conditions/Cholesterol/PreventionTreatment>

- ofHighCholesterol/Know-Your-Fats_UCM_305628_Article.jsp adresinden erişildi.
- Hulshof, K. F. A. M., Brussaard, J. H., Kruizinga, A. G., Telman, J., & Löwik, M. R. H. (2003). Socio-economic status, dietary intake and 10y trends: the Dutch national food consumption survey. *European Journal of Clinical Nutrition*, 57(1), 128-137.
- Hupkens C. L., Knibbe, R. A., & Drop M. J. (1997). Social class differences in women's fat and fibre consumption: a cross-national study. *Appetite*, 28(2), 131-149.
- Irmak, S. (2009). *Veri Madenciliği yöntemleri ile sağlık sektörü veritabanlarında bilgi keşfi: Tanımlayıcı ve Kestirimci Model Uygulamaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Jenhani, I., Ben Amor, N., & Elouedi, Z. (2008). Decision trees as possibilistic classifiers. *International Journal of Approximate Reasoning*, 48, 784-807.
- Kantardzic, M. (2003). *Data mining: Concepts, models, methods, and algorithms*, NJ, USA: IEEE Press.
- Kantardzic, M. (2011). *Data mining: Concepts, models, methods, and algorithms*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Kostakis, I. (2014). The determinants of households' food consumption in Greece. *International Journal Of Food And Agricultural Economics (Ijfaec)*, 2(2), 17-28.
- Mattisson, I., Wirfält, E., Gullberg, B., & Berglund, G. (2001). Fat intake is more strongly associated with lifestyle factors than with socio-economic characteristics, regardless of energy adjustment approach. *European journal of clinical nutrition*, 55(6), 452-461.
- Pan, S., Mohanty, S., & Welch, M. (2008). India edible oil consumption: A censored incomplete demand approach. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 40(3), 821-835.
- Polat, F. (2010). *Yemeklik yağ sektöründe tüketici davranışlarını etkileyen faktörlerin analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ricciuto, L., Tarasuk, V., & Yatchew, A. (2006). Socio-demographic influences on food purchasing among Canadian households. *European Journal of Clinical Nutrition*, 60(6), 778-790.
- Rokach, L., & Maimon, O. (2005). Classification trees. Maimon, O., & Rokach, L. (Ed.) *Data mining and knowledge discovery handbook (2nd Edition)* in (ss. 149-174). New York: Springer.
- Rokach, L., & Maimon, O. (2014). *Data mining with decision trees: theory and applications (2nd edition)*. Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- Sayılı, M., Akca, H., & Vuray, I. (2005). Edible oil and fat consumption and income-expenditure elasticity: A Cross Section Study. *Journal of Applied Sciences*, 5(4), 716-719.
- Sekhampu, T. J. (2012). Socio-economic determinants of household food expenditure in a low income township in South Africa, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 3(3), 449-453
- Sumathi, S., & Sivanandam, S. N. (2006), *Introduction to data mining and its applications*. Berlin: Springer.
- Sutton, C. D. (2005). Classification and regression trees, bagging, and boosting. Rao, C.

- R., Wegman, E.J., & Solka, J.L. (Ed.) *Handbook of statistics 24: Data mining and data visualization* in (ss. 303-329). The Netherlands: Elsevier B.V.
- Tang, Z. H. ve MacLennan, J. (2005), *Data mining with SQL server 2005*. Indianapolis, IN, USA: Wiley Publishing Inc.
- Taşkaya, B., Tunahiođlu, R., & Odabaşı, S. (2005). *Yağlı tohumlar ve bitkisel yağlar durum tahmin 2005/2006*, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 136.
- Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı) (2014). *2013 yılı ayçiçeği raporu*, Ankara.
- Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı) (2015). *2014 Yılı Ayçiçeği Raporu*, Ankara.
- Tekçe, A. (2014). Türkiye’de ayçiçeği tohumu üretimi ile ham yağ üretimi ve arz talep dengesi. 26 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.bysd.org.tr/RaporGoster.aspx?ID=438> adresinden erişildi.
- TÜİK (2009). *2009 Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı Bütçe Anketi Verileri CD*.
- TÜİK (2010). *2010 Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı Bütçe Anketi Verileri CD*.
- TÜİK (2011a). *2011 Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı Bütçe Anketi Verileri CD*.
- TÜİK (2011b). *Türkiye istatistik kurumu hanehalkı bütçe araştırması tüketim harcamaları 2009*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası: Ankara.
- TÜİK (2012). *2012 Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı Bütçe Anketi Verileri CD*.
- Wang, Z., Dang, S., & Yan, H. (2010). Nutrient intakes of rural Tibetan mothers: A cross-sectional survey. *BMC public health*, 10(1), 801-809.
- Yen, S. T., Kan, K., & Su, S. J. (2002), Household demand for fats and oils: two-step estimation of a censored demand system. *Applied Economics*, 34(14), 1799-1806.

TÜRKİYE’DE KISA VE UZUN DÖNEM SEKTÖREL DİNAMİKLER

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt, 8,
Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 21.01.2017 Yayına Kabul Tarihi: 28.04.2017

Fatma KOLCU
Öğretim Görevlisi Dr.
Karadeniz Teknik
Üniversitesi
Beşikdüzü Meslek
Yüksekokulu
fkolcu@ktu.edu.tr

Nebiye YAMAK
Prof. Dr.
Karadeniz Teknik
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
nyamak@ktu.edu.tr

ÖZ Bu çalışmanın amacı Türkiye’de, ekonominin üç temel sektörü olan sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinin gerek birbirleriyle gerekse gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ile olan kısa ve uzun dönem etkileşimlerini zaman serisi yöntemleriyle ortaya koymaktır. Çalışmada kullanılan veriler üçer aylık olup 1998:I-2015:IV dönemini kapsamaktadır. Değişkenler arasındaki uzun dönem dinamik ilişkileri araştırmak için Gecikmesi Dağıtılmış Otopregresif (ARDL) sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Ardından, Toda-Yamamoto nedensellik testi ile söz konusu değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler belirlenmiştir. ARDL sınır testi sonucunda, tarım sektörü üretiminin bağımsız değişken olduğu modeller hariç tüm ikili değişkenler arasında uzun dönem ilişki tespit edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları, GSYİH ile sanayi üretimi arasında ve GSYİH ile hizmet üretimi arasında çift yönlü, hizmet sektörü üretiminden sanayi üretimine doğru olmak üzere tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Kaldor yasası, sektörel dinamikler, ARDL sınır testi yaklaşımı.

JEL kodları: O40, O47, O10

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2017.005

Atıfta bulunmak için: Kolcu, F. & Yamak, N. (2017). Türkiye’de kısa ve uzun dönem sektörel dinamikler, *KAÜİİBFD* 8(15), 81-99.

SHORT AND LONG-RUN SECTORAL DYNAMICS IN TURKEY

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 21.01.2017

Accepted Date: 28.04.2017

Fatma KOLCU
Lecturer Dr.
Karadeniz Technical
University
Beşikdüzü Vocational
Junior College
fkolcu@ktu.edu.tr

Nebiye YAMAK
Prof. Dr.
Karadeniz Technical
University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
nyamak@ktu.edu.tr

ABSTRACT The purpose of this study is to examine the short and long-term interactions of industry, service and agriculture sectors which are three fundamental sectors of economy, with each other and with the gross domestic product (GDP), separately for the Turkish economy in the context of time series analyses. The data used in this study are quarterly and cover the period of 1998:Q1-2015:Q4. The Autoregressive Distributed Lag (ARDL) bounds testing approach was used to investigate the long-run dynamic relationships between the variables. Then, the Toda-Yamamoto causality test was employed to detect the causal links between the variables. The results of ARDL bounds testing identify the long-run relationship between all variables except the models which in agricultural output is independent variable. The results of causality test indicate that there exists a two-way causality between GDP and industrial output, and between GDP and the output of service sector, also there exists a one-way causality from the output of service sector to industrial output.

Keywords: Kaldor's law, sectoral dynamics, ARDL bounds testing approach.

JEL codes: O40, O47, O10

Scope: Economics

Type: Research

Cite this Paper: Kolcu, F. & Yamak, N. (2017). Short and long-run sectoral dynamics in Turkey, *KAUJEASF* 8(15), 81-99.

1. GİRİŞ

Bir sektörün tüm ekonominin büyüme oranına katkısı sadece o sektörün iç dinamiklerine değil aynı zamanda o sektörün ekonominin diğer sektörleriyle olan kısa ve uzun dönem dinamiklerine de bağlıdır. Öncelikle, sektörel büyüme oranının ekonominin büyüme oranı üzerindeki katkısı, sektördeki büyüme oranına ve ayrıca sektörün ekonomi içindeki payına bağlıdır. Sektörel büyüme oranı arttıkça doğal olarak ekonomik büyüme oranı da artacaktır. Ancak artış sektörün ağırlığına bağlı olarak değişecektir. Aynı oranlarda büyüme gösteren iki sektörlerden payı daha yüksek olan sektörün ekonomik büyümeye olan katkısı daha büyük olacaktır. Sektörel büyümenin ekonomik büyüme üzerindeki bu iki doğrudan belirleyicisi yanında dolaylı bir belirleyicisi daha vardır ki o da sektörün diğer sektörler üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileridir.

Literatürde gerekçeleri farklı olmakla birlikte sanayi sektörünün ekonomik büyümenin motoru olduğuna dair yaygın bir görüş mevcuttur. Kaldor (1966), 1950'li yıllarda İngiltere'deki düşük büyüme oranının nedenlerini araştırdığı çalışmasında sanayi sektörünün ya da sanayileşmenin ekonomik büyüme konusunda itici bir güç olduğu görüşünü savunmuştur. Bu görüş Kaldor yasası olarak adlandırılmaktadır. Kaldor (1966, 1968)'a göre, ekonominin sanayi sektörü dışındaki sektörlerinde iş gücü fazlalığının bulunması nedeniyle, bu sektörlerdeki istihdamın azaltılması genel üretim seviyesini düşürmeyecektir. Hatta tam aksine, işgücünün emek verimliliği düşük olan sanayi dışı sektörlerden emek verimliliği daha yüksek olan sanayi sektörüne transfer edilmesi ekonomi genelinde üretim düzeyinin yükselmesine neden olacaktır. Cornwall (1976; 1977)'a göre ise, Kaldor yasası sadece sanayi dışındaki sektörlerde emek verimliliği düşük işgücü fazlalığı bulunmasından dolayı değil, aynı zamanda sanayi dışı sektörlerde sanayi sektörünün mal ve hizmetleri için ilave talep yaratacağından dolayı geçerlidir. Dolayısıyla sanayi sektörünün çıktılarına oluşan ilave talep neticesinde sanayi sektörü de daha verimli çalışıp büyümeye daha fazla katkı sağlayabilecektir. Dixon & Thirlwall (1975)'a göre de hızlı bir şekilde büyüyen sanayi sektörü, ülkenin ihracat seviyesini yükselterek ödemeler dengesi problemini hafifletecek ve sonuçta ekonomik büyümenin motoru haline gelecektir. Son olarak bir grup çalışma da Kaldor yasasının geçerliliğini sanayi sektöründe ölçüğe göre artan getirilerin mevcut olmasına bağlamıştır.¹

Kaldor yasasının geçerliliği birçok araştırmacı tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çeşitli yöntemlerle ampirik olarak test edilmiştir. Bu konuda yapılan ilk çalışmalar arasında yer alan Stoneman (1979)'ın çalışmasında İngiltere ekonomisi için Kaldor yasasını destekleyici bulgular elde

¹ Literatür için bkz. Bairam (1987).

edilmiştir. Drakopoulos & Theodessiou 1991 yılında yaptıkları çalışmalarında Yunanistan'ın 1967-1988 dönemi ekonomik büyümesinin büyük ölçüde Kaldor yasasıyla açıklandığı yönünde bulgular elde etmişlerdir. Ateşoğlu (1993) söz konusu yasayı ABD'nin 1965-1988 dönemi için test etmiş ve Kaldor yasasını destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Necmi (1999), 45 ülkeye ait 1960-1994 dönemine ilişkin yatay kesit veriler kullanarak yaptığı çalışmasında gelişmekte olan ekonomilerin çoğu için Kaldor'un büyüme yasasının geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Diaz Bautista (2003), çalışmalarında 1980-2000 dönemi için Meksika ekonomisinde Kaldor'un büyümenin motoru hipotezini test etmek amacıyla eşbütünleme ve nedensellik analizleri yapmışlardır. Elde edilen bulgular, sanayi sektörü ve genel ekonominin uzun dönem ilişkiye sahip olduklarını, ayrıca sanayi üretimi ile genel ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Millin & Nichola (2005), Güney Afrika'nın büyüme özelliklerini inceledikleri çalışmalarında 1947-1998 dönemi verilerini kullanmışlar ve Kaldor yasasını destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır. Libanio & Moro (2006), 7 büyük Latin ekonomisi üzerinde 1985-2001 dönemi için Kaldor yasasının geçerliliğini panel veri yöntemiyle test etmişlerdir. Sonuçlar sanayinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin Kaldor'un görüşlerini destekler nitelikte çıkmıştır. Kaldor hipotezinin geçerliliğini Türkiye ekonomisi için test eden Bairam (1991), 1925-1978 dönemi dörder yıllık verilerini kullanarak yaptığı analiz sonucunda spesifikasyona ve tahmin tekniğine bağlı olmaksızın Kaldor yasasının geçerliliği doğrultusunda sonuçlar elde etmiştir. Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmalardan bir diğeri Yamak & Sivri (1997)'nin çalışmasıdır. Yamak & Sivri (1997) Kaldor yasasını 1979-1994 dönemine ait yatay kesit verileri altında test etmişler ve yasayı destekleyici bulgular elde etmişlerdir. Yamak (2000) ise 1946-1995 dönemi Türkiye verilerini kullandığı çalışmasında yaptığı eşbütünleşme ve nedensellik testleri sonucunda reel gayri safi yurtiçi hasıla ile sanayi üretimi arasında eşbütünleşme ilişkisi bulmuş, aynı zamanda iki değişken arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Yamak, Erdem & Koçak (2016), Kaldor hipotezini Türkiye için bu kez sanayi üretimi ve sanayi dışı toplam üretim arasındaki hem uzun dönemli dinamik ilişki hem de nedensellik ilişkisi bakımından test etmişlerdir. 1998-2015 dönemi verileri kullanılarak yapılan analizler sonucunda, sanayi sektörü ve sanayi dışı ekonomik performans arasında uzun dönemli ilişki belirlenmiş ve sanayi üretimi ve sanayi dışı toplam üretim arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, Kaldor hipotezinin Türkiye örneği için geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Güçlü (2013), 1990-2000 döneminde Türkiye'nin bölgesel ekonomik büyüme sürecini Kaldor yasası kapsamında analiz etmiş ve sonuçlar sanayi sektörünün bölgesel ekonomik büyümede anahtar bir rol oynadığını göstermiştir. Arısoy (2013) ve Mercan & Kızılkaya (2014) da yine

çalışmalarında Kaldor yasasını Türkiye için test etmişler ve yasayı destekleyici bulgulara ulaşmışlardır. Çetin (2009) ise Türkiye ve AB ülkelerinde yasanın geçerliliğini test ettiği çalışmada Türkiye ve 10 AB ülkesinde sanayi büyümesinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki yarattığını tespit etmiştir.

Kaldor yasasının tam aksine ekonomik büyümenin asıl belirleyicisinin ekonominin üçüncü sektörü olarak adlandırılan hizmetler sektörü olduğunu savunan önemli çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Munnell (1992), Pradhan & Bagchi (2013), Levine (1997), Gramlich (1994) hizmetler sektörünün ekonomik büyümede belirleyici bir sektör olduğunu, bu sektörün genel ekonomideki payı ile ekonomik büyüme oranı arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu savunmaktadırlar. Bu duruma gerekçe olarak da ticaret, ulaştırma, haberleşme, turizm, finans, sigortacılık, inşaat ve müteahhitlik gibi, ekonominin geri kalan iki ana sektörünü etkileyen alt sektörlerden oluşan hizmetler sektörünün ekonomiyi doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı kanaldan etkilemiş olmasını göstermektedirler.

Literatür incelendiğinde ekonomik büyüme ile sektörel yapı arasındaki ilişkilerin genellikle Kaldor yasası çerçevesinde ele alındığı, diğer bir ifade ile sanayi sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanarak incelendiği görülmektedir. Ancak yukarıda bahsedildiği üzere, sektörel büyümenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenirken o sektörün ekonominin diğer sektörleriyle olan kısa ve uzun dönem ilişkilerinin de bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı ekonominin üç temel sektörü olan sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinin gerek birbirleriyle gerekse GSYİH ile olan kısa ve uzun dönem etkileşimlerini zaman serisi yöntemleriyle ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde araştırmada kullanılan veri seti ve ekonometrik yöntem tanıtılmış, üçüncü bölümde analiz sonucunda elde edilen ampirik bulgulara yer verilmiş, dördüncü bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuçlar ortaya konulmuştur.

2. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmada ekonominin üç temel sektörünün gerek birbirleriyle gerekse Gayri Safi Yurt içi Hasıla (GSYİH) ile olan kısa ve uzun dönem etkileşimlerini ortaya koymak amacıyla veri seti olarak GSYİH, sanayi (SAN), hizmet (HİZ) ve tarım (TAR) sektörüne ait reel üretim değerleri kullanılmıştır. Değişkenlere ait veri seti üçer aylık dönemler itibarıyla olup 1998:I-2015:IV dönemini kapsamaktadır. Veri seti Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan tüm seriler X12- ARIMA yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmış ve doğal logaritması alınarak analizlerde kullanılmıştır.

Bilindiği gibi zaman serisi verileri kullanılarak çalıştırılan regresyon denklemlerinde ilk aşama serilerin durağanlık özelliklerinin incelenmesidir. Dolayısıyla çalışmada öncelikle değişkenlerin durağan oldukları seviyeler tespit edilmiştir. Serilerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesinde Dickey & Fuller (1979) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller - ADF) birim kök testi kullanılmıştır.

Dickey & Fuller (1979; 1981) zaman serilerinin durağan olup olmadıklarını belirlemek amacıyla alternatif üç model kullanmışlardır. Bunlar; sabitsiz-trendsiz, sabitli trendsiz ve sabitli-trendli modeller olup, bu çalışmada birim kök sınaması sabitli-trendsiz ve sabitli-trendli modeller ele alınarak sırasıyla (1) ve (2) numaralı denklemlerin tahminiyle gerçekleştirilmiştir. ADF denklemlerinde olası otokorelasyon probleminin giderilmesi için bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri denklemin sağ tarafına açıklayıcı değişken olarak ilave edilmektedir. Çalışmada, ADF denklemlerinde bağımlı değişkenin gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) yardımıyla belirlenmiştir.

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma Y_{t-1} + \delta trend + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

(1) ve (2) numaralı denklemlerde Y_t , durağanlık testine konu olan değişkeni; Δ , fark operatörünü; $\alpha, \gamma, \delta, \beta$, katsayıları; ε , hata terimini ve k ise optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. (1) ve (2) numaralı denklemlerin çalıştırılması sonucunda elde edilen ADF test istatistiği tablo kritik değeri ile karşılaştırılmaktadır. Test istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon tablo kritik değerinin mutlak değerinden büyükse serinin durağan olduğuna bir başka ifadeyle birim kök içermediğine karar verilmekte, aksi durumda ise serinin durağan olmadığı sonucuna varılmaktadır. Eğer seri durağan değilse, durağanlık şartını sağlayana kadar devresel farkları alınarak yukarıdaki süreç tekrarlanmaktadır.

Durağan olmayan serilerle yapılan analizlerde sahte regresyon sorunu ile karşılaşmaktadır. Serilerin farkları alınarak yani durağan oldukları seviyeler kullanılarak regresyon tahmininin yapılması bu soruna çözüm bulmak için geliştirilen metotlardan biridir. Ancak bu durum, serilerde bilgi kaybına neden olurken ilgili değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin kaybedilmesine neden olmaktadır. Engle-Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen & Juselius (1990) eşbütünleşme testleri ile bu problem ortadan kaldırılmaktadır. Ancak söz konusu eşbütünleşme analizlerinde tüm serilerin düzeyinde durağan

olmalarını ve aynı derecede farkı alındığında durağan hale gelmeleri gerekmektedir. Durağanlık düzeyleri farklı olan zaman serilerine eşbütünleşme analizinin yapılamama sorununa Pesaran & Shin (1999) ve Pesaran, Shin & Smith (2001) tarafından geliştirilen Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (Autoregressive Distributed Lag- ARDL) sınır testi yaklaşımı çözüm olmaktadır. ARDL sınır testi yaklaşımı ile serilerin hangi düzeyde durağan olduklarına bakılmaksızın değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığı test edilebilmektedir. Bu amaçla öncelikle X ile Y gibi iki değişken arasındaki eşbütünleşme ilişkisini belirlemek için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (Unrestricted Error Correction Model-UECM) (3) numaralı denklemdeki gibi oluşturulmaktadır.

$$\Delta LX_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta LX_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{1,i} \Delta LY_{t-i} + \delta_0 LX_{t-1} + \delta_1 LY_{t-1} + e_t \quad (3)$$

(3) numaralı denklemde α_i , ve $\beta_{1,i}$ katsayıları kısa dönem dinamiklerini, δ_0 ve δ_1 katsayıları X ile Y arasındaki uzun dönem ilişkisini; e_t , hata terimini; Δ , fark operatörünü, L; serilerin logaritmik formlarını p ve q, optimal gecikme uzunluklarını göstermektedir. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike (AIC), Schwarz (SCH) ve Hannan-Quinn (HQ) gibi kriterlerden yararlanılmaktadır. Çalışmada optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriteri kullanılarak belirlenmiştir. (3) numaralı denkleme ilişkin değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığını sınamak amacıyla aşağıdaki hipotez kurulmaktadır.

$$H_0 : \delta_0 = \delta_1 = 0 \quad (\text{Eşbütünleşme yoktur.})$$

$$H_1 : \delta_0 \neq 0, \delta_1 \neq 0 \quad (\text{Eşbütünleşme vardır.}) \quad (4)$$

(4) numaralı hipoteze ilişkin hesaplanan F istatistiği, Pesaran vd. (2001)'nin tablo alt ve üst kritik değerleriyle karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma yapılırken öncelikle serilerin bütünsel derecelerinin aynı olup olmadığı dikkate alınmaktadır.

Serilerden birisinin I(0) diğerinin I(1) olması durumunda, hesaplanan F istatistiği tablo üst kritik değerinden büyükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna, alt kritik değerden küçükse eşbütünleşme ilişkisinin olmadığına karar verilmektedir. Hesaplanan F istatistiğinin alt ve üst kritik değer arasında kalması durumunda ise uzun dönem ilişki hakkında herhangi bir karar verilememektedir.

Serilerin her ikisinin de I(0) olması durumunda, hesaplanan F istatistiği tablo alt kritik değerinden büyükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna, tablo alt kritik değerinden küçükse eşbütünleşme ilişkisinin

olmadığına karar verilmektedir. Son olarak, serilerin her ikisinin de I(1) olması durumunda ise hesaplanan F istatistiği üst kritik değerden büyükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

Aralarında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilen seriler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkileri belirlemek amacıyla ARDL modeli oluşturulmaktadır. Uzun dönem ilişkinin incelenmesi amacıyla oluşturulan ARDL modeli aşağıdaki gibidir.

$$LX_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i LX_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{1,i} LY_{t-i} + e_t \quad (5)$$

(5) numaralı ARDL modelinde LY bağımsız değişkeni için uzun dönem esneklik katsayısı (λ), (5) numaralı regresyon modelinin katsayıları kullanılarak (6) numaralı eşitlikteki gibi hesaplanmaktadır.

$$\lambda = \frac{\sum_{i=0}^q \beta_{1,i}}{1 - \sum_{i=1}^p \alpha_i} \quad (6)$$

Uzun dönem katsayıları tahmin edildikten sonra değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin araştırılması için ARDL yaklaşımına dayalı hata düzeltme modeli (Error Correction Model-ECM) aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir.

$$\Delta LX_t = \beta_0 + \phi EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta LX_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{1,i} \Delta LY_{t-i} + e_t \quad (7)$$

(7) numaralı denklemde yer alan EC_{t-1} değişkeni, uzun dönem ARDL modelinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeri olup hata düzeltme terimi olarak ifade edilmektedir. Söz konusu değişkene ait olan ϕ katsayısı, kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzelebileceğini göstermektedir. Hata düzeltme terimi katsayısının (ϕ) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması beklenmektedir.

Çalışmada değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkileri incelendikten sonra, Toda & Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Bu yöntemin temel özelliği, serilerin birim kök ve eş bütünleşme özelliklerine duyarlı olmamasıdır. Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımı, değişkenlerin seviye değerlerinin yer aldığı VAR modeli üzerinden gerçekleştirilir. VAR modelinin optimal gecikme uzunluğu (k) ve değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi (d_{\max}) belirlenerek VAR ($k+d_{\max}$) sistemi Görünürde İlişkisiz Regresyon (Seemingly Unrelated Regression-SUR) yöntemi

ile tahmin edilir. Toda-Yamamoto nedensellik testinde tahmin edilmesi gereken iki değişkenli VAR ($k+d_{\max}$) sistemi aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$LX_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} LX_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{\max}} \beta_{2i} LX_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} LY_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{\max}} \delta_{2i} LY_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (8)$$

$$LY_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} LY_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{\max}} \alpha_{2i} LY_{t-i} + \sum_{i=1}^k \phi_{1i} LX_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{\max}} \phi_{2i} LX_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (9)$$

VAR sisteminin tahmininden sonra, elde edilen katsayıların ilk k tanesine Wald testi uygulanarak nedensellik ilişkisi hakkında karar verilmektedir. 8 ve 9 numaralı modellere ilişkin test edilen boş hipotezler aşağıdaki gibidir.

$$H_0 : \forall_i \delta_{1i} = 0 \quad (Y, X\text{'in Granger nedeni değildir.})$$

$$H_0 : \forall_i \phi_{1i} = 0 \quad (X, Y\text{'nin Granger nedeni değildir.})$$

Katsayıların grup olarak sıfıra eşit olduğu şeklinde kurulan H_0 hipotezi, Wald testi sonucu reddedilirse nedensellik ilişkisinin varlığı kabul edilmiş olmaktadır.

3. AMPİRİK BULGULAR

Ekonomide sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinin gerek birbirleriyle gerekse GSYİH ile olan olası uzun dönemli ilişkilerinin varlığını test etmeden önce, çalışmada kullanılan değişkenlerin birim kök içerip içermedikleri ADF birim kök testi ile belirlenmiştir. ADF birim kök testine ilişkin sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Seviye		Birinci Devresel Fark	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
GSYİH	-0.095 (1)	-2.906 (1)	-6.582*** (0)	-6.563*** (0)
SAN	-0.227 (1)	-2.734 (1)	-6.315*** (0)	-6.302*** (0)
HİZ	0.576 (0)	-2.719 (0)	-7.581*** (0)	-7.580*** (0)
TAR	-1.178 (0)	-3.906** (0)	-10.089*** (0)	-10.058*** (0)

Not: Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluklarıdır. ***,**, sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde serinin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, GSYİH, SAN ve HİZ serileri hem sabitli hem de sabitli-trendli formda birinci devresel farkında durağan bulunmuştur. Ancak TAR serisinin sabitli-trendli formda seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. TAR değişkeninin grafiği incelendiğinde serinin trend içerdiği

görülmektedir. Dolayısıyla TAR serisinin durağanlığının belirlenmesinde sabitli-trendli formun dikkate alınması gerekmektedir. ADF birim kök testi sonuçları, değişkenlerin bütünleşme derecelerinde farklılık bulunduğunu göstermektedir. GSYİH, SAN ve HİZ serileri birinci farkında durağanken, TAR serisi seviyesinde durağan bulunmuştur. Yani GSYİH, SAN ve HİZ serilerinin bütünleşme dereceleri $I \sim (1)$ iken TAR serisinin bütünleşme derecesi $I \sim (0)$ 'dır. Bilindiği üzere ADF birim kök testi serilerde yapısal kırılmaların bulunmadığı varsayımına dayanmaktadır. Ancak serilerdeki yapısal kırılma varlığında bu testin gücü zayıflamaktadır. ADF birim kök testi, aslında durağan olan bir serinin durağan olmadığı şeklinde bir sonuç verebilmektedir. Bu nedenle elde edilen ADF birim kök test sonuçlarını teyit üzere bu teste ilave olarak yapısal kırılmayı içsel kabul eden Zivot-Andrews (1992) testi uygulanmış ve sonuçlar Ek Tablo 1 ve 2'de sunulmuştur. Her iki tablo incelenecek olunursa toplamsal sapmalı modelde TAR serisinin seviyesinde diğer serilerin ise birinci devresel farklarında durağan oldukları görülmektedir. Sonuç olarak yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot-Andrews birim kök test sonuçları ile ADF birim kök test sonuçları örtüşmektedir. Dolayısıyla, birim kök testlerinden elde edilen bulgular, analiz yöntemi olarak farklı bütünleşme derecelerine sahip seriler arasında eşbütünleşme analizine imkan veren Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımının seçimini desteklemektedir.

Serilerin durağanlık özellikleri belirlendikten sonra ekonominin üç temel sektörünün gerek birbirleriyle gerekse GSYİH ile olan eşbütünleşme ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla olası 12 etkileşimin her biri için UECM modeli (3) numaralı denkleme uygun olarak trendsiz ve trendli olmak üzere iki şekilde oluşturulmuş ve her bir model için 4 numaralı hipotez test edilmiştir. Söz konusu modellere ilişkin hipotez testlerinin bulguları diğer bir ifadeyle ARDL sınır testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Değişkenler	Trendsiz		Trendli		Karar
	F-istatistiği	ARDL Model	F-istatistiği	ARDL Model	
Bağımlı - Bağımsız					Eşbütünleşme
GSYİH - SAN	4.149*	(3,2)	9.241 ***	(1,1)	Var
SAN - GSYİH	3.723*	(1,3)	10.321 ***	(1,1)	Var
GSYİH - HİZ	8.234 ***	(1,2)	6.263 **	(1,2)	Var
HİZ - GSYİH	13.217 ***	(2,2)	7.473 ***	(2,1)	Var
GSYİH - TAR	2.371	(2,1)	2.303	(2,1)	Yok
TAR - GSYİH	4.531 **	(1,1)	4.607 *	(1,1)	Var
SAN - HİZ	7.537 ***	(1,2)	4.783 *	(1,2)	Var

HİZ - SAN	12.989 ***	(2,2)	6.855 ***	(2,1)	Var
SAN - TAR	1.668	(2,0)	2.375	(2,1)	Yok
TAR - SAN	4.468**	(1,1)	5.160 **	(1,1)	Var
HİZ - TAR	3.316	(3,3)	3.842	(3,3)	Yok
TAR - HİZ	5.652 ***	(1,0)	5.247 **	(1,0)	Var

Not: ***,** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. ARDL modelleri için optimum gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, üç model dışında bütün modellerde hesaplanan F istatistiği en az % 10 anlamlılık düzeyinde tablo üst kritik değerinden büyük çıkmıştır. Böylelikle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi en az % 10 seviyesinde reddedilmiştir. Ancak tarım sektöründen GSYİH’ya, sanayi sektörüne ve hizmet sektörüne doğru olan uzun dönem ilişkilerin araştırıldığı modellerde hesaplanan F istatistiği tablo alt kritik değerinden küçük çıkmış, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilememiştir. Yapılan sınır testi sonuçlarına göre, söz konusu üç model hariç tüm ikili değişkenler arasında eşbütünleşmenin diğer bir ifadeyle uzun dönem ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bağımlı değişkeni TAR olan modellerin tahmininde trend değişkeni istatistiksel olarak anlamsız iken diğer bütün modellerde anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısmında bağımlı değişkeni TAR olan üç modele ilişkin sonuçların ortaya konulmasında trendsiz model bulguları, diğerlerinde ise trendli model bulguları dikkate alınmıştır.

Aralarında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilen seriler arasındaki uzun dönem ilişkiyi incelemek amacıyla (5) numaralı denkleme uygun olarak oluşturulan ARDL modelleri tahmin edilmiş ve uzun dönem esneklik katsayıları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken	GSYİH		SAN		HİZ		TAR
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz/ Trendli
GSYİH			0.925 ***	0.681 ***	0.853 ***	1.187***	Uzun
SAN	1.085 ***	1.428***			0.922 ***	1.683***	dönem
HİZ	1.186 ***	0.784 ***	1.110 ***	0.526***			ilişki
TAR	0.468 ***	0.318	0.428 ***	0.174	0.416 ***	0.365	bulunma maktadı.

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3’de görüldüğü gibi, tahmin edilen bütün uzun dönem esneklik katsayıları pozitif ve istatistiksel olarak % 1 seviyesinde anlamlı çıkmıştır. GSYİH’nın bağımlı değişken olarak alındığı tahmin sonuçlarına bakıldığında, GSYİH üzerinde en büyük etkiyi hizmetler sektörünün yarattığı görülmektedir. HİZ değişkeninde meydana gelen % 10’luk bir artış (azalış) GSYİH değişkeninde % 11.87’lik bir artışa (azalışa) neden olurken, SAN değişkeninde meydana gelen % 10’luk bir artış (azalış) GSYİH değişkeninde % 6.81’lik bir artışa (azalışa) neden olmaktadır. GSYİH değişkeninin bağımsız değişken olarak alındığı regresyon sonuçlarına göre, GSYİH değerinde meydana gelen bir değişiklik en büyük etkiyi sanayi üretimi üzerinde göstermektedir. GSYİH’daki % 10’luk bir artış (azalış), sanayi sektörü üretim değerinde % 14.28’lik bir artışa (azalışa) neden olurken, hizmet ve tarım sektöründe bu oran sırasıyla % 7.84 ve % 4.68’dir. Sektörlerin birbirleri üzerindeki etkileri incelendiğinde ise, sanayi üretiminde meydana gelen % 10’luk bir değişimin hizmet üretiminde % 5.26’lık, tarımda ise % 4.28’lik aynı yönde değişime neden olduğu görülmektedir. Hizmet sektörü üretiminde meydana gelen % 10’luk bir değişimin ise sanayi üretiminde % 16.83’lük, tarımda ise % 4.16’lık aynı yönde değişime neden olduğu görülmektedir. Bu noktada, hizmet üretiminin sanayi üretimi üzerindeki etkisini yansıtan katsayının 1.683, yine hizmet sektörü üretiminin GSYİH üzerindeki etkisini gösteren katsayının 1.187 gibi oldukça yüksek tahmin edilmesi önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği gibi Kaldor yasasının geçerliliği için üç şartın aynı anda sağlanması gerekmektedir. Birincisi, sanayi sektörünün ekonomik büyüme ile uzun dönem ilişki içerisinde bulunması, ikincisi sanayi sektöründen ekonomik büyümeye doğru nedensel bir ilişkinin olması, üçüncüsü de sanayi sektörünün marjinal katkısının diğer iki ana sektörden fazla olması gerektiğidir. Uzun dönem ilişkilere bakıldığında GSYİH ile sanayi ve hizmetler sektörünün ayrı ayrı uzun dönem ilişki içinde oldukları görülmektedir. Her ne kadar bu ilişki ARDL denkleminde trend değişkeninin olup olmamasına bağlı görülme de, esneklik katsayıları büyüklük anlamında önemli farklılıklar göstermektedir. Ancak, ARDL modellerinde trend değişkeni hem sanayi hem de hizmetler sektörü için anlamlı çıkmaktadır. Bu nedenle her iki sektörün ekonomiye olan etkisini kıyaslamak için trend içeren modellerin esneklik katsayılarına güvenilmesi gerekmektedir. Burada hizmet sektörünün esneklik katsayısının sanayi sektörününkinden daha büyük olduğu görülmektedir. İlk bakışta hizmetler sektörünün ekonomiye katkısının sanayi sektöründen daha fazla olduğu anlaşılabilir. Ancak, iki sektörün ekonomiye katkısını esneklik katsayılarını kıyaslayarak yapmak doğru değildir. Çünkü esneklik katsayısı sektörün ekonomiye olan marjinal katkısı yanında o sektörün ekonomi içindeki payına da duyarlıdır. Bu nedenle her iki esneklik katsayısından marjinal etkiyi

verecek olan büyüklüğü bulmak gerekir. Sanayi sektörünün ele alınan dönem içindeki ortalama payı 0.33 iken, bu oran hizmetler sektörü için 0.57, tarım sektörü için 0.10 dur. Sanayi sektörünün esneklik katsayısı 0.681 olduğuna göre ekonomiye olan marjinal katkısı yaklaşık 2.06'dır. Aynı katkı hizmetler sektöründe de 2.08'dir. Dolayısıyla, her iki sektörün farklı paylara sahip olmalarına rağmen ekonomiye katkısının aynı olduğunu söylemek mümkündür.

Tahmin edilen her bir ARDL modeli değişen varyans, otokorelasyon, normallik ve istikrarlılık tespiti açısından standart tanısal testlerden geçirilmiş ve sonuçlar Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: ARDL Modellerinin Tanısal Test Sonuçları

Değişkenler	Değişen Varyans	Otokorelasyon	Normallik	Model istikrarlı mı?
Bağımlı-Bağımsız	χ^2	χ^2	JB	
GSYİH - SAN	3.605	1.080	1.270	Evet
SAN - GSYİH	2.977	1.672	4.388	Evet
GSYİH - HİZ	14.387**	0.215	5.332*	Evet
HİZ - GSYİH	13.809**	0.242	1.971	Evet
TAR - GSYİH	3.933	0.124	3.759	Hayır
SAN - HİZ	19.661***	0.023	2.132	Evet
HİZ - SAN	9.244*	0.104	0.377	Evet
TAR - SAN	3.814	0.069	6.730**	Evet
TAR - HİZ	4.426	2.970	7.038**	Evet

Not: Değişen varyans Breusch-Pagan-Godfrey testi ; otokorelasyon, Breusch-Godfrey LM testi; Normallik, Jarque-Bera (JB) testi; istikrarlılık CUSUM testi ile incelenmiştir. ***,** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4'de yer alan tanısal test sonuçlarından görüldüğü üzere, öncelikle modellerin hiç birinde otokorelasyon sorunu tespit edilmemiştir.

Tahmin edilen bütün modellerde, hesaplanan χ^2 istatistiği tablo kritik değerinden büyük çıkmamış dolayısıyla da hata terimleri arasında otokorelasyonun olmadığını ifade eden H_0 hipotezi herhangi bir anlamlılık seviyesinde reddedilememiştir.

İkinci olarak, bağımlı ve bağımsız değişkeni sırasıyla GSYİH-HİZ, HİZ-GSYİH, SAN-HİZ ve HİZ-SAN olan modellerde değişen varyans sorunu tespit edilmiş, diğer bütün modellerde değişen varyans sorunu belirlenmemiştir. Üçüncü olarak, Jarqua-Bera testleri üç model hariç (GSYİH-HİZ, TAR-SAN,

TAR-HİZ) bütün modellerde hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğunu göstermiştir. Son olarak, tahmin edilen ARDL modellerinde parametrelerin istikrarlılığının incelendiği CUSUM testi sonuçlarında, bağımlı ve bağımsız değişkeni sırasıyla TAR ve GSYİH olan model dışında diğer bütün modellerde CUSUM istatistiklerinin % 5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde kaldığı görülmüş, modeldeki katsayıların istikrarlı olduğunu ifade eden H_0 hipotezi % 5 seviyesinde reddedilememiştir. Dolayısıyla, CUSUM testi grafikleri, TAR-GSYİH modeli hariç diğer bütün modellerde modelin artıklarının sınırlar içinde kaldığını ve parametrelerin kararlı olduğunu, yapısal değişme olmadığını göstermektedir.

Uzun dönem katsayıları tahmin edildikten sonra değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi incelemek için (7) numaralı denkleme uygun olarak oluşturulan ARDL yaklaşımına dayalı hata düzeltme modelleri tahmin edilmiş ve hata düzeltme katsayıları Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Hata Düzeltme Katsayıları

Bağımlı Değişken	GSYİH		SAN		HİZ		TAR
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz/ Trendli
GSYİH			-0,069***	-0.547***	-0.205***	-0.398***	Uzun dönem ilişki bulunma maktadır.
SAN	-0.164***	-0.515***			-0.142***	-0.358***	
HİZ	-0.089***	-0.428***	-0.040	-0.470***			
TAR	-0.335***	-0.348***	-0.324***	-0.380***	-0.369***	-0.376***	

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5’de görüldüğü gibi, her bir model için tahmin edilen hata düzeltme terimi katsayısının işareti beklenildiği gibi negatif ve istatistiksel olarak % 1 seviyesinde anlamlı çıkmıştır. Bu durum kısa dönemde meydana gelen dengeden sapmaların uzun dönemde dengeye yaklaştığını ifade etmektedir. Tablo 5 incelendiğinde, tahmin edilen hata düzeltme terimi katsayılarının -0.324 ile -0.547 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir. Bu sonuç, kısa dönemde meydana gelen sapmaların % 32.4 ila % 54.7’ sinin bir sonraki dönemde düzeltilerek uzun dönem dengesine oldukça hızlı bir şekilde yaklaştığını göstermektedir.

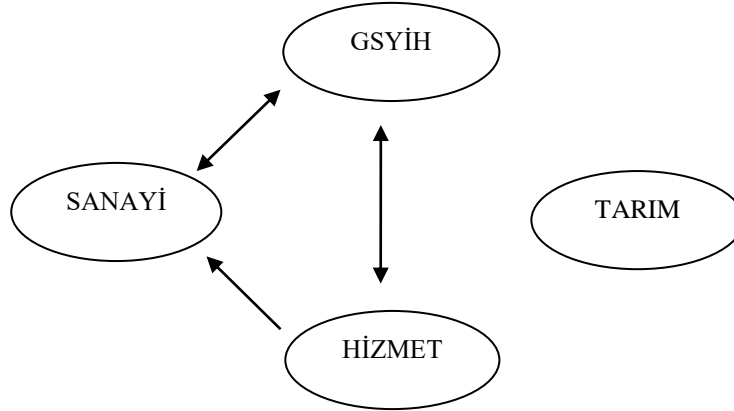
Çalışmada ARDL analizi sonrasında, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü belirleyebilmek için Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Sonuç Değişkenleri	Neden Değişkenleri			
	GSYİH	SAN	HİZ	TAR
GSYİH		15.746 ** (6)	22.756 *** (5)	0.228 (1)
SAN	16.741 ** (6)		4.749 * (2)	0.264 (1)
HİZ	13.313 ** (5)	1.424 (2)		0.322 (1)
TAR	1.719 (1)	0.946 (1)	2.080 (1)	

Not: Parantez içindeki değerler, optimal gecikme uzunluklarıdır. ***,** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 6’da görüldüğü üzere, nedensel ilişkinin olmadığını ifade eden boş hipotezlerden sadece beş tanesi istatistiksel olarak en az % 10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Bu da söz konusu değişkenler arasında nedensel ilişkinin var olduğu anlamına gelmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, GSYİH ile SAN değişkeni arasında ve GSYİH ile HİZ değişkeni arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca SAN değişkeni ile HİZ değişkeni arasında HİZ değişkeninden SAN değişkenine doğru olmak üzere tek yönlü bir nedensel ilişkinin varlığı belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönem nedensellik ilişkileri Şekil 1’de özet olarak sunulmuştur.

Şekil 1. Değişkenler Arasındaki Uzun Dönem Nedensellik İlişkileri

Şekil 1’de görüldüğü gibi, GSYİH ile gerek sanayi gerekse hizmet sektörü üretimi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin tespit edilmiş olması, her iki sektör üretiminin GSYİH değerini etkilerken, GSYİH’nın da bu iki sektördeki üretimi etkilediğini diğer bir deyişle uyardığını ifade etmektedir.

Hizmet sektörü üretiminden sanayi üretimine doğru olmak üzere tek yönlü bir nedensel ilişkinin varlığı ise hizmet üretiminin sanayi üretimini uyardığını göstermektedir. Bu noktada hizmet sektörü üretiminin hem kendisinin GSYİH'yı etkilemesi hem de sanayi sektöründeki üretimi etkileyerek GSYİH değeri üzerinde etki yaratması oldukça önemli bir bulgudur. Bunun yanında tarım sektörünün ise ne GSYİH ne de diğer sektör üretimleri ile arasında herhangi bir nedensel ilişkinin tespit edilmemiş olması da önem arz eden diğer bir bulgudur. Ancak bu noktada, gerek tarım sektörünün ekonomi içindeki payının düşük olması gerekse de Türkiye'nin gelişme sürecinde ilk aşamaları geçmiş bir ekonomi olmasının bu sonuçta etkili olduğunu söylemek mümkündür.

4.SONUÇ

Sanayi sektörünün ekonomik büyümenin motoru olduğunu ifade eden Kaldor yasası bir çok ampirik çalışma tarafından doğrulanmıştır. Ancak gerek sanayi gerekse diğer sektör büyümelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini tam olarak ortaya koyabilmek için söz konusu sektörün ekonominin diğer sektörleri ile olan kısa ve uzun dönem ilişkilerinin de bilinmesi gerekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların çoğunda sanayi sektörü üretiminin toplam üretim veya sanayi dışı üretim üzerindeki etkisine odaklanılmış, sektörlerin birbirleri ile olan etkileşimleri araştırılmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmada ekonominin üç temel sektörü olan sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinin gerek birbirleriyle gerekse GSYİH ile olan kısa ve uzun dönem etkileşimlerinin zaman serisi yöntemleriyle ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada 1998:I-2015:IV dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak önce değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkiler ARDL sınır testi yaklaşımı ile araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerin belirlenmesinin ardından söz konusu değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler Toda-Yamamoto tarafından geliştirilen Genişletilmiş Granger nedensellik testi ile tespit edilmiştir.

ARDL sınır testi sonuçlarına göre, tarım sektöründen GSYİH'ya, sanayi sektörüne ve hizmet sektörüne doğru olan uzun dönem ilişkilerin araştırıldığı üç model hariç tüm ikili değişkenler arasında uzun dönem ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönem esneklik katsayılarının tamamı pozitif çıkmakla birlikte tahmin edilen katsayılar, GSYİH üzerinde en büyük etkiyi hizmet sektörünün yarattığını, GSYİH'nın ise en çok sanayi sektörünü daha sonra sırayla hizmet ve tarım sektörünü etkilediğini göstermiştir. Sektörlerin birbirleri üzerindeki etkileri incelendiğinde ise, sanayi sektörünün en fazla etkiyi hizmet sektörü üzerinde, hizmet sektörünün de yine en fazla etkiyi sanayi sektörü üzerinde gösterdiği belirlenmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, hem GSYİH ile sanayi üretimi arasında hem de GSYİH ile hizmet üretimi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca hizmet sektörü üretiminden sanayi üretimine doğru tek yönlü bir nedensel ilişkinin var olduğu belirlenmiştir. Tarım sektörünün ise ne GSYİH ne de diğer sektör üretimleri ile arasında herhangi bir nedensel ilişki tespit edilememiştir. Elde edilen sonuçlar, hem GSYİH ile sanayi üretiminin hem de GSYİH ile hizmet üretiminin karşılıklı olarak birbirlerini beslediklerini göstermektedir. Bunun yanında hizmet sektörü de sanayi sektörünü beslemektedir. Bu noktada, hizmetler sektörünün hem kendisinin doğrudan, hem de sanayi sektörünü etkileyerek dolaylı olarak GSYİH üzerinde etki yarattığını söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, hizmetler sektörü GSYİH'yı hem kendisi hem de sanayi sektörü vasıtasıyla etkilemektedir. Tüm bu sonuçlar, hizmet sektörünün gerek sanayi sektörü gerekse GSYİH üzerindeki etkisini gösteren uzun dönem esneklik katsayılarının oldukça yüksek çıkması da göz önüne alındığında ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve hızlandırılmasında sanayi sektörünün yanı sıra hizmetler sektörünün de son derece önemli ve kilit bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, sanayi sektörünü tek başına değerlendirdiğimizde Kaldor yasasının geçerli olduğunu ancak hizmetler sektörüyle kıyaslayarak değerlendirdiğimizde Kaldor yasasının kuvvetli biçimde desteklenmediğini görmekteyiz.

5. KAYNAKÇA

- Arısoy, İ. (2013). Kaldor yasası çerçevesinde Türkiye' de sanayi sektörü ve iktisadi büyüme ilişkisinin sınanması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 143-162.
- Ateşoğlu, H. S. (1993). Manufacturing and economic growth in the United States. *Applied Economics*, 25(1), 67-69.
- Bairam, E. (1987). The verdoorn law, returns to scale and industrial growth: a review of the literature. *Australian Economic Papers*, 26(48), 20-42.
- Bairam, E. (1991). Economic growth and kaldor's law: the case of turkey, 1925-78. *Applied Economics*, 23(8), 1277-1280.
- Cornwall, J. (1976). Diffusion, convergence and Kaldor's laws. *The Economic Journal*, 86(342), 307-314.
- Cornwall, J. (1977). *Modern capitalism: Its growth and transformation*. London: Martin Robertson.
- Çetin, M. (2009). Kaldor büyüme yasasının ampirik analizi: Türkiye ve AB ülkeleri örneği (1981-2007). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, C.XI, S I, 355-373.
- Diaz Bautista, A. (2003). Mexico's industrial engine of growth: Cointegration and causality. *Momento Economico*, 126, 34-41.
- Dickey, D.A., & Fuller, W.A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.

- Dickey, D.A., & Fuller, W.A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.
- Dixon, R., & Thirlwall, A.P. (1975). A model of regional growth-rate differences on kaldorian lines. *Oxford Economic Papers*, 27(2), 201-214.
- Drakopoulos, S.A., & Theodessiou, I. (1991). Kaldorian approach to greek economic growth. *Applied Economics*, 23(10), 1683-1689.
- Engle, R.F., & Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Gramlich, E. (1994). Infrastructure investment: A review essay. *Journal of Economic Literature*, 32(3), 1179-1196
- Güçlü, M. (2013). Manufacturing and regional economic growth in Turkey: A spatial econometric view of Kaldor's laws. *European Planning Studies*, 21(6), 854-866.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Kaldor, N. (1966). *Causes of the slow rate of growth of the United Kingdom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaldor, N. (1968). Productivity and growth in manufacturing industry: A Reply. *Economica*, 35(140), 385-391.
- Levine, R. (1997). Financial development and economic growth: Views and agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688-726.
- Libanio, G., & Moro, S. (2006). Manufacturing industry and economic growth in Latin America: A Kaldorian approach. *Paper Presented at the Second Annual Conference for Development and Change*.
- Mercan, M., & Kızılkaya, O. (2014). Türkiye’de sanayi sektörü ekonomik büyüme ve verimlilik ilişkisinin kaldor yasaları çerçevesinde sınanması: Ekonometrik Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 36 (1), 137-160.
- Millin, M., & Nichola, T. (2005). Explaining economic growth in South Africa: A Kaldorian approach. *International Journal of Technology Management and Sustainable Development*, 4(1), 47-62.
- Munnell, A. (1992). Policy watch, infrastructure investment and economic growth. *Journal of Economic Perspectives*, 6(4), 189-198.
- Necmi, S. (1999). Kaldor's growth analysis revisited. *Applied Economics*, 31(5), 653-660.
- Pesaran, M.H., & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. S. Strom (Ed.) *Econometrics and economic theory in the 20th Century: the Ragnar Frisch centennial symposium*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pesaran, M.H., Shin, Y., & Smith, R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Pradhan, R.P., & Bagchi, T.P. (2013). Effect of transportation infrastructure on

- economic growth in India: The VECM approach. *Research in Transportation Economics*, 38, 139-148.
- Stoneman, P. (1979). Kaldor's law and British economic growth: 1800-1970. *Applied Economics*, 11(3), 309-319.
- Toda, H.Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Yamak, N. (2000). Cointegration, causality and Kaldor's hypothesis: Evidence from Turkey, 1946-1995. *G. Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(1), 75-80.
- Yamak, R., & Sivri, U. (1997). Ekonomik büyüme ve Kaldor yasası: Türkiye örneği, 1979-1994. *İktisat, İşletme ve Finans*, 12(139), 9-21.
- Yamak, R., Erdem, H.F., & Koçak, S. (2016). A re-examination of Kaldor's engine of economic growth hypothesis for the Turkish economy. *Acta Universitatis Danubius Œconomica*, 12(4), 347-357.
- Zivot, E., & Andrews, D.W.K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

EKLER

Tablo 1: Zivot Andrews Birim Kök Testi Sonuçları (Seviyesinde)

Değişkenler	Kademeli Sapmalı Model			Toplamsal Sapmalı Model		
	Model A	Model B	Model C	Model A	Model B	Model C
GSYİH	-4.340	-3.998	-4.542	-3.687	-3.530	-3.687
SAN	-4.429	-3.838	-4.378	-3.614	-3.507	-3.702
HİZ	-4.315	-3.813	-4.259	-4.327	-3.386	-4.236
TAR	-4.983**	-4.987**	-6.038*	-4.035	-3.411	-4.113

Notlar: ***,** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Model A, sabitte kırılmaya; Model B, eğimde kırılmaya; Model C, sabit ve eğimde kırılmaya izin veren modelleri göstermektedir.

Tablo 2: Zivot Andrews Birim Kök Testi Sonuçları (Birinci Devresel Farkında)

Değişkenler	Kademeli Sapmalı Model			Toplamsal Sapmalı Model		
	Model A	Model B	Model C	Model A	Model B	Model C
GSYİH	-5.587***	-3.498	-6.557***	-6.825***	-2.831	-6.944***
SAN	-4.007	-3.824	-4.271	-6.904***	-3.747	-6.904***
HİZ	-8.252***	-7.743***	-8.258***	-8.057***	-7.951***	-8.226***
TAR	-10.324***	-10.081***	-10.436***	-10.405***	-10.314***	-10.411***

Notlar: ***,** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Model A, sabitte kırılmaya; Model B, eğimde kırılmaya; Model C, sabit ve eğimde kırılmaya izin veren modelleri göstermektedir.

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ARTIRIR MI? TÜRKİYE EKONOMİSİNDEN AMPİRİK BİR KANIT

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt, 8,
Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 14.02.2017 Yayına Kabul Tarihi: 18.04.2017

Serap BARIŞ

Yrd. Doç. Dr.

Gaziosmanpaşa

Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi

serap.baris@gop.edu.tr

Nagehan KARANFİL

Doktora Öğrencisi

Gaziosmanpaşa

Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi

nghnkrnfl@gmail.com

ÖZ Dünyada gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğindeki artış dikkat çekicidir. Artan gelir eşitsizliğinin nedenlerini sorgulamak son dönemde iktisat literatürünün üzerinde durduğu en önemli konulardan birisidir. Gelir eşitsizliğini etkilediği düşünülen değişkenlerden birisi de doğrudan yabancı yatırımlardır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye’de gelir eşitsizliği ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde eşbütünleşme ve VAR analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın en önemli bulgusu doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliği üzerinde uzun dönemde herhangi bir etkisi olmadığı ancak kısa dönemde negatif ve oldukça düşük düzeyde (önemsenmeyecek derecede) etkisinin olduğu şeklindedir.

Anahtar kelimeler: Doğrudan yabancı yatırımlar, gelir eşitsizliği, Türkiye

JEL kodları: C32, F21, O15

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2017.006

Atıfta bulunmak için: Barış, S. & Karanfil, N. (2017). Doğrudan yabancı yatırımlar gelir eşitsizliğini artırır mı? Türkiye ekonomisinden ampirik bir kanıt, *KAÜİİBFD* 8(15), 101-128.

**DO FOREIGN DIRECT
INVESTMENTS INCREASE INCOME
INEQUALITY? EMPIRICAL
EVIDENCE FROM THE TURKEY
ECONOMY**

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 14.02.2017

Accepted Date: 18.04.2017

Serap BARIŞ
Assistant Professor
Gaziosmanpaşa
University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
serap.baris@gop.edu.tr

Nagehan
KARANFİL
Ph. D. Student
Gaziosmanpaşa
University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
ngnkrnfl@gmail.com

ABSTRACT In crease at the income inequality has been attracting attention not just in developing countries but also in developed countries across the world. Examining the reasons of increasing income inequality is the one of major topics in the current economics literature. However, foreign direct investment can be assumed as one of the determinants of income inequality. The aim of the study is to analyze the relationship between income inequality and foreign direct investment for Turkey by using Cointegration and VAR analyzes. Results indicate that there is not along term relationship from foreign direct investment to income inequality while there is a short term relationship at very low level with negative sign.

Keywords: *Foreign direct investments, income inequality, Turkey*

JEL codes: *C32, F21, O15*

Scope: *Economy*

Type: *Research*

Cite this Paper: Barış, S. & Karanfil, N. (2017). Do foreign direct investments increase income inequality? Empirical evidence from the Turkey economy, *KAUJEASF* 8(15), 101-128.

1. GİRİŞ

Son 30 yıla yakın süredir ekonomilerin en temel sorunlarından biri hızla artmakta olan gelir eşitsizliğidir (OECD, 2008). Gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren birçok göstergeye göre, içinde bulunduğumuz yüzyıldaki gelir eşitsizliği 20. yüzyıldakinden daha kötüdür (Akçoraoğlu, 2015, s. 107). Çünkü 20. yüzyılın son çeyreğine kadar olan dönemde zengin ile yoksul arasındaki uçurum az da olsa daralmıştır. Yoksullar biraz olsun zenginleri yakalarken, zengin daha zenginleşmemiştir. The World Income Database'e göre gelir eşitsizliğindeki azalma 1920-30'larda Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinde görülmüş hatta birçok gelişmekte olan ülkede 1950'lere kadar bu süreç yaşanmıştır. Ancak 1970-80'lerde eşitsizlik tekrar artmaya başlamıştır. Yani eşitsizlik 20. yüzyıldan bugüne bir "U" şekli çizmektedir (Keeley, 2015, s. 32).

Gelir eşitsizliğindeki artış sadece gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de gözlemlenmektedir. Örneğin OECD ülkelerinde 1980'lerde nüfusun en zengin %10'u, en yoksul %10'undan 7 kat fazla kazanırken, bugün bu oran yaklaşık 10 kata ulaşmıştır. ABD'de 1975-2012 arasında toplam gelir artışının (vergi öncesi) %47'si en üstteki %1'lik gruba gitmiştir. Bu pay, Kanada'da %37, Avustralya ve İngiltere'de ise %20'nin üzerindedir (Keeley, 2015, s. 32-33). Bu nedenle 2007-2008 Küresel Finans Krizi'nin hemen sonrasında başta OECD, Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar ile ülke hükümetleri ve ekonomistler (Piketty, Atkinson ve Stiglitz gibi) gelir dağılımı ve bu dağılımdaki eşitsizlik konusunu bir kez daha dünya gündemine taşımışlardır. Buradaki en önemli sorun, artan gelir eşitsizliğinin altında yatan temel faktörlerin ne olduğudur. Bu nedenler arasında teknoloji ve teknolojiye dayalı yenilikler, ücret farklılıkları, küreselleşme ve kamu politikaları gibi faktörler sıralansa da bu konuda henüz bir görüş birliğine varılamamıştır. Bundan dolayı gelir eşitsizliği ile eşitsizliğe neden olan diğer ekonomik değişkenler arasındaki ilişki konusu ekonomi literatürünün son zamanlarda üzerinde durduğu önemli bir çalışma alanıdır. Gelir eşitsizliğine neden olduğu öne sürülen bir değişken de doğrudan yabancı yatırımdır. Çünkü küreselleşmenin de etkisiyle dünya çapında ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızla artan doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkede (yatırımların giriş yaptığı) yarattığı/yaratacağı üretim (Shaikh, 2010), istihdam (Hunya & Geishecker, 2005), ücretler (Heyman, Sjöholm & Tingvall, 2007), gelir dağılımı (Tsai, 1995), fiyatlar (Sayek, 2009), ihracat (Zhang, 2005), ekonomik büyüme (Blomstörn, 1992) ve teknoloji transferine (Jordaan, 2012) kadar geniş bir yelpazede sıralanabilecek etkilere sahiptir. Bu etkilerine ve doğrudan yabancı yatırımların özellikle 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere yapılmasına rağmen, bu ülkeler üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Bu çalışmaların da bir kaçı dışında tamamına yakını ülke grupları üzerine yapılan panel veri analiz yöntemlerini kullanmışlardır. Dolayısıyla tek ülke örneklerini

ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Hatta Türkiye ekonomisi için gelir eşitsizliği ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisini doğrudan ele alan iki çalışmaya (Ongan, 2004; Ucal, Bilgin & Haug, 2014) rastlanmıştır. Farklı dönem ve yöntemler kullanılarak konunun aydınlığa kavuşturulması hem Türkiye hem de gelişmekte olan ülke literatürü için önemlidir.

Günümüzün global ekonomi ortamında doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi büyüme, ihracat, istihdam, ekonomik istikrar v.b. hedeflere ulaşma nedeniyle, ülkelerin temel ekonomik öncelikleri arasında yer almaktadır. Özellikle pek çok gelişmekte olan ülkedeki yüksek tüketim eğilimi, gelirden tasarrufa ayrılan payın düşük olmasına neden olarak bir tasarruf açığı meydana getirmekte ve yatırımın dolayısıyla tekrardan gelirin düşük kalmasına neden olmaktadır (Karluk, 2009, s. 569-571). Kısaca söylemek gerekirse, Nurkse'ün belirttiği gibi, bu ülkeler bir *kısır döngü* içindedirler. Tam bu noktada doğrudan yabancı yatırımlar bu ülkeler için sermaye ihtiyacının karşılanması, ekonomik kalkınma çabalarının başlıca aktörlerinden biri olarak devreye girebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların istihdam artışı, ihracat artışı, teknoloji transferi gibi alanlarda kısacası bu ülkelerin ekonomik kalkınma ve büyümelerine katkı sağlamalarının yanı sıra olumsuz yönleri de göz ardı edilmemelidir. Doğrudan yabancı yatırımların olumsuz yönlerini fark eden ekonomi yönetimleri, ülkelerinde birtakım kısıtlamalar getirmektedirler.

Doğrudan yabancı yatırım ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki literatürde *Modernizasyon Hipotezi* ve *Bağımlılık Hipotezi* çerçevesinde ele alınmaktadır. Her iki hipotez de yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerindeki rolüne vurgu yaparken, doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülke ekonomilerine etkisi hakkındaki açıklamaları oldukça farklıdır (Tsai, 1995, s. 470).

Modernizasyon hipotezine göre, doğrudan yabancı yatırımlar gelişme yolundaki ülkelere sermaye kıtlığının aşılmasında yararlı olacaktır. Çünkü bu kuramın savunucuları için yatırımın ya da sermayenin orijini değil, var olması önemlidir. Modernizasyon hipotezi yatırım (yerli veya yabancı) ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi “Kuznets’in Ters U Eğrisi” hipotezi çerçevesinde izah etmektedir. Kuznets, sanayileşmenin erken evrelerinde (tarımdan sanayiye geçiş), kırsal ve kentsel faaliyetler arasında faktör verimliliğindeki büyük farklılıklardan dolayı hem gelir hem de gelir eşitsizliğinin arttığını belirtmiştir. Daha sonra, endüstriyel dönüşümün tamamlanmasıyla birlikte bu eşitsizlik azalır (Kuznets, 1955, s. 8). Modernizasyon hipotezi savunucularına göre, gelişmekte olan bir ekonomide ekonomik gelişmenin ilk aşaması şu şekilde karakterize edilir: Ekonominin küçük, modern ve yüksek gelirli sektöründeki istihdam artışı, düşük gelirli (geleneksel sektör) ile yüksek gelirli (modern sektör) arasında gelir uçurumunun oluşmasına ve her sektörde eşitsizliğin

artmasına yol açar. Tüm bu durumlar ülkede gelir eşitsizliğinin artışı ile sonuçlanır. İlerleyen aşamalarda modern sektördeki üretim artışı ile daha fazla emek geleneksel tarım sektöründen sanayi sektörüne transfer edilir ve tarımdaki işgücü fazlası ortadan kalkar. Tarım kesimindeki işgücünün marjinal ürünü sanayi kesimindeki işgücünün seviyesine ulaştığında eşitsizlik azalacaktır. Reel emek gelirindeki artışla birlikte ekonomik büyüme ve demokrasideki gelişmeler daha eşitlikçi bir gelir dağılımına yol açacaktır (Tsai, 1995, s. 470). Dolayısıyla DYY gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın başlayabilmesi için gerekli yatırımların yapılması anlamına geldiğinden, bu ülkelerdeki sermaye kıtlığını aşmada önemli bir değer olarak görülmektedir.

Bağımlılık hipotezi ise modernizasyon hipotezinin tersine, doğrudan yabancı yatırımların gelir dağılımdaki bozulmayı şiddetlendireceğini savunur. Bu kuramın savunucularına göre modernizasyon kuramı sömürü düzenini meşrulaştırmak için üretilmiştir. Bağımlılık kuramı teorisyenlerine göre ihracata dayalı üretim, sektörler arasında ikili bir yapıya sebep olacak, sermaye yoğun olan ihracat sektörleri sahipleri daha fazla kar sağlarken, geleneksel üretim yapan sektörler durgunluğa girecek ve işsizliğe neden olacaktır. Üretimin gerçekleştiği ülkede düşük eğitim seviyesi, kalifiye eleman eksikliği olması durumunda ücretler baskı altına girebilecek ve bu şekilde bir gelir eşitsizliği ortaya çıkacaktır (Ongan, 2004, s. 158-160). Doğrudan yabancı yatırımların varlığı ile sanayileşme ilerledikçe, ev sahibi az gelişmiş ülkelerin dış ticaret sektörlerindeki çalışanların yeni bir sosyal sınıf oluşturmaya eğilimli oldukları yaygın bir şekilde gözlemlenmiştir. Bu durum yüksek ücrete (diğer işçilerden dört ile 10 kat fazla ücret alan) sahip “işçi elitleri”nin ortaya çıkmasına neden olacak ve kalifiye olmayan işçiler arasındaki rekabet nedeniyle, ücretler arasında ciddi oranda farklar oluşacaktır. Emek gelirinin göreceli payındaki artış doğrudan eşitsizliği artıracaktır. Dolayısıyla yabancı yatırımlara bağımlı sanayileşmede modernleşme teorisyenleri tarafından ortaya atılan ve sanayileşmenin ilerleyen aşamalarında ortaya çıkan “yayıma” ve “çarpan” mekanizmaları burada ortaya çıkmamaktadır (Tsai, 1995, s. 471).

Burada teorik olarak kısaca özetlenmeye çalışılan doğrudan yabancı yatırım ve gelir eşitsizliği ilişkisi, takip eden ikinci başlıkta ampirik literatürden çıkan sonuçlarla açıklanmaya devam edilmektedir. Üçüncü başlıkta Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların gelişim süreci sayısal verilerle incelenmekte, dördüncü başlıkta Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım ve gelir eşitsizliği ilişkisi ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Beşinci başlık ise sonuç ve değerlendirme kısmıdır.

2. LİTERATÜR

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde doğrudan yabancı yatırım ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi analiz eden birçok çalışma yer almaktadır.

Ancak bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunun uluslararası literatürde bulunduğu, ulusal literatürde konu ile ilgili çok az sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir.

Literatürde söz konusu iki değişken için yapılan analizler sonucunda farklı bulgular elde edilmiştir. Suanes (2016) Latin Amerika’da, birincil sektör, üretim endüstrisi ve hizmetler sektörü olmak üzere üç önemli sektör perspektifinde doğrudan yabancı yatırım ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. 1980-2009 döneminde 13 ekonomi için yaptığı analiz sonuçlarına göre hizmet ve üretim sektöründe gelir eşitsizliği üzerinde doğrudan yabancı yatırımın pozitif bir etkisi olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Herzer, Huhne ve Nunnenkamp (2012) Bolivya, Şili, Kolombiya, Meksika, Uruguay olmak üzere beş Latin Amerika ülkesi için doğrudan yabancı yatırımın gelir eşitsizliğine büyük bir katkısı olup olmadığını analiz ettiği çalışma sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımın gelir eşitsizliği üzerinde önemli ve pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. Dahası, doğrudan yabancı yatırım, Uruguay haricinde diğer ülkelerde, genişleyen bir şekilde gelir eşitsizliğine neden olmaktadır. Benzer bir sonuca ulaşan diğer bir çalışma Halmos (2011) tarafından yapılmıştır. On beş Doğu Avrupa ülkesinde doğrudan yabancı yatırım, ihracat, GSYH ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada, artan gelir eşitsizliği ve artan doğrudan yabancı yatırım seviyesi arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Shahbaz ve Aamir (2008) Pakistan için yaptıkları çalışmada artan doğrudan yabancı yatırımın, sermaye yoğun sanayiye ve kentsel yerleşim sektörlerine odaklanmasından dolayı gelir dağılımını kötüleştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Basu ve Guariglia (2007) 119 ülkeyi ve 1970 ile 1999 yılları aralığını kapsayan çalışma sonucuna göre doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliğini artırdığı bulgusunu elde etmişlerdir.

Söz konusu değişkenler arasında elde edilen pozitif bulguların yanı sıra negatif sonuçlara ulaşan çalışmalar da mevcuttur. Chintrakarn, Herzer ve Nunnenkamp (2010) ABD’de doğrudan yabancı yatırım ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, doğrudan yabancı yatırımın gelir eşitsizliği üzerinde kısa dönemli etkileri önemsiz ve negatiftir. Çalışma bu yönü ile bizim çalışmamızla benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, uzun dönemde önemli ve sağlam bir negatif etki gösterir. Ancak uzun dönem için elde edilen bu sonuç, bir bütün olarak ABD’nin tamamını kapsamaz. Eyaletler arasında, doğrudan yabancı yatırımın gelir eşitsizliği üzerinde uzun vadeli etkilerinde önemli farklılıklar vardır. Bazı eyaletlerde doğrudan yabancı yatırımlar, gelir eşitsizliğini azaltmada önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Mushtaq, Ahmad, Ahmed ve Nadeem (2014) beş SAARC ülkesinde doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini

incelemiştir. Analiz bulgularına göre, doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca kişi başına GSYH gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Çalışma, bu ülkeler için daha fazla doğrudan yabancı yatırımın teşvik edilmesi, daha iyi dağılım politikalarına sahip olmayı, artan ihracat, azalan ithalat ve daha iyi bir gelir dağılımı için belirli bir limit içerisinde enflasyonu sürdürmeyi önermektedir. Doğan, Shahinpour ve Aghapour (2013) ise İran için yaptığı benzer bir çalışmada doğrudan yabancı yatırımın gelir eşitsizliğini iyileştirme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Doğrudan yabancı yatırımlar ve gelir eşitsizliği arasında pozitif ve negatif yönde sonuçlara ulaşan çalışmalar dışında söz konusu iki değişken arasındaki ilişki hakkında, ülkedeki farklı durumlara göre değişen sonuçlar elde eden çalışmalara da rastlanmaktadır.

Tsai (1995) çalışmasında, ülkeler arasındaki karşılaştırma coğrafi kukla değişkenler yardımıyla yapılmıştır. Yapılan sınıflandırma sonucuna göre az gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu ilişki ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyi, hükümetin doğrudan rolü, tarım sektörünün önemine göre farklılık göstermektedir.

Mihaylova (2015) Orta ve Doğu Avrupa'daki on ülkede doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırımın gelir eşitsizliğini etkileme potansiyeline sahip olduğu, ancak bu etkinin yatırım yapılan ülkenin masnetme kapasitesine bağlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuca göre, bir ülkenin insan sermayesi ve ekonomik gelişmişliği düşük seviyelerde ise gelir eşitsizliği artış eğiliminde olmaktadır.

Rivera ve Castro (2013) Meksika'da 32 federal kuruluş için doğrudan yabancı yatırımın belirleyicileri ve bölgeler arasında gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Çalışma, Meksika'da doğrudan yabancı yatırımın niteliksiz ve ucuz işgücünün bol olduğu az gelişmiş bölgeler ya da federal kuruluşlara akma eğiliminde olmadığını gösteriyor. Bu açıdan ortodoks teoriyi desteklemiyor. Diğer yandan, doğrudan yabancı yatırım, nüfus açısından ve daha fazla alt yapı ve daha yüksek ortalama gelire sahip büyük piyasalara akma eğilimindedir. Dolayısıyla, Meksika'da doğrudan yabancı yatırımın belirleyicileri, eklektik teori ve OLI paradigmasında nitelendirilen ekonomik ve coğrafi özellikler veya konum avantajlarına uygundur. Ayrıca, çok güçlü olmamasına rağmen eğitim seviyesi de doğrudan yabancı yatırımın belirleyicileri arasındadır. Sonuç olarak, yazarların gözlemlerine göre, piyasanın gelişim seviyesi ve büyüklüğü doğrudan yabancı yatırım ile direkt bir ilişkiye

sahiptir, bu nedenle, bölgeler arasında gelir eşitsizliği artış eğilimindedir, ancak gelir eşitsizliğine neden olduğuna dair bir kanıt da yoktur.

Im ve McLaren (2015) gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımın gelir dağılımı ve yoksulluk oranı üzerine etkilerini araştırmışlardır. Yazarların, yatırım yapılan ülkede petrol keşiflerinin yanı sıra, komşu ülkelerdeki çekici yatırım şoklarına bağlı olarak, zamanla değişen araçlar vasıtasıyla, içsel doğrudan yabancı yatırım problemini ele alarak yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, araçlar olmaksızın, doğrudan yabancı yatırımın gelir eşitsizliği üzerinde hiçbir etkisi olmadığı ve yoksulluk üzerine de çok küçük pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür.

McLaren ve Yoo (2016) Vietnam'da doğrudan yabancı yatırımın gelir dağılımı ve yaşam standartları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bölgesel doğrudan yabancı yatırımın bir ölçüsü olarak Vietnam'ın 79 ilinin her birinde yabancı kuruluşların çalışan sayısını hesaplayarak, yerel hane halkının yaşam standartları ve eşitsizlik üzerinde doğrudan yabancı yatırımın etkilerini tahmin etmişlerdir. Yazarlar, bir ilde sürekli artan yabancı istihdamın, yabancı firmaların çalışanları olmayan hane halkı üyelerinin azalan yaşam standartları ile ilgili olduğunu, yabancı firmalar tarafından istihdam edilen çalışanların yaşam standartlarında çok küçük artışlar görüldüğü bulgularına ulaşmışlardır. Bu bulgular, hane halkı refahı üzerinde doğrudan yabancı yatırımın etkisini ölçmenin ticaret politikasını ölçmekten daha zor olduğunu ve yoksulluk karşıtı genel bir strateji olarak doğrudan yabancı yatırımın bakımından bir zorluk teşkil edebileceğini göstermektedir.

Velde ve Morrissey (2002) beş Doğu Asya ülkesinde ücret ve ücret eşitsizliği üzerinde doğrudan yabancı yatırımın etkisini araştırmıştır. Mesleğe göre ücret ve istihdama dair ILO verileri kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre 1985-1998 yılları arasında beş Asya ülkesinde doğrudan yabancı yatırımın ücret eşitsizliğini azalttığına dair güçlü bir kanıt bulunamamıştır. Buna karşılık yurtiçi etkileri (ücret belirleme, beceri arzı) kontrol ederek, doğrudan yabancı yatırımın Tayland'ta ücret eşitsizliğini artırdığı görülmüştür. Çünkü doğrudan yabancı yatırım, yetenekli ve düşük vasıflı işçilerin her ikisinin de ücretlerini artırır.

Bhandari (2007) Doğu Avrupa ve Orta Asya'da geçiş ülkeleri için gelir eşitsizliği ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında doğrudan yabancı yatırımın gelir eşitsizliği üzerinde herhangi bir negatif etkisi olmadığı, diğer taraftan ortalama ücretleri artırarak ekonomi üzerinde olumlu etki yaptığı sonucuna ulaşmıştır.

Karabıyık ve Dilber (2016) yabancı sermaye yatırımların gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkilerini farklı gelişmişlik düzeyindeki 50 ülke için analiz

etmişlerdir. Analiz sonuçlarında, doğrudan yabancı yatırımlarının gelir dağılımı eşitsizliğini iyileştirme konusunda katkı sağladığı, ancak ekonomik büyüme aracılığıyla artırılan gelirin adil olarak (kapsayıcı bir şekilde) dağıtılmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Konu ile ilgili literatürde Türkiye üzerine yapılmış çok az sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan Ucal vd. (2014) doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin uzun dönemde kaybolması ile bizim çalışmamızı destekler niteliktedir. Çalışmada Türkiye’de kısa ve uzun dönemde doğrudan yabancı yatırım ve diğer belirleyicilerin gelir eşitsizliğini nasıl etkilediği araştırılmıştır. 1970 ve 2008 dönemleri için ARDL modeli kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırım, başlangıçta gelir eşitsizliğini artırır, ancak bu etki uzun dönemde kaybolur. Okuryazarlık oranı uzun dönem ve kısa dönemde eşitsizliği azaltır. Diğer yandan, nüfus artışının kısa vadede istatistiksel olarak önemli bir etkisi olmamasına rağmen, uzun dönemde eşitsizliğin kötüleşmesinde etkisi oldukça büyüktür. Aynı zamanda GSYH’de bir artış kısa dönemde ve uzun dönemde eşitsizliği azaltır. Türkiye üzerine yapılan diğer bir çalışma Ongan (2004), gelir eşitsizliği ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi en küçük kareler regresyon analizini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar modernizasyon ve bağımlılık kuramları doğrultusunda incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliğini artırıcı etkilere sebep olması bağımlılık kuramı savunucularının görüşlerini desteklemektedir. İmalat sanayindeki istihdamın payı ile gelir eşitsizliği arasındaki negatif yönlü ilişki, az gelişmiş ülkelerde yoğun sermaye üretim teknikleri ile imalat sanayinde kullanılan emek miktarını azaltma potansiyeli düşünüldüğünde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etkilere neden olabilecektir. Gökalp, Baldemir ve Akgün (2011) çalışmasında Türkiye’de 1980-2001 döneminde emek yoğun sektörde çalışanların (vasıfsız işgücü) ücretlerini artırmadığı, aksine sermaye yoğun sektörde çalışan vasıflı işgücünün gelirlerinde daha yüksek bir artışa neden olarak gelir dağılımının bozulduğu görülmüştür.

3. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları dünya ekonomisindeki küreselleşme kavramının temelindeki itici gücü oluşturmaktadır. 1980’li yıllarla birlikte sermaye akımları ve yatırımlarını kısıtlayan rejimlerin serbestleşmenin olmaya başlaması ve bu yatırımları artırma konusunda adımlar atmaları dünyada doğrudan yabancı yatırımların son çeyrek yüzyılda yaklaşık üç katına çıkmasına yol açmıştır. Nitekim dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımların GSYH içindeki payı 1960’ta %4,4 iken, 1990 yılında %9,6’ya, 2000 yılında

%21,9'a ve nihayet 2015 yılında %33,6'ya yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde ise doğrudan yabancı yatırımların GSYH içindeki payı 1990 Yılında %9,3 iken, 2000'de %21,9 ve 2015'te %37,3 olarak gerçekleşirken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran sırasıyla %11,1, %22,1 ve %28,5 olmuştur. Bu rakamlar dikkate alındığında gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların payı 2002 yılından sonra gelişmekte olan ülkelerin üzerinde seyretmiştir (UNCTAD, 2016).

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların gelişim süreci incelendiğinde bu faaliyetlerin, 1954 yılında yürürlüğe giren ve 2003 yılına kadar geçerliliğini koruyan, 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" ile resmi bir çerçeveye oturtulduğu görülmektedir. 6224 sayılı yasa, dönemin koşullarına göre yabancı sermaye konusunda oldukça liberal hükümler içermekteydi. Ancak, her ne kadar döneminin çok ilerisinde hükümler içerse de, 1954-1980 döneminde, birçok gelişmekte olan ülke ile karşılaştırıldığında, Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermaye miktarı oldukça azdır. 1980 yılı sonu itibarıyla ülkeye giriş yapan yabancı sermaye miktarı ancak 281 milyon dolar tutarında gerçekleşebilmiş, bu miktarın 197 milyon dolarlık kısmı 1973 yılına kadar ülkeye giriş yapmıştır. 1977 yılında döviz sıkıntısının baş göstermesi ile kar transferlerinin yapılamaması yabancı sermaye girişini oldukça yavaşlatmış, 1974 ve 1979 yıllarında sermaye girişi bir tarafa, ülkeden sermaye çıkışları yaşanmıştır (Erçakar & Karagöl, 2011, ss. 9-11). Söz konusu dönemde, sermayenin yetersiz düzeyde kalmasının altında yatan temel nedenlerin, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile uygulanmaya başlanan ithal ikameci sanayileşme, kapalı ve içe dönük bir ekonomik politika izlenmesi ve ekonomik ve siyasi istikrarsızlık¹ olduğu söylenebilir (Bozdağlıoğlu & Evlimoğlu, 2014, ss. 41-42).

Oldukça liberal hükümler taşıyan 6224 sayılı yasaya rağmen ülkeye 1980'lerin başına kadar arzu edilen düzeyde yabancı sermaye yatırımının çekilememesi, yalnızca yasal düzenlemelerin yabancı sermaye çekme

¹ 1980 yılına kadar Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım çekmede başarısız olmasına neden olan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ile ilgili sorunlar oldukça çeşitlidir. Ekonomik nedenler olarak yabancı yatırımcılar için giriş ve faaliyet işlemlerinin çok yüksek maliyetler gerektirmesi, yüksek enflasyon, gittikçe artan ekonomik istikrarsızlık, 1980'lere kadar süren içe dönük yapı, fikri mülkiyet haklarının korunmasındaki konusundaki eksiklik, enflasyon muhasebesi ve uluslararası kabul görmüş muhasebe standartlarının bulunmaması, başarısız özelleştirme programı, yetersiz yasal altyapı ve elverişsiz altyapı (özellikle enerjide) sıralanabilir. Siyasi nedenler olarak ta; siyasî istikrarsızlık, iç çatışmalar (özellikle güneydoğu sorunu), yabancıların ülke ekonomisindeki varlığına yönelik tarihsel düşmanlık (Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki kapitülasyonlardan gelen), sivil ve askerî bürokrasi içindeki yabancı politik egemenlik korkusu, doğrudan yabancı yatırım teşvikinin eksikliği (bu konudaki isteksizliğin bir göstergesi) ve Türk ticaret yapısı (aile şirketlerinin kontrol ettiği ve yabancıların girmesine pek izin verilmeyen) ön plana çıkmaktadır (Erdilek, 2003, s. 80-81).

konusunda yeterli olmadığını göstermiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar kararları ile Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması ve ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması sonucu 1980 yılından itibaren yabancı sermaye girişlerinde artış yaşanmıştır (Karluk, 2009, s. 585).

Doğrudan yabancı yatırımların artırılması amacı ile yabancı sermaye liberalleşmesi ile ilgili olarak 1980'den bugüne kadar çok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaçla, 6224 sayılı yasa kapsamında 24 Ocak 1980 kararlarına ilaveten, 1984, 1986, 1995 yıllarında Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nda çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler ile ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olması, Türk özel sektörüne açık faaliyet alanlarında çalışması, tekel oluşturulması ve özel ayrıcalık sağlanmaması koşuluyla, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlere yabancı sermayenin önünün açılması sağlanmıştır. Bu amaçla çıkarılan bir başka yasa, kamu tarafından sağlanacak olan alt yapı (içme suyu, baraj, ulaşım, kanalizasyon vb.) ve enerji ile ilgili alanlarda, 1984 ve 1994 tarihli Yap-İşlet-Devret Yasasıdır (Yavan & Kara, 2003, ss. 30-31). 1954 yılında çıkarılan yasa mevcut duruma yeterli gelmeyince 05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasada yabancı sermaye giriş şartlarına göre yeniden tanımlanmıştır (Karluk, 2009, s. 583). Yasa ile yabancı yatırımcı için Türkiye'de yatırım sürecinde kolaylıklar sağlanmış, yerli ve yabancı yatırımcı açısından daha eşitlikçi bir yaklaşım gözetilmiştir. Yasanın yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısında önemli artışlar yaşanmıştır.

Ülkemizde bu yasal süreçlerden geçen doğrudan yabancı yatırımlar, benzer diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük seviyelerde olduğu görülür. Hâlbuki borç yaratmayan sermaye kalemi olarak nitelendirilen doğrudan yabancı sermaye girişlerindeki artış Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için son derece önemlidir. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarları incelendiğinde 1980 yılından 2004 yılına kadar olan dönemde çok ciddi bir artış yaşanmadığı görülür. Bu dönemde sadece 2001 yılında diğer yıllara göre önemli bir artış olmuştur. Bu artışta, 2000 yılında yapılan GSM ihalesi ile büyük yabancı sermaye girişinin katkısı büyüktür. Ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlarında 2004 yılından sonra bir sıçrama olmuştur. 1980-2004 döneminde ülkeye 19,3 milyar Dolar doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmişken sadece 2005 ve 2006 yıllarında toplam 30 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi olmuştur (Tablo 1). Doğrudan yabancı yatırımların 2005-2011 döneminde yüksek olmasında bu yıllarda özelleştirme kapsamında ülkeye gelen yabancı sermayeli kuruluşlar ile hisse alımı şeklinde gelen kuruluşların etkisi büyüktür.

Tablo 1: Türkiye’de 1980-2015 Dönemi Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yıllar	DYY (GSYH’ye Oran Olarak)	DYY (ABD Doları Cinsinden)	Yıllar	DYY (GSYH’ye Oran Olarak)	DYY (ABD Doları Cinsinden)
1980	0,03	18.000.000	1998	0,35	940.000.000
1981	0,13	95.000.000	1999	0,31	783.000.000
1982	0,09	55.000.000	2000	0,37	982.000.000
1983	0,07	46.000.000	2001	1,71	3.352.000.000
1984	0,19	113.000.000	2002	0,47	1.082.000.000
1985	0,15	99.000.000	2003	0,56	1.702.000.000
1986	0,17	125.000.000	2004	0,71	2.785.000.000
1987	0,13	115.000.000	2005	2,08	10.031.000.000
1988	0,39	354.000.000	2006	3,80	20.185.000.000
1989	0,62	663.000.000	2007	3,41	22.047.000.000
1990	0,45	684.000.000	2008	2,72	19.851.000.000
1991	0,54	810.000.000	2009	1,40	8.585.000.000
1992	0,53	844.000.000	2010	1,24	9.099.000.000
1993	0,35	636.000.000	2011	2,09	16.182.000.000
1994	0,47	608.000.000	2012	1,68	13.284.000.000
1995	0,52	885.000.000	2013	1,50	12.384.000.000
1996	0,40	722.000.000	2014	1,57	12.523.000.000
1997	0,42	805.000.000	2015	2,35	16.899.000.000

Kaynak: The World Bank

“2007 yılında doğrudan yabancı yatırım miktarı 1980-2015 dönemindeki en yüksek seviyesine, 22 milyar ABD Dolarına, ulaşmıştır. Ancak bu artıştan sonra, 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle 2009 yılında keskin bir düşüş yaşanmıştır. 2010 yılından itibaren yükselişe geçen doğrudan yabancı yatırım, 2011 yılında 16,2 milyar ABD Dolarına ulaşmış, 2012, 2013, 2014 yıllarında bu rakamın altında seyretmiştir (Tablo 1).

Türkiye 2014 yılında en fazla uluslararası doğrudan yabancı yatırım çeken ülkeler sıralamasında, 2013 yılına göre 4 basamak yükselerek, 22. sırada yer almış; 2015 yılında bir önceki yıla göre % 36 oranında bir artış gerçekleşmiş ve bu performansla genel sıralamada 2 basamak yükselerek 20. sırada yer almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2015; 2016).

4. METODOLOJİ

Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırım ve gelir eşitsizliği ilişkisinin araştırılmasında zaman serisi analiz yöntemleri kullanılacaktır. Bu bölümde zaman serisi analiz yöntemleri açıklanmıştır.

4.1. Durağanlık Analizleri

İktisadi zaman serisi analizlerinin ilk aşaması, kullanılacak serilerin birim köke sahip olup olmadığının araştırılmasıdır. Durağan olmayan serilerle yapılan analizler değişkenler arasında olmayan ilişkilerin varmış gibi görünmesine yani sahte regresyona (spurious regressions) ve güvenilir olmayan sonuçlara neden olmaktadır (Granger & Newbold 1974; Phillips 1986). Bu amaçla tasarruf ve ekonomik büyüme ilişkisinin test edilmesinde ilk aşamada analizde kullanılacak serilerin durağanlıkları incelenmektedir. Serilerin durağanlıklarının incelenmesinde Genişletilmiş Dickey-Fuller (1979) (ADF) ve Phillips-Perron'nun (1988) (PP) birim kök testlerinden faydalanılmıştır. İki teste göre de serilerin birim kök içerdiği (H_0 : Seri durağan değildir.) şeklindeki H_0 hipotezi sınanmaktadır.

ADF testinde p'inci dereceden AR süreci çerçevesinde (1) no'lu eşitlikteki sabit terimsiz, sabit terimli ve sabit terimli-trendli regresyon denklemleri kullanılır (Enders 2010, s. 207; Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, ss.323);

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \beta + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \beta + \alpha T + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\varepsilon \sim WN(0, \sigma^2) \quad (1)$$

(1) no'lu denklemlerde yer alan simgeler (Y_t) zaman serisi için (β) sabit terimi, (α) ve (δ) bu denklemlere ilişkin katsayıları; (Δ), birinci fark işlemcisini; (T), doğrusal zaman trendini; (ε_t), durağan tesadüfi hata terimini gösterir. Bu denklemlerden elde edilen ADF test istatistikleri, MacKinnon (1996) kritik değerleriyle karşılaştırılarak, birim kökün var olup olmadığı ($H_0: \gamma = 0$) test edilir.

ADF testinde hataların birbirinden bağımsız ve sabit varyanslı olduğu varsayılmaktadır. PP durağanlık testinde ise, hata terimlerinin beklenen değerinin sifıra eşit olduğu kabul edilir ancak hata terimlerinin değişen varyanslı durumu ele alınır (Asteriou & Hall, 2007, ss. 297; Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, ss. 365). PP testi, hareketli ortalama sürecini de dikkate alan (yani ARIMA içerikli) ve non-parametrik bir testtir. Aynı zamanda, bu

testin küçük örneklerde daha iyi sonuç verdiği belirtilmektedir (Yavuz, 2006, s. 967). Bu testin uygulanmasında (2) no'lu regresyon denklemleri dikkate alınır (Phillips & Perron, 1988; Enders, 2010, s. 229):

$$Y_t = \alpha_0^* + \alpha_1^* Y_{t-1} + \mu_t$$

$$Y_t = \alpha_0^{\sim} + \alpha_1^{\sim} Y_{t-1} + \alpha_2^{\sim} (t - T/2) + \mu_t \quad (2)$$

Denklemlerde yer alan (T) , gözlem sayısını; (μ_t) , hata terimini; (α_0^*, α_1^*) ve $(\alpha_0^{\sim}, \alpha_1^{\sim}, \alpha_2^{\sim})$ ise tahmin edilen regresyon katsayılarını göstermektedir. PP testinin uygulanması ve işleyen test süreci ADF testine benzerdir.

4.2. Eşbütünleşme Testi

Durağan olmayan seriler kullanılarak yapılan tahminler, güvenilir olmayan sonuçlara neden olduğundan serilerin durağanlaştırılması önerilmektedir. Serilerin farklarının alınarak durağanlaştırılması ise önemli bilgi kayıplarına yol açmaktadır. Ancak Engle ve Granger (1987)'e göre, bir analizde kullanılan seriler düzeylerinde durağan değil, ancak hepsi aynı düzeyde entegre ise, bu durumda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yani uzun dönemli ilişki olabilir ve bu eşbütünleşik seriler analizde kendi düzeylerinde kullanılabilirler.

Aynı mertebeden eşbütünleşik seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinde koentegrasyon testlerinden faydalanılmaktadır. Koentegrasyon ilişkisinin test edilmesinde, Johansen (1988), Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen maksimum olabilirlik (maximum likelihood) yaklaşımı kullanılacaktır (Enders, 2010, s. 385-386). Johansen koentegrasyon analizi eşbütünleşik vektör sayısının belirlenmesinde iz (trace) ve maksimum özdeğer (max-eigen) testlerine dayanır. Hipotezin sınanmasında kullanılan test istatistiği eşitliği şu şekilde gösterilebilir (Enders, 2010, s. 391):

$$\lambda_{iz}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \lambda_i)$$

$$\lambda_{max}(r, r+1) = -T \ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (3)$$

(3) no'lu denklemlerdeki T , kullanılabilir gözlem sayısının; λ_i ise serilerin birinci farklarında durağan olduğu varsayımı altında tahmin edilen karakteristik köklerin değeridir. λ_{iz} istatistiği'inci özdeğere yeni bir özdeğer eklendiğinde matrisin iz'inin artıp artmadığını değerlendirerek, sıfır hipotezi eşbütünleştirici vektör sayısının r 'den küçük veya eşit olduğu şeklinde kurulur. λ_{max} istatistiği ise r sayıda eşbütünleşme vektörü olduğunu ifade eden boş hipotezi, $r+1$ eşbütünleşme vektörü olduğunu ifade eden alternatif hipoteze

karşı test etmektedir (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, ss. 511). λ_{iz} ve λ_{max} test istatistikleri kritik değerden daha büyük ise sıfır hipotezi (H_0 : Eşbütünleşme yoktur) reddedilecektir. Bu durumda değişkenlerin eşbütünleşik olduğuna karar verilecektir.

4.3. VAR Modeli

Geleneksel modellerden farklı olarak, Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR analizi, ele alınan değişkenler arasında karşılıklı ilişkilerin olup olmadığını ortaya çıkarmak için kullanıldığından, son yıllardaki makroekonomik çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. VAR yöntemi, modeldeki değişkenlerin tamamını içsel kabul ettiğinden, önceden elde edilen bilgilere veya teoriye dayalı olarak oluşturulan sınırlayıcı şartları kapsamaz (Kargı & Terzi, 1997). Dolayısıyla VAR modelleri bu noktada bir üstünlük sağlar.

VAR modellerini açıklamak için y_t ve z_t değişkenlerinin olduğu bir model düşünelim. Bu değişkenlerden hangisinin içsel hangisinin dışsal olduğunun bilinmediği durumda, y_t 'nin, z_t 'nin şimdiki ve geçmiş değerlerinden etkilendiğini; z_t 'nin de y_t 'nin şimdiki ve geçmiş değerlerinden etkilendiği varsayıldığında denklem (4) ve (5)'te yer alan iki değişkenli sistem elde edilir (Enders, 2010, s. 297):

$$y_t = b_{10} - b_{12}z_t + \gamma_{11}y_{t-1} + \gamma_{12}z_{t-1} + \varepsilon_{yt} \quad (4)$$

$$z_t = b_{20} - b_{21}y_t + \gamma_{21}y_{t-1} + \gamma_{22}z_{t-1} + \varepsilon_{zt} \quad (5)$$

Burada y_t ve z_t 'nin durağan olduğu, ε_{yt} ve ε_{zt} 'nin σ_y ve σ_z standart sapmalara sahip ve birbirleriyle ilişkisi olmayan temiz seriler olduğu varsayılmaktadır. Eşitlik (4) ve (5) bu varsayımlar altında gecikme uzunluğunun bir tane olması nedeniyle VAR(1) modelini oluştururlar.

Eşitlik (4) ve (5), değişkenler eşanlı olarak birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri için indirgenmiş form eşitlikleri değildir. Bu model matris formunda yazılmak istendiğinde (Enders, 2010: 298):

$$\begin{bmatrix} 1 & b_{12} \\ b_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_{10} \\ b_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \quad (6)$$

ya da

$$Bx_t = \Gamma_0 + \Gamma_1 x_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

(7) numaralı eşitliği β^{-1} ile çarpılırsa standart VAR modeli elde edilir:

$$x_t = A_0 + A_1 x_{t-1} + e_t \quad (8)$$

α_{i0} , A_0 vektörünün i 'nci elemanı; α_{ij} , A_1 matrisinin i 'nci satır ve j 'nci sütundaki elemanı ve ε_{it} , ε_t vektörünün i 'nci elemanı şeklinde tanımlanırsa, VAR modeli standart biçimde denklem (9) ve (10)'daki gibi yazılabilir:

$$y_t = \alpha_{10} + \alpha_{11} y_{t-1} + \alpha_{12} z_{t-1} + e_{1t} \quad (9)$$

$$z_t = \alpha_{20} + \alpha_{21} y_{t-1} + \alpha_{22} z_{t-1} + e_{2t} \quad (10)$$

Tahmin edilen VAR modeline ilişkin hata terimlerinin durağan bir yapıya sahip olması gerekir. Modelin durağanlığı (istikrarı) ise, katsayı matrisinin öz-değerlerine bağlıdır. Öz-değerlerin tamamı birim çemberin içinde ise, kurulan model durağandır. Sonraki aşamada ise, tahmin edilen VAR modelindeki hata terimine ait tanısal test sonuçlarına göre, hata terimlerine ilişkin değişen varyans ve ardışık bağımlılık problemleri ile normal dağılım test edilir.

4.4. Nedensellik Analizleri

Granger (1969)'ın geliştirdiği Granger nedensellik analizi değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ve yönünü belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu analiz bir değişkenin bugünkü (cari) değeri ile diğer değişkenin geçmiş değerleri arasında bir ilişki olup olmadığını test eder.

X_t ve Y_t gibi iki değişken arasındaki doğrusal nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla denklem (11) ve denklem (12)'deki gibi bir VAR modeli tahmin edilmektedir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (11)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} X_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (12)$$

Burada Δ fark işlemcisini, p gecikme uzunluğunu, α ve β tahmin

edilecek parametreleri ve ε_t beyaz gürültü sürecine sahip hata terimlerini göstermektedir. Eşitlik (11)'de “ X_t değişkeninden Y_t 'ye doğru Granger nedensellik yoktur” sıfır hipotezi $H_0 : \alpha_{2i} = 0$ şeklinde tanımlanır ve buna Wald (F-testi) testi uygulanır. Burada sıfır hipotezi reddedildiği takdirde, X_t değişkeninden Y_t 'ye doğru Granger anlamda nedensellik olduğu sonucuna ulaşılır.

5. BULGULAR

5.1. Veri Seti ve Model

Çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki VAR modeli yardımıyla analiz edilecektir. VAR modelleri, tek ülkeli zaman serisi analizlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. 1980-2015 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak yapılan analizde gelir eşitsizliğini temsilen, literatürdeki birçok çalışmada olduğu gibi, gini katsayısı (GINI) kullanılmıştır. Bir zaman serisi analizi için gerekli olan uzunlukta veri setine ulaşmak oldukça zordur. Bu nedenle gelir eşitsizliği ile ilgili çalışmalarda genellikle panel veri seti kullanılmaktadır. Gini katsayısı verilerine Standardize Edilmiş Dünya Gelir Eşitsizliği (Standardized World Income Inequality Database: SWIID) veri tabanından da ulaşılabilir. Ancak buradaki veriler her yıl için düzenli olarak hesaplanmamıştır. Yine Dünya Bankası veri tabanında gini katsayısına ilişkin veri seti oldukça kısadır. Bu nedenle çalışmada gini katsayısı verileri, TÜİK (2016) ile Dumlu ve Aydın (2008)'den elde edilmiştir².

Modelde DYY olarak temsil edilen doğrudan yabancı yatırım verisi Dünya Bankası'ndan alınmış olup, doğrudan yabancı yatırım stokunun GSYH'ye oranı şeklindedir. Gini katsayısını etkilediği düşünülen diğer değişkenlerin belirlenmesinde ilgili literatürden özellikle Tsai (1995) ve Ucal vd. (2014)'dan yararlanılmıştır. Gelir eşitsizliğini etkilediği bilinen temel değişkenlerden biri ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme (GELİR) ABD Dolar'ı cinsinden kişi başına düşen gelir olarak modele dahil edilmiştir. Bu veri de Dünya Bankası'ndan alınmıştır. ENF, enflasyon oranını göstermektedir ve tüketici fiyatları cinsinden yıllık yüzde artış olarak Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Ülkedeki ekonomik belirsizliğin ve para politikasının da bir göstergesi olan enflasyon finansal piyasaları, tüketicilerin satın alma güçlerini, gelirlerini dolayısıyla gelir dağılımını etkilemektedir. Son olarak beşeri sermayeyi temsilen ortaöğretimde okullaşma oranı (OKUL) verisi kullanılmıştır. Bireylerin eğitim düzeyi onların gelirlerini belirleyen önemli bir

²Kanberoğlu ve Arvas (2014) ile Hazman (2011) gini katsayısı verilerini Dumlu ve Aydın (2008)'den elde etmişlerdir.

unsur olmaktadır. Okullaşma oranı verileri ise, Kalkınma Bakanlığı'nın 1950-2014 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler'inden ve TÜİK'in eğitim istatistiklerinden derlenmiştir. Modelde yer alan değişkenlere ait temel regresyon denklemi şu şekildedir:

$$GINI = \beta + \alpha X_{it} + Xu_{it} \quad (1)$$

Denklem (1)'deki *GINI*, gini katsayısını; β , sabit terimi; *X*, gini katsayısını etkilemesi muhtemel olan açıklayıcı değişkenler matrisini; *u*, ise hata terimini göstermektedir. Model daha açık formda fonksiyon olarak denklem şu şekilde yazılabilir:

$$GINI = f(DYY, GELİR, ENF, OKUL) \quad (2)$$

Serilerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2'deki gibidir. Jarque-Bera testine göre hesaplanan ki-kare istatistiğinin p değeri yüksek olduğu takdirde, serinin normal dağılıma sahip olduğunu gösteren H_0 hipotezi reddedilmemektedir. Tablo 2'ye göre doğrudan yabancı yatırım dışındaki tüm seriler normal dağılmaktadır.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	GINI	DYY	GELİR	ENF	OKUL
Ortalama	42.42222	0.943889	4794.694	43.56778	68.51389
Maksimum	45.70000	3.800000	10801.00	110.1700	94.50000
Minimum	39.10000	0.030000	1246.000	6.250000	40.60000
Standart Hata	1.899490	0.976982	3393.576	31.45812	17.03576
Çarpılık	0.391789	1.385482	0.696175	0.365698	0.187826
Basıklık	2.147752	4.085689	1.893151	2.021913	1.743482
Jarque-Bera	2.010484	13.28544	4.745628	2.237389	2.579929
Olasılık	0.365956	0.001303*	0.093218	0.326706	0.275281

Not: Jarque-Bera normallik sınaması sonuçlarını vermektedir. *Seriler normaldağılımıştır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlıklarının analiz edilmesinde ADF ve PP birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Durağanlık analizlerinin sonuçları Tablo2'de sunulmuştur.

Tablo 3: Birim Kök Testleri (ADF ve PP)

Değişkenler	ADF (Sabit)	ADF (Trend ve Sabit)	PP (Sabit)	PP (Trend ve Sabit)
GINI	-1,300(2)	-3,012(0)	-1,300(0)	-2,999(3)
Δ GINI	-8,412*(0)	-8,277*(0)	-8,412*(0)	-8,277*(0)
DYY	-1,687(0)	-3,596(1)	-1,488(1)	-2,296(1)
Δ DYY	-5,036*(0)	-4,957*(0)	-8,125*(3)	-8,510*(3)

GELİR	-0,359(0)	-2,045(0)	-0,457(3)	-2,145(3)
ΔGELİR	-5,446*(0)	-5,351*(0)	-5,493*(3)	- 5,363*(2)
ENF	-2,250(0)	-2,361(0)	-2,397(3)	-2,628(3)
ΔENF	-8,048*(0)	-7,918*(0)	-8,582*(2)	- 7,918*(0)
OKUL	-0,893(0)	-2,428(0)	-0,904(1)	-2,556(1)
ΔOKUL	-5,547*(0)	-5,462*(0)	-5,542*(3)	- 5,449*(3)
Kritik Değer %1	-3.632900	-4.243644	-3.632900	-4.243644
Kritik Değer %5	-2.948404	-3.544284	-2.948404	-3.544284
Kritik Değer %10	-2.612874	-3.204699	-2.612874	-3.204699

Not: Δ simgesi birinci farkları gösterir. Parantez içindeki değerler gecikme uzunluklarıdır.
*p<.01, **p<.05, ***p<.10

Tablo 3'e göre, analize katılan değişkenlerin tamamı kendi seviyesinde durağan değildir. Diğer taraftan serilerin birinci farkları alındığında tüm serilerin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu seriler birinci dereceden eşbütünlük I(1)'dir.

5.2. Eşbütünlük Analizi

Seriler düzey değerlerinde durağan değil, ancak farkları alındığında aynı dereceden durağan iseler, bu seriler arasında eşbütünlük ilişkisi olabilir. Çalışmadaki serilerin tamamı birinci dereceden durağan olduğundan, I(1), uzun dönemli ilişkinin tespiti amacıyla eşbütünlük analizi yapılmıştır. Johansen eşbütünlük yöntemine göre eşbütünlük analizi yapılmadan önce gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Buna göre Tablo 4'te yer alan kriterlere göre Akaike Bilgi Ölçütü (AIC) kriteri dışındaki diğer kriterler 1 gecikme uzunluğunu göstermektedir. Buna göre 1 gecikme uzunluğu alınarak analize devam edilmiştir.

Tablo 4: Eşbütünlük İçin Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	Log L	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-650.7124	NA	3.88e+10	38.57132	38.79578	38.64787
1	-535.1956	190.2630*	1.93e+08*	33.24680	34.59359*	33.70609*
2	-509.7662	34.40438	2.08e+08	33.22154*	35.69066	34.06358

Not: AIC: Akaike Bilgi Ölçütü, SC: Schwarz Bilgi Ölçütü, FPE: Son Tahmin Hatası, HQ: Hannan-Quinn Bilgi Ölçütü

Belirtilen değişkenler arasında uzun dönemde ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla Johansen eşbütünlük analizi yapılmıştır. Johansen (1988) eşbütünlük testinde beş farklı modeli mevcuttur. Test yapılırken bunlardan hangisinin en uygun model olduğunun kararında Pantula ilkesi kullanılmaktadır. Buna göre her model için ayrı eşbütünlük testi yapılmaktadır. Pantula ilkesi 5 model arasından en sık karşılaşılan 2, 3 ve 4

no'lu modeller arasından tercih yapılmasını sağlamaktadır. Seriler arasında eşbütünlük olmadığı (sıfır hipotezinin) ilk kabul edildiği model, en uygun modeldir (Asteriou & Hall, 2007, s. 327-328). Her model ayrı ayrı test edildiğinde, 3 no'lu modelin en uygun model olduğuna karar verilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Pantula İlkesine Göre Eşbütünlük Model Seçimi

Rank	Model2	Model 3	Model 4
r=1	29,22(0,199)	28,67(0,184)	31,12(0,264)
r≥ 1	20,67(0,362)	16,93(0,585)	19,92(0,658)

Not: Tablodaki rakamlar max-özdeğer istatistikleridir. Parantez içindeki rakamlar olasılık değerleridir.

Sonuçlarına Tablo 6'da yer verilen analize göre iz istatistiği 63.085'tir. Bu değer, kritik değer olan 69.818'den küçüktür. Maksimum özdeğer testinin sonuçları incelendiğinde, maksimum özdeğer istatistiği 28.677, kritik değer olan 33.876'dan küçüktür (Tablo 6). Böylece, her iki testte (iz ve maksimum özdeğer) de %5 anlamlılık düzeyinde eşbütünlüğün olmadığı şeklindeki sıfır hipotezi reddedilemez.

Bu sonuçlar ele alınan dönemde bu değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisinin dolayısıyla, uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Analizdeki değişkenler arasında herhangi bir eşbütünlük ilişkisi olmadığından bundan sonraki adım VAR modelini tahmin etmektir.

Tablo 6: Johansen Eşbütünlük Testi

Özdeğer	H ₀	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık*	Max-Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık*
0.569784	r=0	63.08561	69.81889	0.1531	28.67791	33.87687	0.1840
0.392255	r≤1	34.40770	47.85613	0.4797	16.93197	27.58434	0.5858
0.298278	r≤2	17.47572	29.79707	0.6049	12.04340	21.13162	0.5434
0.143117	r≤3	5.432322	15.49471	0.7613	5.251429	14.26460	0.7098
0.005306	r≤4	0.180893	3.841466	0.6706	0.180893	3.841466	0.6706

Not: İz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği %5 düzeyinde eşbütünlüğün olmadığını gösterir. *MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p değerleridir.

5.3. Granger Nedensellik Testi

VAR modeline dayalı olarak yapılan Granger nedensellik analizi bulguları Tablo 7'de verilmiştir. Blok dışsallık Wald testi sonuçlarına göre sadece doğrudan yabancı yatırımdan GINI'ye doğru %10 düzeyinde bir nedensellik vardır. Diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi görünmemektedir.

Tablo 7: VAR Granger Nedensellik Testi

Bağımlı Değişken: GINI			
	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
DYY	3.207042	1	0.0733***
GELİR	2.469128	1	0.1161
ENF	0.243600	1	0.6216
OKUL	0.167234	1	0.6826
Bağımlı Değişken: DYY			
GINI	0.208273	1	0.6481
GELİR	2.131474	1	0.1443
ENF	3.31E-06	1	0.9985
OKUL	2.465297	1	0.1164
Bağımlı Değişken: GELİR			
GINI	0.237747	1	0.6258
DYY	0.286690	1	0.5923
ENF	0.033794	1	0.8541
OKUL	2.239692	1	0.1345
Bağımlı Değişken: ENF			
GINI	2.354333	1	0.1249
DYY	0.370185	1	0.5429
GELİR	0.966529	1	0.3255
OKUL	0.479930	1	0.4885
Bağımlı Değişken: OKUL			
GINI	2.525319	1	0.1120
DYY	0.006875	1	0.9339
GELİR	1.889240	1	0.1693
ENF	0.691002	1	0.4058

*p<0.01, **p<0.05, ***p<0.10

5.4. VAR Analizine Dayalı Etki-tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırması

Aralarında eşbütünlüşme ilişkisi olmadığından değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki VAR modeliyle incelenir. VAR modeli tahmin sonuçları Tablo 8'dir.

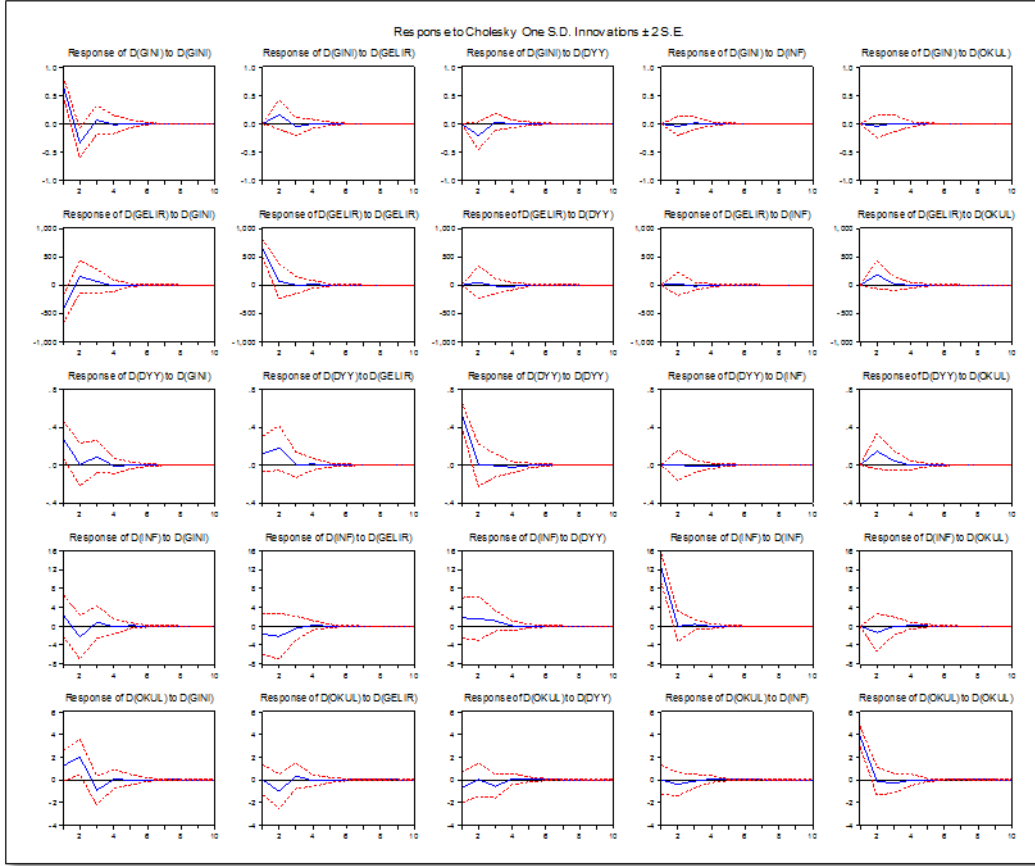
Tablo 8: VAR Tahmin Sonuçları

	D(GINI)	D(DYY)	D(GELİR)	D(ENF)	D(OKUL)
D(GINI(-1))	-0.104324 [-0.48852]	0.089839 [0.45637]	123.3440 [0.48759]	-6.328670 [-1.53438]	2.074890 [1.58913]
D(DYY(-1))	-0.395417 [-1.79082]	0.048178 [0.23670]	140.0453 [0.53543]	2.594719 [0.60843]	0.111934 [0.08291]
D(GELİR(-1))	0.000310 [1.57135]	0.000266 [1.45996]	0.075830 [0.32420]	-0.003749 [-0.98312]	-0.001659 [-1.37450]
D(ENF(-1))	-0.003296 [-0.49356]	1.12E-05 [0.00182]	1.454014 [0.18383]	-0.000728 [-0.00565]	-0.033936 [-0.83127]

D(OKUL(-1))	-0.010901 [-0.40894]	0.038584 [1.57013]	47.25801 [1.49656]	-0.356688 [-0.69277]	-0.028148 [-0.17270]
C	-0.242015 [-1.83637]	-0.048612 [-0.40014]	149.3561 [0.95671]	-0.653054 [-0.25656]	2.284872 [2.83558]
R²	0.278761	0.140951	0.099462	0.091273	0.275093
F-istatistiği	2.164421	0.918838	0.618508	0.562466	2.125129

Not: Köşeli parantezdeki rakamlar t değerlerini gösterir.

VAR modeli parametrelerinin yorumlanması ekonomik açıdan pek anlamlı olmadığından etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizlerine dayalı yorumlar yapılacaktır. Etki-tepki (Impulse-Response) fonksiyonları, rassal hata terimlerindeki bir standart sapmalılık şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değişkenlerine olacak etkisini yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle etki-tepki analizi bir değişkende meydana gelecek rastgele bir şokun, hem kendisi hem de sistemdeki diğer değişkenler üzerindeki etkisini analiz ettiğinden ekonomi politikalarına yön vermede önemli bir işlev görmektedir. Şekil 1 Etki-tepki fonksiyonlarını göstermektedir. Buna göre doğrudan yabancı yatırımlar kendi şoklarına karşı pozitif tepki verirken, GINI kendi şoklarına karşı ilk dönem pozitif ikinci dönemde negatif tepki vermektedir. GINI'nin gelirdeki (ekonomik büyümedeki) bir standart sapmalılık şoka karşı tepkisi oldukça düşüktür. Bu tepki ikinci dönemde azalmaya başlamış ve üçüncü dönemde hemen hemen son bulmuştur. Yine GINI'nin doğrudan yabancı yatırımlardaki bir standart sapmalılık şoka karşı tepkisi negatiftir. GINI analizdeki değişkenlerden en fazla doğrudan yabancı yatırımlara tepki vermektedir. Ancak bu tepkinin şiddeti de çok yüksek değildir. Sadece üç dönem sürmektedir.

Şekil 1: Etki-Tepki Fonksiyonları

Varyans ayrıştırması, bir değişkendeki değişimin ne kadarının kendisinden ne kadarının modeldeki diğer değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Böylece bir makroekonomik büyüklük üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile açıklanabilir. VAR modelindeki gelir eşitsizliğine (GINI) ait varyans ayrıştırması sonuçları Tablo 9’da verilmiştir. Buna göre, gelir eşitsizliğinin varyansında meydana gelen değişimin yaklaşık %88’i kendisi tarafından, %4’ü gelir tarafından ve yaklaşık %8’i doğrudan yabancı yatırımlar tarafından açıklanmaktadır. Gelir eşitsizliğinin öngörü hata varyansı içinde en fazla paya sahip değişken doğrudan yabancı yatırımlardır. Ancak bu etki oldukça düşüktür (yaklaşık %8). Bulunan bu sonuçlar Granger nedensellik blok dışsallık testi sonuçlarını (ki-kare: 3.207, p-değeri: 0.733<0.10) destekler niteliktedir.

Tablo 9: Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	D(GINI)	D(GELİR)	D(DYY)	D(INF)	D(OKUL)
1	0.665122	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.792398	88.20711	4.227603	7.024171	0.266356	0.274763
3	0.797374	87.76814	4.571764	7.983611	0.295769	0.280714
4	0.797582	87.75656	4.570058	7.982884	0.296893	0.293601
5	0.797586	87.75579	4.570026	7.983338	0.297236	0.293608
6	0.797587	87.75570	4.570028	7.983417	0.297236	0.293621
7	0.797587	87.75569	4.570030	7.983417	0.297237	0.293622
8	0.797587	87.75569	4.570030	7.983417	0.297237	0.293622
9	0.797587	87.75569	4.570030	7.983417	0.297237	0.293622
10	0.797587	87.75569	4.570030	7.983417	0.297237	0.293622

6. SONUÇ

Son yıllarda dünya genelinde hem gelir eşitsizliğinde hem de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli değişiklikler söz konusudur. Özellikle son yıllarda hem hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde görülen gelir eşitsizliğindeki artışın nedenleri üzerine odaklanılmıştır. Gelir eşitsizliğindeki bu artışın nedenlerinden birisinin, 1990'ların ikinci yarısından itibaren küreselleşme rüzgârlarıyla birlikte hızla artan doğrudan yabancı yatırımlar olduğu konusunda çalışmalar (Tsai, 1995; Halmos, 2011; Herzer, 2012) literatürde yer almıştır.

Bu çalışma da Türkiye'de gelir eşitsizliği ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu ilişki, verilerine düzenli olarak ulaşılabildiğimiz 1980-2015 dönemi için zaman serileri analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Çalışmanın en temel bulgusu doğrudan yabancı yatırımlar ile gelir eşitsizliği arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı şeklindedir. Kısa dönemde ise doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi oldukça küçük ve bu etki negatiftir. Bu sonuçlar VAR analizine dayalı Granger nedensellik analizi sonuçlarını teyid eder şekildedir. Nedensellik analizinde de doğrudan yabancı yatırımlardan gelir eşitsizliğine doğru %10 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Karabıyık ve Dilber (2016) 50 gelişmekte olan ülke verisini kullanarak yaptığı analizde oldukça küçük anlamlılık düzeyinde (%10) doğrudan yabancı yatırımlar ile gelir eşitsizliği arasında negatif ilişki bulmuştur. Bu bulgulara dayanılarak doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliğinin çok az da olsa azalmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Literatürde benzer sonuçlara Chintrakarn vd. (2010) ve Ucal vd. (2014)'te ulaşmıştır. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'de gelir eşitsizliğini olumsuz etkilediği yönünde bir bulguya rastlanmamıştır. Gelir

eşitsizliğini azaltma yönündeki etkisi çok küçük hatta önemsiz denilebilecek boyutta olduğundan, doğrudan yabancı yatırımlarının Türkiye’de gelir dağılımını etkilemekte kullanılabilecek etkili bir araç olmadığı söylenilebilir.

7. KAYNAKÇA

- Akçoraoğlu, A. (2015). Gelir dağılımı ve iktisadi büyüme: Post-Keynesyen modeller ve politika analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 26(96), 91-126.
- Asteriou, D., & Hall, S. G. (2007). *Applied econometrics*. Palgrave Macmillan: New York.
- Basu, P., & Guariglia, A. (2007). Foreign direct investment, inequality, and growth. *Journal of Macroeconomics*, 29 (4), 824–39.
- Bhandari, B. (2007). Effect of inward foreign direct investment on income inequality in transition countries. *Journal of Economic Integration*, 22(4), 888-928.
- Blomstrom, M. (1992). Foreign investment and productive efficiency: The Case of Mexico. *The Journal of Industrial Economics*. 35(1), 97-110.
- Bozdağlıoğlu, Y., & Evlimoğlu, U. (2014). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel süreçte gösterdiği gelişim: Hukuksal ve ekonomik yansımaları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 32-52.
- Chintrakarn, P., Herzer, D., & Nunnenkamp, P. (2010), FDI and income inequality: Evidence from a Panel of US States. *Kiel Working Papers*, Kiel Institute for the World Economy, No. 1579, January, 2010, 1-30.
- Doğan, E. M., Shahinpour, A., & Aghapour, K. (2013). İran’da gelir dağılımı üzerine doğrudan yabancı yatırımın etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 377-388.
- Dumlu, U., & Aydın, Ö. (2008). Ekonometrik modellerle Türkiye için 2006 yılı GINI katsayısı tahmini. *Ege Akademik Bakış*, 8(1), 373-393.
- Enders, W. (2010). *Applied Econometric Time Series*, Third Edition, New York.
- Engle, R., & Granger, C.W.J. (1987). Cointegration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55, 251-277.
- Erçakar, M. E., & Karagöl, E.T. (2011). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar. *SETA Analiz Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 33, Ocak.
- Erdilek, A. (2003). A Comparative analysis of inward and outward FDI in Turkey. *Transnational Corporations*, 12(3), 78-105.
- Gökalp, M F., Baldemir, E. & Akgün, G. (2011). Türkiye ekonomisinde dışa açılma ve gelir eşitsizlikleri ilişkisi. *Yönetim Ve Ekonomi*, 18 (1), 87–104.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Granger, C. W. J. & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics, *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120.
- Halmos, K. (2011). The effect of FDI, exports and GDP on income inequality in 15 Eastern European Countries. *Acta Polytechnica Hungarica*, 8(1), 1223-136.
- Hazman, G. G. (2011). Türkiye’de gelir dağılımında adalet ve sosyal güvenlik arasındaki nedensellik ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 205-216.
- Herzer, D., Huhne, P. & Nunnenkamp, P. (2012). FDI and income inequality-evidence

- from Latin American Economies. *Kiel Working Papers*, Kiel Institute for the World Economy, No.1791,1-36, August.
- Heyman, F., Sjöholm, F. & Tingvall, P. G. (2007). Is there really a foreign ownership wage premium? Evidence from matched employer-employee data. *Journal of International Economics*, 73, 355-376.
- Hunya, G., & Geishecker, I. (2005). Employment effects of foreign direct investment in Central and Eastern Europe. *VIIES*, Research Report, Vienna.
- IM, H., & McLaren, J. (2015). Does foreign direct investment raise income inequality in developing countries? A new instrumental variables approach. *Mimeo*. University of Virginia, 10th March, 1-58.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegrating vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231–254.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with application to the demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.
- Jordaan, J. A. (2012). Foreign direct investment and technology transfers to local suppliers: Identifying the effects of type of ownership and the technology gap. *European Regional Science Association, In ERSA conference papers* (No. ersa12p1166).
- Kanberoğlu, Z., & Arvas, M. A. (2014). Finansal kalkınma ve gelir eşitsizliği: Türkiye örneği, 1980-2012. *Sosyoekonomi*, 21(21), 105-122.
- Karabıyık, C., & Dilber, İ. (2016), Gelir eşitsizliği ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkisi: Panel Veri Analiz. *Journal of Yasar University*, 11(44), 316-325.
- Kargı, N., & Terzi, H. (1997). Causal relations among the ISE, inflation, interest rates and real activity in Turkey: A VAR Analysis. *İMKB*, 1(4), 27-39.
- Karluk, R. (2009), *Cumhuriyet'in ilanından günümüze Türkiye ekonomisi'nde yapısal dönüşüm* (12. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Keeley, B. (2015). Income inequality: The gap between rich and poor, OECD insights. *OECD Publishing*, Paris. 17 Ağustos 2016 tarihinde <http://dx.doi.org/10.1787/9789264246010-en> adresinden erişildi.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45, 1-28.
- McLaren, J., & Yoo, M. (2016). FDI and inequality in Vietnam: An Approach with Census Data. July 14, 1-39. 19 Ağustos 2016 tarihinde <http://www2.hawaii.edu/~baybars/McLaren%20and%20Yoo.pdf> adresinden erişildi.
- Mihaylova, S. (2015). Foreign direct investment and income inequality in Central and Eastern Europe. *Theoretical and Applied Economics*, 22, 2(603), Summer, 23-42.
- Mushtaq, M., Ahmad, K., Ahmed, S., & Nadeem, M. (2014). Impact of FDI on income distribution in selected SAARC countries, *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences*, 4(7S): 1-10.
- OECD (2008). Growing unequal? Income distribution and poverty in OECD Countries. 7 Ağustos 2016 tarihinde <http://www.keepeek.com/Digital-Asset->

- Management/oecd/social-issues-migration-health/growing-unequal_9789264044197-en#.V-RcHiiLTIU adresinden erişildi.
- Ongan, T.H. (2004). Gelir eşitsizliği doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Ters U Eğrisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 54(1), 153-165.
- Phillips, P. (1986). Understanding spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 33(3), 311-340.
- Phillips, P. & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Rivera, C. G. J., & Castro, G. A. (2013). Foreign direct investment in Mexico determinants and its effect on income inequality. *Contaduria y Administracion*, 58(4), 201-222.
- Sayek, S. (2009). Foreign direct investment and inflation. *Southern Economic Journal*, Vol. 76, No. 2 (Oct., 2009), 419-443.
- Sevüktekin, M., & Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonomik zaman serileri analizi*. (Üçüncü Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.
- Shahbaz, M., & Aamir, N. (2008). Direct foreign investment and income distribution: A Case Study for Pakistan. *International Research Journal of Finance and Economics*, 21, 7-18.
- Shaikh, F. M. (2010). Causality relationship between foreign direct investment, trade and economic growth In Pakistan. In *International Business Research*, Harvard Business School, Vol. 1, 11-18.
- Sims, C.A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48, 1-48.
- Suanes, M. (2016). Foreign direct investment and income inequality in Latin America: A sectoral analysis. *Cepal Review*, 118, April, 45-61.
- Tsai, P.L. (1995). Foreign direct investment and income inequality: Further evidence. *World Development*, 23(3), 469-483.
- TÜİK (2016), Gelir, yaşam, tüketim ve yoksulluk istatistikleri, 11 Aralık 2016 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (2015). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2014 yılı raporu. Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Eylül 2015.
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (2016). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2015 yılı raporu. Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Eylül 2016.
- Ucal, M., Bilgin, M. H. & Haug, A. A. (2014). Income inequality and FDI: Evidence with Turkish aata. *Munich Personal RePEc Archive*, No. 61104, posted 5 January 2015, 1-28.
- UNCTAD (2016), World investment report 2016: Annex table. 8 Ekim 2016 tarihinde <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> adresinden erişildi.
- Velde, D. W., & Morrissey, O. (2002). Foreign direct investment, skills and wage inequality in East Asia. *DESG Conference in Nottingham*, April. 11 Ekim 2016 tarihinde http://www.waipa.org/wp-content/uploads/2016/07/ODI_Foreign-Direct-Investment-Skills-and-Wage-Inequality-in-East-Asia.pdf adresinden erişildi.

- Yavan, N. & Kara, H. (2003). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve bölgesel dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 19-42.
- Zhang, K.H. (2005). How does FDI affect a host country’s export performance? The case of China, Paper presented in International Conference of WTO, *China and Asian Economies*, III. In Xi’an, China, June 25-26.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ KARS'A YAPILAN KAMU HARCAMALARI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt,
8, Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 04.08.2016 Yayına Kabul Tarihi: 18.02.2017

İlyas TOPÇU
Yrd. Doç. Dr.
Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi,
ilyastopcu@hotmail.com

ÖZ Kırk yıl boyunca Rus işgalinde kalan ve Milli Mücadele yıllarında Ermeni mezalimine maruz kalan Kars ve çevresindeki ekonomik hayat kurtuluşu takiben canlanmaya başladı. Cumhuriyet hükümeti tüm ülkede olduğu gibi, Kars'ta da ekonomik hamlelere büyük önem verdi. Bir taraftan tarım ve hayvancılık sektöründe ciddi adımlar atılırken, diğer taraftan da sağlık ve eğitim alanında hamleler yapılmaya başlandı. II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar ve savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmelerin ardından, 1946'da kurulan Demokrat Parti 1950-1960 yılları arasında on yıl boyunca tek başına iktidar olabilme başarısını gösterdi. DP döneminde ülke genelinde sağlıktan eğitime, diyanetten tarıma çok ciddi adımlar atıldı ve harcamalar yapıldı. Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 döneminde Kars'ta da bu alanda önemli gelişmeler yaşandı.

Anahtar kelimeler: Kars, demokrat parti, kamu harcamaları

Jel kodları: Z12, Z19, R58

Alanı: Siyaset bilimi ve kamu yönetimi

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2017.007

Atıfta bulunmak için: Topçu, İ. (2017). Demokrat parti dönemi Kars'a yapılan kamu harcamaları, *KAÜİİBFD* 8(15), 129-149.

THE PUBLIC EXPENDITURES IN KARS IN DEMOCRAT PARTY PERIOD

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309-4289
E-ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 04.08.2016

Accepted Date: 18.02.2017

İlyas TOPÇU

Asst. Prof.
Kafkas University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
ilyastopcu@hotmail.com

ABSTRACT

After the sufferings from forty years of Russian invasion and being subjected to atrocities committed by Armenians in National Struggle years, the economic life of Kars and its environment began to recover following the liberation. The Republican government has attached importance to economic moves in Kars as well as over the whole country. While serious steps were taken in the agricultural and livestock sectors, on the other hand significant moves began to be made in health and educational fields. The Democrat Party which, established in 1946 in the wake of the economic difficulties experienced in World War II years and developments, took place in post-war period between 1950 to 1960 when it took power alone for ten years. During the DP period, serious steps were taken and expenditures were made across the country from health to education and from religion to agriculture. In period of DP between 1950-1960, significant improvements in those realms were experienced in Kars as well.

Keywords : Kars, democratic party, public expenditures

Jel codes: Z12, Z19, R58

Scope: Political science and public administration

Type: Research

Cite this Paper: Topçu, İ. (2017). The public expenditures in Kars in democrat party period, *KAUJEASF* 8(15), 129-149.

1. GİRİŞ

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı tehlikesi nedeniyle aktif nüfusun silâhına alınması, tarımsal ürünlerin arzını azaltıp, ekonomiyi olumsuz yönde etkiledi. Bu dönemde ordunun bakım, iaşe ve askeri malzeme ihtiyacı, savunma harcamalarını artırarak bütçe dengesinin bozulmasına neden oldu. Savaş nedeniyle ithalatın azalması, gümrük vergisi vb. gelirleri de azalttığından, bütçe açığını finanse etmek amacıyla yeni vergiler ihdas edildi. Böylece Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamasına rağmen savaşın etkilerini ağır bir biçimde hissetti (Takım, 2012, s. 158-159).

Savaş sonrası dönemde, 1948 yılı hesaplamalarına göre, Türkiye’nin millî geliri kişi başına 360 TL’dir. 1950 yılında Türkiye’nin 775 milyon TL (190 milyon dolar) borcu ve 4 tonu rehinde bulunan 137 ton altın stoku vardır (Albayrak, 2002, s. 855). Mahmut Goloğlu II. Dünya Savaşı’nda CHP’nin izlediği politikalar sonucu ülkenin içine düştüğü durumu: “...hayat pahalılığı, geçim sıkıntısı, adam başına 125 gr. ekmeğin aile sofrasında paylaşılmasının üzüntülerine II. Dünya Savaşının Türkiye’yi de etkileyen bunalımları eklenmiştir... Tüm ulus ne olursa olsun Halk Partisini iktidardan uzaklaştırmak hevesine kapılmıştı” şeklinde özetlerken, o dönem ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları da ifade ediyordu (Arslan, 2014, s. 223).

14 Mayıs 1950 seçimleriyle beraber Türkiye’de bir devir kapandı ve yeni bir devir açıldı. 27 yıllık CHP iktidarından sonra 1946 yılında kurulan Demokrat Parti iktidara geldi. 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti döneminde Türkiye’de uygulanan iktisat politikasının temel amaçları; iç ve dış ticarete iç serbest piyasa koşullarının egemen kılınması, özel girişimciliğin her düzeyde desteklenmesi, geliştirilmesi, genel olarak devletçiliğin ve özellikle sanayi kesiminde kamu yatırımlarının sınırlandırılması, tarımda makineleşme ve karayolu ulaşımına öncelik verilmesi, kamu yatırımlarının karayolu ulaşımı ve enerji gibi alt yapı yatırımlarına yöneltilmesi ve yabancı yatırımların özendirilmesi olarak özetlenebilir (Tokatlıoğlu & Öztürk, 2008, s. 156).

Demokrat Parti, devletin ekonomik hayata müdahalesini yoğun olarak eleştirirken, ekonomik kalkınmanın özel sektör eliyle gerçekleşeceğini savunmaktaydı. Daha iktidarının ilk yıllarında ithalata getirilen kısıtlamalar kaldırıldı, kredi faizleri düşürülerek özel sektörün daha fazla kredi kullanımına teşvik edilmesi amaçlandı. Bu dönemde yabancı sermaye girişini teşvik etmek amacıyla ilk kez yasal mevzuat oluşturuldu ve KİT’lerin (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) özel sektöre devri öngörüldü. (Takım, 2012, s. 159).

Başbakan Adnan Menderes 30.03.1951 tarihinde TBMM’de açıkladığı İkinci Menderes Hükümeti programında, "*Devlet işletmeciliğinin sadece ana sanayiye taalluk eden işlerle amme karakterini haiz işlere hasredilmesi ve*

bunlar haricindeki sahalarda yeniden iktisadi teşebbüslere girişilmesi, evvelce muhtelif mülahazalarla devlet tarafından kurulmuş işletmelerden bu ölçüye uymayanlarında bir plan dahilinde peyderpey hususi teşekküllere devrine çalışılacaktır” demektedir.(TBMM Tutanak Dergisi, 1951, s. 63) Demokrat Parti, daha önceleri yapılan gereksiz müdahalelerin ekonomik aktiviteyi bozduğunu ileri sürerek, yabancı sermaye girişini ve kamuya ait fabrikaların özel sektöre devrini öngörüyordu. Yani kısaca liberal bir politikayı savunuyordu(Takım, 2012, s. 159).

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ KAMU HARCAMALARININ KARS'TA SEKTÖRLER İTİBARIYLA DURUMU

2.1. Sağlık Hizmetleri Alanında Yapılan Kamu Harcamaları

Demokrat Parti'nin ikinci büyük kongresinde (1949) kabul edilen tüzük ve programında sağlık işleri 87. madde ile ele alınmaktadır. Bu maddeye göre: “Nüfusumuzun ve istihsal kudretimizin çoğalması davasında büyük bir amil olan umumi sağlık işlerimiz, artan bir hızla ve planla yürütülmek ihtiyacındadır. Bunun için, bütçeden yeter tahsisat ayrılmasını, sıtma başta olmak üzere millî bünyeyi kemiren bütün hastalıklarla esaslı surette mücadele imkân ve vasıtalarının sağlanmasını ve bu maksatla, ilgili bakanlıklar ile de işbirliği yapılmasını, partimiz, memleketin en büyük ihtiyaçlarından sayar (DP Tüzük ve Programı, 1949, s. 72-73)” denilmektedir.

Bu doğrultuda, 1950'de 1.487.208.563 liralık devlet bütçesinin 60.615.522 lirası Sağlık Bakanlığı'na ayrıldı. 1955'te 2.940.727.278 olan devlet bütçesinden 152.463.881 lira, 1960'ta da 7.266.965.000 lira olan devlet bütçesinden 382.762.029 lira Sağlık Bakanlığı'na ayrıldı. Sağlık Bakanlığı bütçesinin devlet bütçesine oranı 1950'de % 4.07, 1955'te %5.18 ve 1960'ta %5.27 olarak gerçekleşti (Ak, 2002, s. 426).

Cumhuriyet döneminde yapılan yatırımlardan başka, 1946-1960 döneminin başlarında doğu illerinde yapılan kamu harcamaları genel ortalamanın üzerinde gerçekleşti. (Aşgın, 2000, s. 167).

Demokrat Parti döneminde ülke genelinde sağlık alanında yapılan kamu harcamalarındaki artış Kars'a da yansdı. Buna göre, 1946-1950 döneminde Sağlık Bakanlığı eliyle Kars'a yapılan kamu harcamaları 1.026.378.34 TL iken, bu rakam 1951-1955 döneminde 3.167.629.20 TL'ye, 1956-1960 döneminde de 9.148.339.24 TL'ye yükseldi. 1946'dan itibaren yaşanan artış, 1956-1960 arası dönemde üç katı olarak gerçekleşti.

1946-1950 döneminde Kars'ta kişi başına düşen sağlık harcaması 2.69 TL iken, 1951-1955 döneminde bu rakam 7.72 TL'ye ve en çok harcamanın yapıldığı 1956-60 döneminde ise 18.75 TL'ye yükseldi (Aşgın, 2000, s. 174).

Tablo 1: 1946-1960 Yılları Arası Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Eliyle Yapılan Kamu Harcamaları

Yıllar	1946-1950		1951-1955		1956-1960	
	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran
Kars	1.026.378.34	%1.19	3.167.629.20	%1.32	9.148.339.24	%1.35
Doğu İlleri	22.213.042.63	%18.60	48.567.652.02	%15.94	125.618.343.70	%15.29
Ülke Geneli	119.965.208.67	%100	304.716.632.62	%100	821.666.226.62	%100

Kaynak: (Aşgın, 2000, s. 170-174)

Kars'ta Cumhuriyetin ilanından sonra sağlık alanında günden güne ihtiyaçların giderilebilmesi için çalışmalar yapıldı. Tuzluca ve Iğdır ilçelerinin de Kars'a bağlanması ile on ilçeli olan Kars'ta hükümet doktoru sayısı 3'e yükseldi. 1935 yılında yeni atanan beş doktorla ilçeler dolduruldu. Aynı yıl Arpaçay ve Çıldır'da birer dispanser açılarak çalışmalarına başladı. Genel denklige bağlı 10'u kadın, 10'u da çocuk hastalıkları ile ilgili 20 yataklı doğum ve çocuk bakımevi 1929 yılının sonlarına doğru açıldı (BCA, 030.10.65.433.3.1.). 1932 yılında 50 yataklı olan memleket hastanesi 1933 ve 34 yılında 25 yatağa indirildi. ¹

1946 yılında II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Kars'ta toplam 80 yataklı 2 hastane bulunmaktaydı. 1950 yılında Demokrat Parti iktidara geldiğinde hastane sayısı 3'e, yatak sayısı ise 115 çıkartıldı 10 yıllık DP iktidarı süresince sağlık alanında yapılan yatırımlar ve harcamalar neticesinde 1960 yılı itibariyle hastane sayısı 12'ye, yatak sayısı da 350'ye yükseldi (DİGM, 1951, s. 155-DİGM, 1960, s. 120).

Tablo 2: 1946-1960 Yılları Arasında Kars'ta Ayakta ve Yatarak Tedavi Görenler²

Yıllar	Hastane sayısı	Yatak Sayısı	Yatakta Tedavi gören	Ayakta Tedavi Gören	Toplam
1946	2	80	1. 551	9. 850	11. 401
1947	2	80	1. 600	9. 126	10. 726
1948	2	80	2. 007	12. 542	14. 549

¹ Ülkede zührevi hastalıkların günden güne artması sebebiyle frengi ve belsoğukluğuna tutulan hastaların, hastalıklarını halka bulaştırmaması için, 15 Temmuz 1935 tarihinden itibaren beş yatak açıldı." BCA, 030.10.65.433.3.1.

² "Rakamlar devlet hastaneleri ve özel idareye ait hastanelerin istatistiklerinin toplamıdır. (Özel idareye ait hastaneler 1947'den sonra Bakanlığa ait hastaneler arasına alınmıştır.)"

1949	2	90	1.931	6.887	8.818
1950	3	115	2.224	6.949	9.173
1951	3	115	2.207	10.342	13.549
1952	5	170	3.803	15.027	18.830
1953	6	195	5.904	21.525	27.429
1954	4	230	6.519	23.379	29.898
1955	5	260	7.315	30.134	37.449
1956	8	290	7.114	25.035	34.149
1957	8	290	8.187	31.117	39.304
1958	8	305	9.353	36.377	45.730
1959	9	315	7.606	24.575	32.181
1960	12	350	9.170	32.176	41.346

Kaynak: (DİGM, 1950, s. 73 ve DİGM istatistik verilerinden faydalanılmıştır)

Sağlık alanında yapılan yatırım ve harcamalar, sağlık personeli sayısında da artışı beraberinde getirdi. Demokrat Parti döneminde Kars'ta doktor, hemşire ve dişçilerin en çok görev yaptığı yıllar 1952 ile 1955 yılları arası dönemdir. 1951 yılında Kars'ta toplamda 40 doktor görev yapmaktaydı. Bunların 19'u asker 21'i sivilidir. Asker olarak görev yapanların 5'i uzman 14'ü pratisyendir. Sivil doktorların ise 5'i uzman 16'sı da pratisyendir (DİGM, 1951, s. 151). 1959 yılına gelindiğinde Kars'ta 23'ü uzman, 37'si pratisyen olmak üzere 60 doktor görev yapmaktadır (DİGM, 1959, s. 129). Yıllara göre görev yapan doktor sayılarına baktığımız zaman düzenli bir artıştan bahsetmek mümkün değildir. 1955 yılına kadar sürekli artan doktor sayısında 1956 yılında ciddi düşüş yaşanmıştır. Ardından iki yıl sayılar artsa da 1959 yılında Kars'ta görev yapan doktor sayısı neredeyse 1952 yılındaki rakamlara geriledi. Tablo 3'te de görüleceği üzere, 1950 ile 1960 yılları arasında dişçi ve hemşire sayılarındaki artış ve azalmalarda çok fazla uçurum görülmezken (1954 yılı hariç), eczacı sayısında 1954 yılından sonra büyük azalma görülmektedir. Sağlık memurlarında da düzensiz artış ve eksilmeler görülmektedir. Düzenli olarak sadece ebe sayısında artışın yaşandığını söyleyebiliriz. 10 yıllık dönemde tabloda dikkat edildiğinde göze çarpan önemli hususlardan birisi de 1954 yılının hemen hemen bütün sağlık personeli branşlarında Kars'ın en iyi durumda olduğu yıl oluşudur.

Tablo 3: 1950-1960 Yılları Arasında Kars'ta Sağlık Personeli Sayıları

Yıllar	Hastane Sayısı	Doktor	Dişçi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı
1951	3	40	5	2	78	6	7
1952	5	61	6	5	63	1	10
1953	6	62	6	3	50	14	10
1954	4	96	12	13	50	13	14
1955	5	93	8	5	64	17	8

1956	8	61	7	5	78	17	6
1957	8	64	4	6	60	22	6
1958	8	69	3	9	35	15	7
1959	9	60	9	7	55	34	8
1960	12	48	6	8	55	30	8

Kaynak: (DİGM, 1950, s. 129-132 ve DİGM verilerinden faydalanılmıştır)

2.2. Asayiş Hizmetleri Alanında Yapılan Kamu Harcamaları

1946-1950 yılları arasında emniyet ve asayiş alanında ülke genelinde yapılan kamu harcaması miktarı 260.505.798.89 lira olarak gerçekleşti. Bu ayrılan bütçe içerisinde Kars'a yapılan harcama miktarı ise % 1.47 oran ile 3.817.300.02 lira ve kişi başına düşen miktar 10.01 liradır. Bu alanda yapılan harcama ülke geneli ve doğu illeri genel ortalamasının altındadır. 1951-1955 yılları arasında aynı kalemde yapılan harcama miktarı ise ülke genelinde 376.809.194.55 lira olarak gerçekleşirken, Kars'ın bu harcamalar içerisindeki payı 4.867.138.01 liraya yükseldi. Kişi başına düşen miktar da 11.86 liraya yükseldi. Son olarak 1956-60 yılları arasında ülke geneli asayişe yapılan kamu harcamalarının miktarı ülke genelinde 912.516.356.67 lira oldu. Aynı dönem Kars'a asayiş alanında yapılan kamu harcamalarının miktarında DP döneminin en yüksek seviyesinde gerçekleşti ve il geneli 9.847.016.59 liraya, kişi başına düşen miktar ise 20.18 liraya yükseldi (Aşgın, 2000, s. 130-133).

1946-1960 yılları arasında Kars vilayeti sınırlarında emniyet ve asayişe ayrılan bütçe yukarıda belirtildiği gibidir. 1946-1960 yılları arasında Adalet Bakanlığı eliyle Kars'a yapılan kamu harcamalarına baktığımız zaman, 1946-1950 yılları için 1.726.528.99 TL, (kişi başı harcama 4.53 TL) 1951-1955 yılları arası için 3.643.639.16 TL (kişi başı harcama 8.88 TL), 1956-1960 yılları arası içinse 7.752.084.93 TL (kişi başı harcama 15.89 TL) harcama yapıldığını görmekteyiz (Aşgın, 2000, s. 149-153).

Tablo 4: 1946-1960 Yılları Arası Adalet Bakanlığı Eliyle Yapılan Kamu Harcamaları

Yıllar	1946-1950		1951-1955		1956-1960	
	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran
Kars	1.726.528.99	%1.19	3.643.639.16	%1.32	7.752.084.93	%1.35
Doğu İlleri	21.792.417.42	%15.07	41.927.289.01	%15.15	84.008.931.89	%14.62
Ülke Geneli	144.631.644.08	%100	276.822.054.65	%100	574.566.671.69	%100

Kaynak: (Aşgın, 2000, s. 149-153)

Tablo 5: Kars Ceza Mahkemelerinde Görüşülen Dava ve Hüküm Sayıları

Yıllar	Mahkumiyet	Beraat	Tecil vs.	Toplam
1949	1.768	1.082	1.452	4.302
1950	1.028	752	4.386	6.166
1951	1.764	1.097	828	3.689
1952	1.347	814	581	2.742
1953	1.195	531	603	2.329
1954	823	574	1.853	3.250
1955	1.060	746	745	2.551
1956	1.075	840	1.618	3.533
1957	806	884	681	2.371
1958	684	762	1.228	2.674
1959	1.139	690	619	2.448

Kaynak: (DİGM, 1951, s. 138 ve DİGM verilerinden faydalanılmıştır)

2.3. Eğitim Alanında Yapılan Kamu Harcamaları

1946 yılında Türkiye genelinde mevcut 40.000 köyden 7.000'inde bir ya da birkaç öğretmenin ders verdiği okul, 6.300'ünde eğitimcilerin ders verdiği okul olmak üzere toplam 14.000 köyde okul vardı. Geriye 36.000 okulsuz köy kalmaktaydı. Şehir ve kasabalarda ilköğretim ancak % 80 oranında yaygınlaştırılabilmisti (Aşgın, 2000, s. 154).

Demokrat Parti döneminde okullaşma oranlarında yıldan yıla artış yaşandı ve bu artış öğrenci ve öğretmen sayısına da yansdı. 1946-1947 yılında 15.131 olan okul sayısı DP'nin iktidara geldiği 1950 yılında 17.428'e ulaştı On yıllık DP iktidarı döneminin sonunda ise 21.323'e kadar yükseldi. Yine DP'nin iktidara geldiği dönem 35.870 olan öğretmen sayısı 1960 yılında 51.388'e, 1950'de 1.616.626 olan öğrenci sayısı da 2.564.195'e ulaştı (DİGM, 1959, s. 145).

Demokrat Parti ilk etapta okur-yazar sayısının artırılmasını hedeflediği için en fazla ilköğretime önem verdi. Resmi rakamlar incelendiğinde açık bir şekilde köylerdeki okullaşma oranının arttığı görülmektedir. 1946-47 yıllarında köylerde 19.978 öğretmen, şehirlerde 9.312 ve özel okullarda 916 olmak üzere toplam 30.206 öğretmen görev yapmaktadır.

Demokrat Parti döneminin sonunda, 1959-1960 eğitim döneminde köyde görev yapan eğitimci-öğretmen sayısı 29.402'ye, şehirlerde görev yapan öğretmen sayısı 20.783'e, özel okullarda görev yapan öğretmen sayısı da 1.203'e yükseldi (DİGM, 1959, s. 147).

1950 yılında Türkiye genelinde okur-yazarlık oranı %32,4; bu oran erkeklerde %45,3, kadınlarda ise, %19,4 dolayında bulunuyordu. 1949-50 öğretim döneminde 16.986'sı resmî, 120'si özel olmak üzere toplam 17.106 ilkokul ve bu okullarda 1.591.039 öğrenci öğrenim görürken, 34.822 öğretmen

görev yapmakta idi. Bunlara 6.654 köy eğitmeni de eklendiği zaman, öğretim kadrosu toplam olarak 41.476'yı bulmakta idi. 1960-61 öğretim döneminde ise; 24.244'ü resmî, 154'ü özel ilkokul olmak üzere toplam ilkokul sayısı 24.398'e; öğrenci sayısı 2.866.501'e; özel ilkokullarda ise, öğrenci sayısı 25.057'ye çıktı, bu ilkokullardaki toplam öğretmen sayısı da 62.526'ya yükseldi

1950-51 öğretim döneminde Türkiye'de toplam olarak 364 ortaokul vardı. Bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 61.847, öğretmen sayısı da 3.871 idi. 1960-61 öğretim döneminde bu okulların sayısı 622'ye, öğrenci sayısı 273.427'ye, öğretmenlerin toplamı 10.747'ye, bu okullardaki okullaşma oranı ise, %6.4'ten, %19.5'e çıktı.

1950-51 öğretim döneminde 60 olan lise sayısı 1960-61 döneminde %215 kat arttırılarak 129'a; öğretmen sayısı 1.424'ten 2.947'ye, öğrenci sayısı da 19.022'den %350 oranında artarak 66.953'e yükseldi.

Liselerde okullaşma oranı ise 1950'de %1.2 iken, bu oran 1960 yılında %4.6'yı buldu(Albayrak, 2002, s. 859-860). Mesleki ve Teknik Lise sayısı 326'dan 503'e, öğrenci sayısı da 56 binden 98 bine (%96 artış) yükseldi.

Üniversite ve Yüksekokul sayısı 34'ten 49'a, öğrenci sayısı 25 binden 54 bine (2.2 kat artış), okullaşma oranı da %1.5'ten %3.4'e (2.3 kat artış) ulaştı (Çarıkcı, 2002, s. 633).

1950-51 öğretim döneminde Türkiye'de toplam olarak 34 fakülte ve yüksekokul, buralarda görev yapan 1.950 öğretim personeli ve 25.000 öğrenci varken; 1960-61 döneminde bu okulların sayısı 55'e; öğretim personeli sayısı %208 artarak 4.071'e ve öğrenci sayısı da %260 oranında yükselerek 65.000'e ulaştı (Albayrak, 2002, s. 863).

Demokrat Parti döneminde ülke genelinde eğitime yapılan yatırımın etkilerinin Kars'a da yansıdığı açık bir şekilde görülmektedir. 1946-1950 döneminde 8.780.442.94 lira olan harcama miktarı, 1951-1955 döneminde 18.061.286.41 liraya, DP'nin son döneminde, 1956-1960 yılları arasında, ise 40.990.517.56'ya yükseldi. Eğitimde kişi başı harcama miktarının ise 23.04 TL'den 44.03 TL'ye ve son olarak da 83.72 TL'ye yükseldiği görülmektedir.(Aşgın, 2000, s. 160-164).

1947 yılında Kars ilinin bütçesi 1.590.683 liradır. Bu paradan mili eğitime ayrılan miktar 597.319 lira ve yüzde olarak genel bütçeye oranı %37,55'tir. Bu paradan eğitmenli köy ilkokullarına ayrılan rakam 110.293 lira, gündüz ilkokullarına ayrılan rakam ise 519.219 liradır. Toplamda harcanan para ise 629.512 liradır (DİE, 1948, s. 257).

Tablo 6: 1946-1960 Yılları Arası Milli Eğitim Bakanlığı Eliyle Yapılan Kamu Harcamaları

Yıllar	1946-1950		1951-1955		1956-1960	
	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran
Kars	8.780.442.94	%2.14	18.061.286.41	% 1.81	40.990.517.56	%1.66
Doğu illeri	62.116.773.97	%15.12	162.319.960.08	% 16.29	392.741.743.64	%15.93
Ülke Geneli	410.779.775.76	%100	996.331.242.82	%100	2.465.273.867.17	%100

Kaynak: (Aşgın, 2000, s. 160-164)

Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidarının ilk ve son yıllarında Kars'taki ilköğretim okullarının sayılarına bakacak olursak, 1950-51 döneminde 20'si şehir merkezlerinde, 413'ü köylerde olmak üzere toplam 433 okul mevcuttur (DİE, 1951, s. 51). DP'nin son dönemi olan 1959-60 döneminde ise 31 şehir merkezlerinde, 450 köylerde olmak üzere toplamda ilkokul sayısı 481'dir (DİE, 1960, s. 41). Bu rakamlara göre Kars'ta 10 yıllık süre zarfında şehir merkezlerinde 11, köylerde 37, olmak üzere toplamda 48 yeni okulun faaliyete geçtiğini görmekteyiz.

1951-52 senesinde Kars'ta 7 ortaokul mevcutken (DİE, 1953, s. 146) 1951-52 döneminde eğitime başlayan Posof Ortaokuluna (DİGM, 1952, s. 5) aynı dönem Göle Ortaokulu, 1952-53 döneminde Arpaçay Ortaokulu ve 1953-54 döneminde eğitime başlayan Çıldır Ortaokulu eklendi (DİGM, 1960, s. 110-111). Lise olarak ise sadece Kars Lisesi eğitime devam etmekteydi.

2.4. Diyanet Alanında Yapılan Kamu Harcamaları

Diyanet alanında yapılan kişi başı kamu harcamaları en fazla nominal artışın yaşandığı alandır. Kişi başına gerçekleşen kamu harcamaları ülke genelinde 1946-1950 döneminde ortalama 0.61 iken, 1951-1956 döneminde yaklaşık dört kat artarak 2.39 TL'ye çıkmış, 1956-1960 döneminde ise iki katından fazla bir artışla 5.41 TL düzeyine yükselmiştir. Kars'a Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle yapılan harcamaları 1946-1950 döneminde 108.065.74 lira, 1951-1955 döneminde 387.114.74 lira ve 1956-1960 döneminde 1.096.281.13 lira olarak gerçekleşti. Kişi başına düşen miktarı doğu illeri ortalamasının altında olmakla beraber, 1946-1950 döneminde 0.28 TL, 1951-1956 döneminde 0.94 TL ve 1956-1960 döneminde 2.25 TL olarak gerçekleşmiştir (Aşgın, 2000, s. 188-191).

Tablo 7: 1946-1960 Yılları Arası Diyanet İşleri Başkanlığı Eliyle Yapılan Kamu Harcamaları

Yıllar	1946-1950		1951-1955		1956-1960	
	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran
Kars	108.065.74	%0.95	387.114.74	%0.77	1.096.281.13	%0.84
Doğu İlleri	1.807.715.15	%15.83	7.844.411.67	%15.69	21.801.005.28	%16.74
Ülke Geneli	11.422.078.87	%100	49.981.846.31	%100	130.213.640.18	%100

Kaynak: (Aşgın, 2000, s. 188-191)

1944-1945 döneminde TÜİK istatistiklerine göre resmi olarak Kars'ta Kur'an Kursu bulunmamaktadır (DİGM, 1945, s. 138). Resmi ilk Kur'an Kursu 1950-1951 döneminde Ardahan'da açıldı ve bu kursta 27 erkek, 8 kadın olmak üzere toplam 35 öğrenci ders aldı (DİGM, 1951, s. 350-351). 1951-52 senesinde Kars merkezde 5 kadın 15 erkek olmak üzere toplam 20 kişi Kur'an Kurslarında eğitim görüyordu (DİGM, 1951, s. 338). 1952-53 senesinde 22'si kadın olmak üzere toplam 59 kişi kurslara devam etmekteydi (DİGM, 1953, s. 396). 1960 senesinde Kars'ta Kur'an Kurslarının sayısı 3'e yükseldi. Bu kurslarda 3 öğretmen görev yaparken öğrenci sayısı ise 108'dir (DİGM, 1961, s. 389).

1950'li yılların başlarında Evliya Cami, Aliğa Cami, Bülbül Mahallesi, Yeni Mahalle ve İstasyon Mahallesi camileri olmak üzere Kars'ta beş cami mevcuttur (Kars Gazetesi, 1948, s. 1). Bunlara da gelen cemaat sığmadığından dışarılarda bahçede namazlar kılınmakta fakat dışarıya ses tam olarak ulaşmadığı için de sıkıntılar yaşandığı dönemin yerel gazetelerinde göze çarpmaktadır (Kars Gazetesi, 1951, s. 1).

Hükümet konağına, resmi dairelere ve adliyeye giden en işlek caddelerden birisi olan Karadağ Caddesi'nde Rus zamanından kalma bir Rum kilisesi 1945'lerde sökülerek yerinde iyi bir eser yapılması düşünülmekteydi. Bir süre sonra taş yığını olarak göze çarpan bu yerde halkın ibadet ihtiyacını karşılamak gayesinden yola çıkarak, şehrin güzelliğini artıracığı ve mevkii itibarıyla en uygun inşaatın cami olacağı kanaatine varıldı. Nihai olarak 19 Haziran 1955 tarihinde caminin temeli atıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı 1957 bütçesinin camilere yardım tertibinden Kars Merkez Cami için 60.000 lira tefrik etti. Bu paranın 30.000 lirası hemen gönderildi, geri kalan kısmının da Haziran ayında gönderileceği bildirildi. Ayrıca Özel İdareden 2.000 lira yardım yapıldı (Ekinci Gazetesi, 1957, s. 1).

Merkez Camii inşaatına 400.000 liradan fazla meblağ sarf edildi. Bu

paranın 170.000 lirası Vakıflar Genel Müdürlüğünden, 35.000 lirası belediyeden, 30.000 kadarı özel idareden ve geri kalan kısmı da halkın yardımlarından temin edildi (Ekinci Gazetesi, 1958, s. 1). 19 Haziran 1955 tarihinde temeli atılan çifte beyaz minareli Kars Merkez Cami 6 Şubat 1959 Cuma günü kalabalık bir cemaat huzurunda ibadete açıldı (Ekinci Gazetesi, 1959, s. 1).

2.5. Tarım Alanında Yapılan Kamu Harcamaları

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde her alanda olduğu gibi tarım alanında da geri ve ilkel bir üretim biçimi devralındı. 1923-1949 yılları arasında tarımın gelişmesine yönelik vergi, toprak mülkiyeti ve kredi konularında önemli düzenlemeler yapıldı. Bu bağlamda aşar vergisi kaldırıldı, tarımda özel mülkiyet hakkı tanındı, topraksız köylüye toprak dağıtıldı. Büyük krizle birlikte tarımsal ürünlerin ihracatı azaldı, devlet çiftçiyi korumak amacıyla destekleme alımlarına başladı ve bu amaçla Tarım Satış Kooperatifleri kuruldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarımsal üretimdeki dalgalanma nedeniyle tarım sektörünün büyüme hızı, nüfus artış hızının altında gerçekleştiğinden, mal kıtlıklarının ortaya çıkardığı karaborsanın önüne geçilemedi (Takım, 2012, s. 166). İkinci Dünya Savaşı yılları, savaşın uzaması, seferberlik ilanı sonucu tarlaların boş kalması ve olumsuz iklim koşulları nedeniyle, gıda ürünlerinin tedarikinde ciddi darlıkların ve kıtlıkların yaşandığı bir dönem oldu (Emiroğlu, Koçyiğit & Kesici, 2012, s. 85).

Türkiye hububat üretiminde kendine yeten, hatta ihracat yapan bir ülke konumundaydı. Buğday ihracatı 1939 yılında 23.318 tondan 1940 yılında 63.378 tona çıktı. Bu düzeyde ihracat ancak 1946 yılında, o da 33.777 ton gibi düşük bir değere yaklaşabildi. Savaş nedeniyle tarımsal üretim ciddi bir biçimde düştü ve bunun sonucu olarak da bütün kentlerde iâşe sıkıntısı baş gösterdi. Birçok gıda ürünü karaborsaya düşerken, özellikle un darlığı nedeniyle ekmek karneye bağlandı. Un ve şeker sıkıntısı nedeniyle pasta ve benzeri unlu yiyeceklerin yapılması da yasaklandı (Oktar & Varlı, 2010, s. 2).

Kars, bulunduğu konum ve taşıdığı bazı olumsuz coğrafi özellikler nedeniyle geniş çaplı tarım faaliyetlerine müsait değildir. Bu nedenle soğuğa dayanıklı tarla ürünlerinin ekimine öncelik verilmiş ve tahıl ürünlerinin ilk sırada yer alması sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında toplam 1.840.600 hektarlık yüzölçümüne sahip olan Kars'ta çeşitli türlerin ekili olduğu alan 1949 yılında 89.426 hektar iken, 1952 yılında çok büyük bir artış yaşandı ve 173.464 hektara yükseldi. Bu artışta şüphesiz çiftçiyi topraklandırma kanunu doğrultusunda yapılan toprak dağıtımının etkisi çok büyüktür. Aynı dönemde nadasa bırakılan alan ise 94.650 hektar iken çayır ve mera alanları 1.046.969 hektardır. 1952 yılında bağ ve bahçeler toplam yüzölçümü içerisinde 165 hektar

alana sahipti, 5.358 hektar da sebzelik ve meyvelik alan bulunmaktaydı. Tarım dışında kalan toprakların 36.092 hektarı orman iken ürün getirmeyen topraklar 483.902 hektardır (DİE, 1954, s. 4). 1954 yılında ekili alanlar 276.676 hektara yükselirken nadasa bırakılan alanlar da yükseldi ve 105.600 hektara çıktı. Tarlalardaki artış, çayır ve mera alanları oranının düşmesine sebep oldu ve çayır-mera alanları 932.833 hektara düştü. Bağ ve bahçe alanları da aynı şekilde artarak 195 hektara yükselirken, sebze ve meyvelikler 5.302 hektara kadar düştü. Ürün getirmeyen topraklar ve orman alanlarında herhangi bir artış ya da azalma söz konusu olmadı (DİE, 1955, s. 4).

Tablo 8: 1934-1960 Yılları Arasında Kars'ta Ekilen Zirai Ürün Sahası ve Alınan Mahsul Miktarı

	Ekilen Saha (Hektar)				Alınan Mahsul (Ton)			
	1934/38	1946/50	1954/55	1959/60	1934/38	1946/50	1955	1960
Buğday	73.232	51.986	155.000	124.764	72.887	45.668	180.968	94.450
Arpa	81.377	38.212	99.473	124.080	90.512	41.871	138.244	60.300
Çavdar	4.731	1.472	3.165	2.181	3.476	1.294	1.932	2.099
Yulaf	58	17	-	-	119	5	-	-
Kaplıca	12	189	67	-	12	121	19	-
Mısır	2.039	743	328	533	1.873	1.253	400	570
Darı	165	61	130	149	187	73	4	120
Pirinç	435	288	505	350	1.280	379	1.222	980
Mahlût	350	949	845	1.321	310	622	714	1.340

Kaynak: (DİE, 1951, s. 100 ve DİE verilerinden faydalanılmıştır.)

1952 yılında Kars'ta tarım alanında kullanılan aletlere baktığımız zaman, 2 adet mibzer (sandıklı), 16 hububat mibzeri (traktörle çekilen tohum ekme aleti), 2 pamuk mibzeri, 5 çift sıralı çapa (hayvanla), ilaçlama alanında ise 65 püskürtme ve 10 toz serpmeye aleti mevcuttur (DİE, 1953, s. 258). 1950 yılında Kars'ta 13 ziraat müdür ve memuru (DİE, 1950, s. 101) görev yaparken, 1957 yılında ziraat müdür ve yardımcılarının sayısının değişmediği görülmektedir (DİE, 1958, s. 105).

8 Temmuz 1954 Perşembe günü Kars'ta, Türkiye Zirai Donatım Kurumu tarafından bir şube açıldı (Kars Gazetesi, 1954, s. 1). Bu nedenle ziraat işletmesi memuru sayısında çok ciddi bir artış oldu 1950 yılında 1 olan ziraat işletmesi memuru sayısı 1957 yılında 97'ye yükseldi (DİE, 1958, s. 105).

Tablo 9: Kars'ta Çiftçinin Kullandığı Zirai Araçlar

Araçlar	Türkiye genelinde zirai araçlar (1952)	Yıllar					
		1948	1952	1954	1955	1956	1957
Karasaban	1.981.550	48.080	28.129	31.624	30.908	25.270	26.750
Pulluk	853.846	6.087	6.346	10.172	10.769	15.220	13.872
Traktör	31.415	8	259	376	283	271	286
Ekremöz	51.374	970	5.183	5.915	5.929	8.300	6.512
Selektör	918	4.138	2	7	10	8	17

Kaynak: (DİE, 1953, s. 13 ve DİE verilerinden faydalanılmıştır)

1946-1960 yılları arasında Kars'a yapılan kamu harcamaları Tablo 10'da gösterilmektedir. Kars'a yapılan kamu harcamaları yıldan yıla artsa da, bu harcamalardan kişi başına düşen oran sürekli azalmıştır. Özellikle DP'nin son döneminde ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıların izlerini de son dönem harcamalarında görmek mümkündür.³

Tablo 10: 1946-1960 Yılları Arası Tarım Bakanlığı Eliyle Yapılan Kamu Harcamaları

Yıllar	1946-1950		1951-1955		1956-1960	
	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran
Kars	1.160.126.02	% 1.27	2.099.171.42	% 1.13	3.993.750.96	% 0.90
Doğu İlleri	11.336.229.79	% 12.45	28.090.372.92	% 15.13	61.359.102.35	% 13.81
Ülke Geneli	91.077.973.61	% 100	185.605.719.79	% 100	444.270.088.69	% 100

Kaynak: (Aşgın, 2000, s. 184-185)

2.6. Bayındırlık Alanında Yapılan Kamu Harcamaları

Demokrat Parti tüzük ve programında bayındırlık işleri ve atılması gereken adımlar 79 ve 86. maddelerde ele alınıyordu. Bu maddelerde karayolu,

³ Demokrat Parti döneminde Kars'a tarım ve hayvancılık alanında yapılan en büyük yatırımlardan birisi Iğdır'da açılan Devlet Üretim Çiftliği'dir. Iğdır'da hazineye ait 120-150.000 dekarlık arazi üzerinde Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü tarafından işletme kurulması ve bu bölgenin yasak bölge olmaktan çıkarılması, Tarım Bakanlığı'nın 06.09.1952 tarih ve 52/209-370/12719 sayılı yazısıyla yapılan teklif üzerine, 5143 sayılı kanununun 20. maddesine göre Bakanlar Kurulunun 10.09.1952 tarihli toplantısında kararlaştırıldı (BCA, 030.18.01.02.130.73.2.). Bu kararın alınmasından sonra yapılan hazırlıklar neticesinde, bir yıl sonra, 10 Mayıs 1953 Pazar günü, Iğdır ilçe merkezinin 70 km doğusunda bulunan arazi üzerine yapılan Devlet Üretim Çiftliği parlak bir törenle açıldı (Kars Gazetesi, 1953, s. 1).

demiryolu ve deniz taşımacılığının ekonomideki etkilerinden bahsedilerek, yapılması gereken çalışmalara değinilmektedir (DP Tüzük ve Programı, 1949, s. 71-72).

DP döneminde karayolları yapımına büyük önem verildi. Güvenlik ihtiyacı sebebiyle Türkiye'yi askeri yönden güçlendirmeye yönelik Truman Yardım Programında yer alan paranın 5.000.000 lirası karayolları yapımına ayrıldı (Kocabaş, 2011, s. 183). 1950 yılında devlet karayollarının uzunluğu 24.306 km iken, bu uzunluk 1960 yılında 26.711 km'ye ulaştı. Türkiye genelinde ise karayollarının toplam uzunluğu, 1950 yılında 48.180 km iken; 1960 yılında % 160.8'lik bir artışla 77.495 km'ye yükseldi. Bu dönem içinde özellikle köy yollarının yapımına ağırlık verildi, 1950 yılında bu yolların toplam uzunluğu 1.100 km'ye ulaştı. İl yollarının uzunluğu aynı dönemde 22.774 km'den, 34.831 km'ye çıkarıldı. Kara taşıtlarının sayısı ise, 45.606'dan, yaklaşık altı katlık bir artışla 269.636'ya ulaştı. 1950 yılında köprülerin toplam uzunluğu 13.000 km ve sayıları da 289 iken; 1960 yılına gelindiği zaman köprü sayısı 1.542'ye ulaştı (Albayrak, 2002, s. 864).

1946-1950 yılları arasında Bayındırlık Bakanlığı eliyle yapılan kamu harcamaları ülke genelinde 175.071.434.30 lira olarak gerçekleşti. Söz konusu dönem içerisinde bu paradan Kars'a yapılan kamu harcamaları oranı % 0.67, kişi başına düşen harcama miktarı ise 3.10 lira olarak gerçekleşti. 1951-1955 yılları arasında Bayındırlık Bakanlığı eliyle yapılan kamu harcamaları 287.305.554.16 liraya yükseldi. Bu miktardan Kars'a yapılan kamu harcamalarının oranı % 0,74'e, kişi başına düşen harcama miktarı ise 5.21 liraya kadar yükseldi. Fakat bu artışa rağmen Kars'ta gerçekleşen kişi başına bayındırlık harcamaları doğu iller ve iller genel ortalamasının altındadır. 1956-1960 yıllarına bakacak olursak ülke genelinde 341.086.811.80 liralık kamu harcaması gerçekleşirken, bu para içerisinde Kars'ın payı % 1,43 oran ile kişi başına düşen harcama miktarı 9.99 lira olarak gerçekleşti (Aşgın, 2000, s. 139-146).

Tablo 11: 1946-1960 Yılları Arası Bayındırlık Bakanlığı Eliyle Yapılan Kamu Harcamaları

Yıllar	1946-1950		1951-1955		1956-1960	
	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran	Miktar (TL)	Oran
Kars	1.180.919.97	%0.67	2.137.721.98	%0.74	4.875.050.07	%1.43
Doğu İlleri	50.681.932.21	%28.95	48.456.731.96	%16.87	63.894.681.14	%18.73
Ülke Geneli	175.071.434.30	%100	287.305.554.16	%100	341.086.811.80	%100

Kaynak: (Aşgın, 2000, s. 139-146)

Tablo 12’de de görüldüğü üzere, DP’nin on yıllık iktidarı döneminde Kars’ta yollar konusunda olumlu gelişmeler yaşandı. Genel toplamda devlet yollarının uzunluğu 1950 yılında 667 km’dir ve 1959 yılına gelindiğine sadece 4 km yol yapıldığı görülmektedir. Yol uzunluğu hemen hemen aynı kalmasına rağmen, yolların bakım ve onarım işine önem verildiği tablodan anlaşılmaktadır. Yaz kış açık olan yol uzunluğu 1950 yılında 181 km iken, 1959 yılında 603 km’ye ulaştı. Bozuk olan yol uzunluğu ise 486 km’den 68 km’ye kadar düştü. İl yollarında da durum pek farklı değildir. 1950 yılında 633 km olan il yollarının uzunluğu, 10 yıllık DP iktidarı döneminde sadece 18 km artarak 651 km’ye ulaştı. Devlet yollarında olduğu gibi il yollarında da onarım ve bakım çalışmalarına daha çok ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Yaz kış açık olan yol uzunluğu 1950 yılında 144 km iken, 1959 yılında 309 km’ye ulaştı. Bozuk yol ise 1950’de 519 km’dir ve bu rakam da 1959 yılında 342 km’ye kadar düşürüldü.⁴

Tablo 12: 1950-1959 Yılları Arası Kars’ta Yolların Durumu

Yıllar	Devlet Yolları (km)		İl Yolları (km)	
	Yaz-kış açık olan	Bozuk olan yol	Yaz-kış açık olan	Bozuk olan yol
1950	181	486	144	519
1951	151	516	55	605
1952	342	325	70	554
1953	283	384	116	507
1954	283	384	116	507
1955	394	265	120	512
1956	459	200	119	521
1957	497	185	304	336
1958	564	107	314	326
1959	603	68	309	342

Kaynak: (DİE, 1959, s. 456)

II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Kars ve Ardahan illerini kapsayan Sovyet istekleri nedeniyle Türkiye ciddi bir tehdit altındaydı. Bu nedenle Havayolu taşımacılığı noktasında güvenlik açısından yabancıların bölge üzerinde seyahatleri Bakanlar Kurulu kararı ile yasaklandı. Bölgede

⁴ Demokrat Parti döneminin ilk yılında Kars’ta kara nakil vasıtaları sayısı (otomobil, otobüs, kamyon) toplamı 72’dir. Bu vasıtaların sayısında 1957 yılına kadar çok ciddi bir artış yaşandı. 1955 yılına gelindiğinde sayı 190, 1956 yılında 212, 1957’de en uç noktaya 241’e ulaştı. Bu yıldan itibaren bir düşüş yaşandı ve 1958 yılında 226’ya, 1959 yılında 171’e kadar düştü. DP’nin son senesinde 1960 yılında biraz artış yaşanarak sayı 250’ye yükseldi. Bu rakamların içerisinde en fazla yer tutan kamyon olurken, en az yer tutan ise otobüstür (DİE, 1959, s. 463).

yabancıların bulunması bu tarihten itibaren ilgili bakanlıklar tarafından verilecek özel izine tabi olacaktı (BCA, 030.18.01.02.111.55.17.).

Yaklaşık yedi yıl süren gerginliğin ardından Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve daha sonra da Stalin'in ölümüyle Sovyet Rusya Türkiye üzerindeki toprak isteklerinden vazgeçtiğini açıkladı. Bu gelişmelerin ardından Erzurum-Kars arasında yasak bölge üzerinde Devlet Hava Yolları uçakları için (Erzurum-Karaurgan-Bardız-Selim-Kars) uçuş yolu ile buna paralel olmak üzere güneyden geçen azami 50 km'lik bir koridorun uçuş emniyet yolu olarak aşağıdaki tedbirler alınmak suretiyle kullanılması, Milli Savunma Bakanlığı'nın 20.09.1952 tarihli ve 128614 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunca 22.09.1952 tarihinde kararlaştırıldı. Uçakların yasak bölge üzerinde seyre başlama ve seyirleri müddetince:

- 1- Kalkıştan evvel bütün yolculara uçuş esnasında yanlarında fotoğraf makinesi ve dürbün gibi şeylerin bulundurulmayacağı, uçuşta pencere perdeleri kapandıktan sonra vazifeli personel tarafından açılıncaya kadar hiçbir suretle açılmayacağı hakkında talimat verilmesi,
- 2- Seyir esnasında pencere perdelerinin sıkı suretle kapalı tutulması,
- 3- Yolcuların yanlarında arazi etüdü yapmaya yardım edecek fotoğraf makinesi dürbün gibi vasıtaların bulundurulmaması ve mevcut olanların toplatılması,
- 4- Uçaktaki vazifeli personelin, yolcuların talimat dahilinde hareket edip etmediklerini kontrol etmeleri için kendilerine talimat verilmesi (BCA, 030.18.01.130.67.19.).

1951 yılının Aralık ayında Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü 1952 ilkbaharından itibaren Domini tipi uçaklarla yapılan Ankara-Samsun hava hattını kapatma kararı aldı. Buna karşılık Douglas tipi uçaklarla İstanbul-Ankara-Samsun-Trabzon-Erzurum ve Erzurum Kars hattı işletmeye açılacaktır. Bu nedenle hazırlıklar yapılmaya başlandı (Kars Gazetesi, 1951, s. 1). Yukarıda değinildiği üzere uçuşa yasak bölge üzerinde yolcu uçaklarının uçmasına Milli Savunma Bakanlığı'nın izin vermesinin ardından, 25 Eylül 1952 tarihinden itibaren Kars'a yolcu uçağı seferleri başladı. Devlet Hava Yollarınının 38 numaralı Efe uçağı sekiz yolcusuyla Kars'a geldi (Kars Gazetesi, 1952, s. 1). Kars'ın bir kış memleketi olması ve pistin toprak olması sebebiyle kış aylarında uçak seferlerine ara veriliyordu (Birlik Gazetesi, 1953, s. 1).

1930'lu yıllara kadar kullanılan dar hatlı Sarıkamış-Erzurum demiryolu, 1957 yılında normal hatta dönüştürüldü ve böylece Erzurum-Sarıkamış- Kars arasında, diğer hatlarla uyumlu, direkt bağlantı kuruldu (Yavuz & Tavukçu, 2012, s. 295). Erzurum-Horasan demiryolu hattı 1949 yılında, Horasan-Sarıkamış, Sarıkamış-Kars demiryolu da 1961 yılında yapıldı. Dar hat (dekovil)

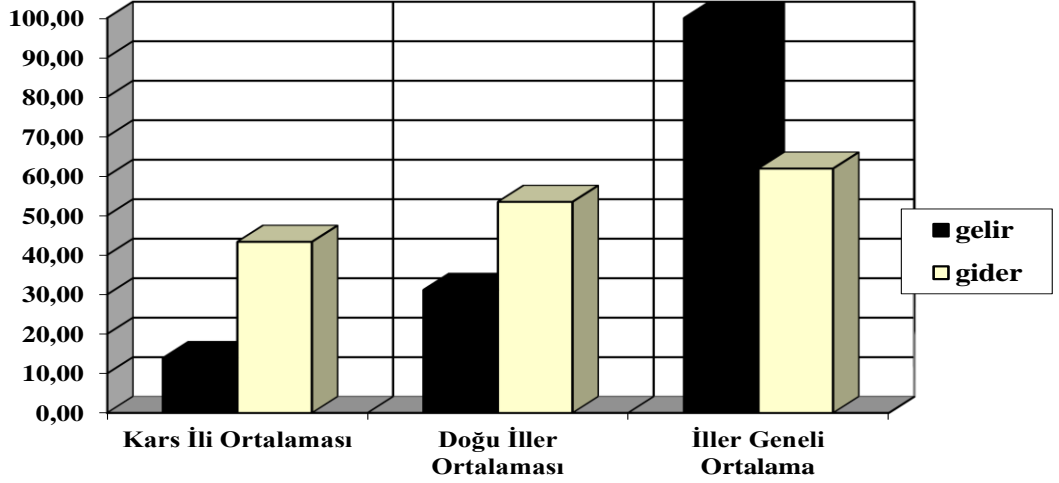
olarak işletilen Horasan-Sarıkamış arasındaki bağlantı 1961 yılında, geniş hat olarak çalışan Sarıkamış-Kars, Kars-Akyaka arasındaki bağlantı da 1973 yılında normale dönüştürülerek yeniden hizmete açılacaktır (Cumhuriyetin 75. Yılında Kars, 1999, s. 143).

Tablo 13: 1946-1960 Yılları Arasında Kars'ta İnşa Edilen Devlet Yapıları

Adı	Yılı	İnşa Edilen Tesis
Maliye	1945	Göle inekhanesi müdüriyet binası inşaatı
Maliye	1947	Arpaçay hükümet binası inşaatı
Maliye	1951	İğdır hükümet konağı inşaatı
Adalet	1952	Arpaçay cezaevi inşaatı
Adalet	1953	Ardahan cezaevi İnşaatı
Sağlık	1954	Arpaçay sağlık merkezi İnşaatı
Sağlık	1954	Tuzluca sağlık merkezi İnşaatı
Adalet	1954	İğdır cezaevi İnşaatı
Eğitim	1954	Kars Lisesi 1. Kısım İnşaatı
Maliye	1955	Posof hükümet konağı İnşaatı
Sağlık	1955	Kars verem savaş binası İnşaatı
Maliye	1956	Diğor hükümet konağı İnşaatı
Adalet	1956	Sarıkamış cezaevi İnşaatı
Eğitim	1957	Kars Lisesi 2. Kısım İnşaatı
Sağlık	1957	Göle inekhanesi 2. Kısım İnşaatı (onarım)
Tarım	1957	Diğor hükümet konağı inşaatı
Maliye	1957	Tuzluca sağlık merkezi İnşaatı
Maliye	1957	Posof hükümet konağı 2. Kısım İnşaatı
Maliye	1958	Kağızman sağlık merkezi İnşaatı
Sağlık	1960	Kağızman sağlık tesisleri İnşaatı

Kaynak: (Kars İl Yıllığı, 1973, s. 149)

Tablo 14: Kars İlinde 1946-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Toplam Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri (Kişi başına ortalama TL olarak)

Kaynak: (Aşgın, 2000, s. 230)

3. SONUÇ

Türkiye'nin Kafkaslara açılan kapısı konumunda olan Kars, uzun süren Osmanlı hakimiyetinin ardından 1877-78 Osmanlı-Rus harbinin neticesinde Ruslara savaş tazminatı olarak verildi. Rus işgali altında kırk yıl geçiren şehir, aynı zamanda Ermeni çetelerinin zulümlerini de gördü. Kazım Karabekir tarafında kurtarılan ve Türkiye topraklarına dahil edilen Kars, geçirdiği bu sıkıntılı dönemler nedeniyle sosyo-ekonomik açıdan da türlü zorluklarla mücadele etmek zorunda kaldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgeye yapılan yatırımlar az ve yetersizdi.

İkinci Dünya Savaşı tehlikesinin sona ermesinden sonra Türkiye'de siyasi alanda çok ciddi değişimler yaşandı. 1946'da kurulan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde tek başına iktidara geldi. Demokrat Parti döneminde ülkenin her tarafına ciddi yatırımlar yapılırken, Kars'ta bu yatırımlardan belirli oranda nasibini aldı. Özellikle sağlık alanında çok önemli gelişmeler yaşandı. 1946'da 2 olan hastane sayısı, Demokrat Parti döneminin sonunda 12'ye yükseldi. Yatak sayısında ve sağlık personeli sayısında da aynı oranda artış yaşandı. Eğitim alanında yapılan yatırımlar, okullaşma oranı ile beraber, okur-

yazar oranında da önemli artışlar yaşanmasını sağladı. Şöyle ki, Demokrat parti döneminde mevcut okullara ek olarak 48 ilkokul ve 4 ortaokul yapıldı. Demokrat Parti dönemi boyunca yapılan yatırımlarda en fazla artışın yaşandığı alan diyanet alanıdır. Kars'ta da Kur'an kursları ve cami inşaatlarında bu yatırımların etkisini görmek mümkündür.

Kars ekonomisinin can damarını oluşturan tarım ve hayvancılık alanında yapılan yatırımlar şüphesiz bölge ve ülke için büyük önem arz ediyordu. Çiftiyi topraklandırma kanunu doğrultusunda yapılan toprak dağıtımı, ekili alanların önemli ölçüde artmasını sağladı. Buna paralel olarak zirai araçlarda yaşanan artış ve modernizasyon, tarımda kaliteyi ve alınan mahsulün artmasını sağladı. Demokrat Parti döneminde tarım alanında önemli yatırımlar yapılırken, buna ek olarak elde edilen ürünlerin piyasaya sürülmesi hedefleniyordu. Bunun içinde, köylünün mahsulünü kolayca şehir merkezine ulaştırması hayati derecede önemliydi. İşte bu noktada da bayındırlık alanında yatırım yapılması, ulaşımın kolaylaşması gerekmektedir. Bu politika doğrultusunda, 1950 yılında Kars'ta nakil vasıtalarının sayısı 72 iken, 1960 yılında 250'ye kadar yükseldi. Buna ek olarak yol yapımında önemli gelişmeler yaşandı.

Sonuç olarak, Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında Kars'a yapılan yatırımlar şehrin ve şehir halkının sorunlarını tamamen çözmese de, sonraki dönemlerde yapılacak yatırımlar için önemli bir başlangıç noktası oldu.

4. KAYNAKÇA

- Ak, B. (2002). Türkiye cumhuriyetinde sağlık işleri, *Türkler*, (17), 419-435.
- Albayrak, M. (2002). DP hükümetlerinin politikaları, *Türkler*, (16), 855-877.
- Arslan, Z. (2011). *Demokrat parti döneminde trabzon (1950-1960)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Aşgın, S. (2000). *Cumhuriyet döneminde doğu anadolu'ya yapılan kamu harcamaları (1946-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Cumhuriyetimizin 75. yılında Kars*, (1999). Ankara: Kars Valiliği Yayınları.
- BCA, 030.18.01.02.130.73.2.
- BCA, 030.10.65.433.3.1.
- BCA, 030.18.01.02.111.55.17.
- BCA, 030.18.01.130.67.19.
- Birlik Gazetesi, 1953.
- Çarıkçı, E. (2002). *Menderes döneminde ekonomik ve sosyal gelişmeler*, *Türkler*, (17), 623-630.
- Demokrat parti tüzük ve programı*, (1949), Ankara: Doğu Matbaası.
- DİE, (1949). *Milli eğitim ilköğretim istatistikleri 1947-48*, İstanbul: Pulhan Matbaası.
- DİE, *Milli eğitim ilköğretim istatistikleri 1950-51*, Ankara.
- DİE, (1963). *Milli eğitim ilköğretim istatistikleri 1953-60*, Ankara.

- DİE, (1953). *1953 istatistik yıllığı*, Ankara.
- DİE, (1954). *Zirai bünye ve istihsal 1946-1953*, Ankara.
- DİE, (1955). *1946-1954 zirai bünye ve istihsal*, Ankara.
- DİGM, (1950). *1950 İstatistik yıllığı*, Ankara.
- DİGM, (1960). *1959 İstatistik yıllığı, Milli Eğitim İstatistiği*, Ankara.
- DİGM, (1947). *Maarif istatistikleri meslek, teknik ve yüksek öğretim, 1944-1945*, , Ankara: Pulhan Matbaası.
- DİGM, (1951). *Maarif istatistikleri meslek, teknik ve yüksek öğretim, 1950-1951*, Ankara: Biricik Matbaası.
- Ekinci Gazetesi, 1957.
- Emiroğlu, A. & Koçyiğit, N. & Kesici, S., (2012). Demokrat parti yönetiminde ekonomik politikalar, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8), 73-92.
- Kars Gazetesi, 1951.
- Kocabaş, S. (2001). *TC devleti tarihi 5, Menderes dönemi demokrat parti iktidarı ve 27 mayıs 1960 darbesine giden yol (1950-1960)*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Koraltürk, M. (2002). 1923-1960 Türkiye ekonomisi, *Türkler*, (17), 581-597.
- Oktar, S. & Varlı, A. (2010). Türkiye’de 1950-54 döneminde demokrat partinin tarım politikası, *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 28 (1), 01-22.
- TBMM, Tutanak dergisi, (1951). Dönem 9, C:6, T:1, 30.03.1951.
- Takım, A. (2012). Demokrat parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 67(2), 157-187.
- Tokatlıoğlu, İ & Öztürk, F. (2008). 1950-1980 yılları arasında Türkiye’de uygulanan para ve maliye politikalarının etkinliği, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19 (66), 155-174.
- Yavuz, M. & Tavukçu, A. Y. (2012). Doğukapı-Akyaka-Kars-Sarıkamış-Erzurum eski demiryolu hattı ve mimari yapılanması, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 293-312.

GÖÇ VE TURİZM İLİŞKİSİ: KARS İÇİN TEORİK BİR ANALİZ

Bu çalışma, 16-17 Mart 2017'de Kars Sarıkamış'ta gerçekleştirilen **Sarıkamış Kış Turizmi Çalıştayı**'nda yazarın sözlü olarak sunduğu bildirinin genişletilmiş halidir.

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt,
8, Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 10.04.2017 Yayına Kabul Tarihi: 11.05.2017

Deniz ÖZYAKIŞIR
Yrd. Doç. Dr.
Kafkas Üniversitesi, İİBF
dozyakisir@gmail.com

ÖZ İnsanların herhangi bir sebeple yer değiştirmeleri kısaca göç kavramıyla kodlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında her ne kadar gerekçesi farklı olsa da turizm de bir çeşit göç formu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle göç ve turizm kavramları birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı göç-turizm ilişkisini Kars ili özelinde teorik olarak analiz etmektir. Yapılan analizde Kars'ın Batı illerine yoğun bir şekilde verdiği göçün ancak kentin turizm potansiyelinin harekete geçirilmesiyle durdurulabileceği vurgulanmıştır. Çünkü diğer sektörlerdeki geri kalmışlık göçün bizatihi kaynağını oluşturmaktadır. Bu yüzden Kars'ın sosyo-ekonomik gelişmesini sağlayacak olan, tarım ve hayvancılıktan ziyade turizm sektörüdür. Bu sektörün canlanması beraberinde diğer sektörlerin de gelişmesini sağlayacaktır. Çünkü turist sayısındaki artış, konaklama, ulaşım, yöresel ürün ticareti vb. alanlarda ciddi bir ekonomik canlılık yaratacaktır. Sonuç olarak alternatif turizmdeki gelişmelere bağlı olarak Kars'ın kış turizmi başta olmak üzere diğer turizm alanlarında sahip olduğu potansiyeli harekete geçirmesi, göçü önemli ölçüde durduracaktır.

Anahtar kelimeler: Kars, turizm, göç.

JEL kodları: Z32, L83, R23

Alanı: İktisat

Türü: Derleme

DOI:10.9775/kauibfd.2017.008

Atıfta bulunmak için: Özyakışır, D. (2017). Göç ve turizm ilişkisi: Kars için teorik bir analiz, *KAÜİİBFD* 8(15), 151-170.

THE RELATIONSHIP BETWEEN MIGRATION AND TOURISM: A THEORETICAL ANALYSIS FOR KARS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 10.04.2017

Accepted Date: 11.05.2017

Deniz ÖZYAKIŞIR
Assist. Prof. Dr.
Kafkas University
Faculty of Economics
and Administrative
Sciences
dozyakisir@gmail.com

ABSTRACT The movement of people from one place to another is briefly coded by the concept of migration. From this point of view, although the reason is different, tourism is considered as a form of immigration as well. For this reason immigration and tourism concepts are closely related to each other. The aim of this study is to analyze the relationship between migration and tourism theoretically in the province of Kars. It is emphasized, by the analysis that was carried out, that the intense migration from Kars to western cities can only be stopped by activating the tourism potential of the city. Because the backwardness of other sectors constitutes the source of their own. Therefore, agriculture and animal husbandry are not the sectors that provide the socio-economic development of Kars but tourism. The revitalization of this sector will also enable other sectors to develop as well. Because the increase in the number of tourists, would create economic dynamism in accommodation, transportation, local product trade, etc. As a result, depending on the developments in alternative tourism, it is important to stop immigration by putting Kars into potential action especially in winter tourism, and other tourism areas as well.

Keywords: Kars, tourism, migration.

Jel codes: Z32, L83, R23

Scope: Economics

Type: Review

Cite this Paper: Özyakışır, D. (2017). The relationship between migration and tourism: A theoretical analysis for Kars, *KAUJEASF* 8(15), 151-170.

1. GİRİŞ

Göç kavramı, kabaca bir yerden başka bir yere doğru yer değiştirme eylemi olarak tanımlanmaktadır. Oysa bu kavramsal tanımlama elbette ki göçü tam olarak açıklayamamaktadır. Çünkü göç; sosyo-ekonomik temelli olmakla birlikte pek çok değişkenin ve aktörün rol oynadığı çok nedenselli ve boyutlu bir süreçtir. Bu süreç aynı zamanda mekan, zaman ve iradi-gayri iradi olmak üzere farklı eksenlerde şekillenmekte ve bu bağlamda iç göç, dış göç, zorunlu göç ve gönüllü göç gibi kategorik ayrımlara tabi tutulmaktadır. Buradan hareketle milli sınırlar boyunca gerçekleşen yer değiştirme hareketleri iç göç, milli sınırların dışına doğru olan yer değiştirme hareketleri ise dış göç veya uluslararası göç şeklinde tanımlanmaktadır.

Göç olgusu esasında bir yerleşim yerindeki nüfus dağılımını etkilediği için bu yönüyle turizm kavramıyla yakından ilişkilendirilmektedir. Zira her ne kadar göçten farklı özellik ve gerekçeler taşısa da turizm de bir çeşit geçici göç niteliğinde ele alınabilmektedir. Dolayısıyla göç ve turizm kavramları birbirini etkileyen ve birbirinden beslenen iki olgu olarak son dönemlerde akademik literatürde de ilgi duyulan konular arasında yer almaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı göç ve turizm ilişkisini Kars ilinin göç ve turizm göstergeleri bağlamında analiz etmektir. Çalışma, teorik bir araştırma özelliğinde olup Kars iline ait turizm ve göç verilerinin derlenmesi ve bu ilişkiye dair ilgili literatürün taranmasıyla oluşturulmuştur. Araştırmaya sadece Kars'ın dahil edilmesi ve tablolarda ise Kars kalesi ziyareti sayılarına (kayıtlar tutulmadığı için) yer verilmemesi araştırmanın kısıtları arasındadır. TÜİK tarafından iller arası iç göç verileri 2008 ve sonrası dönem için yayınlandığından dolayı Kars'a ait göç verilerinin bu dönemden itibaren verilmiş olması da araştırmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

2. GÖÇ VE TURİZM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türk Dil Kurumu sözlüğüne (2017) göre göç; toplumsal, politik ve iktisadi gerekçelerle insanların veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye veya bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi, taşınması, hicret etmesi veya muhaceret şeklinde tanımlanmaktadır. Fakat göç olgusu; sosyolojiden coğrafyaya, tarihten ekonomiye kadar pek çok bilim dalının ilgi alanına girdiği için her bilim dalı kendi penceresinden bir tanımlama geliştirmiştir (Kurt, 2006, s.150). Bu tanımlardan bazılarına göre göç;

- ✓ İnsanların bir yerden başka bir yere taşınması veya yer değiştirmesidir (Martin & Zürcher, 2008, s.3).
- ✓ Grupların veya insanların bireysel olarak politik ve coğrafik sınırların ötesine yani yeni yaşam merkezlerine doğru olan hareketlerinin ifadesidir (Marshall, 1999, s.685).

- ✓ Bir yerleşim biriminden, gruptan veya belli bir siyasal sınırı olan toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli, birey veya kitle hareketidir (Demir & Acar, 2005, s.170).
- ✓ İnsanların bir yerden başka bir yere olan hareketidir yani homo sapiens var olduğu sürece, onun üyelerinin çatışmalardan ve afetlerden korunmak için veya yiyecek aramak için gerçekleştirdikleri eylemdir (Vargas-Lundiu, Lanly, Villarreal, & Osorio, 2008, s.8).
- ✓ Bir ülke veya toplumdaki ekonomi-politik, sosyo-kültürel, iç ve dış istikrar ile bağlantılı olarak yaşanan dinamik bir süreçtir (Güllülü, Karabulut & Polat, 2007, s.3).
- ✓ Belli bir coğrafya üzerindeki nüfusun yer değiştirme eylemidir (Kearney, 1996, s.374).
- ✓ Kalıcı veya yarı kalıcı bir şekilde nüfusun yer değiştirmesidir (Lee, 1996, s.16).
- ✓ Genellikle idari sınırlar üzerinde gerçekleşen ve ikametın kalıcı veya geçici olarak değiştirildiği bir eylemdir (Wood, 1994, s.607).

Yukarıdaki çerçeveden hareketle, göçü; ister iradi veya gayri iradi olsun, sosyo-kültürel, ekonomi-politik ve toplumsal-çevresel faktörlerin etkisiyle daha iyi bir yaşam sürmek adına belli bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine kalıcı veya geçici olarak yapılan yer değiştirme eylemleri (Özyakışır, 2013, s.5) olarak tanımlayabiliriz. Göçle yakın ilişkisi olan turizm kavramı da içerik itibariyle göçle benzerlik göstermekte fakat kendine özgü bazı noktalarda göçten ayrılmaktadır.

Turizm, insanların boş zamanlarını değerlendirmek ya da rekreasyon (dinlenme, eğlenme, yenilenme) amacıyla seyahat etmeleri, bu seyahatleri ve geçici süreyle konaklamaları sonucu ortaya çıkan olaylar ve etkileşimler bütünü (Çelik, 2016, s.8) olarak tanımlanabilir. Günümüzde birçok ülke için ekonomik bir enstrümana dönüşen turizm, insanların eğlence, dinlenme, görme-tanım gibi amaçlarla buldukları yerleşim yerlerinden başka yerlere gitmesi hatta bunun da ötesinde sosyo-kültürel ve ekonomik olarak da iletişim içinde olmaları (Oktayer, Susam, & Çak, 2007, s.13) şeklinde de tanımlanmaktadır. Turizm her ne kadar otel, deniz, kum ve güneş gibi sınırlı bir çerçevede algılansa da bundan daha fazla anlam ifade etmekte ve kış turizmi, inanç turizmi, doğa turizmi, sağlık ve termal turizmi, spor turizmi, av turizmi, kongre turizmi vb. alternatif turizm kategorilerine ayrılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), turizmi ekonomik ve sosyal bir olgu olarak tarif etmekte ve on yıllar boyunca, turizmin

dünyadaki en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerden biri olma yolunda gelişip çeşitlendiğine ve kalkınmayla olan sıkı bağlantısına vurgu yapmaktadır. Bu anlamda turizm sosyo-ekonomik ilerleme için anahtar bir rol oynamaktadır. Bugün, turizmin iş hacmi, petrol ihracatının, gıda ürünlerinin veya otomobillerin fiyatına eşit hatta daha da yüksek olduğu da dile getirilmektedir. Dolayısıyla uluslararası ticaretin en önemli oyuncularından biri haline gelen turizm, aynı zamanda birçok gelişmekte olan ülke için ana gelir kaynaklarından birini temsil etmektedir (UNWTO, 2017). Ülke ekonomileri için önemli bir gelir kaynağı olan turizm sektörü, uluslararası ticaretteki gelişmeler ve yaşam standartlarındaki iyileşmelerle beraber insanların turistik faaliyetlere yönelmelerine de ön ayak olmuştur. Bu yüzden özellikle tarihi ve doğal güzellikler bakımından zengin olan ülkelerin kalkınmalarında adeta bir lokomotif görevi görmüştür (Çeken, Ateşoğlu & Dalgın, 2008, s.73). Son dönemlerde bu konuda ortaya çıkan literatüre bakıldığında turizmin ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu yönünde bulguların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu etki özellikle az gelişmiş ekonomilerde ve turizm bakımından nispeten zengin olan ülkelerin ekonomik büyümelerinde net olarak görülmektedir (Değer, 2006, s.74,75).

3. GÖÇ VE TURİZM İLİŞKİSİ

Göç ve turizm ilişkisine dair çalışmaların çoğu her ne kadar anket ve nüfus sayımı verilerine dayansa da bu çalışmalar turizm aktiviteleri ile göç arasındaki ilişki hakkında geniş çıkarımlar sağlamaktadır (Kuentzel & Ramaswamy, 2005, s.21). Turizm, geçici bir uluslararası göç formu şeklinde nitelendirildiği için uluslararası göç hareketleri ile açıklanabilir. Bu anlamda göçle turizm arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu (Leitao & Shahbaz, 2012, s.45) söylemek mümkündür.

Göç ve turizm birbirinin hem sebebi hem de sonucu olabilecek iki önemli olgudur. Bu durumu aslında her iki olgunun da birbiriyle ne kadar iç içe olduğunu ve turizmin göçün bir formu olduğu ve/ya göçün bir çeşit turizm sayılabileceği şeklinde okumak mümkündür. Söz konusu ilişkinin ne kadar karmaşık ve iç içe olduğunu aşağıdaki ifadelerden anlayabiliriz. Buna göre;

- ✓ Turizmin gelişmesi göçü önler,
- ✓ Turistik bölgeler göç hareketlerinin çekim merkezidir,
- ✓ Göçün artması doğayı tahrip ettiği için turizmi baltalar,
- ✓ Göçün artması turistik faaliyetleri ve ticareti arttırır,
- ✓ Göç ve uluslararası ticaret turizmi teşvik eder,
- ✓ Turizmdeki gerileme tersine göçe yol açar.

Örneğin alternatif turizm, geleneksel turizmle nüfusun kıyı kesimlerine dengesiz ve sağlıksız bir şekilde yığılmasını önleyerek ülkenin

demografik yapısını istikrara kavuşturur ve istikrarsız göçlerin önüne geçmiş olur (Çelik, 2016, s. 8). Aynı şekilde kırsal turizm de göçü önleyici bir işleve sahiptir. Kırsal turizmin gelişmesiyle kırsal yörelerden kentsel bölgelere olan göçler önlenmektedir. Çünkü insanlar kırsal alanda geçimlerini sağlayamadıkları için, düşük olan gelirlerini yükseltmek için kente göç etmektedirler. Oysa kırsal turizm potansiyeli hem yöredeki ürün çeşitliliğine katkı sağlayarak kaynakların etkinliğini arttırmakta hem de bu kaynakların korunmasıyla turizm gelirlerinin artmasına imkan sağlamaktadır (Uçar, Uçar, Kurnaz, & Kurnaz, 2012, s.75-78). Özellikle büyük kentlere göç eden bireyler, kırsal turizm sayesinde belli dönemlerde, doğup büyüdükleri yerleri ziyaret ederek hem aile bağlarını güçlendirmekte hem de nostaljiyi yaşama fırsatı yakalayabilmektedirler (Uçar, Çeken & Ökten, 2017, s.91).

Öte yandan turizmden elde edilen gelirin göç gerekçelerini ortadan kaldıracak alanlara kanalize edilmesi halinde göç önemli ölçüde önlenmiş olur. Turizm sayesinde bir bölgede refah seviyesi yükselirse, istihdam imkanları artarsa, yol, su, ulaşım gibi altyapı sorunları çözümlerse kısaca insanların sosyo-ekonomik koşulları iyileşirse göç kararı alınması giderek zorlaşır. Aksi durumda bu alanlardaki olumsuzluklar göç kararının alınmasını hızlandıracaktır.

Turizmin bir çeşit “tüketim” olma özelliğinden kaynaklı olarak yerli ve yabancı turistlerin ziyaret ettikleri kırsal alanlarda konaklama, yeme-içme, çeşitli yöresel aktivitelere katılım, ulaşım, hediyelik eşya, yöresel ürün alışverişi gibi alanlarda yaptıkları harcamalar kırsalda yaşayan bireyler için önemli bir gelir kaynağı niteliğindedir. Ayrıca elde edilen kırsal turizm geliri yöredeki inşaat, tarım, sanayi vb. sektörleri de olumlu etkileyerek bu alanda çarpan etkisi yaratabilmektedir. Kısacası, kırsal turizm; kalkınma, yatırım, istihdam, altyapı, sosyal yapı, kültür, çevre gibi pek çok alanda olumlu etki yaratan bir endüstridir (Uçar, Çeken & Ökten, 2017, s.83-94). Bu alanlarda yaşanacak olumlu gelişmeler göç hareketlerinin engellenmesi açısından oldukça önemlidir.

Bu bağlamda turizm, ülkenin döviz rezervlerini yükselten, işsizliği düşüren, alt ve üst yapılarıdaki eksikliklerin giderilmesini sağlayan ve diğer sektörleri** etkileyen lokomotif bir sektördür. Bu yüzden turizme önem verilmeli ve bu konuda geleceğe dönük adımlar atılmalıdır. Çünkü turizmin ihmal edilmesi durumunda, ortaya çıkan işsizlik ve yerel esnafın geçim sıkıntısı, büyük kentlere göç edilmesiyle sonuçlanabilir (Tutar, Alpaslan, Tutar, & Erkan, 2013, s.25).

** Balıkçılık sektöründe satılan ürünlerin % 51’i, Gıda ve içecek sektöründe ise % 20’si turizm sektörüne yöneliktir. Aynı şekilde mobilya sektöründeki satışların % 14’ünün kaynağı turizmdir. (AKTOB, 2014, s.14).

Yukarıda belirtilen ifadelerden bir diğeri de turistik bölgelerin göçlerin çekim merkezi olduğudur. Örneğin Türkiye’de turizm yatırımlarının önemli bölümünün gerçekleştiği Antalya ili, turizm sektöründeki büyüme ve gelişmeye paralel olarak sürekli göç almaktadır. Fakat göç, katma değer sağlamak suretiyle bir ilin ekonomisini canlandırabilmekle birlikte, tersine var olan sosyo-ekonomik, doğal ve kültürel değerleri tahrip ederek kenti yaşanmaz hale de getirebilir. Bu anlamda Antalya’nın birincil geçim kaynağının turizm olduğu göz önüne alındığında, aşırı göçten dolayı ortaya çıkan asayiş olayları, aşırı betonlaşma ve doğal çevre tahribatının uzun vadede turizmi baltalayabileceğini ve geriletebileceğini söylemek mümkündür. Bu durumun vahameti Antalya için hazırlanan ve “Antalya’yı Saran Kanser: Göç” başlıklı raporda “Hiç kimse, kentin varoşlarındaki gecekonduları, kentin ortasında yeşil alan olarak mezarlıktan başka her yerin beton kulelerle dolduğunu, kentin varoşlarında kış aylarında gözle görülebilir, nefesle alınabilir kalitesiz kömür ve oto lastiği yakmadan kaynaklanan hava kirliliğini, asayiş olaylarındaki artışı, oto trafiğini, asfaltsız, kaldırımsız, alt yapısız yolları, hiç kimse her yıl yeni okullar yapılmasına rağmen okulların sınıflarında artan öğrenci sayısını görmemezlikten gelemez. Artık, Antalya’da gelen göçle kanser başlamış veya başlamak üzere” ifadeleriyle dile getirilmiştir (ATSO, 2007, s.8-10). Özetle; çevre kirliliği ve tahribatı, doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı ve turizmi baltaması gibi bir dizi olumsuzluk göçün sonuçları arasında yerini almaktadır (Öztürk, 2007, s.258). Çünkü göç bazı durumlarda turizmin gelişmesini sağlarken bazen de bizzat turizmi baltalayan bir soruna dönüşebilmektedir.

Bu olumsuz yönlerine rağmen göç olgusu Türkiye-Almanya örneğinde olduğu gibi turistik faaliyetleri ve ticareti arttırma potansiyeli taşımaktadır. Nitekim Türklerin Almanya’ya göç etmeleriyle başlayan süreçte bir arada yaşamının sonucu olarak ortaya çıkan sosyo-kültürel ilişkiler beraberinde Türkiye’ye yönelik turist akımlarını arttırmıştır (Uğuz, 2012, s.183). Bununla birlikte göç, ticaret ve turizm ilişkisine dair Eilat ve Einav (2004), Phakdisoth & Kim (2007), Mervar ve Payne (2007), Vogt (2008) ve Fischer (2007) tarafından yapılan çalışmalarla akademik anlamda hayli güçlü bir literatür ortaya çıkmıştır. Sözü edilen bu çalışmalarda göç ve uluslararası ticaretin turizmi teşvik ettiği ifade edilmekte ve göçlerin turist varışları üzerinde önemli bir etkisi olduğuna dikkat çekilmektedir (Leitao & Shahbaz, 2012, s.41).

Turizmde meydana gelen kötüye gidiş özellikle bu sektörde istihdam edilenler açısından gelir kaybı, yoksulluk ve işsizlik gibi ciddi olumsuzluklar yaratmaktadır. Örneğin bazı önemli turistik bölgelerde*** kötü geçen sezonlarda

*** “Manavgat turizm sezonunun beklenenden daha kötü gitmesinden dolayı turizm çalışanlarını etkiledi. Turizm sezonu bitiminde 5 ay işsiz kalan çalışanlar her yıl 7 aylık

insanlar bu sektörden uzaklaşmakta ve buralardan tersine göç hareketleri hızlanmaktadır.

Çünkü insanlar bu tür turistik bölgelere iş bulmak için göç etmektedirler. Fethiye’de yapılan bir saha araştırmasında göç eden kişilerin Fethiye’ye göç etme gerekçelerinin iş bulmak ve daha fazla para kazanmak olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca insanların ücret yeterliliği ve iş imkanlarının çok olmasından dolayı bu sektörde çalışmaktan memnun oldukları da görülmüştür. Kısacası, Fethiye’de turizmin yarattığı istihdam imkânlarının göç üzerinde önemli ölçüde etki ettiği sonucuna varılmıştır (Türkoğlu, 2011). Dolayısıyla turizm, sahip olduğu emek-yoğun sektör niteliğinden dolayı insan faktörüyle yakından ilişkili olup istihdam yaratmada etkin bir rol oynayabilmektedir. Bu nedenle bir ülkede turizm sektöründe meydana gelen gelişmeler, o ülkenin istihdam koşullarını iyileştirip daha fazla insanın iş bulmasına ve işsizlik sorununun çözümüne katkı sağlanmış olur (Çeken & Erdem, 2003).

Örneğin Türkiye’de 1983’te turizm sektöründe 218 bin kişi istihdam edilirken, sektörün gelişmesine bağlı olarak bugün yaklaşık 1.5 milyon kişi istihdam edilmektedir. Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; turizm sektöründe kaydedilen 1 birimlik olumlu gelişme, Türkiye ekonomisinde 2 birimlik canlanma yaratmaktadır. Turizm aynı zamanda yapılan girdi alımlarıyla ekonomideki 54 sektörü doğrudan etkileyerek yılda 26 milyar dolarlık bir ticaret ortaya çıkarmaktadır. Turizm bu açıdan, ekonomideki yaklaşık 60 ana sektör içerisinde, ekonomiye en fazla canlılık kazandıran 20.sektör olma özelliği taşımaktadır (AKTOB, 2014, s.13-14). Turizm sektörünün bu denli gelişmesi, diğer sektörlerde iş bulamayan kişilerin mevsimlik de olsa turistik bölgelere göç edip iş bulmalarını kolaylaştırmaktadır.

4. KARS'TA GÖÇ VE TURİZM İLİŞKİSİ

Kars, özellikle son on yıl içinde Türkiye’de göç veren illerin başında yer almaktadır. Mevcut sosyo-ekonomik göstergeler, kentin nüfus yapısını önemli ölçüde etkilemektedir. Eğitimden sağlığa, dış ticaretten turizme, tarımdan hayvancılığa birçok göstergede meydana gelen iyileşmeler nüfus yapısını olumlu etkilerken, tersi durumda ise olumsuz etkilemektedir. Aşağıdaki

çalışmayla banka kredi borçlarını, market, ev kiralarını ödüyorlardı. Ancak turizm sezonun çok kötü gitmesiyle birlikte iş başı yapmamış 35 binin üzerinde işsiz turizm çalışanları çaresizlik içerisinde tutunmaya çalışsa da umutlarını tükettikleri için Manavgat’tan göç etmeye başladılar. Sadece turizm çalışanları değil esnaf da işsizler ordusuna katılanlar arasında sayılıyor. Turizm bitti, Manavgat’tan göç başladı”. <https://manavgathaber.com/index.php/2016/05/04/turizm-bitti-manavgattan-goc-basladi/> (Erişim Tarihi:12.03.2017)

tabloya bu açıdan bakıldığında Kars'ın nüfusunun olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür.

Tablo 1: Kars'ın Nüfus ve Göç Durumu (2008-2016)

Yıl	Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
2008	312.128	8.855	17.726	-8.871	-28,421
2009	306.536	9.028	15.660	-6.632	-21,6353
2010	301.766	9.906	16.657	-6.751	-22,3716
2011	305.755	10.654	16.376	-5.722	-18,7143
2012	304.821	9.706	16.185	-6,479	-21,2551
2013	300.874	11.046	18.072	-7,026	-23,352
2014	296.466	10.280	20.020	-9,74	-32,8537
2015	292.660	11.328	19.809	-8,481	-28,979
2016	289.786	10.209	16.590	-6,381	-22,0197

Kaynak: TÜİK, ADNKS'den derlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Tabloya göre kentin nüfusu, 2008'den itibaren gözle görülür bir biçimde düşmüştür. Yıllar itibariyle nüfustaki bu azalma, göç olgusunun Kars açısından nasıl büyük bir soruna dönüştüğünü göstermektedir (Tablo 1). Net göç hızındaki yüksek oranlar Kars'ı Türkiye'deki diğer iller arasında ilk sıralara koymaktadır. İnsanlar kentin itici sosyo-ekonomik koşullarından kaçarak çekici faktörlere sahip Batıdaki illere göç etmektedirler. Bu iller Tablo 2'de sırasıyla verilmiştir.

Tablo 2: Kars'ın Göç Verdiği İlk 10 İl (2008-2016), '000 kişi

İstanbul	41931
Ankara	16831
İzmir	10477
Kocaeli	9490
Tekirdağ	6420
Bursa	6196
Erzurum	5612
Iğdır	3632
Eskişehir	2451
Manisa	2423

Kaynak: TÜİK, ADNKS'den derlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Tabloya göre Kars'tan göç edenler, sanayi ve ticaretin geliştiği, istihdam olanaklarının fazla olduğu İstanbul, Ankara, İzmir ve Kocaeli gibi büyük kentleri tercih etmektedirler. Kars'a sınır komşusu olan Erzurum ve Iğdır illeri de tabloda dikkat çekilmesi gereken iki ildir. Sınır kapısının açık

olduğu ve iklim şartlarının Kars'a göre nispeten iyi olduğu Iğdır, Kars'tan göç alırken Erzurum da özellikle sağlık alanındaki gelişmelerden dolayı göç almaktadır.

Kars'ın sağlık alanında Erzurum'a olan bağımlılığı ve hastaların Erzurum'a sevk edilmesinin rutin bir uygulamaya dönüşmesi beraberinde büyük miktarda ekonomik kaynağın da Erzurum'a transfer edilmesine yol açmaktadır. Zira her gün Kars- Erzurum seferi yapan otobüslerdeki yolcuların önemli bir bölümü Erzurum'daki hastanelere gitmekte ve bu kısa süreli gidişler yıllardır artan hızda devam etmektedir. Erzurum'da kalış süresine bağlı olarak zamanla kısa süreli göç hareketlerine dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Öte yandan Kars'ın son iki yıldaki nüfus değişimine bakıldığında nüfustaki düşüşün neredeyse tamamının köylerde yaşandığı görülmektedir.

Tablo 3: Kars'ın Nüfus Değişimi ve Kentleşme Oranı, 2015-2016

İLÇE/İL	2015 TOP.	2016 TOP.	İL/İLÇE	İL/İLÇE	BELDE	BELDE	Kentleşme Oranı (%)
			MERKEZİ 2015 TOPLA M	MERKEZİ 2016 TOPLA M	/KÖY 2015 TOP.	/KÖY 2016 TOP.	
ARPAÇAY	18,156	17,728	2,87	2,893	15,286	14,835	16
DİĞOR	24,041	23,422	2,771	2,656	21,27	20,766	11
KAĞIZMAN	46,031	45,555	18,744	18,795	27,287	26,76	41
MERKEZ	112,26	113,559	81,742	82,975	30,518	30,584	73
SARIKAMIŞ	45,843	44,008	17,662	16,609	28,181	27,399	38
SELİM	24,204	23,712	5,143	5,201	19,061	18,511	22
SUSUZ	11,046	10,85	2,473	2,498	8,573	8,352	23
AKYAKA	11,079	10,952	1,929	1,901	9,15	9,051	17
KARS	292,66	289,786	133,334	133,528	159,326	156,258	46

Kaynak: TÜİK, 31.12.2016 tarihli ADNKS'den derlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3'e göre Kars'ın il ve ilçe merkezinde nüfus 2016'da sadece 194 kişi artmasına rağmen belde ve köylerde 3068 kişi azaldığı için toplamda Kars nüfusu 2015'te 292,66 iken 2016'da 289,786'ya düşmüştür. Bu çarpıcı rakamlar Kars'ta köylerin yoğun bir şekilde göçe kaynaklık ettiğini göstermektedir. Zira 2016 belde ve köy nüfusunda bir önceki yıla göre Merkez ve Akyaka hariç hepsinde bir düşüş görülmüştür.

Çünkü ekonomik yapının yoğun olarak tarım ve hayvancılığa bağlı olduğu Kars'ta sanayinin yeterince gelişmemesi sonucu istihdam

yaratılamamakta, işsizlik artmakta ve buda insanların göç kararı almalarında etkili olmaktadır. Nitekim yapılan bir çalışmada Kars'tan göç etme gerekçelerinin ilk sırasında %87,6'lık bir oranla işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik sebeplerin yer aldığı görülmüştür (Özyakışır, 2013, s.167). Tarım ve hayvancılığın pazara değil de aile içi ekonomiye dönük yapıyor olması, sanayinin gelişmemesi gözleri, Kars'ın önemli bir potansiyeli olan turizm sektörüne çevirmektedir.

Kars, tarihi dokusu ve kimliğiyle; Ebul Hasan Harakani Türbesi, Sarıkamış Kayak Merkezi, Kuyucuk Kuş Gölü, Ani Ören Yeri, Fethiye Camisi, Kars Kalesi, On iki Havariler Kilisesi, Kars Tabyaları, Susuz Şelalesi, Kars Arkeoloji Müzesi ve kent merkezindeki Baltık mimarı tarzında yapılmış tarihi bina ve yapılarıyla muazzam bir turizm potansiyeline sahiptir. Kars'ın bu somut yapılarının yanı sıra Âşıklık, Dengbejlik, türkü, mani, ninni, ağıt, masal, efsane, tekerleme, çocuk oyunları gibi *somut olmayan zengin bir kültürel mirası*¹ da bulunmaktadır.

Fakat Kars'ın tanınırlığın yetersiz olması, sınır kenti olması hasebiyle uzak ve olumsuz güvenlik algısının olması, vasıflı insan kaynakları sorunu, işletme kapasitelerinin küçük olması, ulaşım ve alt yapıdaki yetersizlikleri gibi sorunlardan dolayı bu yüksek turizm potansiyelinden yeterince yararlanılamamaktadır (SERKA, 2015, s.58).

Kars'taki marka varlıklarının tanınırlığına dair yapılan bir araştırmanın bulgularına göre "*somut marka varlıklarının somut olmayan marka varlıklarına göre bilinirliği daha yüksektir, somut marka varlıklarından en bilinenleri Kars Kalesi ve kaşar peyniri iken somut olmayanların en bilineni Aşık geleneğidir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde marka varlıkları eşsiz ama ulaşılamayan, saygın ama bilinmeyen ve enerjisi düşük olarak ortaya çıkmıştır*" (Yıldız & Baştürk, 2013, s.75).

Dolayısıyla hem tanınırlığın artırılması hem de bu potansiyelden yararlanmak için yerli ve yabancı turistlerin bu yapıları ziyaret etmeleri Kars ekonomisi ve turizmi açısından son derece önemlidir. Özellikle yabancı turistlerin sayıları ve kentte kalış süreleri çok önem arz etmektedir.

Yukarıda sayılan turistik yapılardan sadece Ani Ören Yeri ve Kars Müzesinin ziyaretçi sayıları kayıt altına alındığı için Tablo 4 sadece bu iki yapının ziyaretçi sayılarıyla sınırlıdır.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: *Kars'ın Somut Olmayan Kültürel Mirası*, (Edit: Yılmaz Özkaya), Kars Valiliği Kültür Yayınları Dizisi:3, Kars 2011.

Tablo 4: Ani Ören Yeri ve Kars Müzesi Yerli-Yabancı Ziyaretçi Sayıları

YIL	ANİ ÖREN YERİ			KARS MÜZESİ		
	YERLİ	YABANCI	TOPLAM	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
2000	1635	2816	4451	4501	1506	6007
2001	3854	4378	8232	3956	3855	7811
2002	3492	8150	11642	2270	2909	5179
2003	7350	5985	13335	2860	1160	4020
2004	5460	4110	9570	3330	1850	5180
2005	8870	4890	13760	4130	1230	5360
2006	6215	4555	10770	3555	1020	4575
2007	4821	5347	10168	0*	0*	0*
2008	5259	8402	13661	4982	1162	6144
2009	7520	5920	13440	5364	427	5791
2010	11005	12654	23659	7400	2665	10065
2011	9256	12204	21460	7114	4486	11600
2012	13258	10736	23994	7770	3817	11587
2013	13410	13220	26630	7947	3971	11918
2014	13274	10832	24106	6761	4250	11011
2015	15664	3511	19175	6583	889	7472
2016	39280	2402	41682	9673	381	10054
TOPLAM	169623	120112	289735	88196	35578	123774

Kaynak: Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri derlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. * Kars Müzesi teşhir, tanzim ve onarım çalışmaları sebebiyle 2007'de kapanmıştır.

Tabloya göre Ani Ören Yerini ziyaret eden yabancıların sayısı sadece 2010-2014 döneminde 10.000 bandının üzerine çıkmış, 2014 yılından itibaren ciddi oranda düşmüştür. Aynı dönemdeki yerli ziyaretçi sayısı da iki kattan daha fazla artmıştır.

Kars müzesi ise yerli ziyaretçiler tarafından her yıl düzenli olarak ziyaret edilmiş fakat son iki yıldır yabancı turist sayısındaki çarpıcı düşüş burada da görülmektedir. Kars'taki turizm işletme belgesine sahip tesislerde konaklayan ziyaretçi sayıları da Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Ziyaretçi Sayıları

Yıl	KARS			SARIKAMIŞ		
	YERLİ	YABANCI	TOPLAM	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
2010	51066	13523	64589	21919	3809	25728
2011	65573	14774	80347	12833	4463	17296
2012	70333	12587	82920	13013	1103	14116
2013	79364	8916	88280	8669	583	9252
2014	72113	13747	85860	12263	827	13090
2015	92415	8320	100735	10100	366	10466
2016	33845	1551	35396	8823	267	9090

Kaynak: Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri derlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Kars'ta kış turizminin merkezi olan Sarıkamış'ta son iki yılda hem yerli hem de yabancı ziyaretçi sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Özellikle 2012'den itibaren Sarıkamış'a gelen yabancı turist sayısındaki çarpıcı düşüş dikkat çekmektedir. Kars'ta özellikle son iki yılda hem yerli hem yabancı ziyaretçi sayısında önemli ölçüde düşüş kaydedilmesinin temelinde 7 Haziran 2015 genel seçimlerinden sonra patlak veren terör olayları, yol kesmeler, araç yakmalar ve beraberinde uygulamaya konulan ve özellikle Kağızman ve Sarıkamış'ın birçok bölgesini kapsayan Özel Güvenlik Bölgesi uygulamasıdır.

Eylül 2015'te Sarıkamış Kayak Merkezinde bulunan Telesiyej iniş istasyonu ve kafenin yakılması ve bütün bu olumsuzlukların ulusal basında sıkça yer almasından dolayı güvenlik endişesine kapılan insanlar bu bölgeyi ziyaret etmekten çekinmişlerdir (Hürriyet, 13.09.2015). Bölgede çok sayıda olmasa da meydana gelen terör olayları turizmi baltalamanın yanı sıra turizme bağımlı diğer sektörleri de vurmaktadır. Çünkü karayolu ulaşımındaki olası tehlikelerden dolayı Kars'a yerli ve yabancı turist gelememektedir. Bu durum turistlerin kentte yüksek talep yarattığı bal ve kaşar üreticilerini de derinden etkilemektedir: *"Turist gelmeyince tonlarca bal ve kaşar elimizde kaldı. Eski satışların 10'da biri bile yok. Tek dileğimiz terörün sona erip, barışın gelmesi. Kars derken başta hayvancılık ve hayvan ürünleri akla geliyor. Kars'ın başka bir geliri yok. Özellikle bizim bu sektör yabancıya, turiste bağımlı. Ancak şehre kimse gelmeyince iş de olmuyor"* (Milliyet, 18.09.2015). Zaten hâlihazırda reklam, satış, marka ve pazarlama noktalarında sıkıntılı bir süreç yaşayan bal, kaz ve kaşar gibi Kars'ın temel ürünlerinin satışı, turizm sektörüne vurulan darbeye daha da kötüye gitmiştir. Temel geçim kaynağı olan bu ürünleri, yerli ve yabancı turistlere satamayan esnaf, ekonomik durumu kötüleştiği için zorunlu olarak göç kararı almaktadır. Kars'taki göç sorunu son dönemlerde

ulusal medyanın da dikkatinden kaçmamaktadır: “8 ayı kış olan, yakacak fiyatlarının el yaktığı, doğalgaz ve elektriğe bir servet ödenen Kars'tan giden gidene, dumanı tüten bir fabrikası olan, işsizliğin had safhada olduğu Kars'tan bavulunu alan büyük şehirlerin yolunu tutuyor. Kars'tan büyük şehirlere göç devam ediyor. 2016 yılında 2 bin 874 kişi, yaklaşık 700 aile göç ederek büyük şehirlere yerleşti.”(Habertürk, 01.02.2017).

Kars'ta tarım ve hayvancılıkta yaratılan katma değer düşük olması, imalat sanayinin çeşitlilik gösterememesi, tarıma dayalı sanayi yapısının bulunmaması, sermaye birikiminin yetersizliğine bağlı olarak istihdam imkanlarının sınırlı olması ve hizmetler sektöründeki uzmanlaşma ve kalite sorunlarından dolayı insanların başta İstanbul ve Ankara olmak üzere batının pek çok iline göç etmesine yol açmaktadır (Boya & Kafalı, 2008, s. 69). Karsta sözü edilen sektörlerin geri kalmışlığı ilden göçü “sürekli” kıldığı için geriye kalan tek seçeneğin, ilin turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi ve böylece göç dalgalarının durdurulabileceğini söylemek mümkündür.

Nitekim “İlin tarihi ve turistik potansiyellerinin de kullanılacağı kırsal turizme ve av turizmine yönelmesi tarımsal gelirin artırılmasını sağlarken hem tarihi ve doğal değerlerimiz daha iyi korunacak, hem de belli yerlerde görülen kırsal nüfusun göçlerle yaşlanması da engellenmiş olacaktır” (Boya & Kafalı, 2008, s.140).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm ve göç karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen iki önemli sosyo-ekonomik alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki alanda meydana gelen olumlu ve olumsuz her türlü gelişme söz konusu alanlarda birbirinden farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Şöyle ki; göç hareketleri turizmin yoğun olduğu yerleşim yerlerine doğru gerçekleşmekteyken bir süre sonra yoğun göçe maruz kalan turistik bölgelerde çeşitli sorunlar meydana gelmektedir. Turistik faaliyetlerin sona ermesiyle de tersine göç hareketleri ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde bir bölgede turizmin gelişmesi, beraberinde sosyo-ekonomik kalkınmayı getireceğinden dolayı göçe neden olan gerekçeler de kendiliğinden ortadan kalmış olmaktadır. Bu anlamda turizm, göçü durduracak önemli bir potansiyele sahiptir. Nitekim sanayinin gelişmediği bölgelerde yeterince istihdam yaratılmadığı için özellikle istihdam yaratıcı sektör olarak turizmin payı gün geçtikçe artmaktadır. Çünkü kırdan kıyı kentlerine doğru göç eden insanlar açısından turizm sektörü, önemli bir istihdam kapısı olmuştur. Bu nedenle son dönemlerde göç hareketlerinin varış noktalarına bakıldığında sanayinin hemen arkasından turizmin yoğun olduğu bölgeler göze çarpmaktadır. Göçün kaynağı konumundaki bölgeler ise sosyo-ekonomik geri kalmışlığın yaşandığı yerleşim yerleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kars, bu yönüyle üzerinde durulması gereken bir göç kaynağı konumundadır. Çünkü 2000 yılından bu yana Kars'tan Batı illerine yoğun göç hareketleri yaşanmakta hatta Kars bu alanda 2014 yılında binde 32.8'lik net göç hızıyla Türkiye'de nüfusa göre en fazla göç veren birinci il olmuştur. 2000'de 325 bin olan kent nüfusu 2016'da 289 bine kadar gerilemiştir. Sanayinin gelişmediği, ekonominin yoğun olarak tarım ve hayvancılığa dayandığı Kars'ta insanlar gün geçtikçe kentten umutlarını kesmekte ve çözümü Batıya göç etmekte bulmaktadırlar. Kentin kayıt dışı ekonomisinin vardığı boyutlar, vasıflı işgücü eksikliği, tarım ve hayvancılığa verilen teşviklerin reel üretim dışındaki alanlarda kullanılması, eğitim ve sağlık alanındaki yetersizlikler, nüfus bağımlılık oranının yüksek olması, yoksulluk ve işsizliğin gün geçtikçe artması, altyapı sorunlarının çözülmemesi, sosyal yaşam alanlarının eksikliği, kentin adeta sürgün yeri veya geçiş noktası olarak algılanması sebebiyle gelen yönetici ve memurların uzun süre burada kalmamaları Kars'ın ilk anda göze çarpan sorunlarıdır. Bu sorunlar Kars'ın itici faktörlerine kaynaklık ederken insanlar, çekici faktörlere sahip olan yani sanayi ve ticaretin geliştiği Batı illerine göç etmeyi tercih etmektedirler. Zira Kars'tan yapılan göçlerde ilk sırayı İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa ve Manisa gibi illerin alması şaşırtıcı olmamaktadır. Tam da bu noktada Kars'tan yapılan göçlerin durdurulması açısından turizm sektörünün önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü kentteki diğer sektörlerde yaşanan geriye gidişin yarattığı az gelişmişlik kısır döngüsü ancak turizm gibi önemi gün geçtikçe artan bir sektörle kırılabilir.

Nitekim bölgesel kalkınma açısından gelir dağılımında görülen eşitsizlik, göç sorunu, işsizlik, altyapı gibi temel sorunlara yönelik stratejiler geliştirmek ancak katma değeri yüksek olan turizm sektörüyle mümkün olabilmektedir (Çeken, 2016:121). Bu açıdan bakıldığında Kars'ın turizm potansiyeli, kentin itici faktörlerine karşılık çekici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi dokusu ve kimliğiyle bu potansiyel harekete geçirildiğinde Kars, önemli bir turizm cazibe merkezi olacaktır. Bu potansiyelin kente ekonomik canlılık kazandırabilmesi ve böylece göçün durdurabilmesi için çeşitli öneriler geliştirmek mümkündür. Bunlar;

- ✓ En başta Kars için kapsamlı ve çeşitlendirilmiş bir turizm planı hazırlanmalı
- ✓ Planın uygulanmasında, sorun ve çözümlerin belirlenmesinde turizm sektöründe yer alan tüm paydaşlar yer almalıdır.
- ✓ Bu plan dâhilinde inanç, doğa, kültür, kış, kongre, tarih vb. alternatif turizm alanlarına yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerekir. Zira deniz-kum-güneş şeklindeki turizm anlayışının yerini artık alternatif turizm

almaya başlamış ve bu açıdan Kars hayli zengin bir alternatif turizm potansiyeline sahiptir.

- ✓ Karsta tarihi alanlar, bina ve yapılar korumaya alınıp turizme kazandırılmalı
- ✓ Kümbet camii olarak bilinen 12 Havariler Kilisesi, Van Akdamar adasındaki gibi kilise olarak turizme açılmalı
- ✓ Hasan Harakani Türbesinin yer aldığı Evliya Camii, inanç turizmi kapsamında ele alınmalı ve On iki Havariler Kilisesi ile yan yana hoşgörü manzarası oluşturulmalıdır.
- ✓ Bu iki yapı ile birlikte Kars kalesinin ve birçok tarihi mekanın yer aldığı o bölge, çarpık yapılaşmadan arındırılarak etrafı çevrilmeli ve *açık hava müzesi* olarak turizme kazandırılmalıdır.
- ✓ Sarıkamış kayak merkezinin tanıtımı yapılarak tüm kış sporlarının yapılabileceği uluslararası standartlara kavuşturulmalıdır. Nitekim 2011 yılında Erzurum’da düzenlenen 25.Dünya Üniversiteler Kış Oyunları etkinliğinde Sarıkamış’taki Kayak tesislerinin kullanılmamış olması büyük bir eksikliklerdir.
- ✓ Sarıkamış harekâtının gerçekleştiği Allah-u Ekber dağları hüzün turizmi kapsamında ele alınarak Çanakkale-Gelibolu gibi tanıtılmalı, turizme kazandırılmalı ve kapsamlı anma törenleri düzenlenmelidir. Bu tarihi olayın sinema filmlerine konu yapılarak bölgeye *hüzün turizmi* kapsamında turist çekilmesi sağlanmalıdır. Ama ne yazık ki böylesine tarihi bir olayın gerçekleştiği mekan olan Sarıkamış yerine Erzincan’da sinema filminin* çekiliyor olması Sarıkamış’ın kış ve hüzün turizmi açısından büyük bir eksikliklerdir.
- ✓ Sarıkamış sarıçam ormanları yaban hayata zarar vermeden doğa turizmüne kazandırılmalıdır.
- ✓ Kışın doluluk oranı %100 olan Sarıkamış’taki otellerin diğer mevsimlerde boş kalmaması için burada çeşitli etkinliklerin yapılması gerekir. Aksi halde kışın otellerde çalışan personeller, diğer mevsimlerde işsiz kalacağı için zorunlu olarak turistik bölgelere göç

* Sarıkamış'ta donarak şehit olan 90 bin Türk askerinin hikâyesinin anlatıldığı, “Beyaz Hüzün” filminin çekimleri Erzincan’da yapılıyor. “*Beyaz Hüzün*” Filminin Çekimleri Erzincan’da Yapılıyor”, *Milliyet*, 09.02.2017, <http://www.milliyet.com.tr/beyaz-huzun-filminin-cekimleri-erzincan-erzincan-yerelhaber-1830630/>

edeceklerdir. Göçün durdurulması için mutlaka turistik etkinliklerle turizmin yılın tüm sezonlarına yayılması gerekmektedir.

Bu etkinlikler seminer, toplantı ve konferans gibi şirket etkinliklerinden kongre, ticari sergi, toplantı gibi dernek etkinliklerine, düğün, nişan, tatil gibi sosyal aktivitelere festival, konser ve sportif etkinliklere kadar bir dizi aktiviteyi kapsamalıdır. Çünkü bu aktiviteler büyüyen turizm sektörü açısından bir pazar oluşturmaktadır (Yıldız, 2012:200) Bütün bu aktiviteler turizm sayesinde kent ekonomisine canlılık kazandırırken göçe gerekçe olabilecek birçok ekonomik olumsuzluğu da bertaraf edebilecektir.

- ✓ Öte yandan turizmden daha fazla yararlanabilmek için turistik faaliyetlerin uzun süreli olması ve gelen turistlerin geceleme sayısının olabildiğinde uzun olması önem taşımaktadır. Bu kapsamda Çıldır Gölü ve Ani Ören Yeri gibi turistik destinasyonlara günübirlik turların düzenlenmesi yerine konukların oralarda daha fazla konaklamaları sağlanmalı ve böylece yöresel ürünlerin, hediyelik eşyaların satışı yoluyla yerel ekonomiye katkı sağlanmalı. Bunun için o bölgelerde hem turistlerin konaklamaları hem de günübirlik ihtiyaçların karşılanması için kaliteli hizmet verebilecek turizm işletmelerine ihtiyaç vardır.
- ✓ Çıldır Gölünde kış aylarında kış sporları ve Buz Festivali, yaz aylarında ise su sporları düzenlenebilir.
- ✓ Hali hazırda UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine giren Ani Öre Yeri uluslararası tanıtım çalışmalarıyla tüm dünyaya tanıtılmalı, kazı ve restorasyon çalışmalarıyla saklı olan kısımları gün yüzüne çıkarılmalı ve korumaya alınmalıdır. Ayrıca turistlerin burayı daha fazla ziyaret etmeleri için çevresinde konaklama hizmeti sağlayacak sosyal tesis ve işletmelere ihtiyaç vardır.
- ✓ Ayrıca turizm destinasyonlarının tanınırlığı ve ulaşılabilirliği konusunda reklam filmi, kısa film, afiş, rehber, danışma bürosu, bilgilendirme panoları gibi çeşitli bilgilendirme araçları kullanılmalı ve ulaşım için düzenli turlar düzenlenmelidir.
- ✓ Kent merkezinde altmışlı yılların başlarında kullanılan fakat şimdilerde nostalji olan Faytonlar özellikle turistlere yönelik olarak tekrar hizmete sokulmalıdır.
- ✓ Kars'ın sinematografik özelliğini ve Baltık mimari tarzı yapılarını ön plana çıkaracak sinema filmleri ve TV dizileri çekilerek tanıtımın

sağlanması ve özellikle ara verilen Uluslararası Altın Kaz Film Festivalinin her yıl aralıksız düzenlenmesi gerekmektedir.

- ✓ 1920 ve 1960'larda Kars'tan göç eden Malakanların kültür turizmi kapsamında ele alınması ve bir zamanlar atalarının yaşadığı toprakları ziyaret etmeleri sağlanmalıdır. Bu amaçla Malakan mezarlıklarının korunması, Malakanlardan kalan evlerin restore edilerek turizme kazandırılması, konaklamaya uygun hale getirilmesi ve bu sayede yöre halkının da ekonomik bir kazanç elde etmesi sağlanabilir.
- ✓ Ayrıca Aşıklık ve Dengbejlik kültürü ile ilgili çalışmalar yapılarak bu kültürlerin kaybolmasının önüne geçilmeli ve kültür turizmi canlandırılmalıdır.
- ✓ Konaklama tesislerinde özellikle akşam saatlerinde turistlerin eğlenebilecekleri animasyon, yöresel oyunlar, atışmalar, müzik dinletileri, folklorik gösteriler gibi aktiviteler düzenlenerek turistlerin memnuniyetleri sağlanmalıdır. Zira eski bir turisti tekrar getirmenin maliyeti, yeni bir turist kazanmanın maliyetinden daha düşüktür.

Sonuç olarak turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi için atılacak her adım, aynı zamanda göçe kaynaklık eden sorun alanlarının da ortadan kalkmasına hizmet etmiş olacaktır. Dolayısıyla Kars özelinde son dönemlerde ciddi boyutlara ulaşan göç hareketleri ancak turizme yapılacak yatırımlarla mümkün olabilecektir.

6. KAYNAKÇA

- Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği. (2014). *Turizm istatistikleri*. AKTOB Antalya Ticaret ve Sanayi Odası. (2007). Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Yıl:20, Sayı:230.
- Boya, O.L. & Kafalı, M.A. (2008). *Kars stratejik gelişme raporu*. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayını.
- Çeken, H. (2016). *Turizm ekonomisi*. (2.b). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çeken, H., Ateşoğlu, L. & Dalgın, T. (2008). Turizm talebine bağlı olarak uluslararası turizm hareketlerindeki gelişmeler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26),71-85.
- Çeken, H. & Erdem, B. (2003). Turizm sektörünün istihdam yaratmadaki etkisi, *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5(1) <http://www.isguc.org/?p=article&id=23&cilt=5&sayi=1&yil=2003> (Erişim Tarihi:12.03.2017).
- Çelik, S. (2016). *Alternatif turizm, 4th International Symposium on Development of KOP Region, Bildiriler Kitabı* içinde (ss.8-27). Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi.
- Değer, M.K. (2006). Turizme ve ihracata dayalı büyüme: 1980-2005 Türkiye deneyimi,

- Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(2), 67-86.
- Demir, Ö. & Acar, M. (2005). *Sosyal bilimler sözlüğü*, (6.b). Ankara: Adres Yayınları.
- Eilat, Y., & Einav, L. (2004). Determinants of international tourism: A three-dimension panel data analysis. *Applied Economics*, 36(12), 1315-1327.
- Fischer, A.M. (2007). Measuring income elasticity for Swiss money demand: what do the cantons say about financial innovation. *European Economic Review*, 51(7), 1641-1660.
- Güllülü, U., Karabulut, K. & Polat D. (2007). *Ağrı alt bölgesi'ndeki göç eğilimi ve sosyo-ekonomik nedenleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No:962, İİBF Yayınları No:113.
- Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2017). Kars İli Turizm Verileri.
- Kearney, M. (1996). From the invisible feet: Anthropological studies of migration and development. (Ed. Robin Cohen). *Theories of migration*. England:Edward Elgar Publishing.
- Kuentzel, W. F. & Ramaswamy, V. M. (2005). Tourism and amenity migration: A longitudinal analysis. *Annals of Tourism Research*, 32(2), 419-438.
- Kurt, H. (2006). Göç eğilimleri ve olası etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 148-178.
- Lee, E. S. (1996). A theory of migration. (Ed. Robin Cohen), In *Theories of migration*, (ss.14-24), England: Edward Elgar Publishing.
- Leitão, N.C. & Shahbaz, M. (2012). Migration and tourism demand. *Theoretical and Applied Economics*. XIX (567), 39-48.
- Marshall, G., (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Martin, P. & Zürcher, G. (2008). Managing migration: The global challenge. *Population Bulletin*, 63(1), 1-20.
- Mervar, A. & Payne, J., (2007). An analysis of foreign tourism demand for croatian destination: Long-run elasticity estimates. *Working Paper*, 1-20.
- Oktayer, N., Susam, N. & Çak, M. (2007). *Türkiye'de turizm ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:69.
- Özkaya, Y. (2011). *Kars'ın somut olmayan kültürel mirası*. (Edit: Yılmaz Özkaya vd.), Kars: Kars Valiliği Kültür Yayınları Dizisi:3.
- Öztürk, M. (2007), Türkiye'de iç göçe katılanların kent yaşamına ve kentsel emek piyasalarına etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 52, 243-264.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç, kuram ve bölgesel bir uygulama*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Phakdisoth, L., & Kim, D. (2007). The determinants of inbound tourism in Laos. *ASEAN Economic Bulletin*, 24 (2), 225-237.
- Serhat Kalkınma Ajansı, (2015). *Misafirlerin gözünden TRA2 turizmi*, Kars: SERKA Yayınları.
- Tutar, F., Alpaslan, C., Tutar, E. & Erkan, Ç. (2013). Turizm sektörünün istihdam üzerine etkileri, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 14-27.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Nüfus İstatistikleri ve Projeksiyonlar.
- Türk Dil Kurumu (2017), Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e50a2fbb7ae8.56074330 , (Erişim Tarihi: 15.03.2017).

- Türkoğlu, K. (2011). *Turizm sektöründe istihdam imkanlarının göç üzerindeki etkileri: Fethiye örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Uçar, M., Uçar, H., Kurnaz, A. & Kurnaz, A. H. (2012). Kırsal turizmin sosyo-ekonomik yapıya etkisi ve Fethiye örneği, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22), 75-82.
- Uçar, M., Çeken, H. & Ökten, Ş. (2017). *Kırsal turizm ve kırsal kalkınma (Fethiye Örneği)*, (2. b), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uğuz, S. Ç. (2012). Göç ve turizm: Türkiye-Almanya örneği, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 1-30.
- Vargas-Lundiu, R., Lanly, G., Villarreal, M. & Osorio, M. (2008). *International migration, remittances and rural development*, International Fund for Agricultural Development (IFAD) Italy Publication.
- Vogt, M., (2008). Determinants of the demand for US exports and imports tourism. *Applied Economics*, 40 (6), 667-672.
- Wood , W.B. (1994). Forced migration: Local conflicts and international dilemmas. *Annals of the Association of American Geographers*, 84(4), 607-634.
- World Tourism Organization. (2017). Why tourism?, <http://www2.unwto.org/content/why-tourism> (Erişim Tarihi:10.03.2017).
- Yıldız, S. & Baştürk. F. (2013). Kars ili marka varlıklarının tüketici temelli değer ölçümü araştırması. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 22(4), 75-90.
- Yıldız, S. (2012). Book review-Introduction to hospitality management. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 195-202.
-“PKK kış turizminin kalbi Sarıkamış’ta telesiyej ve kafeyi ateşe verdi”, *Hürriyet*, 13.09.2015 <http://www.hurriyet.com.tr/pkk-kis-turizminin-kalbi-sarikamista-telesiyej-ve-kafeyi-atese-verdi-30063878> (Erişim Tarihi: 05.03.2017).
- “Kars’ta bal ve kaşarı terör vurdu”, *Milliyet*, 18.09.2015 <http://www.milliyet.com.tr/kars-ta-bal-ve-kasari-teror-vurdu/ekonomi/detay/2119466/default.htm> (Erişim Tarihi: 05.03.2017).
- “Kars’ta 2 bin 874 kişi göç etti”, *Habertürk*, 01.02.2017 (Erişim Tarihi: 05.03.2017) <http://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/51089362-karsta-2-bin-874-kisi-goc-etti> (Erişim Tarihi: 05.03.2017).
- “Turizm bitti, Manavgat’tan göç başladı”, 4 Mayıs 2016 <https://manavgathaber.com/index.php/2016/05/04/turizm-bitti-manavgattan-goc-basladi/> (Erişim Tarihi:12.03.2017).
- “Beyaz Hüzün” filminin çekimleri Erzincan’da yapılıyor”, *Milliyet*, 09.02.2017, <http://www.milliyet.com.tr/beyaz-huzun-filminin-cekimleri-erzincan-erzincan-yerelhaber-1830630/> (Erişim Tarihi:12.03.2017).

NEO-LİBERALİZM TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE KAMU YÖNETİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ: TÜRKİYE PRATIĞI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt,
8, Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 01.02.2016 Yayına Kabul Tarihi: 30.12.2016

Tahir BAYSAL
Dr. TÜİK Malatya Bölge
Müdürlüğü
thrbysl@gmail.com

ÖZ Liberalizmin devlet yapılanması üzerindeki dönüştürücü etkisi her dönemde hissedilmektedir. Özellikle 1980 sonrası dönemde uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar, ülkelerin ekonomik, siyasal, sosyal ve hukuki yapılanmalarına doğrudan etkide bulunarak, kamu yönetimi düzeneğini dönüştürmektedir. Bu süreçte kamu yönetimi yapılanması içinde yer alan kurum ve kuruluşların yapısı ve işleyişi de yeniden tanımlanmakta ve bazı yeni kurumsal yapılar oluşturulmaktadır.

Bu değişim ve dönüşüm sürecinin temel dinamikleri küreselleşme, yerelleşme, yönetişim, özelleştirme ve idari reformlar olarak sıralanabilir. Sürecin kamu yönetimi bilimi açısından doğurduğu sonuç ise yeni yaklaşımların ortaya çıkmasıdır. Bu süreç doğal olarak tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, neo-liberalizm üzerinden yürütülen tartışmalara yer vererek, Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Sonuçta, neo-liberalizmin kamu yönetimi üzerinde belirgin bir dönüştürme etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Liberalizm, küreselleşme, yönetişim.

JEL kodları: H10, H80, H83

Alanı: Siyaset bilimi ve kamu yönetimi

Türü: Derleme

DOI:10.9775/kauibfd.2017.009

Atıfta bulunmak için: Baysal, T. (2017). Neo-liberalizm tartışmaları çerçevesinde kamu yönetiminin dönüşümü: Türkiye pratiği, *KAÜİİBFD* 8(15), 171-195.

TRANSFORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN NEO-LIBERALISM DISCUSSIONS FRAME: TURKEY PRACTICE

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 - 4289
E - ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 01.02.2016

Accepted Date: 30.12.2016

Tahir BAYSAL
Dr. Turkish Statistical
Institute Malatya
Regional Office
thrbysl@gmail.com

ABSTRACT The transformative effect on state structure of liberalism is felt in every period of time. Especially, the neo-liberal politics that started to be implemented in the post 1980 period, transforms public administration mechanism by directly influencing the economic, politic, social and legal structures of countries. The structure and mechanism of the institutions and organizations within the public administration structure are redefined and some new institutional structures are being established in this period.

The basic dynamics of transformation process are globalism, decentralization, governance, privatization and administrative reform. The result of the process is the emergence of new approaches in terms of public administration. As a matter of course, process causes discussions. In this research, it is intended to interpret the process via Turkey practice by giving place to discussions about neo-liberalism. As a result, it is seen that, neo-liberalism has a notable transformation effect on administration.

Keywords: Liberalism, globalism, governance.

JEL codes: H10, H80, H83

Scope: Political science and public administration

Type: Review

Cite this Paper: Baysal, T. (2017). Transformation of public administration in neo-liberalism discussions frame: Turkey practice, *KAUJEASF* 8(15), 171-195.

1. GİRİŞ

Liberalizm, hem bir doktrin hem de bir ekonomik sisteme dayanaklık eden bir düşünce akımı olarak ülkelerin yönetim yapılanmalarına doğrudan etki edebilmektedir. Özellikle dünyanın tek kutuplu hale gelmesiyle birlikte liberalizmin tarihin sonu (Fukuyama, 1999, s. 59), insanlığın geldiği son nokta olduğu iddia edilir hale gelmiştir. Buna göre, modern dünyada ayakta kalacak toplumlar liberal demokrasiyi inşa edebilmiş olanlardır. Hatta liberalizmin demokrasinin ön koşulu olduğu iddiası da sıklıkla dile getirilmektedir (Yayla, 1999, s. 62).

Doğal olarak bu fikre karşı olanlar da mevcuttur. Tüm dünyada anti-kapitalist, anti-küreselleşmecî akımlar da yaygındır. Sadece fikir dünyasında değil, çeşitli vesilelerle uluslararası düzlemde bir araya gelerek ortak eylemlerde bulunan bu çevreler, dönem dönem tepkilerini ortaya koyarak sistem eleştirisi yapmaktadırlar.

Bu tartışmalar yapıldursun, dünya genelinde bir liberalizasyon sürecinin yaşandığı görülmekte ve az sayıda ülke hariç liberalizm, hem bir düşünce sistemi, hem bir ekonomik sistem olması dolayısıyla uygulanabilirliği ölçüsünde idari yapılanmaya doğrudan etkide bulunabilmektedir. Özellikle Doğu Bloku'nun çökmesi ve dünyanın tek kutuplu hale gelmesi ile birlikte liberalizm, tek ve etkin akım olarak yaygınlaşmıştır. Küreselleşme ile birlikte ivme kazanan bu süreçte tüm dünyada neo-liberal rüzgârlar esmeye başlamıştır. Öyle ki ülkelerin ekonomik, siyasal, hukuki ve sosyal yapılanmaları tümünden değişmeye, dönüşmeye başlamıştır.

Bu değişim ve dönüşüm sürecinin devlet yapılanmasını da doğrudan etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu süreçte kamu yönetiminde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmış, daha önceleri işletme yönetimi (management) kapsamında ele alınan pek çok kavram kamu yönetimine de uyarlanırlı olmuştur.

Kamunun mal ve hizmet üretiminde ve bu alandaki beklentilerin karşılanmasında kamu örgütlerinin yeterince etkili ve verimli olamadığı, bununla birlikte, yönetsel sorunlar, mali sınırlılıklar, planlama ve eşgüdüm eksikliği gibi nedenlerle hizmet üretimi sürecinin sekteye uğradığı, bu durumun da yeni arayışları ve yönetimde farklı yaklaşımların uygulamaya geçirilmesini kaçınılmaz kıldığı (Usta, 2010, s.1) görüşü bu dönemde yaygın bir kabul görmektedir.

Bu görüş, kamu yönetimi bilimi açısından bazı yeni kavramların, yeni yaklaşımların giderek daha fazla gündeme gelmesi sonucunu doğurmaktadır. İnsanın stratejik bir kaynak olduğu gerçeği artık genel kabul gören bir yaklaşım tarzı haline gelmektedir. Bu nedenle özellikle performans, iş doyumu, işe bağlılık ve motivasyon kavramları öne çıkmıştır. Sonuçta, işletme yönetimi

(management) ile kamu yönetimini (public administration) bir potada eriten 'public management' anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Literatürde 'Yeni Kamu Yönetimi' (New Public Management) olarak ifade edilen bu yaklaşım, işletme yönetimi için önem arz eden performans, motivasyon, etkinlik, verimlilik, müşteri odaklılık gibi kavramların kamu yönetimine uyarlanmasını öngörmektedir (Christensen & Legreid, 2002; Weikart, 2001). Değişim ve dönüşüm sürecinin temel dinamikleri ise küreselleşme, özelleştirme, yönetişim, yerelleşme ve idari reformlar olarak sıralanabilir.

Bu çalışma, liberalizmin kamu yönetimi üzerindeki dönüştürme etkisini ve bunu gerçekleştirme yollarını bu dinamikler üzerinden irdeleyerek Türkiye'deki bu dönüşüm sürecinin yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, neo-liberalizmin sosyal, siyasal, hukuki ve idari düzlemde etkilerinin neler olduğu; yönetim yapılanmasına ne ölçüde ve ne şekilde etkide bulunduğu sorularına cevap aranmaktadır. Bu sorulara yanıt vermek üzere konu üzerinde yürütülen çalışmalar referans alınmaktadır.

2. TARİHSEL SÜREÇTE LIBERALİZM

Liberalizm, siyasal terminolojiye ilk olarak 19. yüzyılda girmiş olmakla birlikte, tarihsel gelişim süreci 17. yüzyılda İngiltere'de başlamış, 'Aydınlanma Hareketi' etrafında şekillenmiştir (Gül, 2006, s. 9). Ancak, liberalizmin temelini oluşturan 'özel mülkiyet', 'serbest girişim' gibi birtakım terimler, çok önceki dönemlerde de dile getirilmiştir. Örneğin Aristo, Platon'un aksine özel mülkiyetin yasaklanmasına karşı çıkmış (Sarica, 1996, s. 22), gelir dağılımını dengeli tutmak kaydıyla özel mülkiyete izin verilebileceğini iddia etmiştir. Ona göre ortak olan şeyler ihmal edilmeye elverişlidir ve kavgalara neden olur. Ancak insanlar kendine ait olan şeylere karşı daha duyarlı davranırlar (Şenel, 1999, s. 171). Aristo gibi pek çok düşünür belli ölçüde bu konulara değinmişlerdir. Ancak liberalizmin bir felsefi düşünce olarak ortaya çıkmasının miladı 17. yüzyıl ve doğum yeri o dönemin İngiltere'si olarak kabul edilmektedir (Sarica, 1996, s. 24).

Liberalizmin, John Locke, İskoç Aydınlanması ve Immanuel Kant gibi üç kaynağı olduğunu savunan Erdoğan (2005, s. 24)'a göre Liberalizm aslında bir Anglo-Amerikan düşünce geleneğidir. İlk liberal eğilimli düşünür bir İngiliz filozofu olan John Locke'dur. Locke'a göre toplumsal ve siyasal varoluş, başlangıçta doğa halinde yaşayan ve "doğal haklar"a sahip olan insanların kendi aralarında anlaşarak devleti kurmasına dayanır. Locke'un düşüncesine göre insanlar uygar yaşama geçerken doğal haklarını saklı tutmuşlar ve devleti bu hakları korumakla görevlendirip yetkilendirmişlerdir. Bu haklar yaşam, özgürlük ve mülkiyet üçlemesiyle açıklanır (Erdoğan, 2005, s. 24).

İkinci kaynak olarak görülen İskoç Aydınlanması'nın üç önemli

düşünürü; David Humme, Adam Smith ve Adam Ferguson'dur (Erdoğan, 2005, s. 24). Bu üç düşünürün ortak söylemleri 'serbest girişim', 'doğal özgürlük sistemi', 'tarafsız devlet', 'piyasa düzeneği' olarak sıralanabilir (Gül, 2006; Şaylan, 2003b; Selçuk, 1999; Üstünel, 1994).

Düşünsel kaynaklardan üçüncüsü olarak Kant'ın liberal düşünceye etkisinin, onun kişisel özerklik ve kişilerin ahlaki değerleri bakımından eşitliği kavramları ile evrenselci adalet anlayışı olduğunu belirten Erdoğan (2005, s. 25)'a göre Kant, liberalizmin akılcı temellerinin de kaynaklarından.

Liberalizm, feodalitenin çökmesi, ticaretin gelişimi ve sanayileşmenin gelişiminin yarattığı toplumsal ve siyasal değişim sürecinin bir ürünü (Gül, 2006, s. 10) olarak kendini göstermektedir. Feodal dönemde Avrupa'nın genel siyasi yapılanması, kral ile kilise arasında paylaşılmış bir iktidar sistemine dayanmaktadır. Toprak mülkiyeti esasına göre, büyük toprak sahibi monarklar iktidarın yerel ortağı olmuştur. Katolik kilisesinin siyasal yapıdaki etkisi büyüktür. Dinsel dogmalar ve kralın uygulamaları arasında sıkışmış bir siyasal yapılanma mevcuttur.

Ancak ticaretin gelişmesi, meta üretiminin artması dolayısıyla ekonomik yapılanmanın temelden sarsılması ve değişmeye başlaması, bu siyasal yapılanmayı önemli ölçüde etkilemiştir. 12. ve 13. yüzyıllardan itibaren kentleşmenin yoğunlaşması, Haçlı Savaşlarının Avrupa'yı etkilemesi ve çeşitli fuarların düzenlenmesi ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Özellikle, parasal kredilerin alınıp verilmesinin özendirilmesi için hukukî ve dinî yapının değiştirilmesi sermaye birikiminin sağlanmasını kolaylaştırmış, büyük keşiflerin doğurduğu ekonomik ve siyasal sonuçlar, liberal düşüncenin oluşmasında büyük rol oynamıştır (Beacher, 1986; Lande, 1998; Erdoğan, 1998).

Ticaretin ve sanayinin gelişmesi ile burjuva sınıfı ortaya çıkmıştır. Siyasal yapılanmada yerel güç konumunda olan soylu toprak sahiplerinin etkinliğini yitirmesi ve oluşan burjuva sınıfının palazlanması ile iktidar mücadelesi yaşanmaya başlamıştır.

Burjuvazi artık iktidara kendisi geçip, tüm aristokratik kalıntıları, yasaları ve kurumları değiştirerek, burjuva sınıfının hukuksal ve siyasal düzenini kurmayı amaçlamıştır (Şenel, 1999: 334). İşte bu durum, Sarıca'nın (1996, s. 91) ifadesi ile "yeni bir dünya görüşünü, yeni bir felsefe, yeni bir iktisadi ve sosyal kuramı" beraberinde getirmiştir. Burjuvanın oluşturduğu bu dünya görüşü 'Aydınlatma Felsefesi' olarak kendini göstermiştir (Sarıca, 1996, s. 91).

Bu dönemde parasal araçların yayılması, ekilen alanların genişlemesi ve nüfusun artması toplumu dünyevileştirerek kilisenin toplum üzerindeki etkisini

azaltmıştır. Tüm bu gelişmeler kilisenin kültürel ve sosyal tekeline kırmış, kiliseyi ve kilisenin Hıristiyanlığı yorumlama biçimini etkilemiştir. Bu yüzyılda tek eğitim merkezi olan manastırların karşısına üniversitelerin yavaş yavaş ortaya çıkması ile bilimde, felsefede belirli bir özgürlük ve özgünlük doğmaya başlamıştır. (Duby, 1991, s. 158)

Yaşanan bu siyasal gelişmeler liberalizmin siyasi yüzünü ortaya çıkaran bir süreci tanımlar. İktisadi anlamda liberalizmin gelişimi ise Sanayi Devrimi sürecinde kendisini göstermektedir. Sanayi Devrimi ilk olarak İngiltere’de başlamıştır ve diğer Avrupa ülkelerine buradan yayılmıştır. Devrimin en önemli özelliği zincirleme olarak birçok buluşa yol açmasıdır. Diğer bir özelliği sermayenin ve el emeğinin merkezileşmesini beraberinde getirmesidir. Makinelerin giderek daha karmaşık hale gelmesi ve enerji kaynaklarına yakın yerlerde konumlandırılma zorunluluğu, büyük fabrikaları doğurmuştur. Böylece kapitalistlerle işçiler arasındaki toplumsal ilişkiler de yeni bir boyut kazanmıştır. Sanayicilerin kentlerde yerleşmesi ve yeni kentlerin kurulması, kent ve kır arasındaki farklılıkların derinleşmesine neden olmuştur (Tanilli, 1999, s. 118-120).

Devrimin en önemli toplumsal sonucu hiç şüphesiz toplumsal sınıf yapılanmasını değiştirmesidir. Oluşan yeni yapılanmada burjuva sınıfı ile işçi sınıfı (proletarya) arasında siyasal mücadele başlamıştır (Zubritski, Mitropolski & Kerov, 1995, s. 51). Liberal düşünce bu ortamda doğmuş ve gelişmiştir.

Başta ABD olmak üzere uygulanmaya başlanan liberal politikalar, 19. yy sonu ile 20. yy başında yaşanan ekonomik krizler nedeni ile tartışılır hale gelmiştir. Buna ek olarak büyük devletlerin yeni pazar bulma arayışı ve mücadeleleri I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesine neden olmuş, devletler ağır sanayi ürünlerinin alıcısı konumuna gelmişlerdir. Büyük miktarlara ulaşan bu harcamaların yapılması ve bu harcamaların karşılanması için para basılması fiyat istikrarını bozmuştur. Bu müdahalenin Savaş sonunda son bulacağı düşüncesi egemen olmasına rağmen Savaş, kapitalizmin liberal döneminin sonu olmuştur (Ölmezoğulları, 1999, s. 78–79).

I. Dünya Savaşı’nın bitiminin ardından ekonomik ve sosyal bunalımlar artarak devam etmiştir. 1929 yılındaki Büyük Bunalım’a kadar geçen sürede bu bunalımlar belli ölçüde dizginlenebilmiş ancak alınan önlemler bağıra bağıra gelen bunalımı sadece bir ölçüde geciktirebilmekten öteye geçememiştir. Büyük Buhran olarak da adlandırılan ekonomik bunalım, 24 Ekim 1929’da, New York Borsası’nda yaklaşık 16 milyon hisse senedinin % 50 ile % 90 arasında değer kaybetmesi ile patlak vermiştir. Bankaların felaketi önlemek için yüksek miktarda hisse senedi alımı yoluna gitmesi olumsuz sonuçlanmış ve bankaların iflasına neden olarak bunalımı hızlandırıp derinleştirmiştir (Şaylan, 2003b, s.

85).

Kısa sürede diğer ülkelere de sıçrayan bunalım, 1930'dan sonra giderek şiddetlenen bir hal almıştır. Ortaya çıkan işsizlik ve üretimdeki düşüş, yeni iflaslara neden olmuş ve yatırımları giderek düşürmüştür (Ölmezoğulları, 1999, s. 80). Bu bunalımın yarattığı toplumsal ve siyasal gerilimlerin, belli ölçüde, II. Dünya Savaşı'na giden yolda belirleyici rol oynadığını söylemek de olasıdır (Şaylan, 2003b, s. 86).

Bu dönemde yaşanan krizlerin bertaraf edilebilmesi için yeni arayışlara girilmiştir. İlk başarılı uygulama ABD'de bazı iktisadi düzenleme ve müdahaleleri içeren New Deal politikalarıdır. Bu politikalarla bazı tarım ürünlerinin arzına sınırlama getirilmiş, fiyat endeksi yukarı çekilmiş, kamu yatırımları yoluyla ekonomik canlanma sağlanmıştır (Üstünel, 1994; Şenel, 2006).

Meydana gelen ekonomik ve sosyal bunalımların düşünce dünyasına da önemli etkileri olmuştur. Özellikle bu dönemde ortaya çıkan ve işçi hareketlerini temel referans alan sosyalist düşünce akımının gelişimi, siyasal yapılanmayı önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde sınırlı devlet anlayışı, yerini müdahaleci devlet anlayışına terk etmeye başlamıştır. Toplumsal eşitsizlik ortamı ve bunun doğurduğu toplumsal ve siyasal gerilimler yeni bir iktisadi yapılanma arayışını beslemiştir (Şaylan, 2003b; Gül, 2006).

Özellikle J. M. Keynes, 1936 yılında yayımlanan eseriyle klasik liberal anlayışa tam bir meydan okuma anlamı taşıyan açılımlar sunmuştur. Ekonominin yalnızca tam istihdamda dengede olacağını iddia eden klasiklerin bu görüşünü tamamen reddetmiştir. Ekonominin eksik istihdamda da dengede olabileceğini ortaya koymuş, devletin görevini de ekonomi tam istihdama ulaşana dek harcama yaparak ekonomiyi yönlendirmek olarak açıklamıştır (Üstünel, 1994, s. 104).

Keynes'in 1936 yılında ortaya attığı bu görüşler, özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından pek çok ülkede uygulama alanı bulmuştur. Ekonomide etkin devlet müdahalesini öngören bu politikalar 1970'li yıllara kadar, piyasa mekanizması ile planlama uygulamalarını harmanlayarak ülke ekonomilerini düzenlemiştir. (Ölmezoğulları, 1999, s. 87-88).

Uygulanan bu politikalar, literatürde 'refah devleti' ya da 'sosyal devlet' olarak adlandırılan yeni bir devlet örgütlenmesinin oluşmasına neden olmuştur. "Kapitalizmin iradesi dışında, objektif koşulların bir ürünü olarak, ortaya çıkmış olan... sosyo-politik örgütlenme sistemi" olarak tanımlanan (Sarıca, 1996, s. 206) bu yapılanmada, devletin ekonomide düzenleyici ve yön verici olarak yer aldığı, ekonominin önceden belirlenen planlara göre

yönlendirildiği ve bireylerin sosyal hak ve özgürlüklerinin korunduğu bir sosyo-ekonomik düzen söz konusu olmaktadır.

Liberal politikaların yarattığı toplumsal ve ekonomik sorunların giderilmesi amacı ile uygulamaya koyulan bu politikalar, savaş dönemi sonrası var olan sosyo-ekonomik sorunların belli ölçüde giderilmesini sağlamıştır. II. Dünya Savaşı gibi son derece önemli siyasal, sosyal ve ekonomik sonuçlar doğuran bir gelişmenin ardından uygulama alanı bulan bu politikalar, yine siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda çok önemli sonuçlar doğuran başka bir olayın yaşanması ile çözüme sürecine girmiştir. Bu olay, 1973 yılında patlak veren petrol bunalımıdır.

Aslında II. Dünya Savaşı sonrası döneme damgasını vuran sosyal devlet uygulaması, 1970'li yıllarla birlikte çözülmeye başlamıştır. Ekonomik göstergelerdeki gelişimin yavaşlaması, ekonominin durağanlaşması, bu durumun en önemli nedenlerindedir. Ama özellikle 1973 Petrol Bunalımının yarattığı toplumsal ve ekonomik zorluklar, sosyal devlet anlayışının sorgulanmasına neden olmuştur. 1970'li yılların sonlarından itibaren sosyal devlet uygulamalarına sınırlama getirilmeye başlanmış, 1980'li yıllarla birlikte sosyal devlet tasfiye sürecine girmiş ve neo-liberal politikalar geliştirilmeye başlanmıştır (Ölmezoğulları, 1999; Şaylan, 2003b; Güler, 1996).

Ekonomik durağanlık ve yaşanan sosyo-ekonomik sorunların toplum kesimlerinde yarattığı rahatsızlık, yeni arayışların önünü açmış ve liberal politikalara dönüş eğilimi yaygınlaşmaya başlamıştır. Neo-liberal politikalar, bu sürecin bir sonucu olarak gündeme gelmiştir.

Liberal düşünürlere göre neo-liberal politikalar, “klasik siyaset ve iktisat teorisinin bir restorasyonu veya bir aşına dönüş hareketi” (Erdoğan, 1998, s. 14) olarak değerlendirilmektedir. Yeniden sınırlı devlet anlayışına dönüşmekte ve devletin ekonomideki yeri ve etkisi sınırlandırılmaktadır.

3. LIBERALİZMİN DÜŞÜNSEL ARKAPLANI

Tarihsel süreç içerisinde gelişim gösteren liberal düşünce, kendini dönüştürebilme becerisini göstermiş ve belli ölçüde yapısal değişimlere uğramıştır. Bu düşüncenin temelini oluşturan bazı özellikleri korunmuş ve dönüşümü bu temel dayanak noktalarına bağlı kalarak sağlanmıştır. Kapitalizmin de temelini oluşturan bu dayanak noktaları, iki temel kurumun varlığıyla açıklanır; bunlardan ilki, özel mülkiyet hakkı ve sözleşme özgürlüğü, ikincisi ise piyasa düzeni ve fiyatlar sistemidir (Üstünel, 1994, s. 72).

Liberal düşünce, yönetimin kaynağını toplumsal yaşamın koşullarında arar. Toplumsal yaşam da genel anlamda liberallerce bireysel özerkliğin müdahale edilemez alanını vurgulamak üzere kullanılan bir kavramdır. Bu

şekilde birey, daha ilk baştan siyasal toplumun belirleyici öznesi olarak merkezi bir konum edinmiş olur (Alkan, 2005, s. 356).

Liberalizmin özgürlük anlayışı, bireyin dış etki ve baskılara maruz kalmadan serbestçe hareket edebilmesine dayanır (Yayla, 2008, s. 165). Bireysel özerkliği merkeze alan liberal düşünce, bireyi kendine göre özgürleştirmek için siyasal müdahale alanını sınırlama yoluna gider. Bu da daha az devlet daha çok piyasa olarak formüle edilebilecek bir yapılanmayı beraberinde getirir. Böyle bir yapı da mevcut siyasal düzenin dönüşmesi ve işlevsel olarak farklılaşması sonucunu doğurur (Erdoğan, 1998; Selçuk, 1999).

Liberalizmin savunduğu özgürlük anlayışı negatif özgürlük anlayışı olarak kabul edilir. Bu özgürlük anlayışı, “sınırlamanın yokluğu”, “engellenmeme”, “zorlanmama” veya “müdahale edilmeme” anlamı taşır (Erdoğan, 1998, s. 23). Liberalizmin özgürlük ve insan hakları anlayışının temelini genel olarak doğal hukuk, doğal insan hakları ya da Bentham’cı faydacılık gibi teoriler oluşturmaktadır (Yayla, 1993; Friedman, 1988).

Doğal hukuk, sürekli değişmeyen ve kökünü insan doğasından alan yasalar olarak tanımlanır. İnsan aklının bütün sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri düzenleyen doğal yasaları bulmaya ve uygulamaya elverişli olduğu varsayımına dayanır (Yayla, 2008, s. 29–30).

İnsan haklarını da doğal hukuk teorisine dayandıran liberal düşünce, bireyi merkeze almakta, bireysel hak ve özgürlüklerin gelişimini zorunlu görmektedir. Liberal düşünceye göre ekonomik ilişkilerdeki özgürlük ortamı, hem bireyin hem de toplumda tüm toplumun kalkınması sonucunu doğuracaktır. Sistemin işleyişini de ‘gizli el’ adı verilen piyasa düzeneği sağlayacaktır (Smith, 1997, s. 17-18).

Klasik iktisatçıların en önde gelen isimlerinden olan Adam Smith (1997, s. 17-21) Ulusların Zenginliği adlı eserinde, bir malın, biri doğal fiyatı (denge fiyatı) diğeri pazar fiyatı olmak üzere, iki fiyatı olduğunu savunur. Doğal fiyat maliyetle belirlenirken pazar fiyatı arz ve talebe göre belirlenir. Bir malın arzı ve talebi arasında fark olduğunda, pazar fiyatı ile doğal fiyat arasında da fark olur. Ancak bu fark geçicidir. Piyasada egemen olan serbest rekabet, bu dengeyi sağlar. Pazar fiyatı, doğal fiyatın üzerindeyse, yeni üreticiler pazara girerek arzı arttırlar ve fiyat düşer. Tersî durumda ise pahalı üreten bazı üreticiler, üretimden vazgeçer ve arz düşürülerek denge sağlanır. Bu nedenle liberal düşüncede devlet müdahalesinin olduğu ortamda özgürlüklerin gelişmesinin olanaksız olduğu savunulur (Erdoğan, 1998, s. 25).

Bireyi merkeze alan, sınırlı devlet anlayışını benimseyen, piyasanın kendi koşulları içerisinde doğal bir dengeleyici olduğu ön kabulünden hareket

eden liberal düşünce, son dönemlerde dünyanın büyük bir bölümünde kabul görmüş ve liberal politikalar uygulamaya koyulmuştur. Liberal politikaların uygulama alanı bulması, hem ülkelerin yönetim yapılanmasında hem de bu yapılanmaya kaynaklık teşkil eden siyasi, sosyal, kültürel ve hukuksal yapıda köklü değişimleri beraberinde getirmektedir. Günümüzde neo-liberalizm tartışmaları da bu değişim ve dönüşüm süreci üzerinden gerçekleştirilmektedir. Devam eden bölümde neo-liberal politikaların kamu yönetimi yapılanmasını nasıl ve ne ölçüde etkilediği incelenmektedir.

Liberal politikaların II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşadığı tikanıklık ve sürecin getirdiği sorunlar, sosyal devlet anlayışının yerleşmesine ve liberal politikaların yerine Keynesyen ekonomik modelin gelişmesine neden olmuştur. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi 1970'li yıllarda ise bu politikalar, yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar nedeni ile tartışılır hale gelmiştir. Bu süreç de neo-liberal politikaların önünü açmıştır.

Neo-liberalizm, özünde liberal değerlere dayanan, sınırlı devlet anlayışı ile ekonomik alanın yeniden liberalize edilmesini savunan bir fikri akım ve ekonomik model olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu model ve bu modelin siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuksal sonuçları irdelenmektedir.

4. NEO-LİBERAL POLİTİKALAR VE KAMU YÖNETİMİ

İktisadi dönüşüm süreci siyasi, sosyal ve hukuksal dönüşümleri de beraberinde getirir. Özellikle 1980 sonrası dönemde tüm dünyada yaygın biçimde uygulanmaya başlanan liberal politikalar, bu dönüşümlerle birlikte kamu yönetimi yapılanmasını ve yönetim anlayışını da dönüştürmektedir. Dönüşüm sürecinin temel dinamikleri ise küreselleşme, özelleştirme, yönetişim, yerelleşme ve idari reformlardır.

Küreselleşme, yalnızca kamu yönetimini hedef alan ve etki alanı bununla sınırlı olan bir süreç değildir. Çok daha kapsamlı, farklı boyutları olan, etki alanı daha geniş bir süreçtir. Bu sınıflamada yer almasının nedeni, liberalleşme sürecinin motoru olması ve 'Yeni Dünya Düzeni' olarak adlandırılacak kadar etkin bir süreç olmasıdır.

Küreselleşme ile ilgili yapılan tanımlar bazen dünya halklarının birbirine benzeme süreçleri ve buna bağlı olarak da tek bir küresel kültürün ortaya çıkması, bazen de toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama süreci olarak şekillenmektedir (Keyman, 1998, s. 9).

En genel anlamıyla ekonomik sınırların kalkması ve sermaye akışkanlığının sağlanması olarak tanımlanan (Andiç, 1992; Bayramoğlu, 2000)

küreselleşme, yalnızca ekonomik anlamda sınırların kalkması ile sınırlı kalmamış, teknoloji, iletişim gibi pek çok alana yayılmıştır. Bugün artık yalnızca sermayenin ve emeğin küreselleşmesinden değil, bilginin küreselleşmesinden, teknolojik küreselleşmeden ve daha pek çok alanda küreselleşme eğilimlerinden bahsedilebilir hale gelmiştir.

Karşıtlarına göre küreselleşme, sermayenin uluslararasılaştırılması (Ölmezogulları, 1999, s. 269) durumunu ifade eder. Yeni dünya düzeni olarak adlandırılan ve kapitalizmin bir sistem olarak dünyada zafere ulaşmış olduğu ön kabulünden (Şaylan, 2003b, s. 242) hareketle, sermayenin uluslararası dolaşımının engellerle karşılaşmaksızın sağlanmasını içeren bir sürecin adı olarak değerlendirilir.

Liberalizm, hem kendisi bir siyasal doktrin olması açısından hem de felsefesi gereği siyasal müdahale alanını daraltması açısından siyaset yapılanmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Siyasal yaşamdaki bu dönüşüm, doğal olarak sosyal, ekonomik ve hukuki yapıyı da etkilemektedir. Bu durum, aynı zamanda ‘iktidar’ kelimesinin yeniden tanımlanması gereğini ortaya koymaktadır. Burada anahtar kelime ise ‘yönetişim’ dir. Özellikle 1990’lı yıllarla birlikte gündeme oturan yönetim modeli, yönetim sürecine sivil inisiyatifi de dâhil etmeyi amaçlar (Bayramoğlu, 2005; Güzelsarı, 2003).

Devlet-toplum ikileminin ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesinden yola çıkan model, küreselleşmenin zorunlu bir süreç olduğu savından hareketle, küreselleşen bir dünyaya uygun bir iktidar tarzı, yeni bir devlet anlayışı ve yeni bir yönetim üslubu geliştirmeyi hedeflemektedir (Bayramoğlu, 2000, s. 85).

Ancak bunun bir retorik olduğu, küresel yönetim modelinde sivil topluma biçilen rolün, devlet ile devlet dışında kalan alan arasında ulusaşırı bağları yaratmak, yani yerel ile küresel olanı birbirine eklemlenmek işlevini üstlenmek olduğu da iddia edilmektedir (Özdek, 1999, s. 44–45). Bu durum, siyasal iktidarın işlevini ve iktidar kelimesinin anlamını yeniden yapılandırmaktadır.

Konuya eleştirel yaklaşımlara göre kamu gücünün topluma devredilmesi ya da toplumla paylaşılması olarak sunulan yönetimde ‘toplum’ ifadesinden bürokrasi, şirket ve STK anlaşılmalıdır. Böylece karar alma mekanizmasına yeni aktörler dâhil edilmektedir. Bu aktörler içerisinde tek etkin olan ise şirket yani sermayedir (Güler, 2005, s. 24).

Devletin yeniden tanımlanması söylemleri ile devletlerin rol ve işlevleri de yeniden tanımlanmaktadır. Buna göre devlet, sadece vergi toplayan, ekonomide etkin rol almak yerine gözetme ve denetleme işlevine sahip olan, bireysel özgürlüklerin önünü açan ve bunları güvence altına alan bir

örgütlenmeyi ifade eder. Sınırlanmış iktidar, bireysellik ve özgürlük alanlarının genişlemesi liberalizmin belli başlı ilkelerindedir (Alkan, 2005, s. 356).

Liberalizmde asıl olan bireysel çıkarın maksimize edilmesidir. Toplumsal çıkarın maksimize edilmesi de bunun doğal bir sonucu olarak sağlanacaktır. Yani bireylerin çıkarlarının toplamı toplumsal çıkarı oluşturacaktır. Ekonomik ilişkilerdeki özgürlük ortamı, hem bireyin hem de toplumda tüm toplumun kalkınması sonucunu doğuracaktır. Sistemin işleyişini de 'gizli el' adı verilen piyasa düzeni sağlayacaktır (Smith, 1997, s. 17-18).

Liberal düşünceye göre devlet, toplumsal yaşam içerisinde etkin rol oynayarak toplumsal kesimler arasında yeniden bölüşüm yapmaz. Sadece dezavantajlı kesimlere yönelik bazı sınırlı sosyal politika araçlarını etkinleştirir. Ayrıca gelirin eşitsiz dağılımı adaletsizliğin var olduğu anlamına gelmez. Çünkü bu dağılımın altında, kişilerin çabaları, fırsatları kullanma yetenekleri, bireylerin katkılarının faydası ya da değeri ve rastlantılar yatmaktadır (Friedman, 1988; Smith, 1997). Dolayısıyla eşitsizlik normaldir ve piyasa mekanizmasının işleyişinin bir gereğidir (Gül, 2006, s. 126).

Liberal politikaların uygulama alanı bulabilmesi, öncelikle yürürlüğe konacak yasal düzenlemeler ve yine bu yasal düzenlemelerle oluşturulacak kurumsal yapılarla mümkün olmaktadır. Özellikle 1980 sonrası süreçte tüm dünyada ve dolayısıyla ülkemizde bu durumun sayısız örneği sergilenmektedir. Başta Amerika ve İngiltere olmak üzere tüm dünyada ülkelerin ve ülke ekonomilerinin liberalizasyon süreci bu dönemde başlamıştır. ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher, ülkemizde de 1980 darbesi sonrası ilk sivil iktidarı elinde bulunduran Özal dönemi bunun en somut örnekleridir.

Bu dönemde devlete, rekabetçi, sonuçlara önem veren, müşteri odaklı, ileri görüşlü, yerelleşmeci, piyasa odaklı, dönüştürücü ve girişimci (Yayla, 1993, s. 12) gibi yeni misyonlar yüklenmiştir.

Bu dönemden itibaren IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla yapılan kredi anlaşmaları, genellikle bu yapının kurulmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılmasını şart koşturmaktadır. 1980'li yıllarda yapılan anlaşmaların ortak özelliği hepsinin konu ile ilgili kamu kurumlarının modernizasyonunu, bilişim teknolojisi ile donatılmasını, iyileştirilmesini ve geliştirilmesini şart koşturmasıdır (Güler, 2005, s. 16). 1990'lı yıllarda ise değişim çabaları yaygınlaşmış, küresel boyuta ulaşmıştır (Kettle, 2005, s. 1-3).

Türkiye için liberal dönüşüm sürecinin miladı 1979 IMF Stand-by Anlaşması ve bunun sonucu olarak alınan 24 Ocak 1980 kararlarıdır. Bu kararların uygulanabilmesi de 12 Eylül rejimi ile mümkün olabilmıştır (Güler, 2005, s. 16).

24 Ocak kararları ile kur ayarlaması (devalüasyon) yapılarak paranın değerinin düşürülmesi, kurların her gün Merkez Bankası tarafından belirlenmesinin sağlanması, kredi faizlerinin piyasaların öngördüğü düzeylere çıkarılması, KİT'ler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlandırılmasının piyasa koşullarına göre yapılması, iç talebin kısılması ve ihracatın özendirilmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır (Çavdar, 1992, s. 227–228).

İmzalanan uluslararası ekonomik anlaşmalarla da ülkelerin iç hukuklarına yansıtması zorunlu yasal düzenlemeler, uluslararası düzeyde gerçekleştirilmektedir. Bu anlaşmalardan ilki, kamu hizmetini uluslararası ticaretin konusu haline getiren, ortak kullanılan varlıklara ve kamu hizmetinin meta dışı alanlarına kapitalizmin nüfuz etmesini sağlayan ve sonuç olarak da kamu hizmeti ve kamu yararı yaklaşımlarını kökten değiştiren Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)'dir (Bayramoğlu, 2005, s. 96).

Bu anlaşmanın temel özelliği, hizmet sektöründeki kuralların küresel düzeyde belirlenmesiyle hizmet sektörünü küresel rekabetçi piyasanın bir unsuru haline getirmesidir. Bir diğer önemli anlaşma, Dünya Ticaret Örgütü'nün aldığı kararların üye ülkeler açısından bağlayıcı olmasını sağlayan Uyuşmazlık Çözümünün Prosedür ve Kurallarının Anlaşması (DSU) yani bilinen adıyla Tahkim Sistemidir (Bayramoğlu, 2005, s. 96). Bu anlaşmaya göre ekonomik anlaşmazlıklar uluslararası düzlemde çözüme kavuşturulmaktadır.

Tahkim olarak tahkim, tarafların üzerinde anlaşmış oldukları konular hakkında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların devlet yargı sistemi dışında hakeme başvurularak çözümlenmesidir (Collin, 2003, s. 17). Uluslararası tahkim ise uluslararası düzlemdeki uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmayı amaçlar. Uluslararası Tahkimin en çok eleştirilen yanı uyuşmazlığın çözümü noktasında yerel yargının daha önce vermiş olduğu kararı dikkate almama yetkisidir. Yani karar alınırken o konuda daha önce yerel mahkemenin vermiş olduğu karar, Tahkim için bağlayıcı değildir. Dolayısıyla uyuşmazlığın taraflarından biri olan uluslararası şirket için de bir bağlayıcılığı yoktur (Bayramoğlu, 2005, s. 96).

Neo-liberalizmin kamu yönetimini dönüştürme yollarından bir diğeri özelleştirme uygulamalarıdır. Özelleştirme, daha önce devletin kendi kurum ya da kuruluşları eliyle yürütmekte olduğu bir mal ve hizmet üretimi etkinliğinin, tamamen ya da kısmen özel sektöre devredilmesi sürecidir (Parker & Kirkpatrick, 2005, s. 514).

Özelleştirme uygulamalarının savunucularına göre, bürokrasinin geleneksel bütçe süreçleri ve ağır kamu hukuku kurallarına dayanan yapısının ortaya çıkardığı sorunlardan dolayı, yeni hizmet sunumu yöntemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın sözleşmecilik yolu ile giderilebileceği düşüncesinden hareketle, bazı kamusal hizmetlerin özel sektör tarafından

sunulması (Lane, 2000, s. 305) sağlanmaktadır.

Türkiye'de özelleştirme söylemleri ilk olarak 1950'li yıllarda gündeme gelmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti, seçim bildirgesinde KİT'lerin satılmasına yer vermiştir (Çavdar, 1992, s. 233). Türkiye'de ilk özelleştirme uygulaması ise bazı kamu tesislerinin 1984'de özel sektöre devri ile gerçekleşmiştir (ÖİB, 2015, s. 10).

Yaklaşık 30 yıllık gecikmenin en önemli nedenlerinden birisi kanımızca yasal altyapının elverişli olmamasıdır. Ülkemizde özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme, 29.2.1984 tarih ve 2983 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Bu kanun ile gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı Fonu kurulmuştur. Daha sonra 2985 sayılı Kanun ile Toplu Konut Fonu kurularak, Fonun, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ile ilişkileri tanımlanmıştır (ÖİB, 2015, s. 3).

Bu tarihten günümüze kadar özelleştirme uygulamalarının yaygınlaştığı görülmektedir. Bugüne kadar 271 kuruluşta kamu hisseleri, 1679 taşınmaz, 10 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 146 Tesis, 7 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır. Parasal büyüklük olarak toplam 68,1 milyar dolarlık bir özelleştirme söz konusudur (ÖİB, 2015, s. 8-10).

Özelleştirme uygulamaları da en çok tartışılan konulardan biri olarak her dönem gündemde yerini almaktadır. Özelleştirme eleştirileri, ideolojik karşıtlık ve uygulamaya dönük eleştiriler olarak sınıflandırılabilir. İdeolojik olarak özelleştirme uygulamalarına karşı olanlar, devletin ekonomi içerisinde etkin rol alması gerektiğini, özellikle doğal tekelleşimdeki mal ve hizmetlerin özel mülkiyete konu olmasının sakıncalı olduğunu, stratejik önemi haiz alanlarda yapılacak özelleştirme uygulamalarının ulusal güvenliği ve bağımsızlığı tehlikeye düşürebileceğini, satılan kuruluşlarda çalıştırılan personelin işsiz kalmasının sadece bireysel değil toplumsal sorunlar da yaratacağını savunmaktadır (Gül, 2006; Güler, 1996; Martin, 1995).

Uygulamaya dönük eleştirilerse özelleştirilen kuruluşlarda istihdam edilen personelin işsiz kalması ya da daha az kazançlı ve güvencesiz işlerde çalıştırılması, karlılığın ön planda olması nedeni ile bazı yerlerde hizmet sunumunun maliyetler gözetilerek aksatılması (örneğin, nüfusu düşük olan yerlerde elektrik, telefon hatları gibi altyapı yatırımlarının sektöre uğraması), özelleştirmeye tabi tutulan kurumların gerçek değerlerinin çok altında satılması gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Martin, 1995, s. 2).

Özelleştirme yanlıları kamuya ait iktisadi faaliyette bulunan kuruluşların verimsiz, hantal ve siyasi istismara elverişli yapılar olduğunu savunmakta ve bu yapının sonuçta görev zararına neden olduğunu belirtmektedirler. Özelleştirme ile ekonomik anlamda etkinlik ve verimliliğin sağlanacağı, zarar eden kuruluşların kar eden, katma değer üreten yapılar haline geleceği varsayılmaktadır (Andiç, 1992, s. 12).

Özelleştirme ile karlılığın artırılmasının yanında serbest girişimi teşvik etmek, verimlilikle birlikte performans artışı sağlamak, siyasi suiistimallerin önüne geçmek, diğer kamu yatırımları için kaynak yaratmak ve dış borçları ödemek gibi faydaların sağlanacağı da ifade edilmektedir. Temel felsefe, devletin doğrudan ekonomik etkinlikte bulunması yerine, bu alanı özel girişime bırakarak düzenleyici ve denetleyici bir pozisyona geçmesidir (Arslan, 2005; Erdoğan, 1998; Lane, 2000; Majone, 1996; Selçuk, 1999).

Özelleştirme karşıtları ise, devletin sadece düzenleyici ve denetleyici pozisyonda kalmasının ekonomik etkililik için yeterli olmadığını, devletin ancak doğrudan ekonomik etkinlikte bulunarak ekonomik yaşamı düzenleyebileceğini savunmaktadırlar. Ayrıca, özel sektör ile kamu arasında amaç farklılığına vurgu yapılmakta, kamu yararı ile kar güdüsünün yer değiştiği, vatandaşın yerini de müşteri kavramının aldığı iddia edilmektedir. Özelleştirmenin, işsizliği arttıracığı, yaşam standartlarını düşüreceği, iş güvencesi açısından sorun teşkil edeceği ve sendikasılaşmanın önünü açacağı ifade edilmekte, bu durumun sosyal sorunlar yaratmasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır (Güler, 2005; Özdek, 1999; Şaylan, 2003b).

Özelleştirme yöntemleri, ihalelerin şeffaflığı, hangi sektörlerde özelleştirmeye gidilebileceği gibi farklı tartışma alanları da mevcut olmakla birlikte, tartışmanın taraflarının kendi siyasi eğilimlerine göre pozisyon aldıkları düşünüldüğünde, tartışmanın temelinde ideolojik bakış açısı farklılıklarının yattığı görülmektedir.

Yerelleşme, son dönemlerde sıklıkla duyduğumuz, üzerinde yoğun biçimde tartışma yapılan bir diğer kavramdır. Temel olarak önceden merkezi yönetim tarafından yürütülen bazı hizmetlerin, yetki devri yapılarak, yerel kurum ve kuruluşlar eliyle yürütülmesini sağlama süreci olarak tanımlanabilen yerelleşme, dört türe ayrılmaktadır: birincisi; merkezden taşra örgütüne yetki devri (deconsantration ya da bizdeki kullanımıyla yetki genişliği); ikincisi merkez ya da taşra örgütünden yerel yönetimlere yetki devri (devolution/ decentralization); üçüncüsü yetkinin her kademede bir alta devri (delegation); dördüncüsü de yetkilerin topluma veya özel sektöre devri (özelleştirme) olarak sınıflanmaktadır (Güler, 2005, s. 68).

Merkezden yönetim anlayışının reddi olarak ifade edilen adem-i

merkeziyetçi yönetim yapılanmasının temelinde kararların tek merkezden alınıp herkes için bağlayıcı olmasının yaratacağı olumsuzluklara yapılan vurgu yatmaktadır. Ülkenin farklı coğrafi bölgeleri, farklı toplumsal kesimleri ve diğer toplumsal katmanları göz önüne alındığında merkezi olarak alınan bir kararın her biri için aynı sonuçlar doğurmayacağı düşüncesi hâkimdir (Şengül, 1999; Yayla, 2008). Kararların yerelde alınıp uygulanmasının daha rasyonel ve daha demokratik olacağı ön kabulünden hareket edilmektedir.

Doğal olarak yerelleşme olgusu da tartışmalara açık ve eleştirilerin hedefi olan konulardan bir diğeridir. Yerelleşme, küreselleşmenin bir sonucu olarak değerlendirilmekte, küreselleşme ile çözülme sürecine girdiği düşünülen ulus devletin yerine mikro ölçekli yeni birimlerin ikame edildiği vurgulanmaktadır. İlk bakışta çelişki olarak görülen küreselleşme-yerelleşme ilişkisi, ulus devletin korumacı yapısı yerine daha küçük ölçekli ama küresel dünya koşullarına entegre edilmiş bir yerel yönetim modeli bağlamında diyalektik bir çerçeveye oturtulmaktadır. Buna göre ulusal siyasetin yerini yerel siyaset almakta ve bu da siyaset kurumunu küreselleşmeye karşı güçsüz kılmaktadır (Giddens, 2004; Habermas, 2008).

Türkiye özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse yerelleşme açısından bazı sınırlı düzenlemeler dışında önemli bir mesafe kaydedilmediği söylenebilir. Aslında 2004 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edildiği için yürürlüğe girmeyen Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkındaki Kanun Tasarısı, genelde tüm kamu yönetimi yapılandırmasını doğrudan etkileyecek çok sayıda düzenleme içermektedir. Yerelleşme açısından da bazı önemli düzenlemeler içeren tasarı veto edildikten sonra çeşitli kanunlarda değişiklikler yapılarak bazı düzenlemeler yapılması yoluna gidilmiştir.

Bu bağlamda en dikkat çekici düzenleme 12/11/2012 tarih ve 6360 sayılı Torba Kanun ile yeni büyükşehir belediyeleri ihdası ve büyükşehir belediye alanının il mülki sınırları ile eşitlenmesi düzenlemesidir. Bu düzenleme ile toplam nüfusu 750.000'in üzerinde olan tüm illerde ilin mülki sınırlarının tamamını kapsayacak biçimde Büyükşehir Belediyeleri kurulmuştur. Böylece daha önce 16 olan büyükşehir sayısı bu düzenleme ile 29'a, ardından Ordu ilinin de nüfus kriterini yakalaması ile 30'a çıkmıştır (Kızılböğe & Alıcı, 2013, s. 355).

Bu düzenlemeyi önemli kılan bir diğer husus büyükşehir yapılanmasına gidilen illerde belde belediyelerinin kapatılması, köylerin mahalleye dönüştürülmesi, İl Özel İdarelerinin lağvedilmesi, araç, donanım, personel ve diğer varlıkları ile büyükşehir belediyelerine devredilmesi ve bazı önemli yetkilerin büyükşehir belediyelerinin uhdesine alınmasıdır (Gözler, 2013, s. 38-

39). Son derece tartışmalı olan bu düzenleme, ülkemizdeki yerel yönetim yapılanması bakımından yeni bir uygulamadır. Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne kadar taşınan düzenleme, Mahkemenin red kararı ile yürürlükte kalmıştır (Atmaca, 2013; Muratoğlu, 2015).

Yerelleşme karşıtlarına göre yerelleşme, merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasındaki dönüşümle sınırlı kalmayıp siyasal alanın dönüşümünü de sağlamaktadır (Bayramoğlu, 2005, s. 218). Yetki, hem devlet yönetim sistemi içerisinde yukarıdan aşağıya doğru aktarılmakta, hem de devlet örgütlenmesinin dışında toplumsal örgütlere ve sermaye sahiplerine devredilmektedir. Bu devir, siyasal yapılanmadaki dengeleri de temelden etkilemektedir. Yönetim sürecinde yeni aktörlerin ortaya çıkması sonucunu doğuran bu süreç, yönetim modeliyle bu bağlamda örtüşmektedir.

Yönetişim, karar alma mekanizmasında yeni aktörlerin yer almasını öngören bir yönetsel model olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak 1970 ve 1980'li yıllarda ortaya atılan bu modelde 'daha az yönetim' ya da 'minimal devlet' i anlatan bir şifre olarak kullanılan yönetişim, 1990'lı yıllarla birlikte 'yönlendirici devlet' yapısına vurgu yapar olmuştur (Bayramoğlu, 2000, s. 87-88).

Yönetişim modelinde devletin rolü, hizmet sunumuna dâhil olan kamu, özel, gönüllü kuruluşlar adı da verilen hükümet dışı örgütlenmeler (NGO- Non Governmental Organizations- Sivil Toplum Örgütleri- STK) ve özerk kamu kuruluşlarından oluşan çoklu yapıyı koordine etmek olarak sınırlandırılır (Güzelsarı, 2003, s. 26). Yeni yapıda karar alma düzeneğinde yeni aktörler tanımlanmakta ve yönetim sürecine ortak edilmektedir. Bu, yönetişim modelinin özüdür.

Yönetişim, özelleştirmeye, yerelleşme politikalarıyla ve küreselleşme süreciyle de yakın ilişki içerisinde. Özelleştirme uygulamaları ile ortaya çıkan ilgili kesimlerdeki düzenleme yapma ihtiyacı, yeni yönetsel yapılanmaları zorunlu kılmaktadır. Bunlardan biri üst kurullar, düzenleyici kurullar ya da bağımsız idari otoriteler olarak adlandırılan idari yapılardır. Bu idari yapıların temel işlevi özelleştirme sonrası ilgili sektörde ortaya çıkan düzenleme ve denetleme işlevini yerine getirmektir (Aslaner, 2006; Demarigny, 1996; Majone, 1996; Sezen, 2003; Pauliat, 1998; Akıncı, 1999).

Yerel düzeyde de benzer bir yönetişim modeli önerilmektedir. Kent yönetimlerine ilişkin olarak yerel devlet, yerel düzeyde etkinlik gösteren sermaye ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan üç sektörlü bir model ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak yerel siyasetin de çoklu aktör modeline kayması gerektiği vurgulanmaya başlamıştır. Bu tür bir model ile "devlet, sermaye ve sivil toplum"a dayalı bir yapı önerilmektedir (Şengül, 1999, s. 12).

Yerel yönetimlere yönelik reform girişimlerinde hazırlanan planların satır aralarından bu yönde bir yapılanmanın olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir. Küreselleşme süreci bu yapıya doğrudan etkide bulunur. Bunun yolu da devletlerin imzaladıkları uluslararası anlaşmalardır (Güler, 2005, s. 131-132).

Bu süreçte yerel yönetimler, ekonomik müdahale ve kamu hizmetlerinin sunumu işlevlerini giderek kamusal olmayan aktörlere bırakma eğilimine girmekte; vakıf, dernek gibi gönüllü kuruluşlar, piyasa sisteminin örgütleri ve yerel yönetimler, yerel dinamiklerin en önemli unsurları olarak önem kazanmaktadır. Böylelikle yerel yönetimler, özel kesim, iş çevreleri ve sivil toplum örgütlerine göre yeniden tanımlanmaya başlamıştır (Güzelsarı, 2003, s. 25).

Küreselleşme süreciyle gelişen yönetim kavramı, küresel örgütlenmeler örneğinde olduğu gibi, ülkelerin karşılıklı bağımlılığı (inter-independence) tezi üzerine bina edilmektedir. Tezin önerisi, bölgesel ve küresel oluşumlarda etkin bir ortaklık kurulabilmesi için ülke içinde olduğu gibi uluslararası alanda da yeni kurumlar oluşturulmasıdır (Bayramoğlu, 2005, s. 59). ILO gibi uluslararası örgütler, NAFTA, APEC gibi bölgesel birlikler ya da OECD gibi daha kapsamlı ve kapsayıcı oluşumlar buna örnek gösterilebilir.

Liberalizmin kamu yönetimini dönüştürme araçlarından biri de idari reformlar yapmak suretiyle yönetim yapısını etkilemek olmaktadır. İdari reform, genel anlamda yönetim örgütlenmesinin yapısı ya da işleyişine ilişkin birtakım düzenlemeler yapma hedefine yönelik olarak hazırlanan projeler için kullanılan bir terimdir (Aslaner, 2006; Şaylan, 2003a).

İdari reform, yönetim yapılanması ya da işleyişinin her aşamasında, belli bir etkinliğe ya da kesime yönelik olabileceği gibi (sağlık reformu, eğitim reformu, kamu maliyesi reformu gibi) genel anlamda yönetim yapılanmasının bütününe yönelik de olabilir. İkinci tür, özellikle son dönemlerde sıkça vurgulanan ‘kamu yönetimi reformu’nu tanımlamaktadır. İdari reformlar, bir ülke için kendi şartlarının doğurduğu bir zorunluluk olarak, iç dinamikler temelli gerçekleştirilebileceği gibi dış müdahale ve zorlamalar sonucunda da ortaya çıkabilir (Şaylan, 2003a; Toprak, 2005). Ülkemiz açısından bir değerlendirme yapacak olursak her iki durumun da örneklerinin görüldüğünün söylemek mümkündür.

Ülkemizde yönetim yapılanmasının bütünü ya da belli kısmına yönelik olarak ortaya konulan reform hareketlerinin ilk örnekleri Osmanlı’nın son dönemlerinde gerçekleşmiştir. Osmanlı’nın son dönemlerinde gerçekleştirilen anayasacılık hareketleri, Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, meşruti yönetime geçiş gibi düzenlemeler kamu yönetiminde reform kapsamında değerlendirilir.

Bu reformların temel özelliği, kısmen iç dinamiklerin de etkisi olmakla birlikte temelde dış dinamiklere bağlı olarak gelişmesidir.

Cumhuriyet döneminde ise ciddi anlamda ilk idari reform hareketi 1949 yılında Neumark tarafından hazırlanan ve kendi adını taşıyan raporun hazırlanması olmuştur. Rapor, genel anlamda yönetim yapılanmasının düzenlenmesine yönelik bazı öneriler sunmaktadır (Aslaner, 2006; Toprak, 2005).

Bu raporun ardından 1960'lı yıllara kadar çeşitli konularda idarenin yeniden yapılandırılmasına ilişkin raporların hazırlandığı görülmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren planlı döneme geçişle birlikte kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına dair çalışmaların sayısında da artış yaşanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla birlikte hazırlanan beş yıllık kalkınma planları, bu çalışmalara ivme kazandırmış ve yönlendirici rol üstlenmiştir. 1960 sonrasında yedi temel araştırma yapılmıştır (Aslaner, 2006, s. 49).

Bunlar;

- (1) İdarî Rapor ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor (1961)
- (2) Merkezî Hükümet Teşkilâtı Araştırma Projesi (MEHTAP) (1963)
- (3) Kırtasiyecilikle Savaş Programı (1968)
- (4) İdarî Reform Danışma Kurulu Raporu (1971)
- (5) İçişleri Hizmet ve Teşkilâtını Yeniden Düzenleme Projesi (İÇ-DÜZEN) (1972)
- (6) Kamu Yönetimini Yeniden Düzenleme Raporu (1982)
- (7) Kamu Yönetimi Araştırması (KAYA) (1991)

Bu araştırmalardan en önemlileri 1963 yılında hazırlanan MEHTAP ve 1991 tarihli KAYA'dır. MEHTAP, merkezi hükümet teşkilatının yeniden düzenlenmesi ile ilgili tüm sorunları kapsamına almış; taşra kuruluşlarını, yerel yönetimleri ve kamu iktisadi teşebbüslerini kapsam dışı bırakmıştır. Bu kuruluşlarla ilgili araştırmalar daha sonra 1964-1966 yılları arasında yapılmıştır.

KAYA Projesi, yönetim sistemini geliştirmek üzere başta MEHTAP Raporu olmak üzere hazırlandığı tarihe kadar yapılmış olan çalışmaları ve bunların uygulanma durumları ile var olan sorunlarının tespiti ve yönetimde yapılması gerekli yeni düzenlemeleri ortaya koymayı amaçlayan bir çalışmadır (Toprak, 2005; Şaylan, 2003a).

KAYA'nın amacı, merkezi yönetimin merkez ve taşra örgütlenmesi ile yerel yönetimleri etkili, süratli, ekonomik, verimli ve nitelikli hizmet görececek bir düzene kavuşturmak; kamu yönetiminin gelişen çağdaş şartlara uyumunu sağlamak; kamu kuruluşlarının amaçlarında, görev, yetki ve sorumluluklarında ve bunların bölünüşünde, örgütsel yapılarında, personel sistemlerinde,

kaynaklarında ve bu kaynakların kullanılış biçimlerinde, yöntemlerinde, mevzuatında, haberleşme ve halkla ilişkiler sistemindeki aksaklıkları, bozuklukları ve eksiklikleri tespit etmek ve bu konularda yapılması gerekenleri incelemek ve teklif etmek olarak gösterilmiştir (Aslaner, 2006, s. 60).

Bu projeler, iç dinamiklere dayalı olarak hazırlanmış, yönetim yapılanması ve işleyişine ilişkin birtakım aksaklıkları giderme amacıyla uzman ekiplerce hazırlanmıştır. Ancak kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması konusunda yapılan çalışmalar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Temelde 1980 sonrası dönemde başlayan ve özellikle son dönemlerde sıkça gündeme oturan reform paketleri ardı ardına hazırlanmaktadır.

Kamu personel reformu, yerel yönetimler reformu, kamu maliyesi reformu ve nihayet kamu yönetimi reformu gibi çeşitli konularda hazırlanan ve yürürlüğe konan reform paketleri, son dönemlerde gündemi yoğun biçimde meşgul etmektedir. Bu reformların ortak özelliği tamamen dış destekli olması ve kredilerle desteklenmeleridir. Örneğin 2002 yılında kullanılan Program Amaçlı Mali ve Kamu Yönetimi Uyarılama Kredisi, Dünya Bankası tarafından Türkiye'ye açılan en yüksek miktardaki kredi olma özelliğine sahiptir (Güler, 2005, s. 33).

Genel olarak idari reformlarla hedeflenen, ilgili sektörde dönüşümün kurumsallaşmasıdır. Söz konusu ekonomik sektörde öncelikle bir kurumsal yapıda değişim söz konusu olur. Bu değişim ya sektörde etkinlikte bulunan bir kurumun tasfiyesi ya kurumun yapısı ve işleyişinde değişikliğe gidilmesi ya da yeni kurumsal örgütlenmelere gidilmesi şeklinde kendini gösterir. Böylece idari reformlar, kamu yönetimini dönüştürme sürecinde yasal zeminin oluşturulması ve kurumsallaşmanın gerçekleşmesi işlevini yerine getirmektedir.

5. SONUÇ

Neo-liberal politikalar, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de uygulama alanı bulmuş ve giderek daha fazla kendisini hissettirir olmuştur. Bu politikalar, siyasal, sosyal, hukuksal ve idari sonuçlar doğurmuş, gerçek anlamda bir değişim ve dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Etki alanının bu kadar geniş olması dolayısıyla da en tartışılan konulardan biri olarak sürekli gündemde kalmaktadır.

Liberalizm, bireyi ön plana çıkararak, devletin ekonomik yaşam içerisinde olmasını eleştiren, devlete sadece düzenleyici ve denetleyici bir rol biçen, piyasa mekanizmasının ekonomik yaşam içerisinde temel belirleyici olduğunu iddia eden bir düşünce akımıdır.

Liberalizme göre devletin ekonomik sistem içerisinde aktif rol oynaması, rekabeti ve piyasa mekanizmasının doğal işleyişini bozar. Devlet,

temelde siyasi bir organizasyon olduğundan siyasi tercihler belirleyicidir ve bu durum verimsiz, hantal, yolsuzluğa açık bir yapıyı beraberinde getirir. Hâlbuki devletin temel işlevi doğrudan ekonomik faaliyette bulunmak değil ekonomik yaşam içerisinde düzenleyici ve denetleyici rol üstlenmektir. Liberalizme göre devlet, iç ve dış güvenlik, kültürel ve sanatsal faaliyetler gibi sadece karlı olmayan alanlarda mal ve hizmet üretimi gerçekleştirmeli, özel sektör tarafından üretilebilecek tüm mal ve hizmetler özel sektör eliyle üretilmelidir.

Özgürlük anlayışı olarak negatif özgürlük anlayışını benimseyen liberalizm devlete bireysel hak ve özgürlüklerin alanını genişletme konusunda görevler yükler. Özellikle 1980 sonrası dönemde tüm dünyada etkisini hissettiren neo-liberal politikalar, bu hedefleri gerçekleştirmek üzere her alanda etkisini gösteren yapısal düzenlemeleri hayata geçirmektedir. Bu değişim ve dönüşüm süreci, kamu yönetimi yapılanması açısından da son derece önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Yeni Kamu Yönetimi anlayışı, bu sürecin bir parçası ve/veya sonucudur. İşletme yönetimi ile kamu yönetimi disiplinlerinin iç içe geçtiği, daha önce işletme yönetimi kapsamında değerlendirilen bazı temel kavramların kamu yönetimine uyarlandığı bu yaklaşım, idari yapılanmayı dönüştüren bir etki alanı yaratmaktadır. Kamu yönetimi disiplinindeki bu dönüşüm süreci temelde, neo-liberal politikaların uygulama alanı bulmasıyla ortaya çıkan siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuki dönüşüm sürecine paralel bir seyir izlemektedir.

Bu sürecin temel dinamikleri ise küreselleşme, yerelleşme, yönetişim, özelleştirme ve idari reformlar olarak kendini göstermektedir. Neo-liberal politikalar üzerinden yapılan tartışmalar da bu dinamikler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Tartışmanın hangi tarafında yer alınırsa alınsın kabul edilmesi gereken gerçek şudur: Sayılan bu dinamikler, tüm dünyayı etkisine alan bir yaşam pratiği doğurmakta, hayatın her alanında etkisini göstermekte ve etki alanı her geçen gün genişlemektedir.

Küreselleşme olgusundan bahsederken sadece ekonomik anlamda sınırların kalkmasından ve sermayenin akışkanlığından bahsedilmez. Aynı zamanda bilginin, teknolojinin, kültürün vs. küreselleşmesi söz konusudur. Yeni dünya düzeni karşıtları küreselleşme karşıtı eylemler yaparken bile aynı küreselleşme sürecinin bir ürünü olan bilgi iletişim teknolojisinin küresel imkânlarından yararlanmakta, sosyal medya üzerinden organize olmakta ve bir araya gelmektedir.

Bu örnek, bu konuların tek bir bakış açısıyla, sadece bir yönüyle ele alınarak çözümlenemeyecek kadar karmaşık ve çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Yürütülen tartışmalar, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bu çok yönlülüğü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla anlama çabasının sonuç vermesi

için, analitik bir bakış açısı geliştirmek gerekir. Böyle bakıldığında, bu olguların salt iyi ya da kötü, faydalı ya da zararlı gibi sıfatlarla tanımlanamayacağı aşikârdır.

Pek çok ülkede özelleştirme politikaları uygulanmakta, devlet doğrudan ekonomik etkinlikte bulunmamaktadır. Devletin misyonu özelleştirilen alanlarda ortaya çıkan düzenleme ve denetleme ihtiyacını gidermek olmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere de pek çok ülkede bağımsız idari otoriteler ya da üst kurullar olarak ifade edilen yeni bir kurumsal örgütlenmeye gidilmektedir.

Bu noktada yapılan eleştiriler çeşitli açılardan konunun ele alındığını göstermektedir. Kimileri doğrudan özelleştirmeye karşı pozisyon alırken kimileri eleştirilerini özelleştirilen alanlara yöneltmekte, örneğin doğal tekel niteliğindeki mal ve hizmetlerin özelleştirilmesini eleştirmektedir. Kimileri özelleştirme sonrası oluşturulan üst kurulların varlığından rahatsızlık duyarken kimileri bu kurulların yapı ve işleyişini eleştirmekte, karar ve uygulamalarını sorgulamaktadır. Bu eleştirileri sınıfladığımızda kimi eleştirilerin ideolojik kaynaklı, kimilerinin uygulamaya yönelik, kimilerinin de sonuç odaklı olduğu görülmektedir.

Yönetişim kavramı da kamu yönetimi yapılanması açısından ön plana çıkmaya başlamıştır. Yönetişim uygulamaları ile hem hukuki hem kurumsal düzenlemeler yapılarak karar alma mekanizmasındaki dönüşüm süreci işletilmektedir. Bu süreç, üst kurullar örneğinde olduğu gibi, bazen yeni kurumsal yapıların oluşturulması yoluyla işlerken, bazen mevcut kurumsal yapıların reforme edilmesi şeklinde kendini göstermektedir.

Bu noktada idari reformlar ön plana çıkmaktadır. Aslında idari reform ihtiyacı her dönemde kendini gösterebilmekte ve uygulanabilmektedir. Bu, doğal bir süreçtir. Koçibey Risalelerinden bugüne pek çok yapısal reform çalışması gerçekleştirilmiştir. Bunların bir kısmı iç dinamiklerin etkisiyle gerçekleşirken bazıları dış faktörlerin zorlamasıyla hayat bulmuştur. 1980 sonrası süreçteki idari reformların temel özellikleri ise bu çalışmanın temel konusunu oluşturan liberalizasyon sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkması, yeni dünya düzenine uyum sağlama hedefine yönelik olması ve uluslararası anlaşmaların getirdiği birer zorunluluk haline gelmesidir.

Günümüzde idari reform denildiğinde ilk akla gelenler sağlık reformu, sosyal sigortalar sistemi reformu, kamu personel reformu, kamu yönetimi reformu gibi uygulamaya sokulan ya da henüz tasarım aşamasında olan reformlardır. Bu reformların ortak noktası Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management) anlayışına uygun düzenlemeler içermesidir. Bu bağlamda, performans ölçümleri, performans dayalı ücret politikaları, esnek istihdam modelleri gibi uygulamalar göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de bir liberalizasyon süreci yaşanmaktadır. Çalışmanın temel soruları açısından bir değerlendirme yapıldığında, bu sürecin ekonomik, siyasi, sosyal ve hukuksal sonuçlar doğurduğu, bu etkilerinin doğal bir sonucu olarak kamu yönetimi yapılanmasında da bir değişim ve dönüşüm süreci yaşandığı görülmektedir.

Doğal olarak, her değişim ve dönüşüm süreci de tartışmaları ve bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Kanımızca, herhangi bir toplumsal olgu ya da olay salt doğru ya da yanlış, iyi veya kötü olarak nitelendirilmemelidir. Sosyal bilimler, toplumsal olgu ve olayları anlama ve yorumlama çabasının bir ürünüdür. Anlamak için meselelerin fikri temellerine inilmekte, yorumlamak için de olgu ve olayların sonuçları üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Liberalizasyon sürecinin kamu yönetimi üzerindeki etkileri hakkındaki tartışmalar da bu çerçevede değerlendirilebilir.

6. KAYNAKÇA

- Akıncı, Müslüm, (1999). *Bağımsız idari otoriteler ve ombudsman*, Ankara: Beta Yayınları.
- Alkan, Haluk, (2005). Türk işadamları ve liberal düşünce, Murat Yılmaz (ed). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 7 Liberalizm* içinde (ss.356–361) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Andiç, Fuat, (1992). *Privatization, theory and policy*, New York: UNIDO (United Nations Development Programme).
- Arslan, Zühtü, (2005). Türkiye’de liberal düşüncenin önündeki engeller, Murat Yılmaz (ed). (2005). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 7 Liberalizm* içinde (ss.232–236). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslaner, Abdullah, (2006). Kamu idaresinde yeniden yapılanma çalışmaları, *Türk İdare Dergisi*, 453, 47–67.
- Atmaca, Yıldız, (2013). Optimal belediye büyüklüğü ve yeni Büyükşehir Belediye Yasası, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 168-184.
- Bayramoğlu, Sonay, (2005). *Yönetişim zihniyeti Türkiye’de üst kurullar ve siyasal iktidarın dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bayramoğlu, Sonay, (2000). Küreselleşmenin yeni siyasal iktidar modeli: Yönetişim, *Praksis*, 7, 85–116.
- Baecher, Jean, (1986). *Kapitalizmin kökenleri*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Christensen, Tom & Legried, Per (2002). Transforming governance in the new millennium, Tom Christensen and Per Legreid (Ed.). *New public management* içinde (ss. 301-311), England: Ashgate.
- Collin, Peter H. (2003). *Dictionary of economics*, London: A & C Black Publishers.
- Çavdar, Tefik, (1992). *Türkiye’de liberalizm (1860–1990)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demarigny, F. (1996). Independent administrative authorities in France and the case of the French Council for Competition, G. Majone (der.). *Regulating Europe* içinde (ss. 157–179), London: Routledge.
- Duby, G. (1991). *Erkek ortaçağ*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Erdoğan, Mustafa, (1998). *Liberal toplum liberal siyaset*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, Mustafa, (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki serüveni, Murat Yılmaz (ed). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce Cilt 7 liberalizm içinde*, (ss.23-40), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Friedman, M. (1988). *Kapitalizm ve özgürlük*, (Çev. Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu), İstanbul: Altın Kitaplar Matbaası.
- Fukuyama, F., (1999). *Tarihin sonu ve son insan*, İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Giddens, Anthony (2004). *Modernliğin sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gözler, Kemal, (2013). 6360 Sayılı Kanun hakkında eleştiriler: Yirmi dokuz ilde il özel idareleri ve köylerin kaldırılması ve ilçe belediyelerinin büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürülmesi anayasamıza uygun mudur?, *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt 11, Sayı 122, Şubat 2013 içinde, 37-82, 02/11/2015 tarihinde www.idare.gen.tr/6360-elestiriler.pdf adresinden erişildi.
- Gül, Songül Sallan, (2006). *Sosyal devlet bitti yaşıyor piyasalar!*, Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Güler, Birgül Ayman, (2005). *Devlette reform yazıları*, Ankara: Paragraf Yayınları.
- Güler, Birgül Ayman, (1996). *Yeni sağ ve devletin değişimi: Yapısal uyarılama politikaları 1980-1995*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Güzelsarı, Selime, (2003). Neo-liberal politikalar ve yönetim modeli, *TODAİE Amme İdaresi Dergisi*, 36 (2), 17-34.
- Habermas, Jurgen (2008). *Küreselleşme ve milli devletlerin akıbeti*, (Çev. Medeni Beyaztaş), İstanbul: Bakış Yayınları.
- Kettl D. F. (2005). *The global public management revolution*, Second Edition, Washington: Brookings Institution Press.
- Keyman, F. (1998). Globalleşme ve öteki sorunu: Postmodernizm, feminizm, oryantalizm, E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay (der). *Küreselleşme, sivil toplum ve islam içinde*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kızılboga, R. & Alıcı, O. V. (2013). Türkiye'de kırsal alan belediyeçiliği ve büyükşehir belediyelerinde il mülki sınırı uygulaması, *Türk İdare Dergisi*, 476, 353-381.
- Lande, S. David, (1998). *Kapitalizmin doğuşu*, (Çev: Süleyman E. Gündüz), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Lane, J. E. (2000). *The public sector: Concepts, models and approaches*, Third Edition, London: Sage Publications.
- Majone, G. (1996). *Regulating Europe*, London: Routledge.
- Martin, B. (1995). *The social and employment consequences of privatization in transition economies: evidence and guidelines*, ILO Publication, 02/10/2015 tarihinde <http://www.ilo.org/public/english/employment/ent/papers/ippred4.htm> adresinden erişildi.
- Muratoğlu, Tahir, (2015). Mahalli idareler mevzuatında 6360 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikler, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(32), 59-96.
- Ölmezoğulları, Nalân, (1999). *Ekonomik sistemler ve küreselleşen kapitalizm*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (2015). *Türkiye'de özelleştirme raporu*, 02/01/2016 tarihinde <http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>, adresinden erişildi.

- Özdek, Yasemin, (1999). Globalizmin ideolojik hegemonyası: Yanılsamalar, *TODAİE Amme İdaresi Dergisi*, 32(3), 25-47.
- Parker, D.& Kirkpatrick C. (2005). Privatization in developing countries: A review of the evidence and policy lessons, *Journal of Developing Studies*, 513-541.
- Pauliat, H. (1998). Karşılaştırmalı hukukta bağımsız idari otoriteler, (çev. Mahmut Göçer), İ. Kaboğlu (der.), *Bağımsız idari otoriteler içinde* (ss. 6-10), İstanbul: Alkım Yayınları.
- Sarıca, Murat (1996). *100 Soruda siyasi düşünce tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Selçuk, Sami, (1999). Özgür yaşam biçimi: Erkinçilik, *Yeni Türkiye Dergisi Liberalizm Özel Sayısı*, 25, 16-23.
- Sezen, Seriyeye, (2003). *Türk kamu yönetiminde kurullar geleneksel yapılanmadan kopuş*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Smith, Adam, (1997). *Ulusların zenginliği*, (Çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şaylan, Gencay (2003a). Bir yapısal değişim sorunu olarak idari reform, *Türkiye'de kamu yönetimi içinde* (ss. 413-429), Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şaylan, Gencay, (2003b). *Değişim, küreselleşme ve devletin yeni işlevi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Şenel, Alâeddin, (1999). *Siyasal düşünceler tarihi tarihöncesinde ilkçağda ortaçağda ve yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Şenel, Alâeddin, (2006). *Kemirgenlerden sömürgeci insanlık tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Şengül, H.T. (1999). Yerel yönetim kuramları: Yönetimden yönetişime, *TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler*, 8 (3), 3-19.
- Tanilli, Server, (1999). *Uygarlık tarihi*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Toprak, E. (2005). *Türk kamu yönetiminde yeniden yapılanma*, Ankara: Şubat Yayınları.
- Usta, Aydın, (2010). Kamu kurumlarında örgütsel performans yönetimi, *Sayıştay Dergisi*, 78, 31-78.
- Üstünel, Besim, (1994). *Ekonominin temelleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Weikart, A. Lynne (2001). The Giuliani administration and the new public management in New York City, *Urban Affairs Review*, 1, 359-382.
- Yayla, Atilla, (2008). *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, Atilla (1999). Liberalizm ve demokrasi, (Haz.: Atilla Yayla). *Sosyal ve siyasal teori 2. Baskı* içinde (ss.59-66). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yayla, Atilla, (1993). *Özgürlük yolu, Hayek'in sosyal teorisi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Zubritski Y., D. Mitropolski & V. Kerov., (1995). *Kapitalist toplum*, (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.

KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLET SARMALINDA DEVLETLERİN GÖÇMEN POLİTİKASI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi Cilt,
8, Sayı 15, 2017
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 06.11.2016 Yayıma Kabul Tarihi: 03.02.2017

Veysel ERAT
Arş. Gör. Dr.
Bitlis Eren Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi,
veyselerat@hotmail.com

ÖZ Bu çalışmanın amacı devletlerin göçmen politikalarını; sosyal, siyasi ve medeni hakların ulusüstü düzenlemeler ile yapılandırılmasına neden olan küreselleşme ve kendisini ortak tarih, dil, kültür ile açıklayan ulus-devlet bağlamları üzerinden incelemektir. Bu anlamda öncelikle ulus-devletin vatandaşlık anlayışı, ikinci olarak küreselleşmenin bu kavramı ne yönde dönüştürdüğü ve son olarak devletlerin göçmenlerin bu taleplerine karşı ürettikleri siyasaların her iki bağlamda incelenmesi yapılmıştır. Sonuç olarak ulusüstü yapılar, bilim insanları ve baskı gruplarınca sıklıkla dile getirilen konunun, küreselleşmenin ulus-devlet yapısında ve vatandaşlığın tanımında meydana getirdiği değişim ile ulus-devletin ‘ulus’u koruma arasında şekillendiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile devletlerin göçmen ve ilişkili olduğu vatandaşlık siyasası, dışarıda kuşatıcı bir olgu olarak küreselleşme ve içeride farklılıkları görünür olan değişik kültürlü göçmen talepleri karşısında, kendisini değiştirmeye direten ‘ulus’ mantığı ile belirlenir.

Anahtar kelimeler: Göç, politika, küreselleşme, ulus-devlet

JEL kodları: F22, O15, Z0

Alanı: Siyaset bilimi ve kamu yönetimi

Türü: Derleme

DOI:10.9775/kauibfd.2017.010

Atıfta bulunmak için: Erat, V. (2017). Küreselleşme ve ulus-devlet sarmalında devletlerin göçmen politikası, *KAÜİİBFD* 8(15), 197-209.

IMMIGRANT POLICY OF GOVERNMENTS IN SPIRAL OF GLOBALIZATION AND NATION- STATE

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 8, Issue 15, 2017
ISSN: 1309 - 4289
E - ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 06.11.2016

Accepted Date: 03.02.2017

Veysel ERAT
Res. Assist. Dr.
Bitlis Eren University,
Faculty of Economic and
Administrative Sciences,
veyselerat@hotmail.com

ABSTRACT In this study it is aimed to analyze immigration policy of governments via globalization causing to be configured social, political and civil rights with supranation regulations and nation state. In this sense first of all sense of citizenship of nation state, secondly what course globalization has transformed this concept, finally policy of governments for these demands of immigrants have been studied. As a result, it is considered that the subject frequently uttered by supranation systems, science persons and pressure groups have taken shape between the change in the system of nation state and definition of citizenship created by globalization and protection of nation by nation state. In other words immigrants and associated citizenship policy of governments against globalization as a surrounding fact outside and the demands of different cultured immigrants whose differences are visible inside are determined with the the sense of nation insisting on change itself.

Keywords: *Immigrant policy, globalization, nation state*

JEL codes: *F22, O15, Z0*

Scope: *Political science and public administration*

Type: *Review*

Cite this Paper: Erat, V. (2017). Immigrant policy of governments in spiral of globalization and nation-state, *KAUJEASF* 8(15), 197-209.

1. GİRİŞ

Tarihin neredeyse değişmeyen yasası haline gelen göç olgusu, genel anlamda insan(lar)ın arzu ederek veya zorlayıcı etkenlere bağlı olarak istemeksizin mekân değişikliği şeklinde tanımlansa da toplumsal varoluşun birçok boyutunu kuşatan ve sadece göçmeni değil sonraki kuşakları da etkileyen bir süreçtir. Bu süreçte göçmen ve göç edilen ülke açısından önemli olan konulardan birisi, göçmenin yerleşimci olduğu ülke nüfusundan kültürel, dilsel, dinsel, fiziksel vb. yönlerden farklı olmasıdır. Bu durum benzer etmenlerle yani ortak dil, kültür ve tarih temelinde tanımlanan ve eski siyasi yapılar karşısında üstünlüğünü kanıtlayan ulus-devlet açısından tehdit olarak görülmektedir. Bu kaygıyı taşıyan devletler göçmenlerin vatandaşlığa kabulünü zorlaştırmayı veya asimilasyon karşılığında bu hakkı tanımayı politika olarak benimsemektedirler. Göçmenlerin çoğu her ne kadar başlangıçta yerleşme amacı taşımasa da, zamanla bu kararını değiştirerek vardığı ülkede kalıcı olarak yerleşir. Öncelikle göç nedenine bağlı olarak ekonomik beklentiler ve barınma, eğitim gibi temel insan ihtiyaçlarını içeren talepler, yerleşim kararı ile birlikte kamusal hayata katılım, ifade özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı gibi vatandaşlığa özgü taleplere dönüşür. Bunun karşısında göç alan ülkeler ise çoğunlukla güvenliğe, ekonomik ve kültürel nedenlere bağlı olarak göçmen kabulü noktasında bir takım tedbirler almaktadır. Küreselleşme ise bir taraftan ekonomik nedenlere bağlı göçü, diğer taraftan gelişen teknik ilerlemeye bağlı olarak göç edilebilirlik koşullarını artırmaktadır. Bunun yanı sıra küreselleşme devletlerin iç politika kararlarını ulusüstü kararlara tabi kılarak göçü içsel bir politikanın ürünü olmaktan çıkarmaktadır.

Bu durumda göç politikaları ülkelerin kendi “rasyonel” kararları ve ulusüstü yapıların etkisi altında biçimlenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı göçmen politikalarını belirlenmesinde sosyal, siyasi ve medeni hakların ulusüstü düzenlemeler ile yapılandırılmasına neden olan küreselleşme ve kendisini ortak tarih, dil, kültür ile açıklayan ulus-devlet bağlamı üzerinden genel olarak incelemektir. Bu anlamda öncelikle ulus-devlet ve küreselleşme olguları etkilenen-etkileyen ilişkisi bağlamında kamu politikaları eksenli bir incelemeye tabi tutulacak, ikinci olarak küreselleşmenin bu kavramı ne yönde dönüştürdüğü ve son olarak küreselleşme ve ulus-devletin politikalar üzerindeki belirleyiciliği incelenecektir.

2. ULUS-DEVLET, KÜRESELLEŞME VE KAMU POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ

Habermas’ın “Birleşmiş Milletler” kavramını referans alarak belirttiği üzere günümüz siyasi dünya toplumu ulus-devletlerden oluşmaktadır. Fransız ve Amerikan devrimlerinin dayanaklılık ettiği model küçümsenmeyecek biçimde dünyaya kendini kabul ettirmiştir (Habermas, 2013, s.13). Milletler

Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla bütün dünya halklarının tek bir devlet sistemi altında örgütlenmesi meşru ve makul bir hal almıştır. Bu durum son beş yüzyılda yaşanan üç çarpıcı olguya dayanmaktadır: (i) Bütün Avrupa devletleri iyi tanımlanmış sınırları ve karşılıklı ilişkileriyle ulus-devletlere dönüşmüştür, (ii) bu sistem bütün dünyaya yayılmıştır ve (iii) uyum içinde hareket eden devletler diğer devletler üzerinde artan derecede söz sahibi olmuştur (Tilly, 2001, s. 303). Sonuç olarak 16. yüzyılda Avrupa'da 500 özerk devlet ve prenslik varken, 20 yüzyılın başında bu sayı yirmi beşe inmiş ve dünya "yamalı bohça" misali ulus-devletlere bölünmüştür (Giddens, 2012a, s. 25, 145).

Bu yönüyle modern dünya bir uluslar dünyasıdır. Milliyetçilik hala siyasetin ve devlet oluşturmanın meşruluk zemini olarak geçerliliğini korumaktadır. Ancak mutabık olma ve birlikte genişleme açılarından tam bir ulus-devletten söz etmek mümkün değildir. Çoğunun derin bölünmüşlük içinde olduğu devletlerin etnik nüfusu melezdir ve birçok devlet önemli ölçüde azınlığa sahiptir (Smith, 2002a, s. 171). Bu nedenle gerçekten de ulus "hayal edilmiş siyasal topluluk"tur. Burada Anderson'ın hayal edilmişten kastı ulus üyelerinin birbirini tanımıyor olsalar da her birinin zihinlerinde toplamlarının hayallerini yaşatmalarıdır. Ancak ulus sınırsız bir şekilde hayal edilmez, yani hayal edilen ulus tüm insanlıkla örtüşmez ve başka bir ulus onun sınırı olur. Ayrıca ulus daima mihenk taşı devlet olan bir egemenlik ile hayal edilir (Anderson, 2011, s. 20-22). Bu nedenle siyasi terminolojide ulus, devlet halkına tekabül eder. Fakat hukuksal tanımlamanın ötesinde ulus; ortak köken, ortak dil, kültür, tarih ile biçimlenmiş siyasi topluluk anlamına da gelmektedir (Habermas, 2013, s. 16). Sayılan olguların merkezi kontrolü ise ulusu egemeni ile yani yine devlet ile düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Ulus-devletler ilkokul eğitimi, propaganda, resmi tarih yazıcılığı, ulusal bir ordunun oluşturulması gibi genel uygulamalar ile var olur. Bu nedenle devlet içindeki "öteki"ler sorun olarak görülür. Din, dil, kültür farklılığı bulunan gruplar tek bir kimlik için ulus potası altında eritmeye çalışılır (Millas, 1994, s. 22-23).

Küreselleşmenin ulus-devletlerin zayıflattığı yönünde bir düşünce gelişmektedir. Küreselleşmeyle birlikte dünya ekonomileri ile toplumları arasındaki bağlar giderek sıkılaşmakta, bağımsız olan devletler uluslararası topluluklara dâhil olmakta ve kitle iletişim araçlarıyla dünya tek bir mekân olma yolunda ilerlemektedir (Smith, 2002b: xv-xvi). Ancak diğer taraftan küreselleşme süreci, güvenlik arayışında olan yerel kimlikleri yeniden canlandırarak, devletsiz ulusların yükselişiyle bağlantılı bir şekilde ilerlemektedir (Giddens, 2012b, s. 928). Diğer bir ifadeyle, bir taraftan dünya giderek daha fazla birleşmekte, birbirine bağlanmakta, milletler ile etnik gruplar arasındaki engeller azalmakta, hatta geçersiz hale gelmekte; diğer taraftan

milliyetçilik ve etnik çatışmalar artmaktadır (Smith, 2002b). Bu nedenle küreselleşmenin ulus-devletin sonu olduğu savı gerçekçi değildir. Hatta küreselleşmenin yükselişe geçtiği 1980'lerden önce sömürgeleştirilmiş topraklar ve imparatorluklar birer rakip olarak ulus-devletlerle birlikte var olmuştur. Ancak Doğu Avrupa'da kendi uydu devletlerini içinde barındıran Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ulus-devlet hâkim devlet sistemi haline gelmiştir. Dağılmanın ardından birçok bağımsız ulus-devlet ortaya çıkmış ve geçmişle karşılaştırıldığında ulus-devlet sayısı artmıştır. Bugün dünyadaki her ülke ulus-devlettir ya da böyle bir özlem içindedir (Giddens, 2012b, s. 929).

Küreselleşmenin her alana nüfuz eden yapısı ve artık izlerini her yerde görebileceğimiz etkisinin ulus-devleti aşındırdığı ve bunun karşısında ulusçuluğun bir ideoloji olarak devam ettiği tartışması muhtemelen yakın dönemde sonlanmayacaktır. Fakat bu tartışmalı ikiliği devletlerin politika üretim dinamiklerine indirgeyerek iki şey net bir şekilde söylenebilir: Birincisi, ulusal politikalar giderek küresel bir nitelik almaktadır. Oysa bütün modern çağ boyunca düzenleyici failer arasında en yüksek mevkiye devlet bulunuyordu. Devlet belirli bir toprak parçası üzerinde düzenleyici kuralları ve normları koyan, bunları hayata geçirmek için meşru hak talep eden ve yeterli kaynakları elinde bulunduran birimdir. Dünyanın belirli bir kısmını düzene sokmak, egemenlikle donatılmış devlet kurmak anlamındaydı. Ancak günümüzde devletler egemenlik haklarını isteyerek devletler üstü oluşumlara devretmektedir. Bugün birçok devlet Avrupa Birliği ve NATO gibi oluşumlara dâhil olmak için çabalamakta ve politik, ekonomik ve askeri bağımsızlıklarını bu oluşumlarda eritmektedir (Bauman, 2012, s. 65-69). Küreselleşmeyle birlikte kaynağını uluslararası sistemden alan temel insan hakları ve bireysel özgürlükler gibi olgularda ulus-devletlerin karar alma yetenekleri zayıflamaktadır. Küresel ekonomik aktörler ve mal ve sermayenin serbest dolaşımı ulusal ekonomileri küresel ekonomiye eklemlenmiştir (Bakan & Tuncel, 2012). Çoğunlukla ulusal saik ile üretilen kamu politikalarında artık küreselleşmenin etkisiyle devlet yalnız başına temel aktör değildir. Ekonomi başta olmak üzere, birçok politika küresel ölçekte üretilmekte ve devletler çoğu zaman politika süreçlerine düzenleyici değil, düzene koyucu, ifa edici ve denetleyici olarak yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle, küreselleşme ve ulus-devlet arasındaki ilişkide devletlerin rolü küresel siyasetin bürokratik aygıtı konumuna evrilmektedir. Buna rağmen yukarıda ulus-devlet-küreselleşme tartışmasından çıkarılacak ikinci durum ulusçuluğun hala önemli olduğudur. Ulusçuluk devletler açısından önemli bir meşruiyet zeminidir ve azımsanmayacak derecede politikaları biçimlendirmekte, meşru kılmaktadır. Göç politikaları da ulus-devlet mantığıyla şekillenen politikalardan biridir.

3. KÜRESELLEŞMENİN GÖÇE ETKİLERİ

Gerçekleşme biçimi ya da amacı gibi özelliklerinden hareketle, kıtalararası, uluslararası, eyaletler arası, yerel, kırdan kente, kentten kıra, uzun dönemli, kısa dönemli, kalıcı, geçici, düzensiz, büyük-küçük ölçekli, bireysel ve kitlesel, gönüllü ve zorunlu gibi birçok farklı biçimde kategorilendiriler göç olgusu en genel anlamıyla, kişilerin yeni yerleşim alanlarına ve sosyalliklere doğru hareketleri olarak tanımlanabilir (Keser, 2011, s. 7). Tarihsel olarak göç çok eski bir olgu olsa da sanayileşme ve modernleşme süreçlerinde önemli bir rol oynayarak, toplumsal yaşamın ve politik ekonominin 1650'li yıllardan bu yana önemli bir yönünü oluşturmuştur. Özellikle kapitalizme bağlı olarak emek hareketliliğinden oluşan uluslararası göçlerin tarihinde, 1850-1914 arası yıllar Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da kitlesel göçlere tanıklık etmiştir. 1914 sonrasında artan yabancı düşmanlığı ve ekonomik durgunluk göçerde önemli ölçüde azalmaya neden olmuştur (Castles & Miller, 2008, s. 69-79). Uluslararası göç akımı 1930'lı yıllara gelindiğinde en düşük düzeye ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, savaşın gerektirdiği emek gereksinimi ve zorla yerinden edilenler nedeniyle göç dalgaları tekrar hızlanmıştır (Dedeoğlu & Gökmen, 2011, s. 37). Uluslararası göç küreselleşmeyle birlikte, 1970'lerin ortalarından itibaren, dünyanın her tarafında belirgin bir şekilde artmıştır. Yatırım, ticaret, kültürel ürünler ve fikirlerin yanı sıra insanların da sınırlar arası dolaşımı yaygınlaşmıştır. İçinde bulunduğumuz dönemin *göçler çağı* olarak nitelendirilmesinin ve önemi ve hacmi artan göçün kalıcı olacağına birkaç nedeni bulunmaktadır: (i) Kuzey ve Güney arasındaki eşitsizlik insanları daha iyi bir yaşam arayışına itmektedir, (ii) siyasal, çevresel, demografik olumsuzluklar insanları kendi ülkeleri dışında mülteci konumuna sokmaktadır, (iii) giderek artan etnik ve siyasal çatışmalar nedeniyle kitlesel göçler olmaktadır, (iv) yeni ticaret bölgeleri emek hareketlerine neden olmaktadır (Castles & Miller, 2008, s. 7). Sayılan nedenlere bağlı olarak dünyada 1965'te yetmiş beş milyon olan göçmen sayısı üç kattan fazla artmıştır. 2000'de 173 milyon, 2010'da 222 milyon ve 2015'te 244 milyona yükselmiştir (United Nations, 2015).

Göçler yalnızca onu doğuran nedenlere bağlı olarak artmamakta, ayrıca yine küreselleşme ile ilişkili olarak yaşanan teknik gelişim, ulaşım ve haberleşme olanaklarının artması yer değiştirmeyi kolay kılarak bu sürece hizmet emektedir. Çok uluslu şirketlerin dünyada yaygınlaşan faaliyetleri, uluslararası iş ve para piyasaları ve turizm sektörü daha fazla insanın yer değiştirmesine neden olmaktadır (Aksoy, 2012, s. 298). Küreselleşme göçü hızlandırmanın yanı sıra var olan göç biçimlerini yeni formlara sokmuştur. Öncelikle aynı zamanda çok sayıda ülkenin göç hareketlerinden etkilenmesi göçün *küreselleştirdiğini* göstermektedir. İkincisi, göç hareketleri hacim olarak büyümesi göçlerin *hızlanmasının* bir sonucudur. Üçüncüsü, göçlerde artık tek

Dördüncüsü, göç giderek erkek egemen olmaktan çıkmakta ve kadınsallaşmaktadır ve son olarak, göçün devletlerin ulusal güvenlik politikalarıyla daha fazla ilişkili olması göçü siyasallaştırmaktadır (Castles & Miller, 2008, s. 12-14). Sonuç olarak küreselleşme göç etme nedenlerini arttırmakta, yöntemlerini çoğaltmakta ve neticede uluslararası göç hacmini büyütmektedir.

4. KÜRESELLEŞMENİN GÖÇMEN POLİTİKALARINA ETKİSİ

İnsan hareketliliğindeki artış küreselleşmenin kaçınılmaz sonucu olarak görülmektedir. Çeşitli nedenlerden dolayı ülkesini terk eden insan sayısındaki artış göç ve göçmen konusunun giderek daha fazla kültür, ekonomi ve siyaset bağlamlarıyla devletlerin politikalarına etki etmesini sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, göçmen sayısındaki artış ülkelerin göçün neden olduğu etkiden kendilerini izole edemeyecekleri bir boyuta ulaşmıştır (Güleç, 2015, s. 82). Küreselleşmenin etkisiyle küresel ya da bölgesel ölçekte göçmen politikaları üretme girişimi yaygınlaşmış ve ulusüstü yapılar devletlerin göçmen politikalarına etki eder hale gelmiştir. Genel amacı göçü tamamen engellemekten ziyade yönetilebilir kılmak olan düzenlemelerin temel insan hakları ve güvenlik kaygısına dayalı olarak ortak sınır yönetimi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Her ne kadar ortak bir göç rejimi ve kapsayıcı bir göç aktörünün varlığından uzak olursa da 1951 yılında Cenevre’de imzalanan BM Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme çerçevesinde somutlaşan ortak bir mülteci rejiminden söz edilebilir (İhlamur-Öner, 2012, s. 577). Burada BM Genel Kurulu’nun 1948’de aldığı kararla yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin 14. maddesinde siyasi suçları istisnai kılarak zulüm altında olanlara sığınma olanaklarından yararlanma hakkı tanıdığını ve Cenevre Sözleşmesi’nin de bu beyannameyi dayanak aldığını belirlemek yerindedir. Mülteciler açısından tarih ve coğrafya gibi sınırlamalar barındıran 1951 Sözleşmesi yaşanan gelişmeler ve artan sığınmacı talepleri ile yeniden ele alınmış ve 1967’de Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin Protokol ortaya çıkmıştır. Bu protokolde her ne kadar sınırlamalar kaldırılrsa da Türkiye’nin de içinde olduğu 1951 Sözleşmesi’ni sınırlamaları ile kabul eden devletlerin beyanları 1967 Protokolü açısından devamlılığını korumuştur (Ergüven & Öztunalı, 2013, s. 1017-1018).

BM ve 1951’de kurulan Uluslararası Göç Örgütü gibi temel aktörlerin yer aldığı göç alanında uluslararası rejim oluşturma yönündeki çabaların mülteci konusuna nazaran daha geç 1990’larda yoğunlaştığı görülmektedir. Giderek artan göçün karmaşık ve ulus aşırı bir yapıya evrilmesi ülkelerin bu konu üzerinde düşünmesini sağlamış ve göç alanında işbirliği çağrılarında önemli ölçüde etkili olmuştur. 1990’da başarısız olsa da Uluslararası Göç

Örgütü İnsanların Kurallı Hareketliliği için Yeni Uluslararası Rejim ile temel ilkeler oluşturmaya çalışmıştır. 2003'te BM Genel Sekreterliği'nin tavsiyesiyle göç konusunda araştırmalar yürütülmesi amacıyla Uluslararası Göç Komisyonu ilk küresel paneli düzenlemiştir. Komisyonun amacı uluslararası göçün gündemde üst sıralara taşınması ve uluslararası ölçekte göçün nasıl ele alınabileceği konusunda BM başta olmak üzere taraflara görüş bildirmektir. 2005'te sunulan raporla göç politikası yapım süreci için belirli ilkeler belirlense de 2006'da BM Genel Kurulu'nda çok taraflı bir işbirliğinin kurumsal yapısı oluşturulamamıştır (Ihlamur-Öner, 2012, s. 579, 591-592). Bu bağlamda küresel ölçekteki girişimlerin aşağıda inceleneceği üzere devletlerin tutumu nedeniyle başarılı olduğu söylenemez. Aksine devletlerin belirleyiciliğinin devam ettiği bölgesel girişimler daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Bölgesel düzenlemeler de ülkelerin göçmen politikaları arasındaki farkı azaltmaktadır. Bunun önemli örneklerinden birisi Avrupa Birliği'dir. Bölgesel ortak bir göç rejimi arayışı Avrupa Birliği'nin kuruluş aşamasından itibaren gündemdedir. Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması çalışanlara serbest dolaşımı hakkını vermiş ve daha sonra bu hakkı genişletmiştir. 1974'te Sosyal Eylem Planı ile üçüncü ülkelere gelen göçlere de izin verilmiş ve istihdam koşullarının iyileştirilmesi, toplu işten çıkarılmalarına karşı işçilerin korunması ve yönetime katılması gibi bir takım haklar verilmiştir. Ancak süreç içinde topluluğun genişlemesi ve düzensiz göçlerde meydana gelen artış sınırların korunmasını gündeme getirmiştir. 1980'lerde düzensiz göçlerin engellenmesi için topluluk içinde çalışma grupları oluşturulmuştur. Getirilen önemli önerilerden birisi iç sınırların kaldırılması halinde ortak bir dış sınır politikasının ortaya çıkacağı şeklindedir. Nitekim 1990'a gelindiğinde kişi ve mallarla ilgili sınır kontrolleri tamamen kaldıran Schengen Uygulama Sözleşmesi imzalanmış ve sözleşme 1995'te uygulamaya geçmiştir (Şirin, 2012, s. 542-544). Böylece Avrupa Birliği üyesi ülkeler ulusal kaygılara dayalı göç politikaları yerine bölgesel bir politikaya tabi olmuşlardır. Bugün Avrupa Birliği'yle müzakerelerini sürdüren Türkiye de 24. Fasıl kapsamında 2005'de onaylanan "İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı" (İltica ve Göç Eylem Planı) ile AB sistemi içinde yer almanın adımını atmıştır. Yine Avrupa Konseyi 1964'ten günümüze göçmenlerle ilgili birçok düzenlemeyle çeşitli politikalar üretmiştir (Yontar, 2011, s. 33-41).

Uluslararası siyasetin önemli gündem maddeleri arasında olan işbirliği konusunda genel yaklaşım, kısa vadeli ekonomik ve siyasal çıkarlar adına ulusal ölçekli göç kontrol politikalarından daha kapsamlı uluslararası göç yönetimine doğru evirilmektedir. Hükümetler özellikle düzensiz göçün önüne geçmek için çabalamaktadır, ancak yasadışı göçler giderek artmaktadır. 1970'lerde Batı

Avrupa ve ABD’de devreye konulan yasadışı işçi çalıştıranlara yönelik işveren yaptırımları, zaman zaman yasadışılığı yasal hale getirme girişimleri ve geçici yabancı işçi programları yasadışı göçü engellemede başarılı olamamıştır (Castles & Miller, 2008, s. 131-140). Bu durum göçün tek merkezli kontrolünün zorluğu ve ortak bir eylem planının oluşturulması fikrini geliştirmektedir. Özellikle temel insan haklarıyla ilişkili olarak göç eden mülteciler ve sığınmacılar konusunda ortak politika üretilme çabası öne çıkarken küresel düzeydeki politika üretme girişimleri konusunda devletlerin güvenlik temelli tutumu nedeniyle önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.

5. ULUS-DEVLET ANLAYIŞININ GÖÇMEN POLİTİKASINA ETKİLERİ

Göçün yapısı içinde göç alımı ve göç verimi şeklinde iki fonksiyon vardır ve göçmen hareket edışıyle bir mekândan diğerine girmektedir. Ulus-devletlerin bir mekân birimi olarak ortaya çıkmasıyla birlikte göç uluslararası göç olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanımı gereği ulus-devletler sınırları ve ulusun tekliği olgularına dayanarak içeriye girenler ve dışarıya çıkanlar üzerinde belirleyici olmuştur (Sunata, 2012, s. 463). Bu bağlamda göçlerin artarak yaygınlaşması devletleri iki temel soru ile yüz yüze bırakmıştır: Birincisi, ulus-devlet egemenliğinin önemli bir yönü olan sınır kontrolü, artan insan hareketliliği karşısında nasıl sağlanacaktır? İkinci soru ise giderek daha fazla göçmenin yerleşimci olmayı tercih etmesi nedeniyle toplumda meydana gelen dönüşüm ile nasıl başa çıkılacaktır? (Unutulmaz, 2015, s.137).

Öncelikle ulus-devletler büsbütün göçmen alımını engellememektedirler. Getirmiş oldukları nitel ya da nicel sınırlamalar ile göçü yönetilebilir kılmaya çalışmaktadırlar. Ancak göç çoğu zaman yönetilebilir bir olgu değildir. Devletin belirlediği düzenlemelerin dışında kalan örneğin sınırları izin almadan aşan ya da verilen izin dışında ülkede hareket gösteren göçmenler her zaman var olmuştur. Düzensiz göç olarak adlandırılan soruna karşı üretilen politikaların yukarıdaki sorularla ilişkili bir şekilde üç temelden beslendiğini belirtilmektedir: (i) *ulusdevletlerin egemenliklerinin bir tezahürü olarak sınırların yükselmesi ve düzensiz göçmenlerin ülkeden çıkarılması*: düzensiz göçmenler devlet egemenliği için tehdit olarak görülür ve suçlu sayılır. Bu nedenle göç karşıtı politikalar ile devletler bölgeler arasındaki ortak sınır yönetimleri ile göç kısıtlanmaya çalışılır. (ii) *ekonomi politikaları ve işgücü pazarı kısıtlamaları*: düzensiz göç ile ülkeye varan göçmenler ucuz emek ihtiyacını karşılarlar. Çünkü çoğu zaman çalışma hakkı izne tabidir ve sektörel ve uyrukluğ açılarından kısıtlamalarla doludur. Göçmenler vardıkları ülke sakinlerinin çalışmayı tercih etmedikleri işlerde daha ucuza ve kötü koşullarda çalışarak pozitif katkıda bulunabilirler. Bu desteklenebilir bir durumdur. Örneğin 1970’lerde tüm Batı Avrupa’da yasadışı göçmenleri çalıştıran

işverenlere yaptırım uygulanırken İngiltere bunu bir sorun olarak görmemiştir (Castles & Miller, 2008, s. 134). Ancak ucuz emeğin mevcut olduğu ülkelerde düzensiz göçmenlerin anılan koşullarda çalışacak olması vatandaşları ve yasal göçmenleri karşı karşıya getirmektedir. Bu durumda işgücü piyasasında neden olunan olumsuzluk ile tutucu kimlik politikaları çatışır ve göçmenler istenilmeyen “unsurlar” haline gelir. (iii) *koruma-insan haklarının korunması*: bir takım hakları kısıtlı olsa da düzenli ya da düzensiz göçle gelsin her göçmen uluslararası insan haklarından kaynaklanan temel insan haklarına sahiptir. Devletlerin insan haklarına bakış açısı göçmenlerin talep ettikleri haklar açısından göçmen politikalarının temelini oluşturmaktadır (Atasü-Topçuoğlu, 2012, s. 507-509).

Göçmen politikalarında belirleyici olan üç durumun ilk ikisinde kimliğin ve buna bağlı olarak ulusal kararların üçüncüsünde ise bir önceki başlıkta incelenen uluslararası düzenlemenin etkili olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, göçmen politikaları ulus-devlet anlayışı ve uluslararası düzenlemelerin belirleyiciliği altında şekillenmektedir. Uluslararası aktörler ortak bir göç rejimi oluşturmaya çalışırken, özellikle yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtlığı üzerinden yükselişe geçen aşırı sağ hareketler (Uzunçayır, 2014; Alkan, 2015) ya iktidar ya da muhalif olarak göçmen politikalarını etkilemektedirler. Transatlantik Eğilimler adıyla yayımlanan ve kamuoyu algısını ölçen anketlere göre 2014’te Avrupa’da çoğu insan (%40) hükümetlerinin mültecilere karşı daha kısıtlayıcı politikalar üretmesini istemektedir. Bu oran ABD’de %38’dir, ancak yanıt verenlerin %45’i yasadışı göçmenlere yasal statü verilmesinden yanadır. Avrupalılar %55 ile AB içi göçten endişe duymazken; ankete katılanların %56’sı dışarıdan göçe karşıdır (GMF, 2014). Bunun nedeni çoğu Avrupa ülkesinde göçmenlerin güvenlik sorunuyla ilişkilendirilmesidir. Bunun yanı sıra göçmenlerin kendi işlerini ellerinden aldıkları endişesini taşıyan büyük bir çoğunluk bulunmakta ve kültürel tehdit olarak görülmeleri devam etmektedir (Demir, 2015: 5). Bu tutum doğal olarak göçmen politikalarına da yansımaktadır. Bir taraftan göçmen politikalarında kısıtlamanın esas alınmasını, diğer taraftan ülke içindeki göçmenlerin entegrasyonun sağlanmasında ciddi adımların atılmasıyla sonuçlanmaktadır. Örneğin yabancılara karşı en hoşgörülü ülkelerden biri olan Hollanda 1980’lerde bir taraftan göçü sınırlandırmaya, diğer taraftan azınlıkları toplumla bütünleştirmeye çalışmıştır. Yerleşik yabancılara oy hakkı tanınmış ve çok kültürlü bir yapının inşası için çaba gösterilmiştir. 1990’lı yıllarda öz kimliği koruyarak bütünleşme yerine azınlıklara verilen yardımların kesildiği, çifte vatandaşlığın kaldırıldığı kimlik eksensiz politikalar geliştirilmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde asimilasyon savunulmaya devam etmiş ve göç karşıtı parti koalisyon ortağı olmuştur. Bugün Hollanda’da hala yabancı karşıtlığı önemli bir problemdir (Canatan, 2007, s. 167-170).

Yükselen milliyetçi hareketler ve göç karşıtı söylemlerin dayandığı ulus eksenli anlayışın politikalarda belirleyici olması durumu bölgesel ve küresel ölçekte geliştirilen politikalar için önemli bir engeldir. Avrupa Konseyi'nin ülke vatandaşı olmayan ancak ikamet edenler için bir takım haklar içeren "Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Hayata Katılımına İlişkin Sözleşme"si bunun örneklerinden biridir. Sözleşme ifade ve düşünme özgürlüğü, bilgi edinme hakkı, danışma meclisi kurma, dernek kurma ve yerel düzeyde seçme-seçilme hakkını içermektedir. 1992'de imzaya açılan sözleşme 1997'de yürürlüğe girmiştir. Ancak sözleşmeyi Avrupa Konseyi'nin 47 üyesinden sadece 13 tanesi imzalamış ve 9 devlet yürürlüğe koymuştur (Council of Europe, 2016). Yine iltica ile göç edenler için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 1950'de kabul edilen Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi taraf olan tüm ülkeleri bağlayıcıdır. Ancak Türkiye "coğrafik sınırlama"ya giderek Avrupa dışından gelen sığınmacıları mülteci kategorisine almamaktadır. Nitekim 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 61. maddesi iltica nedenlerini ortaya çıkaran durumların oluşması halinde Avrupa'dan gelenlere "mülteci"; 62. maddede Avrupa dışından gelenlere "şartlı mülteci" sıfatının verileceği düzenlemiştir. Uluslararası ortak bir göç rejiminin oluşturulması yönünde devletlerin tutumunun engelleyici olduğuna dair başka örnekler de bulunmaktadır. Uluslararası ölçekte politikalar geliştirmek için kurulan Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi'nin (ICMPD) üye sayısı 15'tir (ICMPD, 2016). Göç konusunda işbirliği çağrılarının yoğunlaştığı 1990'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Göçmen Hakları Sözleşmesi 2003'te yürürlüğe girmiş, ancak sözleşmeyi çoğunluğu göç veren ülkelerden oluşan 30 kadar devlet imzalamıştır (Ihlamur-Öner, 2012, s. 592).

6. SONUÇ

Göç tarih boyunca hiç olmadığı kadar önemli bir problem olarak görülmektedir. Bunun başlıca nedeni özellikle İkinci Dünya Savaşı ile başlayan süreçte göç hacminde meydana gelen büyümedir. Küreselleşme bir taraftan göçü arttırmakta, diğer yandan göç kanallarını yaygınlaştırmaktadır. Küreselleşmenin önemli göstergelerinden birisi de ulusüstü düzenlemeler ve kurumların devletlerin politikalarında daha belirleyici hale gelmesidir. Bu durum göç politikaları açısından da geçerlidir. Bu nedenle küreselleşmenin kendisi göç politikalarının oluşturulmasında devletle birlikte temel dinamiklerden biridir. Ayrıca göçün kendisi de kültürler arası etkileşimi artırması bağlamı ile düşünüldüğünde küreselleşmeyi arttıran bir yapıya içkindir. Küreselleşmenin genel olarak ulus-devleti zayıflattığı düşüncesi ve göçün de ulus-devletin tanımı içinde yer alan devlet sınırı ile yakından ilgili olması göç konusunu/politikalarını ulus-devlet-küreselleşme ilişkisinde merkezi bir konuma sokmuştur.

Hükümetlerin özellikle sorun olarak gördükleri yasadışı göçü engellemeye yönelik ürettikleri politikalar çoğu zaman başarılı olmamaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin de etkisiyle bölgesel ya da küresel göç politikası oluşturma gayreti artmaktadır. Ancak devletlerin özellikle sınır güvenliğini egemenlik meselesi ve ulusal yapının göçlerden etkilenmesini problem olarak görmeleri kendi politikalarını belirleme noktasında belirleyici olmayı tercih etmelerine neden olmaktadır. Özellikle sağ hareketler, yabancı düşmanlığını ulusçu ideoloji üzerinden devşirerek propaganda aracı yapmakta ve devletlerin göçmen politikalarında kısıtlayıcı olmalarını talep etmektedir. Temel insan hakları ile ilişkili göçlerde düzenlemeler konusunda ciddi adımlar atılsa da genel olarak ortak bir göç politikası yakın zamanda zor görülmektedir.

Her ne kadar küreselleşme uluslararası düzenlemelerin iç politikaya nüfuz etmesinin önünü açsa da yükselişe geçen yabancı düşmanlığı, ulusu ve ulus sınırını koruma mantığı göç politikalarında bir standardın yakalanmasının önünde engeldir. Sonuç olarak, göç politikalarının küreselleşmenin ulus-devlet yapısında meydana getirdiği değişim ile ulus-devletin 'ulus'u koruma arasında şekillendiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile devletlerin göçmen politikası, dışarıda kuşatıcı bir olgu olarak küreselleşme ve içeride farklılıkları görünür olan değişik kültürlü göçmen talepleri karşısında, kendisini değiştirmeye direten 'ulus' mantığı ile belirlenir. Küreselleşme göçmen politikaları üzerinde özellikle insan hakları temelinde etkili olsa da ulus-devletlerin güvenlik eksenli direngen yapısı kapsamlı bir göç rejiminin oluşturulmasını engellemektedir.

7. KAYNAKÇA

- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürler arası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 293-303.
- Alkan, M. N. (2015). Avrupa'da yükselen ırkçılık: Pegida örneği. *Akademik Bakış*, 8(16), 275-289.
- Anderson, B. (2011). Hayali cemaatler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2012). Düzensiz göç-küreselleşmede kısıtlanan insan hareketliliği. S. G. Öner, & N. A. Öner (Ed.) *Küreselleşme çağında göç içinde* (ss. 501-518). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bakan, S., & Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkisi. *Birey ve Toplum*, 2(3), 51-65.
- Bauman, Z. (2012). Küreselleşme. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Canatan, K. (2007). Avrupa Ülkelerinin azınlık politikalarında türkçe anadil eğitiminin konumu 'İsveç, Fransa ve Hollanda örnekleri'. *Türkoloji Araştırmaları*, 2(3), 159-172.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). Göçler çağı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Council of Europe. (2016). *Conventions-convention on the participation of foreigners in public life at local level*. 26 Ağustos 2016 tarihinde <https://www.coe.int/>

- en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/144/signatures?p_auth=KCE28P7G adresinden erişildi.
- Dedeoğlu, S., & Gökmen, Ç. E. (2011). Göç ve sosyal dışlanma. Ankara: Efil Yayınları.
- Demir, O. Ö. (2015). Göç politikaları, toplumsal kaygılar ve Suriyeli mülteciler. Ankara: Göç Çalışmaları Merkezi.
- Ergüven, N. S., & Öztürnalı, B. (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *AÜHFD*, 62(4), 1007-1061.
- Giddens, A. (2012). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2012). Sosyoloji kısa fakat eleştirel bir giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GMF. (2014). Transatlantik eğilimler. The German Marshall Found of the US.
- Habermas, J. (2013). "Öteki" olmak, "öteki"yle yaşamak. (İ. Aka, Çev.) İstanbul: YKY.
- ICMPD. (2016). *About us*. 25 Ağustos 2016 tarihinde <http://www.icmpd.org/about-us/> adresinden erişildi.
- Ihlamur-Öner, S. G. (2012). Küresel bir göç ve mülteci rejimine doğru. S. G. Ihlamur-Öner, & N. A. Öner (Ed.) *Küreselleşme çağında göç içinde* (ss. 577-600). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millas, H. (1994). Yunan ulusunun doğuşu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). Küresel çağda milletler ve milliyetçilik. İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). Ulusların etnik kökeni. Ankara: Dost Kitabevi.
- Sunata, U. (2012). Diasporik kimliğiniz, lütfen!: Abd'deki Çin diasporası. S. G. Ihlamur-Öner, & N. A. Öner (Ed.) *Küreselleşme çağında göç içinde* (ss. 459-482). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şirin, N. A. (2012). Çabalar sonuç verecek mi? Avrupa Birliği'nin ortak bir göç ve sığınma politikası oluşturma girişimleri. S. G. Ihlamur-Öner, & N. A. Öner (Ed.) *Küreselleşme Çağında Göç içinde* (ss. 539-561). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tilly, C. (2001). *Zor*, Sermaye ve Avrupa devletlerinin oluşumu. Ankara: İmge Kitabevi.
- United Nations. (2015). International migration report 2015. 25 Ağustos 2016 tarihinde http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf adresinden erişildi.
- Unutulmaz, K. K. (2015). Gündemdeki kavram: "göçmen entegrasyonu"- Avrupa'daki gelişim ve Britanya Örneği. S. G. Ihlamur-Öner, & N. A. Öner (Ed.) *Küreselleşme çağında göç içinde* (s. 135-159). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzunçayır, C. (2014). Göçmen karşıtlığından İslamofobiye Avrupa aşırı sağı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 131-147. doi:10.14782/sbd.201439377
- Yontar, İ. G. (2011). Avrupa konseyi kararlarında yerleşik yabancıların yerel düzeyde seçme ve seçilme hakları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MAKALE YAZIM KURALLARI (Instructions for Authors)

Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (KAÜİBFD)'ne makale gönderecek yazarların, aşağıda genel çerçevesi belirlenmiş olan dergi yazım kurallarına dikkat etmeleri gerekmektedir.

1. Makale metni 11 punto Times New Roman yazı tipi ile MS Word formatında ve en fazla 25 sayfa veya 7000 sözcük olacak şekilde hazırlanmalıdır.
2. Sayfa düzenine göre makaleler tek satır aralığında yazılmalı ve üst, alt ve sağdan 3 cm, soldan 4 cm boşluk bırakılmalıdır.
3. Makale başlığı 14 punto ve 12 sözcükten fazla olmamak kaydıyla büyük harflerle, bold biçiminde yazılmalı ve ortalanmalıdır.
4. Yazar adları, unvan, üniversite, fakülte ve elektronik posta adresleri, başlığın hemen altına aşağıya doğru sıralanmalıdır.
5. Türkçe ve İngilizce Özler makalenin amaç, kapsam, yöntem, bulgular ve sonucunu içerecek şekilde tek satır aralığında, 10 punto ile en az 75 en fazla 150 kelime uzunluğunda hazırlanmalı.
6. Özden sonra, makalenin içeriği ile doğrudan ilgili 3 adet anahtar kelime belirtilmelidir.
7. Anahtar kelimelerin altına 3 adet JEL kodu belirtilmelidir.
8. Anahtar kelimelerin altına araştırmanın alanı (Örneğin: İşletme, İktisat, Kamu Yönetimi) ve onun altında türü belirtilmelidir. (Örneğin: Araştırma, Derleme).
9. Daha sonra İngilizce başlık, yazar bilgileri, abstract, keywords, jel codes, scope and type belirtilmelidir.
10. Kaynakça içeriği 10 punto olarak yazılmalıdır.
11. Sunulan çalışmanın daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olması ya da, başka bir derginin incelemesinde bulunmaması gerekmektedir. Daha önce sunulan bildiriler genişletilerek ve bu durum dipnotta belirtilerek gönderilebilir.
12. Makale gönderimlerinde internet sayfamızda bulunan **Taahhütname** doldurulup imzalanarak, makale ile birlikte kafkasiibfdergi@gmail.com adresine gönderilmelidir.
13. Ayrıntılı bilgi ve geçmiş sayılar için dergi internet adresimize bakınız. <http://www.kafkas.edu.tr/iibfdergi>
14. Dergimiz hakemli bir dergi olduğu için bir *Hakem Değerlendirme Sistemi* bulunmaktadır.
15. Dergimize gelen makaleler öncelikle Editör incelemesinden geçmektedir. Yazım kuralları açısından uygunluktan sonra, iThenticate **intihal programında** taranmaktadır. Makalede sorunlu olan “aşırı doğrudan alıntı yapılan yerler” varsa yazarlara tekrar düzeltiltilerek hakem sürecine alınmaktadır. Benzerlik oranı yüksek olan makaleler ise Editör tarafından reddedilmektedir. Hakemlik sürecinde “anonim yazar anonim hakem” kuralı uygulanmaktadır. Makaleler alanında uzman en az 2 hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüşleri farklı olması durumunda editör veya üçüncü hakemin görüşü alınmaktadır.
16. Örnek makale gönderim *Taslağı* Ek 1’de gösterilmiştir.
17. Metin içi atıf gösterimi ve kaynakça yazımında **APA 6**. Basım kuralları uygulanmalıdır. Atıf (gönderme) ve Kaynakça yazım örnekleri Ek 2’de gösterilmiştir.

MAKALE ADI (14 PUNTO, BOLD, en fazla 12 sözcük)

YAZAR1 ADI (11 PUNTO)

Unvan, (11 punto)
Üniversitesi (11 Punto)
Fakültesi (11 Punto),
e-posta (11 Punto),

YAZAR2 ADI (11 PUNTO)

Unvan, (11 punto)
Üniversitesi (11 Punto)
Fakültesi (11 Punto),
e-posta (11 Punto),

ÖZ (10 punto)

İki yana yaslı, 10 punto, en az 75 en fazla 150 kelime, tek satır aralığı olmalı. Amaç, kapsam, yöntem, bulgular ve sonucu içermelidir.

.....
.....

Anahtar kelimeler: 10 punto, 3 adet (Örneğin: Örgütsel adalet, tükenmişlik, iş performansı)

JEL kodları: 10 punto, 3 adet (Örneğin: D43, D47, D40)

Alanı: 10 punto, (Örneğin: İşletme)

Türü: 10 punto (Örneğin: Araştırma)

İNGİLİZCE MAKALE ADI (14 PUNTO, BOLD, en fazla 12 sözcük)

YAZAR1 ADI (11 PUNTO)
İNGİLİZCE Unvan, (11 punto)
İNGİLİZCE Üniversitesi (11 Punto)
İNGİLİZCE Fakültesi (11 Punto),
e-posta (11 Punto),

YAZAR2 ADI (11 PUNTO)
İNGİLİZCE Unvan, (11 punto)
İNGİLİZCE Üniversitesi (11 Punto)
İNGİLİZCE Fakültesi (11 Punto),
e-posta (11 Punto),

ABSTRACT (10 punto, İngilizce dil uzmanlarınca çeviri yapılmalıdır.)

İki yana yasl, 10 punto, en az 75 en fazla 150 kelime, tek satır aralığı olmalı. Amaç, kapsam, yöntem, bulgular ve sonucu içermelidir.

.....
.....

Keywords: 10 punto, 3 adet (Örneğin: Organizational justice, burnout, job performance)

JEL codes: 10 punto, 3 adet (Örneğin: D43, D47, D40)

Scope: 10 punto, (Örneğin: Business administration)

Type: 10 punto (Örneğin: Research)

Makale Sunum Tarihi: gg.aa.yyyy (11 punto)

Yayına Kabul Tarihi: boş kalacak

1. GİRİŞ (11 Punto)

.....
.....

2. TEORİK ARKA PLAN (11 Punto)

.....
.....(Yıldız, 2011, s. 137).

2.1. Alt Başlık (11 Punto)

2.2. Diğer Alt Başlık (11 Punto)

3. YÖNTEM (11 Punto)

.....
.....

4. BULGULAR (11 Punto)

4.1. Alt Başlık (11 Punto)

4.1.1. İkinci alt başlık (11 Punto)

4.1.2. İkinci diğer alt başlık (11 Punto)

5. SONUÇ (11 Punto)

6. KAYNAKÇA (11 Punto)

-Kaynakça içeriği kitap, dergi ayrımı yapmaksızın soyadı harf sırasına göre sıralanmalıdır ve sonuna nokta konmalıdır **(10 Punto)**.

Brockner, J., Ackerman, G., & Greenberg, J. (2001). Culture and procedural justice: The influence of power distance on reactions to voice. *Journal of Experimental Social Psychology, 37(4)*, 300-315. doi: 10.1037/1076-8998.13.1.10.

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme (5.b)*. Ankara: Total Bilişim.

Yıldız, S. (2011). *Entelektüel sermaye*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Yıldız, S., & Baştürk, F. (2013). Kars ili marka varlıklarının tüketici temelli değer ölçümü araştırması. *TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler, 22(4)*, 75-90.

Ek2: KAÜİİBFD Atıf (gönderme) ve Kaynakça Yazım Kuralları

Tablo X: Atıf Kuralları

	Metin İçi Atıf (gönderme)	Kaynakça Yazımı
Tek Yazarlı Kitap	(Yıldız, 2011, s. 137) Doğrudan aktarma (Yıldız, 2011) Dolaylı aktarma veya genel atıf	Yıldız, S. (2011). <i>Entelektüel sermaye</i> . İstanbul: Türkmen Kitabevi.
İki Yazarlı Kitap(Gülmez & Karakaş, 2015, s. 90). Gülmez ve Karakaş (2015, s. 90)..... Gülmez and Karakaş (2015, p. 90)..... <i>makale İngilizce yazılmışsa</i>	Gülmez, A., & Karakaş, A. (2014). <i>İktisada giriş</i> . İstanbul: Değişim Yayınları.
Üç, Dört ve Beş Yazarlı Kitap	İlk atıf (gönderme):(Tonta, Bitirim & Sever, 2002) Tonta, Biritim ve Sever (2002)..... İkinci atıf (gönderme): (Tonta vd., 2002, s. 125) (Yıldız et al., 2001) Makale İngilizce yazılmış ise	Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). <i>Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme</i> (5.b). Ankara: Total Bilişim.
Altı ve Yedi Yazarlı Kitap	(Jones vd., 2012, s. 40)	Jones, M., Jones, R., Woods, M., Whitehead, M., Dixon, D., & Hannah, M. (2014). <i>An introduction to political geography: space, place and politics</i> . London: Routledge.
Editörlü Kitapta Bölüm	(Kejanlıoğlu, 2005, s. 690)	Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya çalışmalarında kamusal alan kavramı. M. Özbek (Ed.) <i>Kamusal alan içinde</i> (ss.689-713). İstanbul: Hill.
Tek Yazarlı Makale	(Yıldız, 2010, s. 185)	Yıldız, S. (2010). İşletme performansının ölçümü üzerine bankacılık sektöründe bir araştırma. <i>Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> , 36, 179-193.
İki Yazarlı Makale(Yıldız & Baştürk, 2013, ss. 77-78). Yıldız ve Baştürk (2013).....	Yıldız, S., & Baştürk, F. (2013). Kars ili marka varlıklarının tüketici temelli değer ölçümü araştırması. <i>TODAIÇ Çağdaş Yerel Yönetimler</i> , 22(4), 75-90.
Üç, Dört ve Beş Yazarlı Makale	İlk Atıf (gönderme): (Brockner, Ackerman, & Greenberg, 2001, s. 300) İkinci Atıf (gönderme): (Brockner vd., 2001, s. 310) (Yıldız et al., 2001) <i>Makale İngilizce yazılmışsa</i>	Brockner, J., Ackerman, G., & Greenberg, J. (2001). Culture and procedural justice: The influence of power distance on reactions to voice. <i>Journal of Experimental Social Psychology</i> , 37(4), 300-315. doi: 10.1037/1076-8998.13.1.10
Altı ve Yedi Yazarlı Makale	(Restouin vd., 2009)	Restouin, A., Aresta, S., Prébet, T., Borg, J., Badache, A., & Collette, Y. (2009). A simplified, 96-well-adapted, ATP luminescence-based motility assay. <i>BioTechniques</i> , 47, 871-875. doi: 10.2144/000113250
Sekiz ve Daha Fazla Yazarlı Makale	(Steel vd., 2010)	Steel, J., Youssef, M., Pfeifer, R., Ramirez, J. M., Probst, C., Sellei, R., ... Pape, H. C. (2010). Health-related quality of life in patients with multiple injuries and traumatic brain injury 10+

		years postinjury. <i>Journal of Trauma: Injury, Infection, and Critical Care</i> , 69(3), 523-531. doi: 10.1097/TA.0b013e3181e90c24
Bildiri	(Akkoyunlu, 2007, s. 62)	Akkoyunlu, B. (2007). Öğrenme stilleri. Y. Tonta (Ed.) <i>Bilgi Yönetimi Ulusal Sempozyumu bildiriler kitabı</i> içinde (ss.51-71). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
Tez	(Köprülü, 1994)	Köprülü, D. (1994). <i>Üniversite kütüphanelerinde kitap koleksiyonunun kullanımı üzerine bir araştırma</i> . Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
Web Sayfası	(Tillman, 2003)	Tillman, H. N. (2003). Evaluating quality on the net. 15 Ocak 2008 tarihinde www.hopetillman/findq.html adresinden erişildi.
Aktarma	Moore'a göre..... (Aktaran Maxwell, 1999, s. 25)	Maxwell kaynak gösterilmeli